7. BASKI

Araştırma / İnceleme

MERAKLISI İÇİN ENTRİKALAR KİTABI

MURAT YETKİN

DK

"Sabah saat 10 sıralarıydı.
Etrafta pek kimse yoktu.

O sırada İtalyan Büyükelçiliği
giriş kapısından 100 metre
kadar aşağıda, Atatürk Bulvarı
114 numaradaki Alman
Büyükelçiliği'nin kapısından çıkan
iyi giyimli bir çift de bulvardan
yukarı doğru yürümeye başlamış,
karşıya geçmeye hazırlanıyordu.

Taksi şoförünü savan paketli adam
da büyükelçilik tarafına doğru
karşıya geçmeye başlamıştı.

Paketli adam çifte doğru
yaklaşırken ortalık büyük bir
patlamayla sarsıldı.
Patlayan, adamın elindeki
paketti; kendisi de paketle birlikte
paramparça olmuştu.
Kaldırımın karşısındaki çift,
patlamanın şiddetiyle yere
savruldu. Liberali yardımlarına
koştu. Adamın kulağından kan
sızıyordu. Yanındaki kadın, eşi
olduğu sonradan anlaşılacaktı,
sarsılmıştı ama yaralı değildi."

Meraklısı İçin

Entrikalar Kitabı

MERAKLISI İÇİN
ENTRİKALAR KİTABI

Yazan: Murat Yetkin
Editör: Aslı Güneş

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / Ekim 2017
7. baskı / Ekim 2017 / ISBN 978-605-09-4646-8
Her 2000 adet bir baskı olarak kabul edilmektedir.
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Erbil Kargı
Arka kapak fotoğrafı: Selçuk Şamiloğlu
Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi. A Blok Kat: 2
34310 Haramidere-İstanbul
Tel. (212) 412 17 00
Sertifika no: 12026

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Meraklısı İçin

Entrikalar Kitabı

Murat Yetkin

DK DOĞAN KİTAP

İçindekiler

Önsöz / Casusluk romanları aslında ne anlatır, biliyor musunuz? **11**

I / Her taşın altından çıkan CIA Casusu Türk **21**

Komünist hacılar 21
Nazilerin Türkistan Lejyonu ve Türkiye 24
Nazi Gehlen Örgütü'nden CIA'ye 29
Washington'un Müslüman azınlıklar planı 32
Türkiye Türkçüleriyle irtibat arayışı 34
Ve Nazar CIA adına Ankara'da 36
Türkeş'i Hindistan'da kiminle ziyaret etti? 37
Türkiye'de ilginç bağlantılar 38
Murat Bayrak ve ilk "komando kampları" 42
Afganistan'da, İran'da her taşın altında 43
İnternet "emniyetli değildir" 45
Casus babanın yazar kızı 46

II / Ankara'da kanlı istihbarat savaşları **47**

Ankara'da belalı bir büyükelçi 48
Karanlık işlerin kilit adamı 50
Saldırgan Sovyet tetikçisi çıkıyor 51
Perde arkasında Troçki'yi öldürten ajan vardı 53
Time dergisi İnönü'yü kapağa taşıyor 54
Almanya ve İngiltere baskı uyguluyor 58
Ve "Çiçero" sahnede 58
Entrika açığa çıkıyor 61
Çiçero Türk casusu muydu? 62

III / Boğaz'daki yalıda bir süper casus **65**

Sıradışı bir diplomatik kargo 68
Atom sırlarını çalmak kolay değildi 70
Stalin'i Boğazlar talebinden vazgeçiren istihbarat 74

Beylerbeyi yalısında bir süper casus 79
İçeriden çökertilen CIA-MI6 operasyonu: Arnavutluk 82
Casusluk baba mesleği olunca 86
Karşınızda KGB Cambridge Beşlisi 90
Ve acemi hatasıyla başlayan çözülme 92

IV / Başpiskoposun seks hayatı İngiliz istihbaratına takılınca 97

Ortadoğu ve Doğu Akdeniz kaynıyor 99
Hindistan-İsrail-Kıbrıs 99
Yunan İç Savaşı, Moskova'nın Türkiye'den talepleri 100
NATO kontrgerilla örgütleri kuruyor 101
İran'da CIA-MI6 darbesi 103
6-7 Eylül faciası ve Kıbrıs bağlantısı 105
Süveyş Krizi ve Kıbrıs dersleri 109
Gizli örgütler arası vekâletler savaşı 110
Kıbrıs direnişinin arkasında Özel Harp Dairesi vardı 111
Menderes kazadan kurtuluyor ama 116
Makarios seks şantajıyla mı "ikna edildi"? 117

V / Maocu partiyi kurduran CIA ajanı Türkiye'de 119

Her dönemin en karanlık ajanı 121
Hindistan'da Washington-Moskova-Pekin çatışması 122
Maocu partiyi kurduran CIA'ci 125
12 Mart darbesini önceden bildirdi 127
12 Mart ve CIA-MİT işbirliği 128
KGB'nin NATO üslerine özel ilgisi 131
ASALA ve Beyrut bağlantısı 132
İran-Kontra skandalı 134

VI / "Ermeni işleriyle bir alakası var mı?" 137

Utanç verici bir anlaşma 141
Payitahtta son yemek 141
İttihatçıların Almanlara sığınışı 143
Bankaya baskın, Abdülhamid'e suikast 143
Hep geri planda kalan, sıra dışı bir İttihatçı 146
Malta Sürgünü ve Sevr Antlaşması 149

Taşnakların "Nemesis", İntikam Operasyonu 150
Ermeni işlerinde Enver ve Cemal farkı 153
İntikam ateşi yeniden alevleniyor 157
Los Angeles'ta başlayan cinayet zinciri 158
Soykırım tartışması başlıyor 160
ASALA'nın kuruluşunda KGB parmağı 163
Türk diplomatların canı üzerinden terör rekabeti 167
ASALA'nın Türkiye'deki eylemleri 170
ASALA bitiyor, PKK yükseliyor 175
ASALA'yı MİT değil, kendi kavgası bitirdi 177
Dink cinayeti ve Ermenistan ile diplomasi 178
Bir gazeteci operasyonu 181

VII / Aliyev'i Türkiye'ye kaçıracak uçak pistin başındaydı 185

Darbelerle sınanan ilişkiler 186
1993 olaylar dizisi 188
Öcalan'a giden kravat, katliamla bozulan anlaşma 189
Azerbaycan'da bir darbe daha 190
Demirel'in manevrası Aliyev'e kazandırdı 191
Hem komünist hem de Türkçü 192
Votkalar yuvarlandıkça diller çözülüyor 194
Moskova Türkiye'yi ne zaman "kaybetti"? 196
Kore Savaşı ve NATO'ya giriş 196
Aliyev'in Türkiye'ye kaçış senaryosu 199

VIII / En büyük komplo: 12 Eylül darbesi 203

Evren en zararsız görünen adaydı 205
Darbeye giden yolda Kahramanmaraş katliamı 209
12 Eylül'de ABD bağlantısı 211
Sovyetler'i kuşatan zincir kırılıyordu 213
Carter Doktrini ve "Yeşil Kuşak" teorisi 215
Darbe ve "asker sözüyle" aldatılan Türkiye 218

IX / IŞİD'i doğuran istihbarat yalanı 223

Neo-con komploya kanıt gerekmiyor 226
Irak'ın işgaliyle doğan kanlı örgüt 230

İstihbarat örgütleri topu birbirine atıyor 234
Oyun içinde oyun, yalan içinde yalan 236
Ve İngilizlerden "yanıldık" itirafı 239
Türkiye'yi de derinden sarstı 242
Bir Yeşil Kart uğruna başlanuştı 244

X / Komplonun ta kendisi: Ekonomik tetikçiler 247

Ekonomik komplo rakamlarda başlıyor 248
Gayet tanıdık bir hikâye 250
Borçlanma, uyuşturucu, terör ve darbe 252
Sokağında kan akmayan yere para yatırmam 254
Görünüşte Ecevit-Sezer kavgasının tetiklediği kriz 256
Türkiye'deki krizi derinleştiren IMF, iş ABD'ye gelince 260
Krizlerin bulaşıcı özelliği ve Amerikan yüzyılı 262
Hep mi "dış güçler", hep mi "komplo"? 265
Komplo teorisine inanma ama onsuz da kalma 267

Sonsöz / Her şey er ya da geç açığa çıkar 271

Notlar 277
Seçilmiş kaynakça 285
Dizin 291

Önsöz yerine

Casusluk romanları aslında ne anlatır, biliyor musunuz?

Liseye yeni başlamıştım. Casusluk edebiyatı ve aslında casusluk dünyasıyla ilk tanışmam Frederick Forsyth'ın *Çakal* romanıyla oldu. Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle'e yapılan bir suikast girişimini anlatıyordu. İçimdeki siyasi polisiye merakını ilk depreştirense Kemal Tahir'in Atatürk'e düzenlenen İzmir Suikastı davası üzerine yazdığı *Kurt Kanunu*'ydu.

İkincisiyse, Mario Simmel'in *Papaz Her Zaman Pilav Yemez* romanı.

Ardından yine Forsyth'ın, Türkçeye *Odessa* adıyla çevrilen *Odessa File*'ı; Soğuk Savaş, ABD-Sovyet mücadelesinde gizli Nazi örgütleri, yani damardan siyaset, casusluk ve entrika.

Ve tabii James Bond'lar...

James Bond serisi benim genç dünyamda casusluk edebiyatı raflarında değil, macera filmleri afişlerinde yer alıyordu. Bond'ların yer değiştirip kitap raflarına geçmesi, karakterin Sean Connery, Roger Moore ya da şimdilerde Daniel Craig'in canlandırdığı bir çeşit süper kahraman olmaktan çıkıp Ian Fleming'in can verdiği bir karakter olduğunu öğrenmemle başladı.

Üniversite yıllarımda bir yandan hızla politize olurken, casusiyenin aslında politik polisiye olduğunu anlamaya başlıyordum.

Kendini o meşhur tanıtışıyla, "Ben Bond, James Bond", yalnızca güzel kadınları mıknatıs gibi üzerine çeken, iyi giyinen, iyi silah kullanan dokuz canlı bir maceraperest değildi. İngiliz Gizli Servisi MI6'e çalışan, insan öldürme yetkisine sahip bir ajandı. İşi, her taşın altında Sovyet casusu aramak, bulmak ve kapitalist dünyayı komünist tehlikenin eşiğinden son anda kurtarmaktı.

En önemli Bond klasiklerinden *Rusya'dan Sevgilerle*'de asıl mevzu İstanbul'da geçiyordu mesela. Kitap 1957'de yayımlanmıştı ve İstanbul'daki İngiliz-Amerikan/Sovyet mücadelesi, yeni başlayan Soğuk Savaş'ın işaretini veriyordu.

Çok sonra, Ian Fleming'in İngiliz gizli servisi için çalışan kurt bir istihbaratçı olduğunu ve defalarca İstanbul'a görevli olarak gelip gittiğini öğrenecektim. Mesela Türkiye'nin en karanlık dönüm noktalarından olan 6-7 Eylül 1955 olayları sırasında İstanbul'daydı.

Önemli casusiye yazarlarından bazılarının aslında eski istihbaratçılar olduğunu da sonra öğrendim.

Benim için bu konudaki dönüm noktası, John Le Carré ve onun hâlâ en iyi romanı sayılan *Köstebek* ile tanışmam oldu. Ve onun anti-kahramanı George Smiley ve Smiley'nin Sovyet dünyasındaki rakibi Karla ile...

Maceradan maceraya koşan atletik, yakışıklı, çapkın Bond'a karşın Smiley, orta sınıftan, orta yaşlı; karısının, mesai arkadaşlarıyla sırf gönül eğlendirmek için düşüp kalkmasını sabırla sineye çeken, buna karşın külyutmaz bir istihbaratçıydı. Rakibi "Karla"nın, Doğu Alman istihbarat örgütü Stasi'nin efsanevi casus başı Markus Wolf'tan esinlenilmiş olduğunu çok sonra öğrenecektim.

Ne de olsa Le Carré de o dünyanın içinden gelen bir istihbaratçıydı. Asıl adı David John Moore Cornwell idi. Kariyerine Oxford'da okurken solcu öğrencilerin arasına girip onları İngiliz iç istihbaratı MI5'a ispiyonlayarak başlamıştı. İleriki yıllarda Dış İstihbarat MI6'e, oradan da Dışişleri'ne yatay geçiş yapmıştı. Bir yandan da yazıyordu ve devlet memurlarının yazar olarak kendi isimlerini kullanması yasak olduğu için rastgele bir Fransızca takma isim seçmişti: Le Carré. Bildiğimiz kare demek.

Aslında Fleming'in de Bond'u yaratırken esinlendiği gerçek birisi vardı. Bu kişi Dusko Popov adında Yugoslav bir çifte ajandı. İkinci Dünya Savaşı öncesi Almanya'da tıp okurken Nazi istihbaratı Abwehr'den teklif almış, diğer taraftan İngilizlere de çalışmaya başlamıştı.* Popov, daldan dala konan bir çapkın, yetenekli bir aşçı ve tam bir gece kuşu olarak, savaşta Türkiye gibi tarafsız kalan Portekiz'in başkenti Lizbon'u mekân tutmuştu. Popov,

* Popov'un anıları Türkçede *Casuslar Casusu* adıyla Koza Yayınları tarafından 1974'te yayımlandı.

Japonların Pearl Harbor'a saldırı planladığını Almanlardan duyup İngilizlere bildirmiş, İngilizler bu bilgiyi Amerikalılara aktarmış, ama FBI şefi meşhur J. Edgar Hoover gelen istihbarata inanmayıp üstlerine bildirmeyince ABD'yi savaşa sokan 7 Haziran baskınına karşı önlem alınamamıştı.

Yıl 1941'di, henüz CIA kurulmamıştı. Amerikalıların bir tür askeri saha istihbaratı gibi çalışan Office of Strategic Services (OSS) örgütü vardı. Pearl Harbor'daki istihbarat fiyaskosu, Amerikalıların 1947'de, İkinci Savaş sonrasında saf değiştiren Nazi İstihbaratçı Reinhard Gehlen ve onun Doğu Avrupa ve Ortadoğu'dan Orta Asya'ya uzanan teşkilatını devşirerek merkezi bir istihbarat örgütü kurma ihtiyacı duymalarında en önemli etkenler arasındaydı.

Aslında benzeri bir hikâye karşı tarafta da vardı.

Adolf Hitler'in aynı 1941 yılında 1939 saldırmazlık paktını bozup Rusya topraklarına saldıracağını, zehir gibi iki Sovyet ajanı, Moskova'ya Josef Stalin'e bildirmişti.

Bunlardan birisi Belçika'da bir dış ticaret şirketi kurup Nazilere lojistik hizmet veren Leopold Trepper idi. Trepper ve "Kızıl Orkestra" adı takılan casusluk örgütü, yıllarca Berlin'in önemli askeri plan ve harekâtını, ajanlarının Mors alfabesiyle kodlanmış telsizleriyle Moskova'ya iletmişti. İnsanoğlunun henüz uzaya çıkamadığı, dolayısıyla uydu istihbaratının olmadığı, cep telefonunun icat edilmediği dönemde en hızlı haberleşme aygıtı –nokta ve çizgilerden oluşan Mors alfabesinin kullanıldığı– telsizdi. Telsiz operatörlerinin müzisyen, Trepper'in de onları yöneten şef gibi görülmesi nedeniyle Kızıl Orkestra adı verilmişti bu komünist casusluk örgütüne.

Bir diğer örnek de Japon Veliaht Prensi ile Nazi yanlısı Alman gazeteci kılığında dostluk kurup saray sofrasının müdavimi haline gelen Alman komünisti Richard Sorge idi. Trepper orkestra şefi ise Sorge de solist idi. Dünyanın bir ucunda, kendisini Nazi olarak tanıtıp Nazi müttefiki Japon Kraliyet Sarayı'na sızmak tek başına çalışmayı gerektiriyordu.

Hem Sorge, hem Trepper, hemen hemen aynı zamanda ve hayatları pahasına Hitler'in Ribbentrop-Molotov Paktı'nı bozarak Sovyetler'e saldıracağını neredeyse gününe varana dek bildirdiler.

Stalin ise bu iki inanmış komünistin, kendisine muhalif Troç-

kistler olduğundan şüpheleniyordu. O güne dek kendisini hiç yanıltmamış adamlarına değil, Hitler ile anlaşmasına güvendi. Nazilerin 22 Haziran'da Barbarossa Harekâtı'nı başlatmasıyla tarihin en kanlı savaş sahnesi açıldı.

Bu hikâyeleri herhangi bir romanda bu şekilde okudunuz mu?

Muhtemelen okumadınız, çünkü bunlar estetize edilemeyecek kadar gerçek.

Casusluk romanları ve filmleri, gerçek hayattaki entrikaların, komploların, casusluk olaylarının belki onda birinin estetize edilmiş halidir. Buzdağının suyun üzerinde görünen kısmının süslenerek buzdağının kendisi olarak gösterilmesidir.

Belki bu nedenle Soğuk Savaş bitince, çokbilmiş edebiyat eleştirmenleri, başla Le Carré olmak üzere casusiye yazarlığının da bittiği kehanetinde bulundular; onlara göre artık yazacak bir şey kalmamıştı.

Fena yanıldılar.

Çünkü casusluk gibi casusiye de hat değiştirmişti. Artık olmuş olanları değil olmakta olanları, olması muhtemel olanları kurgulamaya başladılar. Bilgi, zekâ ve siyasi öngörüyle birleşmeye başladı.

On yıl kadar önce Kongo'ya atanan diplomat bir arkadaşıma Le Carré'nin o zaman daha yeni (2006'da) çıkmış olan *Gizemli Melodi*[*] *(The Miss Song)* romanını okumasını tavsiye etmiştim. Kabile savaşlarıyla yüksek teknoloji için gerekli madenlerin başrolde olduğu bir iç savaşın yükseldiği Kongo'da olayları başka türlü değerlendirmesine katkıda bulunabilirdi belki. Sonra o diplomat arkadaşımdan çok samimi ve değerli bir teşekkür aldım. Mesela son romanlarından *Nazik Bir Durum*'da[**] *(A Delicate Truth)*, istihbaratın da taşeronlaştırılması eğiliminin devlet yapısı içinde ne tür yolsuzluklara, çürüme ve kavgalara yol açmakta olduğundan bahsediyordu. Tanıdık geliyor mu konu? Hani bizdeki Fethullah Gülen Cemaati, TİB, MİT tartışmalarını düşündüğünüzde...

Edebiyatta casusiye türünün ilk örnekleri tarihin teknolojiyle birlikte daha hızlı akmaya başladığı yirminci yüzyıl başlarında görülmeye başlıyor. Edebiyat tarihçileri casusiyenin ilk standart

* John Le Carré, *Gizemli Melodi*, çev. Esat Ören, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

** John Le Carré, *Nazik Bir Durum*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 1999.

örneği olarak İrlandalı yazar Robert Erskine Childers'in 1903'te yayımlanan *The Riddle of the Sands* [Kumların Bilmecesi] kitabını gösteriyorlar.

Bana kalırsa iki yıl öncesine gidip 1901'de Rudyard Kipling'in (evet, *Tarzan*'a ilham veren *Orman Çocuğu*'nun yazarı) *Kim* romanını başlangıç olarak almak mümkün. Bugün her mürekkep yalamışın dünya tahlillerine meze olan "Büyük Oyun" tanımı ilk o romanda geçmişti. Oradaki Türk Babür devletini (Cihan Şah, Tac Mahal) devirip Hindistan'ı ele geçiren İngiltere'nin, Orta Asya'yı fetheden Rusya ile Afganistan'da kilitlenen mücadelesini anlatıyordu Kipling. İşin batı ucunda, Plevne ve Kars'ın düşmesiyle sonuçlanmış 1877-78 Rus Harbi, diğer deyişle 93 Harbi vardı.

(Bir büyük parantez: Kült casusluk romanları arasında Graham Greene'in 1959'da yayımladığı ve Küba Devrimi öncesi Batista diktatörlüğünü anlatan *Havana'daki Adamımız* romanı casusiye türünün başyapıtlarından sayılır. Greene de bir İngiliz istihbaratçısıydı. Bir ara MI6'teki şefi, bilinen en önemli Sovyet casuslarından Kim Philby olmuştu. Kim Philby'nin babası da Türklere karşı Lawrence ile birlikte Arap cephesinde savaşmış bir ajandı ve oğluna Kipling'in romanındaki kahraman olan "Kim" ismini koymuştu. Nereden nereye, değil mi?)

İskoç yazar John Buchan 1915'teki kült romanı *Otuz Dokuz Basamak*'ta Birinci Dünya Savaşı'na doğru giden Avrupa'daki anarşist eylemleri anlatıyordu. Buchan'ın romanında suikastçıların hedefinde Yunan Başbakanı vardı. Gerçek hayattaki savaş ise Avusturya Veliaht Prensi'nin öldürülmesiyle tetiklenmişti. Buchan'ın hafiyesi Richard Hannay daha sonraki romanlarında İngiliz düşmanı Türk-Alman ittifakına karşı görev başında olacaktı.

İyi casusiye yazarlarının çoğu, tıpkı iyi polisiye yazarları gibi bir sürekli kahraman yaratırlar. Amerikan Soğuk Savaş casus romancılığının en iyilerinden olan Tom Clancy'nin tiplemesi Jack Ryan mesela; tam çağına uygun bir şekilde Bond ile Smiley arası bir yerdedir Jack Ryan: Hem planlar, hem uygular, huzlı ve acımasızdır.

Amerikan casusiye yazarı Robert Ludlum'un tiplemesi Jason Bourne hafızasını kaybetmiş bir gizli ajanı anlatır; felsefi bir boyutu vardır. Anlaşılır ki Bourne aslında Çakal Carlos'u öldürmekle görevlendirilmiştir, sonra sıra kendisinin ortadan kaldırılması-

na gelecektir. (Bu arada, Forsyht'ın, *Çakal*'ı için "Çakal" lakaplı Ilıch Ramirez Sanchez'in, de Gaulle'ü başarısız öldürme girişiminden esinlendiğini söylemiş miydim?)

Ama Ludlum'un esas ustalığı, bir yıl önce 1979'da yayımladığı *Geri Sayım*'da* (*Matarese Circle*) bir CIA ajanıyla bir KGB ajanını, dünyayı perde gerisinden yöneten uluslarüstü gizli bir güce karşı ortaklaşa mücadele ettirmesindedir. Düşünün; daha Berlin Duvarı'nın yıkılmasına on yıl, Sovyetler'in yıkılıp Soğuk Savaş'ın bitmesine on iki yıl vardır. O dönem bunu yazmak kehanet değil, iyi bilgilenmek, gelişmeleri doğru okumak ve Nâzım Hikmet'in sözleriyle "gideni ve gelmekte olanı" anlayabilme yeteneğidir.

Dikkatinizi çekmedi mi, hep İngilizlerden ve Amerikalılardan söz ettik, hiç Rus casusiye yazarlarından söz etmedik.

Maalesef pek çıkmamış.

Devlet otoritesinin yeri gelince yerin dibine batırıldığı, hataların yüze vurulduğu bu tür uçuk senaryolar, ifade özgürlüğünün bulunduğu yerlerde basılabiliyor.

Ama Soğuk Savaş sonrasında çıkmış çok başarılı bir Rus casusiye yazarı var. Aslında Japon dili ve tarihi uzmanı bir Gürcü, Grigory Chkhartishvili; romanlarında Boris Akunin ismini kullanıyor.

Akunin'in de Erast Fandorin adında bir kahramanı var. Akunin'in diğer bütün casusiye yazarlarından farkı, Fandorin'i 1876'da 20 yaşında bir dedektif yardımcısı olarak İngiliz-Rus ihtilafı içinde göreve başlatıp sonra her yeni romanında onu da yaşlandırması. Örneğin ikinci romanı *Türk Hamlesi*'nde Fandorin 21 yaşında, Plevne'yi kuşatan Rus orduları içindeki Türk casusunu ortaya çıkarmaya çalışıyor gibi. Bir sonraki yıl, 1878'de, *Leviathan'da Cinayet*'te** (*Murder on the Leviathan*) Hindistan sahnesinde yine Rus-İngiliz ihtilafı içinde, 22 yaşında. Mesela 1914'te Bakü'de geçen *The Black City*'de [Kara Şehir] Fandorin artık mesleğinin zirvesinde ve 60'ına merdiven dayamış durumda. Akunin okumak gerçekten insana ayrı bir edebi zevk veriyor.

Türkiye'de de polisiyenin iyileri var, Ahmet Ümit var mesela şimdi.

* Robert Ludlum, *Geri Sayım*, çev. Mine Ergör, İstanbul: Altın Kitaplar, 1998.

** Boris Akunin, *Leviathan'da Cinayet*, çev. Çiğdem Öztekin, İstanbul: Altın Kitaplar, 2007.

Ama Osman Aysu'yu bir istisna sayarsak, casusiye yok; hâlâ İstiklal Savaşı'ndaki İngiliz Kemal hikâyeleriyle yetiniyoruz.

Türkiye'de bir de televizyon dizisi var bu alanda değinilmesi gereken: 2003'te yayına başlayan *Kurtlar Vadisi*. Dizinin, Doğu'daki ve Batı'daki örneklerinden pek çok farkı var. Öncelikle belli bir yazarı yok; zaman zaman siyasi gazetecilerden, muhtemelen eski polis, asker ve istihbaratçılardan güncel bilgi desteği alan bir yazı kadrosu tarafından oluşturulan ve güncel olaylara göre her hafta değiştirilen bir senaryo çekiliyor. İkincisi, belli bir olayı anlatmıyor aslında, bu yönüyle doğru dürüst bir polisiye saymak bile zor. Ama üçüncüsü ve onu asıl çekici kılan, izleyicinin ne olduğu ayan beyan ortada olan güncel gelişmeler ardında bile bir bityeniği, bir entrika, bir komplo arama duygusuna çok iyi hitap etmesi.

Ama dünyanın siyasi ve askeri bakımdan bu verimli coğrafyasında İngiliz'in, Rus'un bu kadar bol malzeme bulduğu yerde Türkiyeli yazarların doğru dürüst yazacak bir şey bulamaması (belki de aramaması) tuhaf değil mi? Devlet korkusundan mı, ifade özgürlüğü yokluğundan mı, hayal gücü eksikliğinden mi? Edebiyat eleştirmenleri baksa iyi olur.

Ama siz bu kitapta kurmacayı değil, gerçek olayları bulacaksınız. Ve gerçeğin kurmacadan çok daha acımasız, kurnaz ve yıkıcı olduğuna tanık olacaksınız.

Çünkü olan bitenin ezici çoğunluğu perde arkasında değil, önünde oluyor; görmek için bakmak gerekiyor. Olayların ve insanların çoğu aynen göründüğü gibidir. Gizem aslında sandığımızdan çok daha azdır ve olaylar ile insanlar hakkında ilk izlenimlerimiz çoğunlukla doğrudur.

"Komplo teorisi" olduğu söylenerek müstehzi bir gülüşle bir kenara itilen bazı gelişmelerin arkasında gerçekten de bir ya da birden fazla komplonun bulunabileceği gerçeğini, o komploları kuran kişilerin, kuruluşların isimleriyle, tarih örgüleri içinde bulabileceksiniz.

Romanı kapatıp, "İyi yazmış" deyip bırakıyorsunuz; filmi izleyip "Neler oluyor hayatta?" diye düşünüp hayata devam ediyorsunuz. Burada anlatılanlar ise öyle değil. Çok somut, ciddi sonuçları olabiliyor. Savaşlar çıkıyor, milyonlar öldürülüyor, ülke-

lerin, halkların kaderleriyle oynanıyor ya da bakıyorsunuz, çirkin bir şantaj sonucu bir barış anlaşması imzalanabiliyor. Bazen, hatta çoğu zaman evdeki hesap çarşıya uymuyor, ipler elden çıkıyor, felaketler yaşanıyor; İslam dininin siyasi amaçlarla istismar edilmesi sonucunda bugün dünyanın ciddi bir terörizm sorunuyla karşı karşıya kalması gibi.

Türkiye, coğrafi konumunun da zorlamasıyla bu tür uluslararası komploların ya hedefi, ya sahnesi, ya da aktörü olmuş uzun yıllar boyunca, olmaya da devam ediyor. Bunun faturasını hep beraber, bazen çok acı şekilde ödüyoruz.

Komplolar kuruluyor ama evdeki hesap çoğu zaman çarşıya uymuyor; çoğu zaman yanlış hesap Bağdat'tan dönüyor.

Ama evdeki hesapların çarşıya uymaması, komplonun tutmaması, evde o hesabın yapılmadığını, yani öyle bir komplonun kurulmamış olduğunu göstermiyor.

Fleming'in *Altın Parmak*'ta söylettiği o müthiş cümleyi hatırlayalım: "İlkinde olacağı vardır, ikincisi tesadüftür, üçüncüsü ise düşman saldırısıdır."

Bu kitapta olayları kaynaklara dayanarak vermeye gayret ettim.

Bu kitabı alıp okumaya başladıysanız, zaten bu konulara merak duyuyorsunuz demektir. Anlatılanlar içinde daha çok ayrıntı görmek isteyenlere, dipnotları ve dizin bölümünü daha dikkatli incelemelerini öneririm. Bazı isimlerin, kurumların ilk bakışta birbiriyle ilgisiz görünen yerlerde tekrar karşınıza çıktığını göreceksiniz. Çoğu zaman karşınıza tekrar tekrar çıkan benzerliklerin pek azı tesadüftür.

Okuyacaklarınızdan bir kısmı canınızı sıkabilir, "Bu kadar da değil" diyebilirsiniz, bunda haklı da olabilirsiniz ama şundan emin olun ki hepsi bilgi ve belgelere dayanmaktadır; bana düşen bulmacanın parçalarını bir araya getirmek oldu.

Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı'nın yazımı ve yayımlanmasında birkaç kişinin özel katkısı oldu. Kitap fikrinin ortaya çıkmasında ve zamanında yönlendirmelerle şekil bulmasında Cem Erciyes'e; metinler ortaya çıktıkça acımasız eleştirileriyle pek çok kısmı yeniden yazmamı sağlayan eşim Deniz Yetkin'e; bölümleri sabırla baştan sona okuyup doğru soru ve önerilerle hata payımı azaltan değerli arkadaşlarım Ferhat Boratav ve Soli Özel'e;

özellikle ekonomi boyutundaki katkılarıyla Güven Sak'a ve kitabın editörü Aslı Güneş'e özel teşekkür borçluyum.

Kitapta birbirinden özerk on bölüm var. Birbirinden bağımsız değil de özerk tanımını kullanmış olmama okudukça siz de hak vereceksiniz sanırım.

Bu on bölümün her biri kendi başına bir kitap olarak genişletilebilirdi aslında. Ama sürat çağındayız, vaktimiz ve dikkatimiz sınırlı. Mesajların 140 karakterle sınırlandığı çağımızda biz de biraz süratlenelim dedik.

O halde emniyet kemerlerinizi bağlayın, yola çıkıyoruz.

I

Her taşın altından çıkan CIA Casusu Türk

Şimdi okuyacağınız, yalnızca sıra dışı bir casusun bir nefeste tüketeceğiniz gerçek öyküsü olmakla kalmıyor.

Okuyacağınız, yalnızca Türk kökenli bir ajanın, Sovyet Kızıl Ordu'sunda başlayıp Alman Nazi ordusunda devam eden ve nihayet Amerikan istihbarat örgütü CIA'de sonuçlanan ve Türkiye'nin inişli çıkışlı bir döneminde yer alan, yarım asırlık macerası da değildir.

Okuyacağınız, aynı zamanda İslamcılık ve Türkçülük akımlarının küresel siyasetin etkisi altında nasıl kullanıldığının, bunun dünya ve Türkiye'de bugün yaşadığımız sorunları nasıl derinden etkilemiş olduğunun da öyküsüdür.

Komünist hacılar

Yıl 1954, yer Mekke, aylardan eylüldü, hac zamanıydı.

Sovyetler Birliği'nde Josef Stalin devri, Stalin'in iki yıl önceki ölümüyle kapanmış, Stalin'in yerine kapitalist Batı ile rekabeti öne çıkarmak isteyen Nikita Kruşçev geçmişti. Kruşçev'in yumuşama vitrininde, dini özgürlüklere saygı gösterdiğini sergilemek de bulunuyordu. Uzun yıllardan sonra Sovyet coğrafyasından hacca gitmek isteyenlere izin verildiğinin duyurulması da bu propagandanın bir parçasıydı.

Moskova'dan yola çıkan, çoğunluğu Sovyet Orta Asyası'ndan Türki kökenli ama hepsi rejime sadık 21 hacı adayını taşıyan otobüse Orta Asya görünümlü iki kişi daha bindi.

Onlar da Türki kökenliydi.

Ama sonradan binenler, daha otobüs hareket eder etmez "Siz

Müslüman değilsiniz" diye bağırarak diğerlerinin üzerine yürümeye başladılar; "Siz komünist propagandacılarsınız. Moskova'daki allahsızların hizmetindesiniz."

İki kızgın hacı adayı diğerleri tarafından otobüsten apar topar indirildiler ama Sovyet kafilesini tacize Mekke sokaklarında da devam edeceklerdi. Fotoğraflarını duvarlara yapıştırıp teşhir ettikleri Sovyet hacı adaylarının üzerine çürük domates fırlatıp tecrit etmeye çalışacaklardı. Kâbe yolundaki bu anti-komünist eylem o dönem Batı dünyasında epey yankı bulacaktı.

27 Eylül 1954 tarihli *Time* dergisinde yer alan bu manzaranın ayrıntılarını, *Münih'te Bir Cami* kitabında aktaran yazar Ian Johnson'a göre, dönemin Sovyet büyükelçisi bu durumu Kral Suud'un dikkatine sunup şikâyet etmek istemişti. Ancak ABD Büyükelçiliği devreye girmiş ve Suud görüşme talebini dahi kabul etmemişti.[1]

Time dergisi bu olayı, Rusya'daki esaretten Batı'ya kaçmış Müslümanların samimi isyanı olarak duyurmuştu. Ancak yıllar sonra bunun Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı CIA'in Sovyetler'e karşı Müslümanlar üzerinden başlattığı ilk açık, örgütlü operasyon olduğu anlaşılacaktı. Kolay değil, 250 bin kadar bildiri basılmıştı bu "samimi bireysel eylem" için.

ABD'nin İslam üzerinden Sovyetler'e karşı giriştiği bu ilk örgütlü propaganda eylemine katılan iki CIA ajanından birisinin adı Hamid Raşid, diğerinin ise Ruzi Nazar idi.

Enver Altaylı, Nazar'ın, son üç-dört yılını geçirdiği Antalya'nın Side ilçesinde vefat ettiği haberini telefonda verdiğinde aklımdan ilk geçenler arasında işte bu Mekke eylemi vardı.

Kendisi de deneyimli bir istihbaratçı, eski bir Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) elemanı olan Altaylı 2013'te *Ruzi Nazar: CIA'in Türk Casusu* kitabını yazmıştı.[2]

Altaylı gibi Nazar da Özbek asıllıydı. Vladimir İlyiç Lenin önderliğinde Bolşeviklerin Rus Çarlığı'nı devirip Sovyet iktidarını ilan

1. Ian Johnson. *A Mosque in Munich. Boston:* Mariner Books, 2011. s. 65-66. (Türkçesi: *Münih'te Bir Cami*, İstanbul: Mikado Yayınları, 2012. s. 65-66.)

2. Enver Altaylı. *Ruzi Nazar: CIA'in Türk Casusu.* İstanbul: Doğan Kitap, 2013. (Altaylı 27 Ağustos 2017 tarihinde 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişiminin arkasında olmakla suçlanan, ABD'de, Pennsylvania'da bir çiftlik evinde yaşayan İslamcı vaiz Fethullah Gülen ile bağlantılı olduğu suçlamasıyla tutuklandı.)

ettiği 1917'de Fergana Vadisi'ndeki Margilan şehrinde doğmuştu.

Fergana Vadisi o yıllarda hem komünist hem milliyetçi hem de İslamcı hareketlerin faaliyette olduğu bir merkezdi. Türkistan'ın bağımsızlığı için on yıldan fazla süre Kızıl Ordu'ya kök söktüren Basmacılar Hareketi[3] burada doğmuş, gelişmişti. 1918'de kurulup 1920'de dağıtılan Hokand Hükümeti başkanı Mustafa Çokay; Orta Asya'da Kızıl Ordu'ya karşı bayrak açan Basmacılar Hareketi önderlerinden Zeki Velidi (Togan) gibi Türkçülüğün önemli isimlerinin yolu hep oradan geçiyordu. (Zeki Velidi önceleri sosyalistti; Bolşeviklerin lideri Lenin'in Doğu meselesi üzerine tartışmaya girdiği Validov, Zeki Velidi'nin ta kendisiydi.)

Genç Ruzi'nin kişiliği bu akımların içinde gelişti; aklında tek bir hedef vardı, o da Türkistan'ı işgal eden Ruslardan ve bağımsızlığını vermeyen Sovyetler'den intikam almak.

Taşkent Üniversitesi'ne yazıldı, orada ekonomi ve kimya okudu, kimya mühendisi olacaktı.

Hitler 1941'de Stalin'le anlaşmasını bozup Barbarossa Harekâtı ile Sovyetler'e saldırı başlatınca o da askere alındı ve topçu birliğiyle birlikte Ukrayna Cephesi'ne gönderildi. Burada hayatının akışını değiştiren bir şey oldu.

Ukraynalı bir kızla tanıştı, arkadaş oldular. İzin günlerini kızın ailesiyle geçirmeye başladı. Kızın babası Ukrayna milliyetçilerindendi. Ukrayna milliyetçilerindeki Rus nefreti o derece yoğundu ki, "düşmanımın düşmanı" mantığıyla işgalci Nazi kuvvetleriyle işbirliği yapıyorlar, Kızıl Ordu'yu arkadan vuruyorlardı. Ruzi bundan çok etkilendi, düşmanla mücadele için her yolu mubah sayma fikrini Ukrayna'da edindi.

Besarabya cephesinde Nazilerle savaşırken yaralandı, birliğinden koptu, ona yine Ukrayna milliyetçileri baktı ve işgalci Alman ortaklarına onlar takdim etti. Nazilerin Sovyet cephe gerisinde savaşmak üzere azınlık lejyonları oluşturduğunu da ilk kez onlardan duydu.

Nazilerin Sovyet etkisi altındaki azınlıklardan kurdukları cephe gerisi sabotaj birlikleri arasında bir "Türkistan Lejyonu" da vardı.

Hitler'in bu adımı atmasına neden olan baş döndürücü gelişmeler oluyordu İkinci Dünya Savaşı atmosferinde.

3. Baskın yapmaktan geliyor.

Nazilerin Türkistan Lejyonu ve Türkiye

Naziler, Ukrayna örneğinden hareketle Sovyetler'deki etnik grupları, Rus milliyetçiliğine karşı örgütleme siyaseti gütmeye başlamışlardı. Nazi askeri istihbaratının Doğu Cephesi sorumlusu Reinhard Gehlen yalnız Orta Asya değil, Kafkaslar ve Ortadoğu'ya da uzanan bu projenin kilit isimlerindendi.

Türkiye de bu hareketlenmeye kayıtsız değildi; hem resmi, hem özel girişimler vardı. Resmi planda Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede Alman Dışişleri Müsteşarı Ernst von Weizsäcker ile konuşuyordu. Gündemde Kızıl Ordu'da savaşırken Nazilere esir düşen askerler arasındaki Türk kökenlilerin hem korunması, hem de Sovyetler'e karşı kullanılması vardı.

Türk Büyükelçisi Gerede İttihat ve Terakki'nin İran-Turan uzmanlarındandı. Birinci Dünya Savaşı sırasında (1914-17 yılları arasında) Doğu Cephesi'nde Kâzım Karabekir komutasındaki Kafkas ordusunun Harekât Şube Müdürü idi. 1918'den itibaren Mustafa Kemal ile birlikte tutum almaya başladı. Mustafa Kemal'in istihbarat kurmayı olarak *Bandırma Vapuru* ile 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan 18 kişi arasında yer almış, İstiklal

▸ Ruzi Nazar (ortadaki) İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi üniformasıyla esir kamplarında Kızıl Ordu'nun Türkistan Lejyonu'nda Kızıl Ordu'ya karşı savaşacak Türk ve Müslüman kökenlileri seçmek üzere Alman subaylarla görülüyor. İleride CIA'in Sovyetlere karşı Orta Asya ve Kafkas operasyonlarını Türkiye'den koordine edecek, Afganistan ve İran operasyonlarında aktif görev alacaktı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

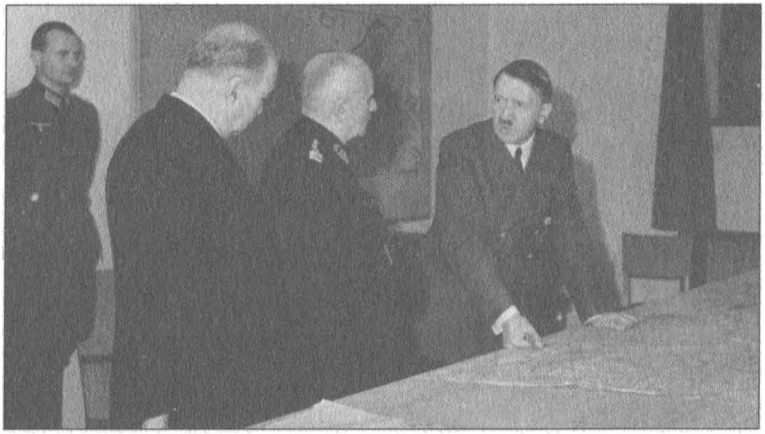

▸ Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede, solunda bir Türk-Alman protokolüne imza atan Alman Dışişleri Müsteşarı Ernst von Weiszacker'i izlerken. İstihbarat subayı kökenli deneyimli diplomat, Türk ve Müslümanları Sovyetlere karşı kullanma fikrini Berlin'e açıp teması başlatmış, ancak Nazilerin niyetini anlayınca Ankara'yı uyarıp uzak durulmasını sağlamıştı. *(Fotoğraf: ABC Ajansı)*

Savaşı'na karşı yürütülen Düzce-Gerede isyanlarının bastırılmasındaki rolünden dolayı Atatürk tarafından kendisine Gerede soyadı verilmişti. (Manken ve fotoğraf sanatçısı Bennu Gerede'nin dedesidir.)

Gerede, (oğlu Richard ileriki yıllarda Federal Almanya cumhurbaşkanı seçilecek olan) Müsteşarı Ernst von Weizsäcker kanalı ile Alman Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ile 20 Ağustos 1941 günü Prusya Cephesi karargâhındaki görüşmesini anılarında şöyle yazacaktı:

> Alman dostlarımıza aldıkları esirler arasında bunları [Türk ve Müslüman kökenlileri-MY] Ruslardan ayırmalarını özellikle tavsiye etmiş, bu soydaşlarımızdan keşif, kılavuzluk gibi konularda istifade edilebileceğine dikkat çekmiş, Avrupa'ya sığınmış Rus Türklerinin siyasi bakımdan ileri gelenlerinin çağırılarak bu esirlerle temas ettirilmesinde fayda gördüğümü anlatmıştım.
>
> [...]

▸ Adolf Hitler Berlin'deki karargâhında Türkiye'den Sovyetlere karşı işbirliği planlarını görüşmek üzere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından gönderilen Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuat Erden'e harita üzerinde bilgi verirken, İran-Turan uzmanı emekli tümgeneral Hüsnü Emir Erkilet izliyor. Ankara, Sovyetlerin kaybetmesi halinde Hitler'in Türk ve Müslüman bölgelere özerklik vermeyeceğini ve Türkleri de ırk olarak aşağıladığını anlayınca vazgeçecekti. *(Fotoğraf: ABC Ajansı)*

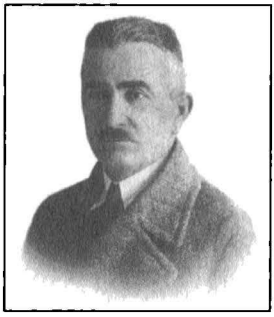
Dağıstanlı ve Kafkaslardan bize iltica etmiş olan siyasetçileri, özel bir şekilde Kırımlı Cafer Bey [Cafer Seydahmet Kırımer] ve Resulzade Emin Bey [Azerbaycan Müsavat Partisi lideri, 1918-20 Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kurucusu Mehmet Emin Resulzade] gibilerinin Berlin'e gönderilmesini Ankara'ya gidişimde Başbakan'dan rica etmiş ve Alınan Dışişleri Genel Sekreterine (Müsteşar) Avrupa'da mülteci durumunda bulunan Türkistanlı [yayın organı *Prometheus* ile Orta Asya'daki Nazi propagandasında kullanılacak olan Türkçü ideolog] Mustafa Çokay ve Gürcistanlı Çengelli [1918-20 Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti yönetimindeki Akaki Chkhenkeli] gibilerini de çağırarak bunlardan yararlanmalarını istemiştim.

Türkiye'de yaşayan savcı, avukat Kemal Edige ve Fazıl Müstecip gibi hamiyetli ve değerli Kırım Tatarı soydaşımızın da bu vatani görevle Berlin'e gönderildiklerini hatırlıyorum. [...] Bu sayede Almanya'daki birçok soydaşımız esaretten kurtulmuş, vatanlarının kurtulması için ellerinden geleni yapmışlardı.[4]

4. Hulusi Turgut ve Sırrı Yüksel Cebeci (yay.haz.) *Harb İçinde Almanya - Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin Anıları*, İstanbul: ABC Ajansı Yayınları, 1994, s. 250-252.

Özel planda ise Nuri Killigil öne çıkıyordu; yani Enver Paşa'nın kardeşi, "Bakü Fatihi" olarak anılan Nuri Paşa. İstanbul, Sütlüce'de bir silah fabrikası kurmuş (ve tasarlayıp ürettiği tabanca Harbiye'deki Askeri Müze'de sergilenmekte) olan Killigil bir dosya hazırlayarak Ankara'ya geçti. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi, Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerle birlikte savaşmış olan Franz von Papen'e bir dosya sundu. Bu dosyada Nazilerin Orta Asya ve Kafkas Türkleriyle –Sovyetler yıkıldığında Türkistan'ın kurulması şartıyla– işbirliği yapabileceği teklifi vardı. Alman kayıtlarında bu görüşmelerin Eylül 1941'de yapıldığı bilgisi var.[5]

Bakü fatihi Nuri Killigil

Nuri Paşa 1918'de İngilizleri Doğu Cephesi'nde yenilgiye uğratarak Bakü'ye girmişti, Türk dünyasında "Bakü Fatihi" olarak anılıyordu. Onun Bakü'ye girdiği sene ağabeyi Enver, ülkesinin mahvına sebep olmuş vaziyette bir Alman denizaltısıyla İstanbul'dan kaçmak zorunda kalacaktı. Mustafa Kemal (Atatürk) önderliğindeki Büyük Millet Meclisi Hükümeti 1920'de Sovyetler Birliği ile Gümrü Antlaşması'nı imzalayıp Nuri Paşa'nın Anadolu'ya dönmesinden bir süre sonra ise, Enver Paşa, Sovyetler'in toplandığı Doğu Halkları Kurultayı için Bakü'ye gidecekti. O kurultay Lenin ile Validov olarak tanınan Zeki Velidi'nin teorik tartışmalarına da sahne olacaktı. Sovyetler'den aradığını bulamayan Enver, Turan ülküsü peşinde Fergana Vadisi'ne doğru yola çıktı. 1922'de Pamir Dağları eteklerinde, aralarında Ermeni Taşnaksutyun Partisi silahşorlarının da bulunduğu bir Kızıl Ordu müfrezesi tarafından katledildi. (Bkz: "Ermeni işleriyle bir alakası var mı?")

5. Atilla Oral. *Nuri Killigil: Enver Paşa'nın Kardeşi*. İstanbul: Demkar Yayınevi, 2016, s. 402-407.

Von Papen de raporunu Von Weizecker'e gönderince iki proje birleşti. Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuat Erden ve eski İttihatçılardan emekli Tümgeneral Hüsnü Emir Erkilet Berlin'e gittiler, Adolf Hitler de dahil olmak üzere önemli kişilerle görüşmeler yaptılar. Gerçi Nazilerin, özellikle Kırım meselesindeki tutumlarından Orta Asya coğrafyasındaki Türkleri sadece savaşta öne sürmek için istediklerini anlayınca Ankara bu işbirliğinden uzak durmaya başlamıştı. Altaylı, bu kararın Ankara'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve Ali Fuat Erden'in katıldığı altı saatlik bir toplantıdan çıktığını yazacaktı.

Nazi Almanyası ile bu konuda ilk teması kuran Büyükelçi Hüsrev Gerede'nin anılarında yer alan şu değerlendirme önemliydi:

> Almanya dost ve tarafsız durumdaki Türkiye'yi alıştırarak ve yavaş yavaş kendisine daha çok yaklaştırmak istiyordu. Bu yoklama siyaseti, savaşı kazandıkları takdirde kendini daha açık ve etkili olarak gösterecek, baskı yapıcı bir şekle girecekti.[6]

Ankara'nın meselesi Nazilerin galibiyeti değil, Sovyetler yenilirse Türki halklarla yeniden irtibat kurmak ve Kırım için en azından özerklik statüsü koparmaktı. Nazilerin Türklere de aşağı ırk olarak baktıkları ve sadece savaşta ilk öldürülecek insan malzemesi olarak gördükleri ortaya çıkmıştı.

Gerede'nin anılarında bu tanıklığı da bulabiliyoruz:

> Bu [Almanya'ya gönderilen, temas kurdurulan Türk kökenli] soydaşlarımızın SS ve SA teşkilatından koyu Nazi yöneticilerinden çok zarar gördüklerini savaştan sonraki yayınlardan üzülerek öğrenmiştim. [...] [Akıbetlerini] Savaştan sonra Münih'te çıkan Azerbaycan Milli Birliği'nin yayın organı *Azerbaycan* gazetesinin Nisan 1953 sayısında hayret ve üzüntü ile okuduğumu belirtmek isterim.[7]

Hatta Nazilerin savaşı kaybedeceğinin anlaşıldığı 1944 yılında Türkiye'de sembolik önemi yüksek bir dava açılacaktı. "Turancılık

6. Turgut ve Cebeci, a.g.e., s. 250.

7. Turgut ve Cebeci, a.g.e., s. 252.

davası" diye bilinen bu davada yargılanan asker ve siviller arasında (artık Türkiye'ye yerleşmiş olan) Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Alparslan Türkeş, Reha Oğuz Türkkan ve Fethi Tevetoğlu gibi, bu bölümün ilerleyen sayfalarında karşımıza çıkacak isimler de vardı.

Ankara uzak dursa da, Nazilerin, Türk ve Müslüman kökenli Sovyet savaş esirleri arasından kurduğu ünlü Türkistan Lejyonu fikrinde, Nuri Paşa'nın ortaya attığı önerinin payı oldu. Naziler, Killigil ile de çalışmak istememişlerdi ama fikirlerini uyguluyorlardı.

Ruzi Nazar, Rus nefretiyle büyümüş pek çok Orta Asya Türkü gibi Ukrayna milliyetçilerinin etkisiyle Kızıl Ordu üniformasını çıkardı, Wehrmacht üniformasını giydi; artık Türkistan Lejyonu'nun subayı olmuştu.

Nazi Gehlen Örgütü'nden CIA'ye

Ruzi Nazar ile 2010 yılında, ABD'nin Virginia eyaletinde, West Falls Church'teki evinde konuşuyorduk. Bu ev üst düzey askeri ve istihbarat görevlerinden emekli olmuş Amerikalı yetkililere tahsis edilmiş, bahçe içindeki tek katlı evlerden oluşmuş bir site-

▸ İstihbarat subayı Reinhard Gehlen Nazi iktidarı adına Doğu Avrupa, Orta Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgesinde müthiş bir casusluk ağı kurmuştu. İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde komünizme karşı mücadeleye devam etmek adına ABD ordusuna teslim olup 4 bin civarında ajan, muhbir bağlantısı ve Sovyetler üzerine eşsiz istihbarat arşiviyle saf değiştirdi. CIA'in 1947'deki kuruluşun ardından bu bölgelerdeki ağı Gehlen örgütüne dayanıyordu. Arkasında görülen haritada Hazar Denizi, Azerbaycan, İran ve Irak seçilebiliyor.

de yer alıyordu; komşuları arasında emekli kuvvet komutanları, genelkurmay başkanları olduğunu söylüyordu. Birden "Ben hiç SS olmadım" demek ihtiyacını duydu; "Nazi de olmadım, Amerikalılar gibi onlarla da Ruslarla savaşmak için işbirliği yaptım. Ben Türkistan davasındaydım."

Ruzi, 1941'de giydiği Alman üniformasını dört yıl kadar taşıdı, hemen hemen her cephede bulundu, Türk kökenli askerlerle irtibat görevleri üstlendi. Nazi devletinin çöküşü, onu görevli olarak gittiği Kuzey İtalya'da bir kasabada buldu. Silah arkadaşı Hüseyin İkram ile birlikte Alman sınırını geçerek bir dağ köyüne sığındılar. Kısa süre sonra kendilerine yeni kimlik belgeleri edindiler.

Ruzi, dağ köyüne yakın, Münih'te konuşlu ABD işgal komutanlığı birimlerinin de konakladığı Rosenheim kasabasında bir kır gezisi sırasında, ileride eşi olacak Emerlinda Roth, kısaca Linda ile tanıştı. Linda'nın babası yüksek askeri hâkim idi. İşgal kuvvetlerince soruşturma geçirmiş, Nazi Partisi'ne üye olmadığı için tutuklanmamıştı. Müstakbel damadını Amerikalılara takdim eden de o oldu.

Almanya yenilince Amerikalılarla işbirliği yapan başkaları da vardı. Adolf Hitler'in Askeri İstihbarat Başkanı Reinhard Gehlen, Orta ve Doğu Avrupa, Rusya, Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkaslar'daki bütün casusluk teşkilatıyla birlikte Amerikan saflarına geçti.

O zamana dek merkezi bir istihbarat örgütü bulunmayan, bu nedenle Federal Soruşturma Bürosu FBI'a gelen Japonların Pearl Harbor'u basacağı haberine karşı önlem alamayan ABD yönetiminin İkinci Dünya Savaşı'nda yalnızca askeri istihbarat ve operasyon görevlerinde kullandığı Stratejik Hizmetler Bürosu (OSS) örgütlenmesi vardı. Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyalarında yerel bağları ya yoktu, ya çok zayıftı. Gehlen'in (yaklaşık 4 bin kişilik) ajan-muhbir ağı ve Sovyetler hakkında tutulmuş eşsiz istihbarat arşiviyle birlikte Amerikan saflarına geçişi 1947'de CIA'in kurulmasında önemli rol sahibi oldu. Gehlen daha sonra Alman dış istihbaratı Federal Haberalma Servisi'nin (BND) başına geçti.

Ruzi'nin, Gehlen teşkilatından Amerikan saflarına geçen önemli Türkçülerle, örneğin Veli Kayyum ile bağlantısı hiç kopmamıştı zaten. Sovyetler'e karşı Avrupa'da kurulan bütün yeraltı çalışmalarının içindeydi.

Ancak Ruzi'ye CIA için çalışma teklifi 1951'de ve önemli bir

▸ Ruzi Nazar'ı 1951'de CIA'e devşiren kişi eski ABD Başkanlarından Theodore Roosevelt'in oğlu Archibald Roosevelt (resimdeki üniformalı) idi. Archibald Ankara'daki ABD Büyükelçiliği Müsteşarı olarak atandığında asıl görevi CIA istasyon şefliği olacaktı. Archibald'ın sağındaki yeğeni Kermit Roosevelt de CIA Tahran istasyon şefi olarak 1953'te İran'da Başbakan Muhammed Musaddık'ın İngiliz istihbaratı MI6 desteğinde bir darbe ile devrilmesini örgütleyecekti.

isimden, Archibald Roosevelt'ten geldi. Archibald Roosevelt, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı öncesi başkanlarından Theodore Roosevelt'in oğlu idi; İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Başkan Franklin Roosevelt ile de kuzen oluyorlardı. Archibald Roosevelt, yakında ABD'nin Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı olarak görevine başlayacaktı ama bu, görünüşteki göreviydi; asıl işi CIA'in Türkiye istasyon şefliği olacaktı. Ankara'ya gitmeden önce Türk ve Müslüman dünyasından, ABD'nin Sovyetler'e karşı kaçınılmaz mücadelesine yardımcı olacak bağlantılar kurmak istiyordu. Archibald'ın yeğeni Kermit Roosevelt de CIA'deydi; 1953'te İran petrollerini millileştirme adımı atacak, bir darbe örgütleyerek Başbakan Muhammed Musaddık'ı deviren o olacaktı.

İran darbesinden bir yıl kadar sonra Ruzi'nin Mekke eylemiyle olayların akışı daha da değişecekti.

Washington'un Müslüman azınlıklar planı

ABD'nin hareket tarzını belirleyen iki temel unsur vardı.

İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in Mart 1946'da ABD'de yaptığı meşhur "Bir Demir Perde Avrupa'yı bölüyor" konuşması bütün stratejinin çerçevesini çiziyordu.

Bunu ABD Başkanı Harry Truman'ın bir yıl sonra, Mart 1947'de Kongre'de açıkladığı "Truman Doktrini" izledi: Düşman, Sovyetler Birliği ve komünizmdi. CIA, Savunma Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik Danışmanlığı böylece kuruldu. Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte güçlendirilmesinin Sovyetler'e karşı kilit önemde olduğu bu çerçevede vurgulanacak, her iki ülke 1952'de NATO'ya birlikte alınacak, meşhur Marshall Yardımı bu çerçevede devreye girecekti.

Marshall Yardımı ve "protein açığı"

Planı hazırlayan, dönemin ABD Dışişleri Bakanı George Marshall nedeniyle, "Marshall Yardımı", ya da "Marshall Planı" olarak anılan Avrupa'yı Toparlama Planı (ERP) İkinci Dünya Savaşı yıkımına uğrayan Avrupa'yı tamir ve kalkındırma programıydı. Bununla birlikte ülkeler arası ticaret engellerinin kaldırılması ve sivil toplumun güçlendirilmesi öngörülüyordu. Bu yönüyle Avrupa Birliği'nin ilk nüvesi olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Marshall Planı zemininde 1951'de kurulacaktı. Marshall Planı çerçevesinde 1948'den itibaren ABD 18 Avrupa ülkesine toplam 13 milyar dolar yardım yaptı; bu para 2016 değeriyle 130 milyar dolara eşdeğerdi. Yardımın aslan payı, yüzde 26 ile İngiltere'ye gitti. Onu yüzde 18 ile Fransa ve yüzde 11 ile (yeni bölünmüş olan Batı) Almanya izledi. Türkiye ve Yunanistan da yardım alan ülkeler arasındaydı. 1960'ların ortasında ilkokullarda, gömlek manşetlerinde Türk ve Amerikan bayrağı olan ellerin tokalaştığı kutularla gelip, teneffüslerde sıcak suya karıştırılıp bize verilen, ağır kokulu süt tozunu hatırlıyorum. Protein açığı büyüktü ve bu yolla karşılanıyordu.

Bu adımları, İsrail'in 1948'de kurulması ve 1956'da Süveyş Krizi ile Moskova'nın varlığının bölgede hissedilmeye başlamasıyla

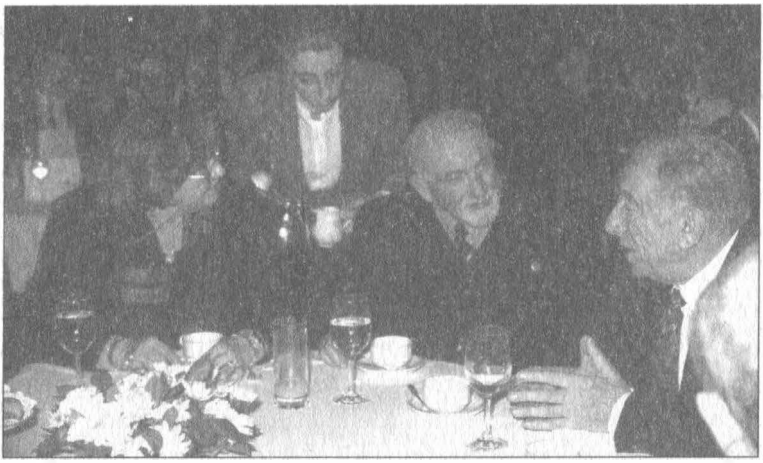
Ocak 1957'deki Başkan Dwight D. Eisenhower'ın ilan ettiği "Eisenhower Doktrini" ya da Ortadoğu'ya destek programı izleyecekti ama 1947'deki stratejik öncelik henüz başkaydı.

CIA'in ilk stratejik görevlerinden birisi de Doğu Avrupa ve Orta Asya'ya anti-komünist propaganda yayını yapacak radyo istasyonları kurulmasıydı. Almanya'da Amerikan işgal bölgesinde kalan Münih'te Englischer Garten (İngiliz Bahçeleri) denilen bölgede 1949 yılında iki uzun dalga radyo istasyonu kuruldu. Radio Free Europe (Hür Avrupa Radyosu) Doğu Avrupa'ya, Radio Liberty (Özgürlük Radyosu) de Orta Asya ve Kafkaslar'a yayın yapacaktı. İlk yayın Azeri Türkçesiyle yapıldı. Azeri diyasporası daha çok Sovyetlerce lağvedilen Mehmet Emin Resulzade önderliğindeki Müsavat Partisi etrafındaydı. Ancak bunların tamamı CIA yapısına girmedi. Muhammed Kengerli gibi önemli Müsavat isimleri Türkiye'ye iltica edip Ankara için çalışmaya başladılar. Tabii bunu yaparken kendi siyasi gündemlerini de unutmuyorlardı. Örneğin Uğur Mumcu, Kengerli'nin (o zaman Batı, yani Federal) Almanya'daki Türk Büyükelçiliği başmüşavirliğini yaparken, o dönem MHP'nin "yurtdışı müfettişi" olarak da çalışan Enver Altaylı aracılığıyla MHP'yle Alman Sendikalar Birliği (DGB) arasındaki ilişkiyi kuran kişi olduğunu yazdı.[8] Ruzi, Türkistan Lejyonu'yla da irtibat içinde olmuş bir başka Özbek Türkü, Baymirza Hayıt ile Orta Asya Türkçesiyle "Azatlık Radyosu" dedikleri kurumun işletilmesinde aktif görev aldılar. Mesai arkadaşları arasında ilerideki yıllarda Türkiye'de CIA istasyon şefliği yapacak olan Paul Henze de vardı. Ruzi Nazar artık New York'ta yaşıyor, Columbia Üniversitesi kadrosunda görünüyor, makaleler yazıyor ve CIA tarafından kurulan radyoda hem metin yazarlığı hem spikerlik yapıyordu.

Bir görüşmemizde "Yayınlarınız nasıldı? Ne tür yayın yapıyordunuz? Amerika'nın Sesi gibi miydi?" diye sordum. Amerika'nın Sesi, ABD Dışişleri'nin gözetiminde, özellikle o yıllarda tamamen resmi Amerikan propagandası yapan bir yayın çizgisindeydi.

"Yok" dedi Özbek aksanıyla Nazar; "Amrıkanın Avazı legal yayın yapar idi, biz daha başka işlerdik." Yani özetle, legal/yasal yollardan açıklanamayacak "işler" yapıyorlardı.

8. Uğur Mumcu, "MHP", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988. c. 7; s. 2357.

▸ MHP lideri Alparslan Türkeş 1997'de vefatından bir süre önce gazeteci arkadaşı Altemur Kılıç ile sohbet ederken. Kılıç 1955'te Washington'daki Türk Büyükelçiliği Basın Ataşesiyken NATO'da görevli Türkeş ile 1959-1971 arası Ankara merkezli olarak CIA'in Orta Asya-Kafkas operasyonlarını koordine edecekolan Özbek Türkü Ruzi Nazar'ı tanıştıran kişiydi. Nazar'ın Türkiye Türkçülerinden, Reha Oğuz Türkkan'ın ardından ikinci tanıştığı kişi Kılıç'tı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

Bir süre sonra Ruzi başkente, Washington'a alındı, artık sadece radyo değildi işi. İşte Mekke eylemi o yılların ürünüydü.

Türkiye Türkçüleriyle irtibat arayışı

Washington'da bulunduğu yıllarda Türkçülüğe meraklı Türklerle de temas yolları arıyordu. Bir görüşmemizde Türkiye'den o zamana dek Turancı olarak sadece Reha Oğuz Türkkan'ın ismini bildiklerini, tanıdıklarını söyledi. Türkkan, Turancılık davasından salıverildikten sonra 1947'de Columbia Üniversitesi'ne gelmiş, orada tanışmışlardı, ama o da yeniden bir maceraya girmekten uzak duruyordu. Nazar'ın Türkiye'den bildiği başka Türkçü yoktu.

Washington'da ilk tanıştığı Türkçü, Türkiye Büyükelçiliği'nin Basın Ataşesi Altemur Kılıç oldu. İstiklal Savaşı kadrolarından, İstiklal Mahkemesi hâkimlerinden Kılıç Ali'nin oğlu olduğunu öğrendi; ateşli bir Türk milliyetçisi idi. Bir ömür boyu arkadaş kalacağı, emeklilikte onun yanına, Side'ye gidip yerleşeceği Kılıç, Ruzi'yi elçilikte askeri ataşelikte görevli ve Turancı olarak bi-

linen (ve beş yıl kadar sonra 27 Mayıs 1960 darbesinde yer alacak olan) Binbaşı Agasi Şen ile tanıştırdı. Yıl 1955'ti. Şen bir de 1955'te NATO irtibat subayı olarak Pentagon'da göreve başlayan bir başka Türk subayından söz etti: Alparslan Türkeş.

Binbaşı Alparslan Türkeş, 1944 Turancılık davasından yatıp çıkmıştı. 1947'de Truman Doktrini'nin ilanından sonra ABD'ye eğitim amacıyla gönderilen ilk 16 Türk subayından birisiydi; "ranger", gayri nizami, ya da özel harp eğitimi alıyordu. Nitekim Türkiye'ye döndüğünde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ilk "Gerilla Okulu"nu kuracak, ilk "Gerilla öğretmeni" olacaktı. (Bunu kontrgerilla okulu olarak da yorumlamak mümkün, önce Çankırı'da kuruldu, sonra Isparta Eğirdir'e Komando Okulu adıyla taşındı.) Aslında Avrupa'da Sovyet işgaline karşı cephe gerisi askeri-sivil direniş örgütlenmesi sayılan Gladyo'nun temelleri oluşturuluyordu.

Alparslan ve Ruzi yaşıttı, zaten dünya görüşleri de benziyordu, hemen kaynaştılar, yıllar süren irtibat ve dostlukları böyle başladı.

ABD'nin Orta Asya ve Müslüman dünyaya ilgisi arttıkça Türkiye'nin önemi artıyor, Ruzi Nazar da kariyerinde ilerliyordu. Nazar 1959 yılında çok özel bir görevle Ankara'ya atandı.

▸ Başbakan Adnan Menderes ve hemen arkasındaki Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bir toplantıdan ayrılırken. Alparslan Türkeş'in aktif rol oynadığı askeri cunta tarafından 27 Mayıs 1960 darbesiyle devrilecek, şaibeli Yassıada Duruşmaları ardından Maliye Bakanı Hasan Polatkan ile birlikte 16 Eylül 1961'de idam edileceklerdi. Gözden düşen Türkeş'in hayatını kurtaran ise Washington'dan arkadaşı, CIA görevlisi Ruzi Nazar'ın devreye girmesi olmuştu.
(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)

Ve Nazar CIA adına Ankara'da

Nazar'ın Ankara'da görev yaptığı müddetçe kâğıt üzerindeki görevi bile yeterince aykırı, yeterince karanlık geliyordu kulağa: Sovyetler'le mücadele konularında Ankara'daki ABD Büyükelçisi ile Amerikan askeri heyeti (TUSLOG) komutanı arasındaki irtibat görevlisiydi. Gerçek gizli görevini sorduğumda bana yalnızca, asıl görev alanının Türkiye değil, Türkiye'yi istasyon olarak kullanarak Kafkasya ve (Nazar'ın deyişiyle) "Ortalık Asya", yani eskilerin deyimiyle "İran-Turan"daki CIA faaliyetlerini "gözetmek" olduğunu söylemekle yetindi.

Ama bu, Türkiye'de olan bitene kayıtsız kalacağı anlamına da gelmiyordu. Çünkü Türkiye'de siyaseten olan biten her şey, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı mücadelesini olumlu ya da olumsuz etkileyebilirdi.

Türkiye'de 27 Mayıs 1960'ta ordu içindeki bir cunta darbe yaptı, Başbakan Adnan Menderes'in Demokrat Parti hükümetini devirdi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Menderes ve hükümet üyelerini hapse attı, Meclis'i kapattı, Anayasa'yı kaldırdı. Darbecilerin kontrolündeki mahkemelerden çıkan kararla Başbakan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan 16 Eylül 1961'de asılarak idam edilecekti.

Türkeş bu hareketin içindeydi, cuntanın üyesi ve önderleri arasındaydı, darbe yönetiminin Başbakanlık Müsteşarlığı görevini üstlenmişti. Ama her darbe, her devrim ve karşı-devrim önce çocuklarını yiyordu. 13 Kasım 1960'ta Türkeş diğer 13 Milli Birlik Komitesi üyesiyle birlikte tutuklandı. 15 Temmuz 2016'da darbe girişiminde bulunanların üssü olarak kullanılan Mürted (daha sonra Akıncı, şimdi tekrar Mürted) Hava Üssü'ne götürüldü. Darbe yapanların başındaki Cemal Madanoğlu'nun "On dörtleri" orada öldürtebileceği istihbaratını yapan Nazar bu noktada devreye girdi. Washington'un Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel nezdinde girişimde bulunmasını sağladı ve arkadaşının da, diğerlerinin de hayatını kurtardı.[9]

Türkeş'in, Türkiye'nin Hindistan Büyükelçiliği Müşaviri gibi uydurulmuş bir etiketle 25 ay sürecek sürgünü, Mürted'den kaldırılan askeri bir uçakla ertesi gün başladı.

9. Altaylı, a.g.e., s. 354.

Tarihin garip bir cilvesi, 1971 başlarında Madanoğlu bir gece vakti Nazar'ın Bahçelievler 3. Cadde'deki evinin kapısına dayandı. Daha sonra "9 Mart 1971 darbe girişimi" olarak anılacak bir başka komplo peşindeydi. Madanoğlu güya sol görünümlü, bir yandan Ankara'daki Sovyet Büyükelçiliği'yle temas içinde olmaya çalışan bir darbe planı için CIA'in Türkiye değil, geniş bölgedeki en önemli elemanından destek istiyordu. (Madanoğlu'nun, sol gençlik örgütlenmesi içindeki en önemli elemanı olan Mahir Kaynak'ın, Ruzi Nazar'ın yakın dostu ve mesai arkadaşı MİT Müsteşarı Fuat Doğu'nun ajanı olduğundan da haberi yoktu.) Ruzi "Hayır" dedi, Madanoğlu Paşa'yı yolcu etti ve durumu hemen ABD Büyükelçiliği'ne bildirdi.

Altaylı kitabında 12 Mart 1971 darbesi öncesinde, MİT ajanı Mahir Kaynak'ın sızmasıyla açığa çıkan 9 Mart darbe girişiminin lideri Cemal Madanoğlu'nun dahi (bir gece kapısına dayanmak suretiyle) Nazar ile irtibata geçmeye çalıştığını yazdı. Madanoğlu ABD'nin desteğini istemiş, Nazar reddetmiş ve CIA'e bildirmişti.

O yıllarda CIA Ankara istasyon şefi olan Duane Clarridge, 1999'da yaptığımız bir görüşmede 12 Mart darbesini iki gün önceden öğrenip Langley'deki merkezine bildirdiğini söylemişti bana. Bunda Nazar ile yakın mesaisinin payı olduğunu tahmin edebiliriz.

Türkeş'i Hindistan'da kiminle ziyaret etti?

Aslında Nazar-Clarridge ikilisinin yolu başka yerlerde de kesişmişti.

Örneğin Clarridge, 1962'de Hindistan'ın Madras şehrindeki CIA istasyonunu yönetirken bir anda kendisini yeni patlayan Pekin-Moskova ihtilafı içinde bulunca, bunu değerlendirmeye karar vermişti. Kısa süre sonra dünyanın ilk "Maocu" komünist partisi, Mao'nun haberi bile olmadan Hindistan'da kurulmuştu.[10] Bölünen Hint Komünist Partisi'nin seçimi kaybetmesinin ardından Moskova karşıtı "Maocu" sol hareketler Avrupa'da yayılmaya başlamıştı. 1968 olaylarıyla birlikte Türkiye'ye de (muhtemelen Fransa üzerinden giren) Maocu hareket yükselmekte olan solu da bölmüştü. Clarridge 1968'de Türkiye'deki CIA istasyonuna

10. Ayrıntı için elinizdeki kitabın "Maocu partiyi kurduran CIA ajanı Türkiye'de" bölümüne bakabilirsiniz.

atanmıştı; Türkiye'nin o en ateşli dönemlerinden birinde, 1972'ye kadar Türkiye'de kaldı.

Bu noktada hâlâ karanlıkta kalan ve tam olarak aydınlanması şu an için mümkün görünmeyen bir iddiadan söz etmek lazım.

İstihbarat dünyasında hep fısıltıyla konuşulan ama hiç kâğıda dökülmemiş bu iddia, Nazar'ın Türkeş'i Yeni Delhi'de ziyarete gittiği ve giderken yanına Clarridge'i de alıp ona takdim ettiği iddiasıdır.

Bu iddianın muhatabı üç şahıs da, yani Türkeş, Nazar ve Clarridge artık hayatta değildi. Ancak bu bilgiye vâkıf olabileceğine inandığım, deneyimli bir emekli istihbaratçıyla bu kitabı yazarken temas kurdum. Doğrulamadı ama yalanlamadı da. İsminin gizli tutulmasını rica ederek, "Hem Clarridge, hem Türkeş anılarını yazdı" demekle yetindi; "Orada yok bu ayrıntılar. Bizim duyduklarımız belki de doğru değildir, yanlış duyumlardır. Buna dair bir kanıt yok."

Türkeş 1963'te yurda döner dönmez siyasete atıldı. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) 1965'te girdi, genel başkan seçildi ve "Başbuğ" lakabını da burada aldı. CKMP 1969 kongresinde Milliyetçi Hareket Partisi adını aldı ve Osmanlı sancaklarına atıfla Üç Hilal amblemini benimsedi.

Bu yıllar Türk milliyetçiliğinin Türk-İslam sentezi çizgisine kaydığı, Türkeş'in, Türkçü akımda ısrar eden Nihal Atsız'la yollarının ayrıldığı yıllar oldu. Artık "Tanrı Dağı kadar Türk, Hıra Dağı kadar Müslüman" sloganı öndeydi.

Türkiye'de ilginç bağlantılar

Nazar'ın Türkiye'ye gönderildiği tarih, Hem ABD-SSCB ilişkilerinin Soğuk Savaş'ın en üst noktalarından birine tırmandığı, hem de Türk-Amerikan ilişkilerinin askeri planda gelişmeye başladığı bir dönemdi.

İncirlik Üssü 1954'te açılmıştı. Üs Türkiye'deydi ama o dönem Türk Silahlı Kuvvetleri'nin üs üzerinde pek az etkisi vardı. İncirlik ABD Hava Kuvvetleri komutası altındaydı. Pist, nükleer silah taşıyabilen ağır bombardıman uçaklarının inip kalkınasına, yakıt ve cephane ikmali yapılabilmesine imkân verecek şekilde inşa edilmişti. Dolayısıyla İncirlik'e nükleer başlıklı bombalar depolanmıştı.

1957'de Sovyetler'in uzaya *Sputnik* uydusunu fırlatıp dünya

yörüngesine yerleştirmesiyle Amerika ciddi bir şoka girdi. Kendilerinin uzun yıllardır dünya yörüngesine uydu fırlatma çabası Sovyetler'in gerisine düşmüştü. Bu aslında silahlanma yarışında bir sıçrama anlamına geliyordu. Çünkü uzaya uydu gönderebilecek füzeye sahip olmak demek, teknik olarak, istendiği takdirde füzenin ucuna uydu değil de, mesela atom bombası yerleştirip onu yörüngeye oturtmak yerine rakibinizin üzerine atma kapasitesi demekti. ABD bir yandan uzay çalışmalarını hızlandırmak, diğer yandan Sovyetler'in tehdidi altındaki ABD saflarındaki yönetimlere cesaret vermek zorundaydı. ABD Başkanı Dwight Eisenhower aynı yıl kendi adıyla anılan Eisenhower Doktrini'ni ilan ederek SSCB'ye karşı destek isteyen herkese askeri yardım vaat etti. Türkiye'nin elinde doğru dürüst silah kalmamıştı. 1958 yılında ABD'nin Kore Savaşı'ndan kalma ilk F-100 jet filosu Türkiye'ye gönderildi, bir de denizaltı.

ABD o arada ürettiği ilk nükleer başlıklı orta menzilli füze olan Honest John bataryalarını da Türkiye'ye yerleştirmişti. ABD o sırada Sovyet uçakları ve uçaksavar füzeleri tarafından yakalanamayacak yüksekliklere çıkabilen U-2 casus uçaklarını geliştirmiş, İncirlik'e konuşlandırmıştı. U-2 uçakları CIA pilotlarınca kullanılıyor, Sovyetler'in askeri ve ekonomik tesislerinin havadan fotoğraflarını çekiyor, istihbarat topluyordu. Sovyet mühendisleri nihayet U-2'leri yakalayacak uçak ve füze menziline erişip, 1960'ta üstelik işçi sınıfının bayramı 1 Mayıs'ta İncirlik'ten kalkmış olan uçağı düşürdü. Dahası CIA pilotu Gary Powers sağ yakalanmıştı. Bu Kruşçev için uzaya uydu göndermek kadar büyük bir başarıydı ama Türkiye hedefe girmişti.

ABD o noktada durmadı. Yeni geliştirdiği 2400 kilometre menzilli Jüpiter füzelerini de 1961 yılında (İtalya ile birlikte) Türkiye'ye yerleştirdi. Artık NATO karargâhının bulunduğu İzmir'de, Çiğli Hava Üssü'ne yerleştirilen Jüpiter füzeleri buradan Moskova'yı nükleer bombayla vurabilecek kapasitedeydi. Kruşçev buna tepki olarak 1959'daki devrimle sosyalizme geçmiş olan, Amerika'nın burnunun dibindeki Fidel Castro Küba'sına Washington'u vurabilecek menzilde füze yerleştirme kararı aldı. 1962 Küba Krizi böyle çıktı ve neticede kriz hem Rusların, hem Amerikalıların füzeleri geri çekmesiyle sonuçlandı.

▸ Ruzi Nazar Ankara'da CIA'in Orta Asya ve Kafkas operasyonlarını koordine ederken sadece asker ve istihbaratçılarla, Türkçülerle görüşmüyor, Ankara'nın o dönem renkli sosyal hayatında da yer alıyordu; topluma nüfuz etmişti. Fotoğrafta bir grup sanatçı arasında ileride daha da meşhur olacak tiyatrocu Ayten Gökçer (Nazar'ın iki sağında) seçilebiliyor.

Bütün bunlar olurken, ne Menderes hükümetinin, ne darbe yapıp yönetimi ele geçiren cuntacıların, ne daha sonraki geçici hükümetin Türkiye toprakları üzerinde konuşlandırılan bu korkunç silahlar üzerinde herhangi bir tasarrufu vardı.

Ruzi Nazar, işte bu Soğuk Savaş'ın cephesi haline gelmiş, Türkiye merkezli olarak Orta Asya ve Kafkasya'da, ya da İran-Turan coğrafyasında Sovyetler'i içeriden çökertme amaçlı olarak Türkçü, İslamcı hareketleri ABD çıkarları doğrultusunda yönlendirmekle görevliydi. Türkiye'de tam 11 yıl kaldı. 27 Mayıs 1960 darbesinden önce başlayan görev süresi 12 Mart 1971 darbesinden sonra bitti.

Türkiye'nin bu hareketli yıllarında sivil toplum, medya, üniversite ve bürokraside komünizmle mücadeleyi ve siyasette İslamcı ve milliyetçi akımların yükselmesini sağlayacak yüksek bütçeli fonlar onun kontrolündeydi. Nazar'ı o yıllarda tanıyanlar, tatlı dili ve güler yüzüyle nasıl her ortama girip uyum sağlayabildiğini anlatıyor. Türkiye'de sol akımların gelişmesine karşı o dönem öne çıkan, önemli yayınlar yapan Aydın Yalçın, Aclan Sayılgan, Fethi Tevetoğlu (ki şarkıcı Tarkan'ın dede kardeşidir) gibi isimlerin Nazar'ın en yakın sosyal çevresinde bulunduğunu o dönemi yaşayanlar hatırlıyor.[1]

Hür Düşünce Kulübü'nden, Yeniden Milli Mücadele'ye kadar

Ruzi Nazar'ın Ankara günlerindeki yakın dostları arasında bulunan Aydın Yalçın, Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'de sağ ideolojinin en önemli fikir adamları arasındaydı. 1954'te çıkarmaya başladığı *Forum* dergisi, zamanında Bülent Ecevit, Mümtaz Soysal, Muammer Aksoy gibi genç kalemlerin de yazdığı bir dergiydi. Yalçın 1958-60 yıllarında Columbia Üniversitesi'nde ders verdikten sonra mezun olduğu Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne (SBF) dönmüş, 1965 yılında Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi'nden milletvekili seçilmişti.

O dönem Yalçın'ın Türk siyasetine yaptığı uzun vadeli katkı ya da müdahaleler arasında 68 kuşağında sol ideolojinin odaklarından sayılan, ODTÜ merkezli Sosyalist Fikir Kulübü'ne (SFK) rakip olarak SBF'de Hür Düşünce Kulübü'nü (HDK) kurdurması vardır.

Hür Düşünce Kulübü'nün başkanı Hasan Celal Güzel idi. İkinci Başkanı Melih Gökçek, Yayın Kurulu Başkanı Mehmet Keçeciler, Muhasip Üye Abdülkadir Aksu, diğer yönetim kurulu üyeleri Veysel Atasoy ve Atilla Koç'tu. İleride içinden iki genel başkan, altı bakan çıkaracak olan bu ilk yönetim kurulunun yedinci üyesi, daha sonra siyasi yelpazenin soluna geçecek olan Murat Karayalçın idi. 12 Eylül darbesi sonrasında Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin (SHP) başına geçecek, Dışişleri Bakanlığı yapacaktı. Eski başbakanlardan Mesut Yılmaz da bir dönem Hür Düşünce Kulübü'nün yönetiminde bulunmuştu.

Hızla radikalleşip silahlı örgütler kuran Sosyalist Fikir Kulübü üyeleri çatışmalarda öldürülür ya da hapse girerken, Hür Düşünce Kulübü üyeleri devlet kademelerinde yükselecekti.

O dönemde milliyetçi-muhafazakâr çevrelerde ortaya çıkan bir başka grup da Yeniden Milli Mücadele, ya da Mücadele Birliği grubu idi.

Yeniden Milli Mücadele, Türkiye'de solun yükseldiği, ülkenin 2 Mart 1971 askeri darbesine doğru ilerlediği 1960'ların sonunda taşra kaynaklı (Afyon-Konya hattı) bir hareket olarak doğdu. Grup kendisini "anti-emperyalist, anti-komünist, anti-Siyonist" olarak tanımlıyor ve köken itibarıyla MHP ve Türk Ocakları'yla aynı taban üzerinde olsa da ayrı duruyordu. Kısa sürede özellikle Anadolu kökenli, geleneksel muhafazakâr ailelerden gelen üniversite gençliği arasında taraftar buldu. En önemli özelliklerinden birisi bu gençleri eylemlilikten uzak tutup toplum hayatında etkili olacak makamlarda yükselmeye yönlendirmesi oldu.

Eski Meclis Başkanı Cemil Çiçek, Mustafa Karaalioğlu'na verdiği bir mülakatta, o yapıda "devletin ilgisi ve bilgisi dahilinde" çalışma yapanlara şahit olup "ilk ayrılanlardan" olduğunu söylemişti. Bunu o gruptan benzer gerekçelerle ilk ayrılan kişi olan Taha Akyol'dan da dinlemiştim. O grupta sonradan yükselen kimler yoktu ki? Melih Gökçek'ten Ali Müfit Gürtuna'ya, Abdüllatif Şener'den Abdülkadir Aksu'ya ve 17-25 Aralık hadisesine kadar Fethullah Gülen'in sözcüsü gibi davranan Hüseyin Gülerce'ye dek çok sayıda siyaset erbabı... Yeniden Milli Mücadele grubu, zamanın ruhuna ayak uyduramayıp etkisizleşecek ama yolu oradan geçenler, milliyetçi, muhafazakâr, İslamcı çevrelerde öne çıkan isimler olacaktı.

Murat Bayrak ve ilk "komando kampları"

O dönemde siyasi hayatta yükselmeye başlayan bir başka isim de Çanakkale'deki Sancak Tül Fabrikası'nın sahibi Murat Bayrak idi. Bayrak da 1917 doğumluydu, Boşnak kökenliydi. Nazar'ın Türkistan Lejyonu'nda görev yaptığı sıralarda, o da Yugoslavya'daki Josip Broz Tito önderliğinde kurulan komünist direniş hareketine karşı, yine Naziler tarafından kurulan Boşnak Lejyonu'nda (tam adıyla 13. SS Waffen Dağ Tümeni) görev yapıyordu. Savaş sonrası Türkiye'ye kaçmış, kısa sürede zengin bir sanayici olmuştu.

Ülkücü gençlere "Komando Kampları" adı altında askeri eğitim verilen kampların ilkini Ayvalık'ta açan oydu. ABD'de yasadışı silah ticaretinden yargılanıp mahkûm olan eski CIA ajanı Frank Terpil, silah sattığı isimler arasında Bayrak'ın da olduğunu ifadesinde söylemişti. Bayrak, Adalet Partisi milletvekilliği yaptıktan sonra MHP'ye katıldı. 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile MHP'nin Genel İdare Kurulu üyeleri arasında tutuklanmayan bir tek o vardı. Federal Almanya'nın başkenti Bonn'a yerleşti; 2012'de, Nazar'ın Türkiye'ye yerleştiği yıl Türkiye'ye döndü, 2015'te Nazar'dan birkaç ay sonra, 98 yaşında öldü.

Bu dönem aynı zamanda Türk istihbaratının önce Milli Amele Hizmet (MAH), sonra Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) adıyla Fuat Doğu yönetimine iki defa girdiği bir dönemdi; ilki 1962-64, ikincisi 1966-71 olmak üzere. Süleyman Demirel bir söyleşimizde, şüphelenip Doğu'ya sorduğu halde 12 Mart darbesinden haberi olmadığı cevabını verdiğini söylemişti. Demirel devrilmesinin ardından Doğu'ya bunu hatırlattığındaysa, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın öyle demesini istediği mazeretini öne sürdüğünü anlatmıştı.[11]

Afganistan'da, İran'da her taşın altında

Nazar'ı Türkiye'den sonra, Federal Almanya'nın başkenti Bonn'da, uluslararası operasyonların içinde görüyoruz.

Sovyetler'in 1978'den itibaren Afganistan'a girişi, 1979'da Afganistan'ı resmen işgal edişi ABD'nin İslamcı akımlarla yeniden, hem de derinlemesine ilgilenmesine yol açtı.

Daha önce İslamcı akımlarla Sovyetler Birliği içindeki etnik azınlıklar çerçevesinde ilgilenen Washington, yeni bir siyaset çizgisine geçerek, artık milliyet farkı gözetmeden Sovyetler'e din unsuru üzerinden vurmaya başladı.

Bugüne uzanan etkileri bakımından ABD'nin İslamcı hareketler üzerinden Sovyetler'i yıpratma savaşı öne çıkıyor ama bunu daha genel bir bakışla din unsuru olarak adlandırmak daha doğru olur. Çünkü aynı süreçte Doğu Avrupa'da da bu bağlamda ilginç gelişmeler oluyordu.

Aynı 1978 yılında Polonyalı Kardinal Karol Jozef Wojtyla, Jean-

11. Murat Yetkin, "12 Eylül'ü Başka Türlü Okumak", *Radikal*, 19 Ağustos 2007, s. 5.

Paul II adıyla Papa seçilmişti. Bu durum Polonya'da Dayanışma Sendikası'nın yükselişiyle eşzamanlı olarak bir Katolik dalganın yükselişine yol açtı. Bu dalga Sovyetler'in NATO'ya karşı kurduğu askeri örgüt olan ve merkezi Polonya'nın başkentinde bulunan Varşova Paktı'nın ağır bir darbe almasına yol açacaktı.

Doğu Avrupa'da Katoliklik üzerinden Polonya, Orta Asya'da İslamcılık üzerinden Afganistan bu siyasetin iki uç noktasıydı. 1979 başında İran'daki anti-Amerikan karakterli İslam Devrimi bu siyasetin İslamcılık ekseninin Şii değil, Sünni olması gereğini ortaya koymuştu. Bu siyasetin kuramcısı ABD Başkanı Jimmy Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı, Polonya asıllı Zbigniew Brzezinski idi.

İşgale direnen İslamcı aşiretlere para, silah ve askeri eğitim vererek Sovyetler'e karşı gerilla harbi örgütleme fikri ondan çıktı. Bu amaçla Suudi Arabistan, Pakistan ve (ideolojik kavga nedeniyle Sovyetler'i "sosyal emperyalist" gören) Çin başta olmak üzere çeşitli ülkelerin desteğini aldı. Suudi Arabistan'dan Afganistan'a sadece silah ve para değil, bu anti-komünist cihada gönüllü militanlar da aktı. (Suud-Afgan köprüsünü işletenlerden birisi de petrol ve inşaat milyarderi bir ailenin parlak oğlu olan Usame Bin Ladin isimli, yirmilerini süren bir gençti.)

ABD'nin Afganistan'da Sovyetler'e karşı CIA sorumluluğunda yürüttüğü hamleye "Kasırga Harekâtı-Operation Cyclon" kod adı verildi. CIA bu amaçla bölge hakkında bilgi sahibi deneyimli ajanlarını yeniden göreve çağırdı. Bu ajanlar arasında daha 1954'te Sovyetler'e karşı Mekke'de İslamcı kisvesinde ilk anti-komünist eylemi başlatan Ruzi Nazar da vardı.

Ata yurdu Fergana Vadisi, Afganistan'ın Sovyet Orta Asyasına açılan kapısı gibiydi ve Nazar Sovyetler'e karşı İslamcı kabile şeflerinden bir direniş gücü ortaya çıkarılmasında ön saftaydı. Hizb-i İslami lideri Gulbeddin Hikmetyar ile CIA ilişkisinin kurulup Pakistan üzerinden silah, eğitim ve para bağının oluşturulmasında Nazar'ın rolü Afganistan savaşı olup bittikten sonra ortaya çıkacaktı.

CIA'in Sovyetler'i Müslüman ülkelerdeki hareketler tarafından güneyden kuşatarak çökertme planı sayılan "Yeşil Kuşak" harekâtı devredeydi.[11]

Ancak ABD Yeşil Kuşak ile Sovyetler'i güneyden kuşatmaya çalışırken Yunanistan-Türkiye-İran-Pakistan hattı İran İslam Dev-

rimi ile kırılmıştı. Gerçi Türkiye'de 12 Eylül 1980 darbesini yapan Orgeneral Kenan Evren'in ilk icraatının, Yunanistan'ın 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında çıktığı NATO'nun askeri kanadına onay verme olduğunu gören ABD rahat nefes almıştı. Ama yine de ABD'nin Tahran Büyükelçiliği işgal edilmiş, 60 kadar Amerikalı diplomat rehin alınmıştı. Bu durum ABD yönetimi açısından büyük bir itibar kaybıydı. CIA bir yandan bütün imkânlarıyla Tahran Büyükelçiliği'ndeki rehineleri kurtarmaya çalışıyordu.

Tabii yaşlı kurt Ruzi Nazar da Tahran'a kaydırılmıştı. Nazar, Tahran'da Afgan halı tüccarı sahte kimliğiyle 11 gün boyunca rehinelerin nasıl kaçırılabileceğine dair keşif ve istihbarat yapacaktı. Bir diğer CIA elemanı Tony Mendez'in yürüttüğü, *Argo* filmine konu olan rehinelerin kurtarılması operasyonu o istihbarata dayanarak Kanada Büyükelçiliği kanalıyla yürütülecekti.[12]

Neticede ABD destekli mücahitler Sovyetler'i yendi, Sovyetler'in yıkılmasında pay sahibi oldu ama o ortamda ortaya çıkan Taliban, El Kaide gibi örgütler bugün dünyaya kök söktürüyor.

Bugünlere kolay gelmedik ve Nazar'ın da bunda payı vardır.

İnternet "emniyetli değildir"

Virginia'daki evine yaptığım bir ziyarette, ev telefonu dışında, gerektiğinde kendisine daha kolay ulaşabileceğim bir cep telefonu numarası olup olmadığını sordum.

"Yoktur" dedi, "emniyetli değildir."

Peki, e-posta adresi var mıydı?

"Bu gençler gerçekten akılsız" der gibi yüzüme baktı, "Kullanmam" dedi, "emniyetli değildir."

Doksan küsur yaşına gelmiş ve hâlâ Özbekistan'da bir bağlantısıyla üç ay sonraya randevu ayarlamaya çalışan bu yaşlı kurt, ne cep telefonunu, ne e-postayı iletişim açısından güvenli buluyordu. Güvenmiyor ve kullanmıyordu. Ondan iyi bilecek değildim herhalde, bu mecraları derinlemesine denetleyen bir gücün parçasıydı ne de olsa.

Soğuk Savaş'ın muharip-casuslar kuşağının (daha gizli kalıp yaşayan yoksa) sonuncusuydu.

12. Altaylı, a.g.e., s. 387-389.

Casus babanın yazar kızı

Nazar'ı, kitabını yazmaya ikna etmek için çok uğraştım.

Altaylı önemli bir kısmını yazdı. Bir kısmını yazmadı. Bir kısmı ise hiç ortaya çıkmayacak. Aslında o kendi hakkındaki kitabı kızının yazmasını istiyordu.

Kızı kim mi? Zülfiye Nazar.

Ama biz onu o adla tanımıyoruz. Ruzi Nazar'ın kızı aslında önemli bir Amerikalı gerilim romanları yazarı olarak, Sylvia Nasar adıyla tanınıyor.

Hani başrolünü Russell Crowe'un oynadığı *Akıl Oyunları* filminin romanını yazan Sylvia Nasar.

"Asıl adı Zülfiye" dedi son görüşmemizde; "Amma Amrıkalılar kolay söylesin diye Sylvia dedik."

Meraklıları için, Ruzi Nazar'ın adı da bazı kaynaklarda "Rusi Nasar" olarak geçer; telaffuz farkı.

Nazar 30 Nisan 2015'te bir süredir arkadaşı Altemur Kılıç'ın ısrarıyla yerleştiği Antalya'nın Side ilçesinde vefat etti. Ondan bir buçuk yıl kadar sonra, 20 Ekim 2016'da da Kılıç vefat etti.

Burada yazdıklarım, ancak öğrenebildiklerimiz; ama o, kim bilir hangi sırlarla göçtü? Orası meçhul. Şimdilik meçhul.

II

Ankara'da kanlı istihbarat savaşları

Ankara Emniyet Müdürlüğü kayıtlarına göre, olayın en önemli görgü tanığı İtalyan Büyükelçiliği görevlisi Constantino Liberali idi. Liberali o sırada Atatürk Bulvarı 118 numaradaki büyükelçilik binası önündeki durakta otobüs bekliyordu.

Karşı kaldırımda, yaklaşık olarak şimdiki Celal Bayar Evi'nin civarında Ankara'nın şubat soğuğunda paltosunun yakasına gömülmüş, elinde irice bir paketle yürüyen adam, kendisini müşteri zannedip yanına yaklaşan taksi şoförünü abartılı hareketlerle yanından uzaklaştırmaya çalışıyordu; zaten Liberali o nedenle fark etmişti adamı.

Sabah saat 10 sıralarıydı. Etrafta pek kimse yoktu.

O sırada İtalyan Büyükelçiliği giriş kapısından 100 metre kadar aşağıda, Atatürk Bulvarı 114 numaradaki Alman Büyükelçiliği'nin kapısından çıkan iyi giyimli bir çift de bulvardan yukarı doğru yürümeye başlamış, karşıya geçmeye hazırlanıyordu.

Taksi şoförünü savan paketli adam da büyükelçilik tarafına doğru karşıya geçmeye başlamıştı.

Paketli adam çifte doğru yaklaşırken ortalık büyük bir patlamayla sarsıldı. Patlayan, adamın elindeki paketti; kendisi de paketle birlikte paramparça olmuştu.

Kaldırımın karşısındaki çift, patlamanın şiddetiyle yere savruldu. Liberali yardımlarına koştu. Adamın kulağından kan sızıyordu. Yanındaki kadın, eşi olduğu sonradan anlaşılacaktı, sarsılmıştı ama yaralı değildi.

Liberali, İtalyanca sordu: "Yaralı mısınız?"

Adam İtalyanca yanıtladı: "Hayır."

Sonra Almanca devam etti: "Allah kahretsin, en iyi elbisemdi."

Adam Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen'di.

24 Şubat 1942 günü, Ankara'nın kayıtlarına, "Von Papen suikast girişimi" olarak geçti.

Ankara'da belalı bir büyükelçi

Von Papen, genç Türkiye Cumhuriyeti'ni yöneten kadrolar tarafından gayet iyi tanınan ama iyi bilinmeyen bir isimdi.

İkinci Dünya Savaşı'na giden günlerde, tam olarak 1938 Nisan'ında Adolf Hitler tarafından Nazi Almanyasının Ankara büyükelçisi olarak atanması bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından veto edilmişti.

Atatürk, Von Papen'i Filistin Cephesi'nden tanıyordu. Türkiye, Enver Paşa'nın oldubittisiyle Almanya saflarında Birinci Dünya Savaşı'na girmiş, Von Papen de 1917'den itibaren İttihat ve Terakki hükümetinin oluşturduğu Türk-Alman ortak kurmay heyetine dahil olmuştu. Atatürk, Von Papen ve diğer Alman kurmayların Türkiye'nin zaten sürüklenmekte olduğu yıkımı nasıl hızlandırdıklarına şahit olmuş subaylardandı.

Üstelik Von Papen'in, Alman Ortadoğu komutanlığına atanmadan önceki sabıkası da biliniyordu.

Von Papen 1914'te Almanya'nın Washington Büyükelçiliği'nde askeri ataşelik görevini yürütürken, aynı zamanda Kuzey Amerika askeri istihbarat sorumlusu olarak had safhada saldırgan bir eylemlilik içindeydi. New York merkezli kurduğu casusluk şebekesi, bir yandan Meksika'da hükümet darbesi tezgâhlarken diğer yandan Kanada'da terör eylemleri planlıyor, New York Limanı'ndan İngiltere ve Fransa'ya malzeme sevkiyatını önleyecek sabotaj eylemlerini Alman kökenli Amerikalılara yaptırıyordu. İngiliz istihbaratı MI6, Amerikalılara bütün bu işlerin arkasında Von Papen'in olduğunu kanıtlayan dinleme kayıtları ve belgeler sununca derhal ABD'den sınır dışı edilmişti.

Dünyadaki bütün kötülüklerin altında komünistleri, Yahudileri ve Masonları gören koyu Katolik bir aristokrat aileye mensup Von Papen, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ordudan ayrılmış, siyasete girmişti. Almanya Cumhurbaşkanı Paul von Hindenburg'a yakınlığı sayesinde 1932'de şansölye, yani başbakan atanmıştı.

Aynı yıl yapılan seçimlerden Nazi Partisi lideri Adolf Hitler kesin zaferle çıkmadığı halde (oyların sadece yüzde 33'ünü almıştı) hükümeti onun kurması gerektiği fikri de Von Papen'a aitti; 1923'te, çok daha zayıf durumdayken Münih'te başarısız bir darbeye önderlik eden Hitler'in sistem içine çekilerek kontrol altında tutulabileceğini düşünüyordu.

Bir bakıma Alman ulusunun, diğer ulusların ve sırf öyle oldukları için katledilen, baskı ve işkence gören Yahudiler, Romanlar, komünistler, eşcinseller ve diğer "ötekilerin" çektiklerinde, Hitler ve İkinci Dünya Savaşı'nda Von Papen'in kendi siyasi çıkarı için giriştiği küçük ayak oyunlarının önemli payı vardı.

Zaten Hitler iş başına gelir gelmez müthiş terörünü uygulamaya başladı. Tasfiye harekâtından Von Papen de payını aldı ama şeytani yetenekleri ve bağlantılarıyla bütünüyle de sistem dışına atılamadı. Hitler yaklaşan savaşta onun Türkiye'yi yeniden Almanya'nın yanına çekebileceğini düşünüyordu.

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatından sonra Almanya bir deneme daha yaptı. Yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de Von Papen'in ne olduğunu Filistin Cephesi'nden biliyordu, dolayısıyla ikinci defa veto yedi.

▸ Hitler, eski Alman Başbakanı ve kendisine başbakanlık yolunu açan Franz von Papen'i daha önce Atatürk'ün veto etmesine karşın İnönü'ye ambargo şantajı yaparak Ankara'ya büyükelçi göndermişti. Amacı Türkiye'yi Nazi Almanyası safında savaşa çekmekti. Bunu önlemek için Sovyet lider Stalin, elindeki en acımasız ajanı, daha önce rakibi Troçki'yi öldürten Eitingon'u görevlendirmişti. Ancak tetikçi hata yapınca von Papen hayatta kaldı.

Ankara, savaşın dışında kalmak istiyordu. Daha Birinci Dünya Savaşı'nın, İstiklal Savaşı'nın yaraları sarılamamıştı. Nüfus azalmış, tarımsal üretim azalmış, elde doğru dürüst silah ve cephane kalmamıştı. İtalya'da Benito Mussolini liderliğindeki Faşist Parti "Mare Nostrum-Bizim Deniz" siyaseti ilan etmiş, Akdeniz üzerinde hükümranlığa kalkışmıştı. Türkiye'de İtalyan işgali anıları hâlâ tazeydi ve Almanlar "Bizimle iyi geçinirseniz İtalyanları dizginleriz" diyordu.[111]

Diğer yandan İngiltere de Türkiye'yi kendi yanına çekmek istiyor, Ankara Büyükelçisi Sir Hughe Knacthbull-Hugessen, Şükrü Saraçoğlu hükümetini Almanlara karşı kendileriyle saf tutmaya zorluyordu. Almanya ve Sovyetler Birliği'nin bir saldırmazlık paktı imzalayacağı söylentileri vardı. Bunların üzerine bir de Almanya'nın şantajı gelmişti: 1938 Mart'ında Çekoslovakya'yı ilhak eden Almanya, Türkiye'nin Skoda fabrikalarına sipariş verip parasını da peşin ödediği obüs toplarını teslim etmeyeceğini söylüyordu.

Karanlık işlerin kilit adamı

Neticede Türkiye, denge politikasına zorlandı. İngiltere ile dostluk anlaşması imzalamasından iki gün sonra, 29 Nisan 1939'da Von Papen'in büyükelçiliğini onayladı.

Von Papen sevilmiyordu ama Ankara'da Von Papen'in derin bağlantılarından yararlanmak isteyen bir kesim de vardı.

Hitler 1939'daki saldırmazlık anlaşmasını bozarak 22 Haziran 1941'de meşum Barbarossa Harekâtı ile Sovyetler Birliği'ne saldırmıştı. Sadece cepheden değil, cephe gerisinden de saldırıyorlardı. Reinhard Gehlen'in Nazi askeri casusluk örgütü, Sovyetler'deki etnik azınlıkların Rus düşmanlığını kullanarak özel birlikler kuruyordu; Türkistan Lejyonu bunların arasındaydı.

Bu durum Türkiye'deki Türkçü-Turancı çevreleri hareketlendirmişti; Atatürk tarafından bastırılan İttihatçı ruh kıpırdanmaya başlamıştı. Bir yandan Enver Paşa'nın kardeşi, "Bakü fatihi" Nuri (Killigil) Paşa, diğer yandan Genelkurmay, Von Papen üzerinden Almanya ile temas kurmuşlardı. Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuat Erden ve eski İttihatçılardan emekli Tümge-

neral Hüsnü Emir Erkilet Berlin'e gidip, Hitler dahil önemli kişilerle görüşmeler yapmışlardı.[1]

Ama anlaşma olmadı. Ankara'nın amacı Sovyetler yıkılırsa en azından Kırım'da, Azerbaycan'da bağımsız ya da özerk bölgeler kurup "esaret altındaki Türkleri kurtarmaktı." Nazilere göreyse Türkler de Yahudilerden pek farklı olmayan bir "aşağı ırk"tı. Onlar için önemli olan, bir an önce Kırım üzerinden Azeri petrollerine ulaşmak, Karadeniz'in kuzeyinden Hazar'a inecek koridoru Sovyet etkisinden çıkarmaktı. Ankara, bu planda yer alamazdı.

Nuri Paşa, Genelkurmay'dan bağımsız olarak çabalarına devam etti. Ancak Naziler onun fikirlerini (ileride CIA ajanı da olacak Ruzi Nazar gibi Rus düşmanı Türkçülerin katılacağı) Türkistan Lejyonu oluşturmakta kullansalar da kendisiyle teması kestiler; Nuri Paşa Ankara'nın görüşünü değiştirecek kadar güçlü değildi.

Ankara'nın bu girişimi Berlin'de sonuç getirmemiş ama Moskova'yı endişelendirmişti. Türklerin Nazilerle işbirliği mutlaka önlenmeli, bir ihtimal olmaktan dahi çıkarılmalıydı.

Bu projede kilit konumdaki, yani Moskova'nın apaçık hedefinde yer alan kişiyse belliydi: Von Papen.

Saldırgan Sovyet tetikçisi çıkıyor

Nitekim Ankara polisinin, suikast girişiminin ardından yaptığı ilk araştırmadan Moskova'yı işaret eden ilginç sonuçlar çıkacaktı.

Olay yeri incelemesinde saldırganın bedeninin paramparça olduğu anlaşıldı.

Ayakkabısının teki bir ağacın üzerinde bulundu. Bir başka ağacın üzerindeyse, nasılsa parçalanmadan kalan cinsel organı fark edildi. Bu bulgudan saldırganın sünnetli ve Müslüman olduğu anlaşıldı. Polis olay yerinde bir de tabanca bulmuştu.

Gelişme üzerine sadece polis değil, istihbarat da alarma geçmiş, araştırma derinleştirilmişti.

Olaydan iki gün sonra, Emniyet saldırganın kimliğini belirlediğini açıkladı: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi Ömer Tokat. 25 yaşındaki Tokat, Makedonya'daki Türk azınlık-

1. Bkz: "Her taşın altından çıkan CIA casusu Türk."

tandı. İki yıl önce Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç edip Türk vatandaşlığına geçmişti.

Araştırma, Tokat'ın, Türkiye'ye göçmeden önce Yugoslav Komünist Partisi üyesi olduğunu da gösteriyordu.

Soruşturma İstanbul'a sıçramıştı. Önce Tokat gibi Yugoslav göçmeni iki genç Türk vatandaşı daha yakalandı. Süleyman Sağol ve Abdurrahman Sayman. Her ikisi de İstanbul'da, İstiklal Caddesi'ndeki Sovyetler Birliği (Şimdi Rusya Federasyonu) Başkonsolosluğu'nu işaret eden ifadeler verdiler.

Bu ifadeler uyarınca Ankara diplomatik notayla Moskova'dan İstanbul Başkonsolosluğu arşiv memuru Gregoriy Pavlov'un teslim edilmesini istedi. Pavlov, başkonsolosluk binasının çevresinde iki hafta süren polis kuşatmasının ardından gözaltına alınabildi. Kayıtlarda "Sovyet ticaret temsilcisi ulaştırma uzmanı" olarak geçen Leonid Kornilov da olayla ilgili olarak –iddiaya göre Sovyetler'e kaçmak üzereyken– bir tren yolculuğunda yakalandı.

Soruşturma genişledikçe daha ilginç isimlere ulaşılıyordu.

Bunlardan birisi, İstanbul'daki Sovyet Basın Ataşesi İsmail Ahmedov idi. Türk ve Müslüman kökenli 38 yaşındaki Ahmedov, aslında KGB öncesi Sovyet istihbaratı NKVD bünyesinde yarbay rütbesinde görev yapan bir askeri istihbaratçıydı.

Ancak Ahmedov, resmi ağızlara göre etnik kökenlerinin ağır basmasıyla ama muhtemelen aynı zamanda siyasi iltica verileceği vaadi ile saf değiştirip polise teslim olmuş ve komployu baştan sona anlatmıştı.

Suikastın tetikçisi olarak seçilen Ömer Tokat'ın görevi önce Von Papen'e ateş etmek, sonra da paketteki sis bombasını patlatıp kaçmaktı. Suikastçı, elindekinin sis bombası değil, Alman Büyükelçi'yi öldürdükten sonra, kendisini de yok etmeye ayarlanmış güçlü bir patlayıcı olduğunu bilmiyordu. Kendi kafasına göre planı değiştirmiş, önce sis bombası sandığı paketi patlatıp o kargaşada ateş ederek Von Papen'i öldürdükten sonra kaçmayı düşünmüştü ama ölümden kaçamamıştı.

Ahmedov, komplonun arkasında, SSCB Başkonsolosluğu'nda ataşe olarak kayıtlı Leonid Naumov'un olduğunu açıkladı. Naumov ele geçirilemedi.

Perde arkasında Troçki'yi öldürten ajan vardı

Ahmedov kıdemli ancak orta düzeyde bir ajandı ve Naumov'un gerçek kimliğini bilmiyordu.

Türkiye'de Naumov sahte kimliğiyle diplomatik pasaport taşıyan kişi, aslında Stalin döneminin en parlak, bir o kadar acımasız dış operasyon ajanlarından biri olan ve Nahum İshakoviç adını da kullanan, Leonid Aleksandroviç Eitingon idi.

Eitingon Sovyet istihbaratının dış operasyonlarında o kadar kilit konumdaydı ki, örneğin İngiliz Dışişleri ve istihbaratı içine yerleşmiş Sovyet casusluk şebekesinin (Kim Philby başta olmak üzere, Cambridge Beşlisi) Londra'daki kontrol görevlisi iş yapamaz hale geldiğinde, şebekenin dağıtılmayıp devam etmesi gerektiğine o karar vermişti. ABD içinde büyük bir casus ve sabotajcı ağını o kurmuştu ve yönetiyordu; ileriki yıllarda Moskova o ağ sayesinde atom bombasının sırlarını çalabilecekti.[2]

Eitingon'un bir önceki görevi, Bolşevik Devrimi'nin önderlerinden Leon Troçki'yi, tasfiye edildikten sonra sürgün hayatı yaşadığı Meksika'da bulup ortadan kaldırmaktı. Bunu da yapmıştı. Troçki'yi Eitingon'un İspanya İç Savaşı sırasında tanıyıp KGB'ye devşirdiği Ramon Mercader adlı bir İspanyol komünisti öldürmüştü. Mercader Meksika'da Troçki'nin ekibine sızmış, çalışma odasına girebilen yardımcılarından biri olmuştu. 20 Ağustos 1940

▸ Stalin ile ters düşen Sovyet devrimi önderlerinden Leon Troçki, Moskova'nın ısrarlı isteği sonrasında Cumhurbaşkanı Atatürk'ün izniyle ve "suikast düzenlenmeyeceğine dair garanti verilmesi" koşuluyla 1929-1933 yılları arasında İstanbul'da, çoğunlukla Büyükada'da yaşamıştı. Türkiye'yi terk ettiği andan itibaren de Stalin'in gizli operasyonlar birimi peşine düşmüştü.

2. Bkz: "Boğaz'daki yalıda bir süper casus."

günü Troçki'nin başına buz baltasının sivri ucuyla vurdu; ağır yaralanan komünist lider ertesi gün hastanede öldü. Ramon Mercader, Eitingon'un, İspanya İç Savaşı sırasında tanıştığı ve sevgili oldukları İspanyol komünisti Caridad Mercader'in oğluydu; aynı zamanda hızlı bir çapkın olan Eitingon, amacına ulaşmak için vicdani sınır tanımayan bir özel harekâtçıydı.

Eitingon'un Moskova Merkez'deki üstü, Stalin'in "Özel Görevler" başkanı Pavel Sudoplatov, anılarında Eitingon'u, Troçki'yi öldürttükten sonra Türkiye'ye özel olarak Von Papen'i ortadan kaldırmak için gönderdiklerini yazar. Sudaplatov'un iddiasına göre, Von Papen bir yandan Amerikalılarla ve İngilizlerle el altından görüşmeler yürütüyor, Hitler'in yerine geçme karşılığında onlarla barış imzalayıp birlikte Sovyetler'e saldırmayı düşünüyordu.[3]

Ama Von Papen acemi suikastçı sayesinde kurtulmuştu. Daha göreceği günler, oynayacağı oyunlar vardı.

Time dergisi İnönü'yü kapağa taşıyor

Önceki satırlarda hem İngiltere'nin, hem de Almanya'nın Türkiye'yi kendi saflarında savaşa sokma baskısından söz etmiştik.

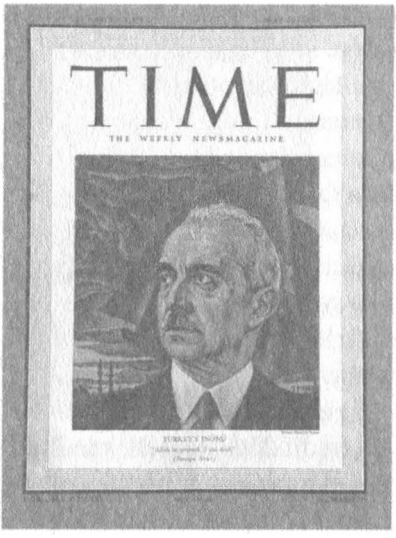
Von Papen'e suikast girişimiyle Sovyetler'in de aynı hesap içinde olduğu, Türkiye'yi İkinci Savaş'ta kendi saflarında görmek için baskı yaptığı açığa çıkmıştı. Ancak Berlin, savaşı sürdürmek için gerekli petrolü yalnızca Romanya ve Azerbaycan yataklarını ele geçirerek sağlamaya çalışmakla yetinmiyordu. Irak da vardı.

Türkiye'yi Birinci Dünya Savaşı'na kendi saflarında dahil etme komplosunun ana amaçlarından biri de Irak petrollerine ulaşmaktı zaten; Berlin-Bağdat Demiryolu Projesi buna hizmet ediyordu.[4] Almanya'da Bismarck rejimi gitmiş, yerine Hitler rejimi geçmiş, yeni bir dünya savaşı patlak vermiş ama strateji değişmemişti.

Yani petrol yatakları büyük oyunun çok önemli bir parçasıydı. Bunu daha iyi anlamak için filmi suikast girişiminden bir yıl kadar öncesine, yine o meşum 1941 yılına sarmamız gerekiyor.

3. Pavel Sudoplatov, Anatoli Sudoplatov ve Jerrold-Leona Schecter, *Special Tasks, The Memories of an Unwanted Witness-A Soviet Spymaster*, Boston: Back Bay Books, 1995. s. 34-35.

4. Edward Mead Earle, *Turkey, the Great Powers and the Baghdad Railway–A Study in Imperialism*, New York: McMillan, 1923. S. 15-17, 51-52.

▸ Amerikan *Time* dergisinin Cumhurbaşkanı İnönü'yü kapağa taşımasının nedeni, Hitler'in ağır baskısına rağmen savaşa girmemek için direniyor oluşuydu. Ancak Amerikalılar da, İngilizler de, Ruslar da Türkiye'yi kendi saflarında görmek istiyorlardı. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile de görüşen *Time* muhabiri "Şunu unutmamalısınız ki Türkiye'yi hâlâ bağımsızlığını kazanması için savaşan insanlar yönetiyor" sözlerini alıntılamıştı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

Amerikan haftalık *Time* dergisi, 19 Mayıs 1941 tarihli sayısında dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü kapak yapmıştı.

O tarihte henüz ne ABD ne de Sovyetler Birliği Almanya ile savaşa girmişti. Japonya'nın Pasifik'teki Pearl Harbor Amerikan deniz üssüne saldırarak (7 Aralık 1941) "uyuyan devi uyandıracağına" kim ihtimal verebilirdi ki?

Moskova'da Josef Stalin, elindeki en iyi casuslardan ikisinin, Brüksel'den Leopold Trepper'in, Tokyo'dan Richard Sorge'nin canlarını tehlikeye atarak gönderdikleri, Adolf Hitler'in 1939 Saldırmazlık Paktı'nı bozacağı istihbaratına aldırmıyordu bile. Tarihin en büyük askeri harekâtı olan Barbarossa Harekâtı'nın 4,5 milyon asker ile başlamasına (22 Haziran) daha bir ay vardı.

Ama Balkanlar bütünüyle Nazi etkisine girmişti. Romanya'nın Köstence petrol yatakları zor zamanda Berlin'e ilaç gibi gelmişti.

Time dergisinin İnönü'yü (ve Türkiye'yi) kapağına taşımasının nedeni, Almanya'nın Türkiye'ye yaptığı bir teklif ve bu teklif nedeniyle maruz kaldığı baskıydı.

Von Papen bu teklifi resmen iletmek üzere Berlin'den yeni dönmüştü. Von Papen'i Ankara'da yalnızca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü değil, Irak Savunma Bakanı Naci Şevket de bekliyordu.

Konu Irak petrolleri idi: Bakü petrollerini zaten kontrol eden

Sovyetler, kuzeyden İran'daki petrol sahalarına, İngilizler de güneyden, sömürgeleri Hindistan üzerinden Irak petrol sahalarına doğru hamle yapıyordu. Irak, Berlin'in de hedefindeydi.

Almanya öne geçmek için ilk olarak Suriye'ye çıkarma yapıp karayoluyla Irak'a girmeyi planlamıştı. Ancak Akdeniz'de Kıbrıs'ta üslenip Süveyş Kanalı'nı da kontrolüne alan İngiliz donanması bu harekâta engel oluyordu. Geriye bir tek yol kalıyordu: Almanya, birliklerini Bulgaristan yoluyla Türkiye üzerinden Irak'a geçirmek istiyordu. Bunun için fakir ve güçsüz Türkiye'ye her türlü ekonomik ve askeri yardımı yapacağını ima ediyor ve söz veriyordu, Alman askerleri Türkiye topraklarından sadece geçip gideceklerdi.

Bu teklif 2002'de ABD'nin Irak işgalinde açmak istediği Kuzey Cephesi için yaptığı teklife çok benziyordu. ABD de Mersin ve İskenderun limanlarından karaya çıkıp, Suriye sınırı boyunca kuracağı ikmal üsleri yoluyla Irak'a geçmek istemişti. Ancak Kasım 2002'de iktidara gelmiş olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetinin Meclis'e sevk ettiği izin tezkeresi Meclis'te 1 Mart 2003'te yapılan oylamayla geri çevrilmişti.[5]

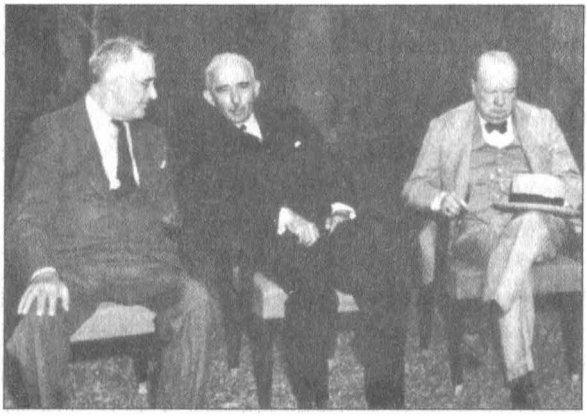
1941 koşulları ise çok farklıydı. Tekrarlamak lazım ki, güçlü Nazi savaş makinesi önünde ne Amerikan ne Sovyet engeli vardı henüz ve genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ne bugünkü gücünde bir ordusu, yeterli tüfeği, kamyonu, uçağı, tankı, ne onlara koyacak yakıtı, ne yeterli buğdayı, hatta ne de askerine üniforma giydirmeye yetecek kadar kumaş ve postal üretimi vardı.

Ama İstiklal Savaşı'ndan yeni çıkmış kadroların kendilerine güveni, Balkan, Trablus ve Birinci Dünya savaşlarındaki hatalardan çıkarttığı strateji dersleri vardı ve kabul etmek gerekir ki bir de İttihat ve Terakki içinde edindikleri taktik manevra yetenekleri.

Time dergisi Türkiye'nin Almanya'ya kesin bir "hayır" yanıtı verdiğini hayretle ve takdirle yazıyordu.

Time muhabiri, adını vermediği bir kaynağın ağzından (ki Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak olduğunu imalardan çıkarmak mümkün) şu sözleri aktarıyordu: "Özgürlüğümüzü kazanabilmek için çok sert ve uzun süre savaştık; birliklerin sözde masumane geçişini hafife alamayız. Şunu anlamalısınız ki,

5. Murat Yetkin, *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004. s. 162-172.

▸ Türkiye'yi müttefik saflarda savaşa çekmek için toplanan 4-6 Aralık 1943 Kahire Konferansı'nda Cumhurbaşkanı İnönü, ABD Başkanı Franklin Roosevelt'e Ankara'nın tutumunu anlatırken, İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in hayal kırıklığı yüzünden okunuyor. Ankara bu sırada kapalı kapılar ardında müthiş bir istihbarat savaşına sahne olmaktaydı.

Türkiye'yi hâlâ ülkenin bağımsızlığını kazanması için savaşan insanlar yönetiyor."

Ankara teklife evet demiş olsa savaşın tam içine çekilmiş olacaktı; Von Papen muhtemelen Barbarossa Harekâtı'ndan haberliydi. Savaşı, Avrupa savaşı olmaktan çıkarıp dünya savaşına dönüştürecek olan, Almanların Barbarossa ve Japonların Pearl Habor saldırılarına sadece haftalar vardı. Oysa yalnızca İnönü ve Çakmak değil, önce Dışişleri Bakanı, sonra Başbakan sıfatıyla Şükrü Saraçoğlu da ve Saraçoğlu'nun halefi Numan Menemencioğlu da Türkiye'yi yeniden tahrip olacağı, belki yok olacağı savaşın dışında tutmak için her yolu deniyorlardı. İstihbaratın başında bulunan Mehmet Naci Perkel de İttihat ve Terakki kökenli bir subaydı. Kût'ül-Amâre Savaşı'nda 1915'te İngilizlere esir düşmüş, Hindistan'daki esir kampından bırakıldıktan sonra İstiklal Savaşı'na katılarak Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın emrinde çalışmıştı.[6] Yani Ankara'nın yönetim kademelerinde savaşa girmeme konusunda sıkı bir görüş birliği vardı.

6. 1940'larda henüz Milli İstihbarat Teşkilatı kurulmamıştı, Milli Emniyet Hizmetleri (MEH) vardı. Söyleniş kolaylığı nedeniyle MAH deniyordu. MİT, MAH kısaltmasının Milli Amele Hizmet demek olduğu yolundaki yaygın kanıyı yalanlıyor. Bkz: *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, Ankara: MİT Basımevi, 2002. s. 45.

Almanya ve İngiltere baskı uyguluyor

Almanya, İtalya ve Japonya'nın 1942'de kaydettiği ilerleme ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği'ni daha da endişelendirmiş, bu da Türkiye üzerindeki baskıyı artırmıştı.

İngiliz Başbakanı Winston Churchill, 30 Ocak 1943'te Türkiye'ye gelerek iki gün boyunca Cumhurbaşkanı İnönü'yü Adana'nın Yenice İstasyonu'nda bir tren vagonu içinde ikna etmeye çalıştı. Churchill'i Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye karşıtı tutumundan tanıyan İnönü, "Hazırlığımız yok, girmeyiz" dedi.

Ancak Türkiye'nin savaşa çekilmesi "zorunluluğu" Churchill ve ABD Başkanı Franklin Roosevelt arasında, 14-24 Ocak tarihlerinde Fas'ın Kazablanka şehrinde ve 12-25 Mayıs'ta Washington'da yapılan stratejik ortaklık konferansında dile getirildi, çağrıda bulunuldu.

İnönü, Churchill ve Roosevelt ile 4-6 Aralık 1943'te yapılacak üçlü Kahire Konferansı'na davet edilmişti. O arada 22-26 Kasım'da Churchill ve Roosevelt'in Tahran'da Stalin ile üçlü bir toplantı yapacağı biliniyordu.

Türkiye konusu masada olacaktı.

Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Hughe Knatchbull-Hugessen ve Alman Büyükelçisi Von Papen neredeyse her gün hükümetin kapısını çalıyordu. İşte o günlerden birinde, 26 Ekim 1943 akşam vakti, ilginç bir ziyaretçi de bir yıl kadar önce Von Papen'e suikast girişimine sahne olan Almanya Büyükelçiliği'nin kapısını çaldı.

Ve "Çiçero" sahnede

Kapıyı çalan İlyas (Elyesa) Bazna idi. Kosova, Priştina doğumlu, Arnavut kökenli göçmen bir aileden geliyordu. Daha bir buçuk ay kadar önce Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne komşu İngiltere Büyükelçiliği'nde, Büyükelçi Knatchbull-Hugessen'in uşağı olarak çalışmaya başlamıştı.

Elinde Büyükelçi'nin makamından elde ettiği askeri bilgiler olduğunu öne sürüyor, bunları Almanlara satmak istiyordu. Nöbetçi memur, Bazna'yı doğrudan Büyükelçilik Müsteşarı Albert Jenke'ye götürdü. Jenke, Nazi iktidarının güçlü Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'un eniştesiydi ve bir görevi de Von Papen hakkın-

da Berlin'e rapor vermek, yani büyükelçisi aleyhine casusluk yapmaktı. Çünkü Hitler de, tıpkı Stalin gibi Von Papen'in gizlice İngiliz ve Amerikalılarla irtibat kurabileceğinden kuşkulanıyordu.

Nöbetçi memurun Bazna'yı Von Papen'e değil de Jenke'ye götürmesinin bir nedeni daha vardı: Bazna daha önce Jenke'nin uşağıydı ve getirip götürdüğü belgelere fazla meraklı olduğu için Jenke onu işten çıkarmıştı. Bazna şimdi, İngiliz büyükelçinin gece yatmaya gittiğinde yazışmalarını kasaya saklamadığını, çalışma masasının üzerinde bıraktığını, kendisinin de bu evrakın fotoğrafını çekebileceğini söylüyor, film rulosu başına da 20 bin sterlin gibi bir fiyat istiyordu.[7] Bu çok yüksek bir fiyattı; Bazna'nın İngilizlerden aldığı uşak maaşı ayda 100 liraydı.

Jenke, Bazna konusunu Von Papen'e götürmedi, durumu önce Büyükelçilik Ticaret Ataşesi Ludwig Moyzisch'e açtı. Ne ilgisi mi var bu casusluk işinin ticaret ataşesiyle? Ticaret ataşeliği Moyzisch için paravan görevdi. Asıl görevi, Nazi istihbaratı SD'nin Türkiye'deki istasyon şefliği idi.[8] Moyzisch, Jenke'nin nahoş Bazna deneyimine karşın durumu ciddiye almaya karar verip Von Papen'e rapor etti.

Von Papen 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı törenlerinden dönüşünde masasının üzerinde Berlin'den gelen ve Bazna'nın istihbarat amaçlı kullanımına onay veren telgrafı buldu.

Bazna ve Moyzisch arasında kayıtlara geçen ilk görüşme aynı gece büyükelçilik binasının bahçesinde yapıldı. Moyzisch paraları gösterdi, Bazna iki rulo film verdi. Filmler büyükelçiliğin şifre memurunun kurduğu karanlık odada banyo edildi, ilk incelemesi yapıldı. Moyzisch, belgeleri alıma değer buldu; Bazna paraları alıp gecenin karanlığına karıştı. Von Papen ve Moyzisch sabah erkenden belgeleri incelemeye başladı. Malzeme muhteşemdi:

Türkiye üzerinden Sovyetler'e gönderilen askeri yardım, Ege sahillerinde Türkiye topraklarını da kullanarak operasyon düzenleyen İngiliz özel harekâtçıları, Londra'nın savaşa kendi saflarında katılması için Ankara'ya yaptığı siyasi baskılar, hepsi ellerindeydi.

Von Papen, bilgileri şifreleyip Berlin'e geçerken kaynağına "Çi-

7. Richard Wires, *Cicero Spy Affair*, New York: Enigma Books, 2009. s. 34-36.

8. Yüksel Pazarkaya, *Ajan X – İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler Almanya'sının Türkiye Politikası*, İstanbul: Tüyap Yayınları, 2014. s. 22-23.

▸ Arnavut göçmeni Elyesa Bazna, İkinci Dünya Savaşı sırasında oda hizmetini gördüğü İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi'nin gizli yazışmalarının fotoğrafını çekip Nazi Almanyasına satıyordu. MİT'in öncülü MAH 60 yıl kadar sonra, Bazna'yı Türkiye'nin savaştan uzak durma siyaseti çerçevesinde kullandığını dolaylı olarak kabul etti. Bazna iş işten geçtikten sonra Almanların verdiği sterlinlerin sahte olduğunu anlayacaktı.

çero" kod adını taktı; tıpkı tarihe geçen Romalı siyasetçi ve hatip gibi, konuştukça açılıyordu o da.

Çiçero'nun göndermeye başladığı bilgiler Berlin'i karıştırdı. Von Papen'in muarızı olduğu için eniştesi Jenke'yi onun yanına yerleştiren Ribbentrop, Çiçero'nun ikili oynayan bir İngiliz ajanı olduğuna inanıyordu. Bu yüzden Berlin, Çiçero'dan gelen istihbarata güvenmiyordu. Pek itibar edilmeyen bu bilgiler arasında Kahire ve Tahran konferanslarına dair gizli bilgiler, Türkiye'nin nasıl İngiltere-ABD safında savaşa çekilme baskısı altında olduğunu gösteren şifreli mesajlar da vardı.

İnönü 4-6 Aralık 1943'teki Kahire Konferansı'na bu belgelerde anlatılan atmosferde gitti. Ancak orada da Roosevelt ve Churchill' in "Türkiye savaşa girmezse, savaş sonrası yalnız bırakılacak" tehdidine karşı durabildi. Zaten 1944 Ocak ayında gelen bir bilgi Berlin'in Çiçero hakkındaki güvensiz bakışını değiştirdi. Çiçero Almanlara bir kısmı Türkiye'den havalanacak müttefik uçakların aynı ay içinde Romanya'nın Ploieşti petrol sahalarını bombalayacağı bilgisini vermişti. Berlin bunu dikkate almamıştı. Ama İngiliz uçakları Ploieşti'yi gerçekten de bombaladı ve Almanlar ağır bir

darbe aldı. Önlem alınsa müttefik saldırısı püskürtülebilirdi. Demek ki Çiçero istihbaratı doğruydu, güvenilirdi.

Entrika açığa çıkıyor

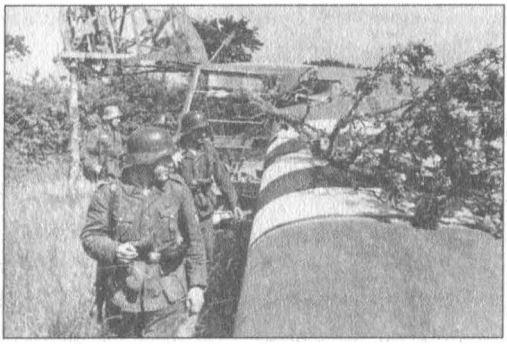
Ama Berlin, kendi saflarında savaşa sokmak istediği Ankara'ya İngilizlerin Türkiye'deki faaliyetleri nedeniyle öfkelenmişti. Von Papen Berlin'in protesto notasını Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na iletti. Mesaj, protestodan çok tehdit niteliğindeydi. Von Papen, Menemencioğlu'na eğer Romanya'yı bombalayan İngiliz uçaklarının Türkiye'den havalandığı bilgisi doğruysa, Nazi işgali altındaki Atina ve Sofya'dan kalkacak Luftwaffe uçaklarının da İstanbul ve İzmir'i bombalayabileceğini söylüyordu.

Almanların, öfkelerine yenik düşerek verdikleri bu protesto ve tehdit, rakiplerin uyanmasına neden olmuştu.

Alman notası, yalnızca İngilizlerin değil, Rusların ve Amerikalıların da, Ankara'daki İngiliz Büyükelçiliği'nde bir sızıntı olduğu kuşkusu duymalarına yol açtı. Hepsi alarma geçti, çünkü sızdığı düşünülen belgeler arasında 6 Haziran 1944'te başlayacak ve Almanya'nın Batı cephesinde geriletilip bitirilmesiyle sonuçlanacak Normandiya Çıkarması'na dair hazırlıklar da olabilirdi. Gerçi yer adı olarak Normandiya geçmiyordu belgede ama çok gizli tutulan harekâtın kod adı "Overlord" olarak veriliyordu; Almanlar "Bu kadar da değil diye üzerinde durmamıştı.

Gelişme bütün aktör devletlerin istihbarat örgütleri tarafından mercek altına alındı. CIA öncesi Amerikan askeri istihbaratı OSS'nin casusu olarak çalışan Alman diplomat Fritz Kolbe, sızıntının Knatchbull-Hugessen'in makamından olduğunu dahi bildirdi. Neticede Almanların deşifre olacağı yolundaki uyarısıyla Çiçero 1944 ortalarında İngiliz elçiliğindeki görevinden ayrıldı ve henüz resmi soruşturma başlamamış olduğu için casusluk suçlamasıyla yargılanmaktan kurtuldu.

Ama ne hikmetse, bütün dünya istihbaratının peşine düştüğü Bazna'nın peşine bir tek Türk Emniyeti düşmedi. Bazna, bir süre İstanbul'da yaşadı. İsviçre ve Arjantin'de yatırım yapıp bu ülkelerden birine yerleşmek istiyordu. Bir otele ortak olmak istediğinde hayatının şokuyla karşılaştı.

▸ Çiçero'nun Ankara'daki İngiliz büyükelçisinden çalıp Alman büyükelçisine sattığı belgeler arasında 6 Haziran 1944'te Fransa'nın kuzey sahillerinden başlayacak Normandiya Çıkarması da vardı. Hitler, Rusların Doğu'da başlattığı Kursk saldırısıyla birlikte savaşın Avrupa'daki sonunu getirecek olan Normandiya Çıkarması istihbaratını abartı sayıp inanmamıştı.

Von Papen Almanya'nın 9 Mayıs 1945'te kesin yenilgisinden sonra Nürnberg Duruşmaları'nda yargılandı. Ancak Hitler'in iktidara gelmesinde önemli rol oynamış, Nazi iktidarına içten muhalefet etse de hep ön safta hizmet etmiş Von Papen, yalnızca Avusturya'nın ilhakındaki rolü nedeniyle 8 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Bu cezanın tamamını yatmadan 1949'da serbest bırakıldı. Yetmedi, Vatikan tarafından Papalık Nişanı ile ödüllendirildi ve Katolik dünyasının önemli unvanlarından sayılan Malta Şövalyesi ilan edildi. Avrupa'nın karanlık bir dönemine damga vuran isimlerden Von Papen bir anlamda Vatikan'ın desteğini hep arkasında hissetmişti.

Çiçero Türk casusu muydu?

Çiçero'ya gelince... Muhtemelen para karşılığı bilgi satan bir sahtekârdı. Ama acaba aynı zamanda bir devlet hesabına da çalışıyor muydu?

Yeni yayımlanan Amerikan, İngiliz ve Rus kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla, Çiçero'nun Almanlara verdiği belgeler, aslında Türkiye üzerindeki "savaşa çekilme baskısı"nı azaltıyor, yani aslında Türkiye'nin işine yarıyordu.

Uzun süre Almanlara ikili oynayan bir İngiliz ajanı sanılan Çi-

çero, aslında bir Türk casusu muydu? Casusluk hayatı sonrası yaşadığı sefalete bakılacak olursa, devlet memuru, yani Emniyet görevlisi ya da istihbarat ajanı olma ihtimali düşük. Ama zafiyeti saptandıktan sonra Türk Emniyeti ya da istihbaratı tarafından savaşa dahil olmama hedefi doğrultusunda yönlendirilmiş bir maceracı olması ihtimali yüksek.

Bu konudaki bilgi ve tahminler yıllarca hep yabancı kaynaklara dayandırıldı, çünkü hiçbir Türk kaynağı bu konuya değinmek istemiyordu. Nihayet 2002 yılında MİT, kuruluşunun 75. yıldönümünü anmak üzere yayımladığı *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi* kitabında, Çiçero hakkında şu cümlelere yer verdi:

> Özveri ve vatan sevgisi ile dolu olarak, çok sınırlı teknik ve parasal imkânlarla görev yapan MAH'ın Kontr-Espiyonaj [karşı-casusluk] unsurları bu dönemde [İkinci Dünya Savaşı], hayati değerdeki bilgi, belge ve manevra olanaklarını siyasi iktidara sunarak Türkiye'nin savaşa sokulmamasında etkin rol oynamışlardır. Başka bir ifadeyle, Kontr-Espiyonaj unsurlarının operasyonel zekâ ve yönlendirmelerinin, dönemin siyasi konjonktür ve MAH'ın yapısal tablosuna göre çok önde ve ileri bir seviyede olduğu görülmektedir. Bu çalışmalara örnek olarak, Çiçero'nun (İlyas Bazna) çok taraflı ve maksatlı arayışlarının, bu operasyonel zekâ ile ortaya çıkarılması ve entelijans [istihbarat] konusunda önemli sonuçların alınması gösterilebilir.[9]

Bu karmaşık ifadenin satır aralarını okumaya çalıştığımızda, Türk gizli servisinin Çiçero'nun ne yaptığının farkına vardığını, ama onu yakalamayıp devam etmesini sağlayarak özellikle Türkiye'yi savaştan uzak tutacak bilgilerin rakip taraflara, yani bu durumda İngiliz ve Almanlara etkili şekilde aktarılmasını sağladığını anlayabiliyoruz. Yıllar sonra gelen bu örtülü üstlenme, Çiçero'nun belki Türk casusu olmasa da MİT'in öncülü MAH tarafından Türkiye'nin stratejik çıkarı, yani savaşa girmeme doğrultusunda kullanıldığına işaret ediyor. Daha net bir bilgi ne yazık ki hâlâ gün yüzüne çıkmış değil.

Ama bunun fazla bir önemi de yok. Önemli olan Türkiye'nin en

9. Erdal İlter, *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, Ankara: MİT Basımevi, 2002. s. 51.

zayıf olduğu bir noktada İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımından sakınılmış olmasıdır. İnönü, 1923 Lozan Antlaşması'ndan sonra İkinci Dünya Savaşı'nda da izlediği, rakipleri için son derece asap bozucu sabrı ve oyalama taktikleri nedeniyle 20. yüzyılın ilk yarısının en önemli diplomatları arasında sayılmaktadır.[10]

Eğer o şubat günü Sovyet istihbaratı tetikçisi aldığı talimatı uygulayıp Von Papen'i öldürseydi tarih nasıl akardı? Ya da 1944'te Hitler'e yönelik suikast başarılı olsa ve Von Papen işbaşına gelse tarih nasıl şekillenirdi? Ya da Almanlar Çiçero'nun verdiği bilgilere güvenip İngiliz saldırılarına karşı önlem alsalar Naziler savaşı kazanabilir miydi? Bunlar cevabı olmayan sorular.

Ancak Türkiye açısından meseleyi İnönü'nün bir yurt seyahatinde karşısına çıkan ve ekmeğin karneye bağlanması nedeniyle "Bizi ekmeksiz bıraktın" diye yakınan küçük kıza verdiği cevap özetliyor: "Ekmeksiz kaldınız ama" demişti İnönü, "babasız kalmadınız."

10. George W. Liebmann, *Diplomacy Between the Wars-Five Diplomats and the Shaping of the Modern World*, New York: I.B.Tauris, 2008. S.xii-xv; 175-179.

III

Boğaz'daki yalıda bir süper casus

Adam İstiklal Caddesi'ndeki Rus Başkonsolosluğu binasından çıkar çıkmaz sağa yöneldi, Galatasaray Lisesi'ne doğru hızlı adımlarla ilerlemeye başladı. Liseye gelince alışık gözlerle takip edilip edilmediğine baktı, sola, Meşrutiyet Caddesi'ne doğru döndü; iki dakika sonra İngiltere Başkonsolosluğu'nun kapısındaydı.

Başkonsolos, Konsolos Yardımcısı Chantry Hamilton Page ile görüşmek istediğini söyledi. Adı Konstantin Volkov idi. O da Sovyetler Birliği İstanbul Başkonsolosluğu'nda Birinci Kâtip'ti. Yani bir anlamda Page'in muhatabı sayılırdı, talebi de başka koşullarda sıradan bir diplomatik görüşme sayılabilirdi; ne de olsa o sırada Nazi Almanyasını birlikte yenmiş iki müttefikti Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği.

Ama Volkov o gün sıra dışı bir konu için İngiliz Başkonsolosluğu'na gelmişti. Tarih 4 Eylül 1945 idi. ABD'nin tarihin ilk atom bombalarını önce Hiroşima, sonra Nagazaki şehirlerine atmasının ardından Japonya iki hafta önce kayıtsız şartsız teslim olmuş, iki gün önce de İkinci Dünya Savaşı'nın bittiği resmen açıklanmıştı.

Volkov artık Rusya'ya dönmek istemiyordu. Saf değiştirip İngiltere'ye iltica etmek istiyordu.

Zaten diplomatik unvanı, istihbarat görevini perdelemek içindi; Sovyet gizli servisi (KGB'nin öncülü) NKVD'nin Türkiye'deki kıdemli ajanlarından birisiydi. Aslında İngiliz diplomata 27 Ağustos'ta bir notla görüşme talebini iletmiş ama ondan cevap gelmeyince resmen kapıya dayanmıştı, bir an önce iş bitsin istiyordu.

İngilizlere vereceği önemli istihbarat bilgileri karşılığında kendisi ve eşi için İngiliz vatandaşlığı ve 50.000 sterlin talep ediyordu; bugünün parasıyla 1 milyon sterline eşdeğer bir miktardı bu.

Volkov, boş konuşmadığını göstermek için, İngilizlere anlaştıkları takdirde neler anlatacağına dair önemli ipuçları da vermişti. İddiasına göre Sovyet istihbaratının, İngiliz devletinin önemli mevkilerinde çalışan üç önemli ajanı vardı. Bunlardan ikisi Dışişleri Bakanlığı'nda, üçüncüsü ise İngiliz Gizli İstihbarat Servisi (SIS), ya da MI6'in karşı-casusluk biriminde yönetici konumdaydı. Bu üç ajan sayesinde Moskova'nın, sadece İngiltere'nin değil, ABD'nin gizli projelerinden da anında haberi olduğunu öne sürüyordu. Volkov ayrıca, o sırada Türkiye'de görev yapan bütün Sovyet ajan ve muhbirlerinin listesini vermeyi de vaat ediyordu.[1]

Peki, Volkov madem İngiliz gizli servisindeki bir karşı-casusluk yöneticisinin aslında Sovyet casusu olduğunu biliyordu da, kendi vereceği bilgilerin onun masasına gideceğini tahmin edemiyor muydu? Bu, Volkov'un aldığı büyük riskti. Çünkü Volkov, ajanları kendi isimleriyle değil NKVD'deki kod isimleriyle biliyordu; dolayısıyla o kod isim Sovyet masasından birine ait olmayabilir, ihbarı zaten o işle ilgilenecek kişilerin eline düşmeyebilirdi. Bunu o aşamada alınabilir bir risk olarak gören Volkov ayrıca İngiliz bürokrasisini tanımıyor, kendisine hemen kucak açılacağını umuyordu.

Ama eğer verdiği bilgi doğruysa çok önemliydi. Başkonsolosluk, durumu hemen Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Maurice Peterson'a iletti. Ne var ki Peterson casusluk işlerinden hoşlanmayan eski usul diplomatlardandı. Konuyu İstanbul'da pasaport vize görevlisi sahte kimliğiyle çalışan SIS istasyon şefine devretti, o da ifade tutanağını bir diplomatik kargo çantasına koyarak kurye ile Londra'ya gönderdi.

Bütün bu bürokratik işlemlerle günler geçti. Diplomatik çantadaki dosya, yani Volkov'un ifadesi, nihayet 19 Eylül sabahı Londra'daki SIS merkezinde o konularla ilgilenen yetkili kişinin makamına teslim edildi.

O kişi Harold Kim Philby idi. İngiliz dış istihbaratı MI6'in Karşı-Casusluk Bölümü'nde Dokuzuncu Şube'nin başıydı. Dokuzuncu Şube Sovyet masası olarak da biliniyordu; işleri Sovyet casusla-

1. Yuri Modin, *My Five Cambridge Friends*, Rusçadan İngilizceye çeviren: Anthony Roberts, New York: Farrar, Straus&Giroux, 1994. s. 124.

▸ Kim Philby, İngiliz dış istihbarat örgütü MI6'nin karşı-casusluk bölümünde Sovyet masasına bakarken, yani işi Sovyet ajanlarını avlamakken, kendisi Sovyet istihbaratı KGB'nin en parlak casusları arasındaydı. Savaş sonrasında CIA kurulurken Philby Washington'da MI6 temsilcisi sıfatıyla bulunuyor, Sovyetlere karşı bütün ortak operasyon bilgilerini Moskova'ya geçiyordu. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

rını açığa çıkarmak, onlarla mücadele etmekti. Yani dosya geç de olsa doğru makama teslim edilmişti.

Philby, Volkov'un ifadesini okumaya başladığında donup kaldı. Daha sonra *Sessiz Savaş (My Silent War)* başlığıyla yayımladığı anılarında, "Dışişleri'nde iki Sovyet ajanı, bir de karşı-casusluk şefi diyordu" diye yazacaktı; "Düşüncelerimi toparlayabilmek için uzun süre kâğıtlara bakakaldım. Volkov'un yaklaşımının bir kışkırtma olabileceğini dikkate alıp acele etmemem gerektiği varsayımını zihnimden silip attım. Böyle bir şey kısa vadede hiçbir işe yaramayacak, uzun vadede ise er ya da geç benim kimliğimi açığa çıkaracaktı."[2]

Philby, Volkov'un ifadesini okur okumaz, kendisinden bahsedildiğini anlamıştı. Sözü edilen İngiliz karşı-casusluk şefi ta kendisiydi. İngiliz istihbaratının Sovyet ajanlarını yakalamakla görevli karşı-casusluk teşkilatını yöneten Philby, Sovyetler'in Batı dünyasındaki en parlak casuslarından birisiydi. Volkov'un aklına gelmeyen başına gelmiş, raporu, bizzat ihbar ettiği casusun eline teslim edilmişti.

Üstelik Philby, Volkov'un "Dışişleri'ndeki iki ajan" diye bahsettiği kişileri de tahmin edebiliyordu: Donald Maclean ve Guy Bur-

2. Kim Philby, *My Silent War*, Suffolk: Panther Books, 1973. s. 114. (Türkçesi: *Sessiz Savaş*, İstanbul: İlgi Yayınları, 2008.)

gess. Onlarla gençlik yıllarından beri aynı komünist casusluk şebekesi içinde gizli faaliyet yürütüyorlardı. Şimdi, Nazilere karşı savaşı bitirip kapitalizme karşı savaşı başlatacakken, daha işin başındayken açığa çıkıp yakalanamazlardı. Bir şeyler yapması, hemen harekete geçmesi lazımdı.

Philby o gece geç saatlere kadar çalıştı, Volkov'un gönderdiklerini defalarca okudu, notlarını çıkardı, Moskova'ya ileteceği raporu hazırladı. Ertesi gün ilk iş Londra KGB istasyonundaki irtibatı Boris Krötenschield'e durumu bildirdi. O da hemen Moskova'da Lubyanka'daki KGB Merkez Karargâhı'nda Dış İstihbarat'ın İngiltere masasına bakan Yuri Modin'e aktardı. Moskova böylece alarma geçti.

Ertesi sabah, 21 Eylül'de Moskova'daki Türk Büyükelçiliği'nin konsolosluk bölümüne iki kişi diplomatik vize başvurusu yaptı. Kurye oldukları bildiriminde bulundular; İstanbul'a diplomatik kargo götürecek, oradan da diplomatik kargo getireceklerdi. Uluslararası ilişkiler kurallarına göre, bir ülkenin resmi bildirim yaptığı diplomatik kargoya, –ki bu bir dosya da olabilir, bir çanta da, bir konteynır da– önceden belirlenmiş diplomatik personelden oluşan kuryeler, yani taşıyıcılar eşlik ediyordu ve içleri aranmıyordu. Diplomatik kurye kimliği taşıyan bu kişiler, aslında KGB'nin iki acımasız tetikçisiydi ve özel bir görevle yola çıkıyorlardı.[3]

Sıradışı bir diplomatik kargo

O sırada Philby Londra'da MI6'in başı Stewart Menzies'i, fazla da üzerine gidip ürkütmeden İstanbul'a kendisini göndermesi için ikna etmeye çalışıyordu. Böylece Volkov'u bizzat sorgulayabilir, tehlikenin boyutlarını görebilir, gerekirse bertaraf edebilirdi. Ancak Menzies'in aklında İngiltere'nin Mısır'daki –o dönem hâlâ mevcut olan– sömürge topraklarında görevli, Türkiye'de daha önce görev yapmış, biraz Türkçe ve dahası Rusça bilen Tuğgeneral Douglas Roberts vardı. Zaten Volkov İngiliz pasaportlarını aldıktan sonra Kıbrıs'a gitmek istese de ilk durak Mısır'daki İngiliz karargâhı olacak, aylar sürecek ayrıntılı sorgusu orada yapılacaktı. Ama generalde had safhada uçak korkusu vardı, deniz yoluyla kısa süre-

3. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield, The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York: Basic Books, 1999. s. 138-139.

de İstanbul'a varması mümkün değildi. Böylece iş Philby'ye kaldı.

Londra'dan 22 Eylül'de yola çıkan Philby, Akdeniz üzerindeki fırtınaların aksattığı bir yolculuktan sonra 24 Eylül Cuma günü İstanbul'a ulaştı. İstanbul'daysa hava güzeldi ve Büyükelçi hafta sonu tatili için tekneyle Adalar'a açılmıştı. Bütün bunlar aslında Philby'nin zaman kazanma taktiği lehine işleyen gelişmelerdi.

Nihayet 26 Eylül Pazartesi günü Volkov ile yeniden temas kurma zamanı gelmişti. Volkov'un ilk temas kurduğu diplomat olan Page, Sovyet Başkonsolosluğu'nu telefonla arayacak, Volkov ile görüşüp randevu ayarlayacak ve onu İngiltere Başkonsolosluğu'na çağırıp süreci başlatacaktı. Ancak Page telefonu çevirdiğinde karşısına çıkan kişi, orada öyle birinin çalışmadığını söyledi. Bir daha aradılar, bu kez de Page, "Ben Volkov" diye çıkan kişinin o olmadığını sesinden anlayınca telefonu kapattı. İş giderek tuhaflaşıyordu. Philby'nin ısrarı üzerine yapılan üçüncü aramada çıkan kişi kısaca "Volkov Moskova'da" dedi ve konuşmayı bitirdi.

Volkov ve eşi o sırada gerçekten Moskova'daydılar. Ama kendi istekleriyle değil.

İşin aslı, Philby'nin İstanbul'a indiği 24 Eylül günü, Moskova'dan diplomatik kurye olarak gelmiş iki tetikçi tarafından ağır ilaçlarla uyuşturularak özel hazırlanmış sandıklara tıkılmış, gümrüğe "diplomatik paket" olarak bildirilerek uçakla Moskova'ya kaçırılmışlardı. Philby'nin 20 Eylül'de haber uçurması üzerine Moskova'daki merkez bu değerli ajanlarının açığa çıkmaması için süratle harekete geçmiş, Volkov'un konuşmasını önlemişti. Yıllar sonra, Sovyetler'in dağılmasının ardından ortaya çıkan KGB belgeleri arasında Volkov'un vatana ihanetten suçlu bulunup kurşuna dizilmeden önceki sorgu tutanakları da vardı. Buna göre Volkov, eğer İngilizlerle konuşup anlaşabilseydi, Philby, Burgess ve Maclean dışında, Türkiye'de o sırada görev yapan tam 341 Sovyet ajan ve muhbirinin isimlerini de Londra'ya vermiş olacaktı.[4]

Acaba o 341 Sovyet ajanı ve muhbiri arasında kimler vardı? Türk vatandaşları var mıydı? Devlet görevlileri var mıydı? Hangi şehirlerde yaşıyorlardı? Ne yapıyorlardı? Sonra ne yaptılar? Bunları hâlâ bilmiyoruz.

Ama bildiğimiz, Volkov'un ifade vermeden kaçırılıp ortadan kal-

4. Mitrokhin, a.g.e., s. 139.

dırılmasıyla Philby'nin de, arkadaşlarının da kıl payıyla kurtulmuş olduklarıdır. Evet, Volkov'un istihbaratı doğruydu. Bu üç İngiliz devlet görevlisi Josef Stalin'in yönetiminde İkinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış Sovyetler Birliği için çok değerli ajanlardı.

Peki, neydi bu üç İngiliz Sovyet casusunu Moskova için bu kadar değerli kılan?

O günlerdeki işlevi bakımından Donald Maclean'dan başlamakta fayda var, çünkü Sovyet arşivlerine göre "Homer" kod ismiyle çalışan Maclean o sıralar ABD'nin atom bombası sırlarını ele geçirip Moskova'ya aktarmakla meşguldü.

Atom sırlarını çalmak kolay değildi

1944 yılında, daha İkinci Dünya Savaşı sürerken, Maclean İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği'ne Birinci Kâtip olarak atanmıştı. Kısa süre sonra, 1945 başlarında mevcut görevlerine bir yenisi eklenmişti.

İngiltere ve Kanada, 1941'den bu yana Birmingham Üniversitesi'nde Amerika ve Rusya'dan ayrı bir atom bombası projesi yürütüyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı, ABD'nin 6 Ağustos 1945'te Hiroşima, üç gün sonra 9 Ağustos'ta da Nagazaki şehirlerine attığı atom bombalarıyla sona erecekti ama gerek Batılı müttefikler, gerek Almanya ve gerekse Rusya'nın, atom çekirdeğini parçalayarak ortaya çıkan enerjiyi silah olarak kullanma çalışmaları çoktan başlamıştı.

İngiltere ve Kanada'nın ortak atom bombası projesinin kod ismi "Tube Alloys - Tüp Alaşımları" idi. 1943 yılında projede çalışan bazı bilim insanları ABD'ye göçmüş, oradaki atom çekirdeğini parçalama projesi olan Manhattan Projesi'ne alınmışlardı. 1945 başında bu iki projenin Manhattan çatısı altında birleştirilmesine karar verilmiş, bu amaçla bir gizli koordinasyon kurulu oluşturulmuştu. Maclean bu gizli Anglo-Amerikan kurulda İngiliz Dışişleri'ni temsil edecekti. Ve tabii bütün tutanakları sadece Londra'ya değil, aynı zamanda casusluk yaptığı Moskova'ya da aktaracaktı.

İşin daha ilginç yanı, Tube Alloys Projesi'nin başlangıcından bu yana Londra'daki bilimsel danışma kurulu sekreterliğini yürüten John Cairncross'un da bir KGB ajanı olmasıydı. O da Philby,

Maclean ve Burgess ile aynı şebekenin içindeydi. Yani Moskova aslında Amerikan-İngiliz ortak atom bombası geliştirme projesini başından itibaren bu iki değerli ajanıyla takibe almıştı.[5]

Tabii Sovyetler Birliği bu sırada boş durmuyor, kendi atom silahı programını yürütüyordu. Igor Kurçatov başkanlığındaki bu çalışmaya 1945'ten itibaren katılan genç fizikçi Andrey Saharov ilerleyen yıllarda sadece 1955'te Sovyetler'in ilk hidrojen bombasını yapan ekibinin yöneticisi olarak değil, barış ve insan hakları savunuculuğu özelliğiyle de tanınacaktı. Saharov'a göre her iki dünya gücünün de, dünyayı yok edecek kapasitede silahlara sahip olması, nükleer savaşın çıkmamasının tek garantisiydi. Buna siyaset kuramcıları ileride "Dehşet Dengesi" diyeceklerdi; kullanacakları nükleer silahın her iki tarafı da yok edeceğini bilen Amerikalı ya da Rus yöneticiler, bunları kullanmaktan cayacaktı. Neticede Saharov haklı çıktı ama bu görüşleri dile getirmesi nedeniyle dışlandı. 1975'te Nobel Barış Ödülü verilen Saharov, 1979'da Afganistan'ın işgaline karşı çıktığı için sürgün edilecek, ancak Mihail Gorbaçov'un 1986'da ilan ettiği "Prestroyka i Glasnost" (Yeniden Yapılanma ve Şeffaflık) siyaseti sonrası evine dönebilecekti.

Ama 1945'te bu gelişmeler henüz ufukta yoktu. Rus fizikçilerin o sıra başka sorunları vardı. Amerikan-İngiliz ortak çalışmasında uranyum madeni hangi oranda kullanılıp ne gibi işlemlerden geçerek nükleer silah olarak kullanılacak plütonyuma dönüşüyordu? Bir yandan Nazi işgalinin yıkımıyla başa çıkmaya çalışan Ruslar bu sırların tamamına vâkıf olamadan Amerikan-İngiliz projesi sonuç vermiş, Amerikalılar New Mexico'da gizlice kurulan Los Alamos Ulusal Laboratuvarı'nda atom bombasını yapmış, kullanmış ve Japonya'yı öyle dize getirmişlerdi.

İşin doğrusu atom çekirdeğini parçalama çalışmalarının silah yapımıyla sonuçlanması tehlikesi, daha 1930'larda bizzat bu işle uğraşan, başta Albert Einstein olmak üzere fizikçiler tarafından kaygıyla dile getirilmişti. Amerikan ve İngiliz projesinde çalışan Robert Oppenheimer, Niels Bohr, Enrico Fermi gibi fizikçiler, böyle bir silahın tek bir dünya gücünün elinde olmasının getireceği tehlikenin farkındaydı. Yani Batılı fizikçiler Saharov'dan çok önce ve birbirlerinden haberleri olmadan, Oppenheimer'in deyi-

5. Modin, a.g.e., s. 118.

▸ Alman atom fizikçisi Klaus Fuchs İkinci Dünya Savaşı'nda Amerikan atom bombası yapım programlarında yer alırken Sovyet istihbaratı KGB için çalışıyordu. Atom sırlarının Moskova'ya ulaşmasındaki temel kaynak oydu. Savaştan sonra Doğu Alman komünist partisi yönetimine girdi. Çin onun verdiği eğitim sayesinde 1964'te ilk atom bombasına sahip oldu. Atom bombası yapımı bugün dahi Fuchs'un geliştirdiği formüllere dayanmaktadır. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

şiyle bu "Büyük Günah"ın iki dünya gücünden yalnızca birinde olmasının getireceği tehlikenin farkındaydılar.

Ama içlerinden birisi bu tehlikenin farkında olmakla kalmıyor, atom sırlarının karşı tarafın, Sovyetler Birliği'nin de elinde olması için çaba harcıyordu. Bu kişi Alman nükleer fizikçi Klaus Fuchs idi. Fuchs Nazi Almanyasından İngiltere'ye kaçıp orada *Tube Alloys* atomu parçalama projesine katılmış, 1943'te Kanada üzerinden ABD'ye geçip Manhattan Projesi'ne dahil olmuştu. Teorik fizik bölümündeydi. Plütonyumun patlama anındaki hareketini ilk hesaplayan o olmuştu ki bugün dahi onun adını taşıyan hesaplama yöntemi kullanılıyor. Fuchs inanmış bir komünistti. Dahası Sovyet askeri istihbaratı GRU ajanıydı, ABD'ye geçince kadro ve bağlantıları KGB'ye aktarılmıştı; kod adı "Rest" idi. Gizli çalışmaların yürütüldüğü Amerikan Hava Kuvvetleri'ne ait Los Alamos Laboratuvarı'nda yalnız da değildi. Manhattan Projesinde çalışan atom fizikçisi Morris Cohen de yıllar önce "Lois" kod adıyla KGB'ye alınmış bir komünistti.[6]

Sorun, Los Alamos'ta tecrit altında çalışan fizikçilerin ellerindeki bilginin dışarıya aktarılıp Moskova'ya ulaştırılmasındaydı.

1944 yılında Los Alamos'a erişimi olan bir başka KGB elemanı, Harry Gold, Fuchs ile temas kurdu. Gold'un o dönem siyase-

6. Mitrokhin, a.g.e., s. 115, 127, 131.

tinde az da olsa gücü bulunan Amerikan Komünist Partisi üyesi, teknisyen astsubay bir tanıdığı vardı, adı David Greenglass idi. Greenglass'ın eşi Ruth, 26 yaşındaki New York'lu elektrik mühendisi Julius Rosenberg'in eşi Ethel'in kız kardeşiydi. Julius Rosenberg de bir Amerikan komünistiydi; yıllar önce KGB New York istasyonu tarafından "Liberal" kod adı ile casusluk örgütüne devşirilmişti.

Fuchs, Cohen ve diğerlerinin Gold'a verdiği bilgileri Greenglass üsten dışarı çıkarıyor, eşi Ruth bu bilgileri kız kardeşi Ethel'e aktarıyor, Ethel'in kocası Julius da bunları Moskova'ya ulaştırılmak üzere KGB bağlantılarına veriyordu. Sovyetler'in Amerika'nın atom sırlarını elde etmesinde bu istihbarat zincirinin büyük payı oldu. Fuchs'un yalnızca Ocak 1945'te Gold'a bir defada aktardığı dosya Los Alamos'ta iki yılda bitirilebilen ve 400 milyon dolara mal olan çalışmanın ürünüydü.

Rus fizikçiler muhtemelen kendileri de bu casusluk ürünü bilgiler olmadan sonuca ulaşıp bombayı yapabileceklerdi, ancak bu operasyon, Sovyetler'in sonuca çok daha çabuk ve daha az maliyetle ulaşmasını sağlamıştı. Sovyetler Birliği ilk nükleer denemesini 29 Ağustos 1949'da Kazakistan'da yaptı.

Aynı yıl, Amerikalılar "Venona" adını verdikleri bir programla Sovyet askeri şifrelerini çözmeye başladılar. İleride göreceğiz, bunda Philby ve Maclean ile aynı casusluk şebekesinin üyesi Guy Burgess'in yaptığı bir tedbirsizliğin payı olmuştu.

Muhtemelen Philby'nin uyarmasıyla 1946'da İngiltere'ye dönmüş olan Fuchs, daha az ceza alma taktiği güderek 1949 Ekim ayında polise gidip Sovyet casusu olduğunu itiraf etti. 1950'de 14 yıl hapse mahkûm edildi. Dokuz yıl yattıktan sonra tahliye olur olmaz Doğu Almanya'ya iltica etti. Sadece Bilimler Akademisi'ne değil, resmi adı Almanya Sosyalist Birlik Partisi olan Almanya Komünist Partisi'nin merkez komitesine de alındı. Çinli atom fizikçisi Qian Sanqiang ve ekibine verdiği dersler sonucu Çin'in de 1964'te ilk atom bombasını patlatmasını sağlayan da Klaus Fuchs oldu.

Amerika'da kalanlar Fuchs kadar şanslı değildi. Venona sırlarının açığa çıkmasıyla istihbarat zincirinin bütün üyeleri tutuklandı. O sırada ABD, Senatör Joseph McCarthy'nin, komünistleri, hatta demokratları, liberalleri, muhafazakâr sağda olmayan herkesi komünist diye hedef alan cadı avı ile sarsılıyordu. Bü-

tün atom casusluğu olayında belki en az payı olan iki kişi en ağır cezaya çaptırıldı. Hem Yahudi, hem de komünist olarak cadı avcılarının gözünde zaten katmerli suçlu sayılan Rosenberg çifti, McCarthy için kolay lokmaydı. Saldırgan bir medya kampanyasının da katkısıyla, atom sırlarının çalınmasına fiilen katılmayan, bir aşamasında köprü olarak kullanılan Rosenbergler ölüm cezasına çarptırılıp 1953'te idamı edildiler.

Bütün bu atom casusluğu operasyonunun en kilit önemdeki kişilerinden biriyse, toplanan istihbaratın Moskova'ya aktarılmasındaki rolüyle, İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği'nde görevli Sovyet ajanı İngiliz diplomat Donald Maclean idi.

Stalin'i Boğazlar talebinden vazgeçiren istihbarat

Moskova açısından Maclean'in atom bombası sırlarının çalınması kadar önemli bir başka casusluk faaliyeti daha vardı ve bu da Türkiye'yi çok yakından ilgilendiriyordu.

Maclean'in diğer casusluk faaliyeti, İkinci Dünya Savaşı sona ererken, Sovyet lideri Stalin'in Boğazlar üzerinde egemenlik paylaşımına ve Kars'la Ardahan'ı kapsayan toprak talebine ilişkindi.

Gelişmeler, 19 Mart 1945'te Sovyet hükümeti Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov'un, Moskova'daki Türk Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına çağırarak 1925 yılında imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı artık uzatmayacaklarını bildirmesiyle başlamıştı.[7]

İkinci Dünya Savaşı sonunda Doğu Avrupa ve Kafkaslar'da genişleyen Stalin, 1921'de Mustafa Kemal Atatürk ve Vladimir İlyiç Lenin döneminde imzalanan Gümrü Antlaşması'nı da iptal etmek istiyordu. Stalin'in iki temel amacı vardı: Birincisi, talepler karşılanırsa güney sınırlarını Anadolu'ya doğru genişletmek, ikincisi de talep karşılanmaz da istediğini askeri olarak almak isterse Türkiye'nin ABD ve İngiltere tarafından savunulup savunulmayacağını görmekti.[8]

7. İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye-Olaylar Kronolojisi 1945-1975*, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1997. s. 3-4.

8. Jamil Hasanlı, *Stalin and the Turkish Crisis of the Cold War, 1945-1953*, New York: Lexington Books, 2013. s. 123-124.

Molotof kokteyli

Molotov'un adı bugün dünyanın her köşesinde sokak şiddetinden cephe savaşlarına, oradan mafya çatışmalarına dek "Molotof kokteyli" vesilesiyle anılıyor. Bu, aslında bir şişe benzin içine salınmış bir bez parçasının ateşe verilip hedefin üzerine elle fırlatılmasından ibaret, el yapımı bir bomba türü. İlk defa İspanya İç Savaşı sırasında tanklara karşı kullanıldı. Ama ona Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un adını veren, bu el yapımı bomba türünü Sovyet tanklarına karşı kullanan Finlandiya direnişçileri oldu. Direnişçiler, Molotov'un Nazi Almanyası Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ile 1939'da imzaladığı saldırmazlık paktına karşı duruşlarını böylece gösteriyorlardı.

Dışişleri Bakanı Hasan Saka 21 Mart'ta Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Maurice Peterson ile bir görüşme yaparak durumu dikkatine sundu. Türkiye'nin Sovyetler'e karşı Batı'nın desteğine ihtiyacı vardı. Ancak Türkiye hem savaşa Anglo-Amerikan safta girmemişti, hem de tek partili idare şekliyle Batı'da kurulmakta olan yeni düzenin dışına düşmüştü.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs münasebetiyle yaptığı konuşmada ilk kez Türkiye'nin de çok partili demokratik hayata geçebileceğine, bunda ülke için yararlar bulunduğuna dair bir konuşma yaptı. Türkiye, ilk defa Batı dünyasının bir parçası olarak yola devam etmek istediğini en üst düzeyde beyan ediyordu.

Konu 17 Temmuz-21 Ağustos 1945 tarihlerinde ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında yapılan Potsdam Konferansı'nda da gündeme geldi. ABD Başkanı Harry Truman ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill bu konuyu özel olarak tartıştı. Truman, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson'dan, Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi Sergey Vinogradov ile görüşerek işi Türkiye'yi işgale kadar götürüp götürmeyeceklerini anlamasını istedi.

Rus diplomatlar özellikle Stalin döneminde inisiyatif almaya cesaret edemez, Moskova'ya sorduktan sonra cevap vermek için süre isterlerdi. Oysa Wilson'un karşısına her soruya çatır çatır cevap vererek Wilson'u şaşırtan bir Sovyet büyükelçisi çıkmıştı.

▸ Sovyetler Birliği lideri Josef Stalin'in daha savaş bitmeden Lenin ve Atatürk'ün 1921 anlaşmasını iptal ederek Türkiye'den toprak talep etmesi, Türkiye'yi Batı'ya, özellikle de yükselen güç ABD'ye yaklaştırdı. Resimde Stalin çekirdek kadrosuyla Moskova caddelerinde görülüyor. Soldan ikinci yerine geçecek olan Nikita Kruşçev. En sağda Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov, onun yanında güvenlik ve istihbarat şefi Lavrenti Beria görülüyor.

Wilson'un bilmediği, İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği'nde çalışan Sovyet casusu Donald Maclean'in, Washington, Londra ve Ankara arasındaki bütün gizli diplomatik yazışmaları okuyup, Wilson'un Vinogradov'a ne soracağını önceden Moskova'ya bildirmiş olduğuydu.[9]

Wilson'un da aktardıklarıyla Truman, Stalin'e taviz verildiği an devamının geleceğini anlamıştı.

Stalin'e ABD'nin Türkiye'nin arkasında olduğunu göstermek için şöyle bir yöntem bulundu: İki yıl önce, 1944'te kalp krizi geçirerek vefat eden Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Ahmet Münir Ertegün'ün cenazesini, defnedilmek üzere İstanbul'a getirmek gerekçesiyle Amerikan *Missouri* zırhlısı Boğaz'da boy gösterecekti.

Gerçi bu yöntemin bulunmasında Türk Dışişleri'nin önemli etkisi olmuştu. 1942 yılında İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği'ni yaparken ölen Philip Kerr'in küllerinin bir zırhlı ile ülkesine taşınacağını öğrenen Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, hemen Amerikan Dışişleri'ne başvurup

9. Modin, a.g.e., s. 120.

Ertegün'ün cenazesinin de benzeri şekilde naklini talep etmişti.[10] Burada ikili bir amaç vardı. Birincisi, daha önce yük gemisiyle nakli itibarına uygun bulunmayan Ertegün'ün cenazesinin İngiliz Büyükelçi emsaline uygun şekilde nakli ve defnedilmesiydi. İkincisi ise, İkinci Dünya Savaşı'na girmemek için her türlü siyasi, diplomatik ve (Çiçero olayındaki gibi) istihbarat faaliyetine girişen Ankara'nın, şimdi Sovyet tehdidine karşı arkasında ABD'nin olduğunu gösterme arzusuydu. Amerikalılar başta bunun Sovyetler'e karşı siyasi bir şova dönüşmesini istemiyorlardı. Ancak Stalin'in ısrarı, ABD yönetiminin de Ertegün'ün cenazesinin naklinde siyasi fayda gözettiğini gösterecekti.

Güvertesinde Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim anlaşmasının imzalandığı *Missouri* zırhlısının 5 Nisan 1946'da İstanbul'a demir atması Stalin'i küplere bindirdi.

O noktada Moskova, Washington'daki en önemli casusu olan "Homer" kod adlı İngiliz diplomatı Maclean'e özel bir görev verdi: Amerikalılar *Missouri* ile gövde gösterisi yapmışlardı ama acaba herhangi bir askeri müdahale durumunda Türkleri savunmak için ne kadar ileri gideceklerdi; açıkçası Türkler için Sovyetler'le çatışmayı göze alacaklar mıydı?

Maclean kolları sıvadı. Bir süre sonra, Amerikan yönetiminin "Pincher" kod adını verdiği bir plana ulaştı ve hemen Moskova'ya iletti: Sovyetler Akdeniz'e kolay erişim için Türkiye'den toprak talebiyle askeri müdahalede bulunursa, ABD buna son kertede atom bombası atmak dahil, stratejik karşılık verme niyetindeydi.[11]

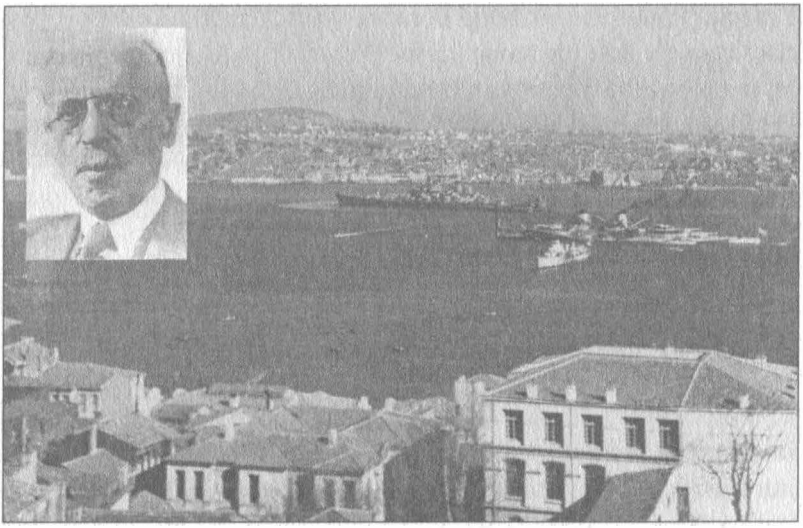
Stalin yine de son defa şansını denedi, 7 Ağustos 1946'da Türkiye'ye bir nota daha verdi. Bu defa Kars ve Ardahan talepleri muhtırada yoktu ama Boğazlar'da üs ve egemenlik paylaşımı talebi vardı; o koşulla yeni bir saldırmazlık anlaşması imzalanabilirdi.[12]

15 Ağustos'ta Dışişleri Genel Sekreteri (bugünkü müsteşar makamı) Feridun Cemal Erkin, ABD Büyükelçisi Wilson ile görüşerek Sovyet taleplerini paylaştı. 17 Ağustos'ta Wilson, Başba-

10. Gül İnanç, "US Missouri Zırhlısının İstanbul Ziyareti ve Soğuk Savaş Diplomasisinde Türkiye, 1946", *Toplumsal Tarih*, İstanbul: Kasım 2009;191. s. 48-56.

11. Vladislav Zubok ve Constantine Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War-From Stalin to Khrushchev*, Cambridge: Harvard University Press, 1996. s. 93.

12. Soysal, a.g.e., s. 25-26.

▶ Türk Büyükelçisi Ahmet Münir Ertegün'ün cenazesini taşıyan *Missouri* zırhlısının 5 Nisan 1946'da Dolmabahçe açıklarına *Yavuz* zırhlısı eşliğinde demirlemesi Stalin'i küplere bindirdi. ABD'deki İngiliz büyükelçiliğindeki KGB casusu Donald Maclean'e durumu anlama görevi verildi. Maclean'in ABD Başkanı Harry Truman'ın Türkiye için savaşmaya hazır olduğu istihbaratı vermesiyle Stalin geri adım attı, Boğazlar, Kars ve Ardahan talepleri bir daha anılmadı.

kan Recep Peker'e ABD'nin Sovyetler'in taleplerine karşı duracağını bildirdi. 19 Ağustos'ta ABD Dışişleri Müsteşarı Dean Acheson, Washington'daki Sovyet Maslahatgüzarı Fedor Orekov ile görüşerek "Boğazlar Türkiye'nin kalacak" dedi. 21 Ağustos'ta İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin benzeri bir açıklama yaptı. Ve nihayet Dışişleri Bakanı Hasan Saka 22 Ağustos'ta Sovyet notasını geri çevirdi.[13] ABD ve İngiltere'den güvence alan Türkiye, Moskova'ya "Hayır" demişti.

Stalin'in talepleri bu yanıtla şaşırtıcı bir şekilde kesildi, konu sönümlenmeye bırakıldı.

Maclean'in istihbaratı doğrulanmıştı. Maclean'in Moskova'daki casus şefi Modin'e göre Stalin, Truman'ın kendisine kesinlikle izin vermeyeceğini anlanuş, "Maclean'in istihbaratı sayesinde dünyayı yeniden savaşa sürükleyebilecek hamleden geri adım atnuştı."[14]

13. Hasanlı, a.g.e., s. 228-233.

14. Modin, a.g.e., s. 121.

Yani Stalin, ABD'de görevli İngiliz diplomatı olan KGB casusu Maclean'in verdiği "Truman savaşa girmeye, gerekirse atom bombası kullanmaya hazır" istihbaratı üzerine Türkiye'den toprak ve egemenlik taleplerinden vazgeçmişti. O sırada Sovyetler'in elinde henüz atom bombası olmadığı gibi, İkinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış ordusu da yeni bir savaşa girecek halde değildi; Stalin'in blöfü tutmamıştı.

Ama bu olay Truman'ın 12 Mart 1947'de kendi adıyla anılan Truman Doktrini'ni ilan ederek Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyetler'e karşı güçlendirilmesi siyasetini geliştirmesine yol açtı ve 1952'de iki ülkenin Batı savunma ittifakı NATO'ya alınmasına giden süreci başlattı. Truman Doktrini'ne Türkiye'nin yanı sıra Yunanistan'ın dahil edilmesinin iki temel nedeni vardı: Birincisi coğrafiydi; Türkiye ve Yunanistan Ege Denizi'nin iki yakasını tutuyordu, Boğazlar'la birlikte Rusların Akdeniz'e inmesi önündeki doğal engeldi. İkincisi siyasiydi. Yunanistan Komünist Partisi 1946 baharında Yugoslavya ve Arnavutluk üzerinden aldığı askeri destekle ayaklanmıştı. ABD ve İngiltere, Nazi işgalinden kurtardıkları Yunanistan'ın bu defa Sovyet yanlısı bir yönetime geçmesine izin veremezlerdi. Truman Doktrini bu arka plan üzerine inşa edilmişti.

Beylerbeyi yalısında bir süper casus

Philby'nin İstanbul'da İngiltere'ye iltica etmek isteyen KGB ajanı Volkov'u durdurması, Maclean'in açığa çıkmasını önlemişti. Bu hamlenin önemli sonuçları olmuştu: Sovyetler'in atom bombasına çok geçmeden sahip olmasını sağlamış; Sovyetler'in Türkiye'den toprak taleplerini püskürtmüş ve bir başka açıdan da Türkiye'nin muhtemel Sovyet etkisinden koparak Batı'nın parçası haline gelmesini sağlamıştı.

İngiliz istihbaratındaki Sovyet casusu Philby'nin bir sonraki görevi de Türkiye olacaktı.

Resmi görevi Birinci Kâtip, asıl göreviyse İngiliz gizli servisinin Türkiye istasyon şefliğiydi; 1947 Şubat ayında İstanbul'a gelip işine başladı. Batılı diplomatların aksine Pera-İstiklal çevresinde tutmadı evini. Fazla göz önünde olmak istemiyordu; ne de olsa daha bir önceki yıl Volkov dosyası kendi elinden geçmişti.

Philby, Anadolu yakasında, Beylerbeyi İskelesi yakınında kırmızı aşı boyalı bir yalıyı gözüne kestirdi. Sahibi Selanik göçmeni Münevver Ayaşlı idi. Hiç pazarlık yapmadan ayda 700 liraya kiraladı. Selahattin Beyazıt'ın *aHaber* mülakatında söylediğine göre, bu o kadar yüksek bir miktardı ki, Münevver Hanım yakındaki bir başka yalıya ayda 60 lira kira ile geçip yerleşmişti o süre boyunca.[15]

Londra'nın Philby'ye verdiği görev, hem Avrupa'daki hem de Türkiye'deki göçmen gruplar içinden ajan devşirip, bunları Türklerle işbirliği içinde Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, hatta Ukrayna'ya gizlice göndermekti.[16] Moskova'nın ona verdiği görev ise bu isimlerin saptanması ve ardından, sınırı geçecekleri nokta, gün, saat gibi ayrıntılarıyla birlikte kendilerine iletilmesiydi.[17]

Philby her iki görevi de layıkıyla yerine getirdi. Hem İngiltere adına Sovyetler'e gizlice gönderilip çalışacak ajan buldu, hem de bunları gitmelerinden önce Sovyetler'e bildirerek ortadan kaldırılmalarını sağladı. Yıllar sonra anılarında Türk istihbaratının Erzurum bölge başkanlığında görevli "Tevfik Bey"in yardımıyla, Avrupa'dan getirip eğittikleri iki Gürcü ajandan birinin Ardahan yakınlarında sınırı geçer geçmez öldürülüşünü, diğerinin de yakalanışını elinde dürbünüyle nasıl bizzat izlediğini anlatacaktı.

Aslında Türkiye'ye gelmeden önce Londra'da Sovyet masası başındayken Baltık ülkelerine, Estonya, Letonya ve Litvanya'ya kimi deniz, kimi havadan paraşütle indirilerek sızdırılmaya çalışan sayısız ajanın daha toprağa ayak basar basmaz tutuklanmasının, bazılarının hemen orada kurşuna dizilmesinin başlıca sorumlusuydu.[18]

Bu türden sabotaj operasyonlarının en büyüğünü ise 1950-51 yıllarında, Türkiye'den sonra görevlendirildiği ABD'de iken gerçekleştirdi.

Philby, Eylül 1949'da İngiltere'nin Washington Büyükelçiliği'nde

15. http://m.ahaber.com.tr/gundem/2013/11/25/unlu-ingiliz-casus-bogazda-hangi-yaliyi-kiraladi-495238466759/amp (Saffet Emre Tonguç'a yalı bilgileri için özel teşekkürlerimle.)

16. Philby, a.g.e., s. 124-125.

17. Mitrokhin, a.g.e., s. 140.

18. Modin, a.g.e., 126-127.

▸ Kim Philby 1947 Şubat'ında İngiliz dış istihbaratı MI6 istasyon şefi olarak İstanbul'a geldi ve Boğaz'daki Münevver Ayaşlı yalısını kiraladı. Görevi MİT ile işbirliği içinde Gürcistan ve Ermenistan üzerinden Sovyetlere gizlice ajan sızdırmaktı. Ancak Philby aslında Sovyet istihbaratı KGB'nin casusuydu; gönderdiği ajanlar sınırı geçer geçmez öldürülüyordu. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

Birinci Kâtip olarak çalışmaya başladı. Asıl işi İngiliz istihbaratını ABD'de (bu kez gizli olarak değil, resmen) temsil etmekti.

Daha iki yıl önce, 1947'de CIA adı altında merkezi bir yapıya kavuşan Amerikan istihbaratının özellikle karşı-casusluk ve özel harekât konusunda örnek aldığı model, İngiliz dış istihbaratıydı. Bu konuda kendilerine yardımcı olmakla görevlendirilmiş kişiyse Kim Philby'den başkası değildi. Philby'nin Amerikan istihbaratındaki muhatabı, Özel Operasyonlar Birimi'nin başı olan James Jesus Angleton idi. Philby, Angleton ile 1944'te Amerikan askeri istihbaratının İtalya masası sorumlusu olarak Londra'daki ortak komuta merkezinde görevliyken tanışmıştı. Angleton savaş sonrasında 1948'deki İtalya seçimlerini Moskova'nın desteklediği İtalyan Komünist Partisi'nin kazanmaması için Vatikan'ın da desteğiyle 200 milyon dolara mal olan bir örtülü operasyonu yönetmiş ve seçimleri daha sonraki 40 küsur yıl boyunca ülkeyi yönetecek olan Hıristiyan Demokratlar almıştı.[19]

19. Bkz: "Her taşın altından çıkan CIA casusu Türk."

İçeriden çökertilen CIA-MI6 operasyonu: Arnavutluk

Philby ve Angleton'a 1949 sonlarında çok gizli bir ortak operasyon görevi verildi.

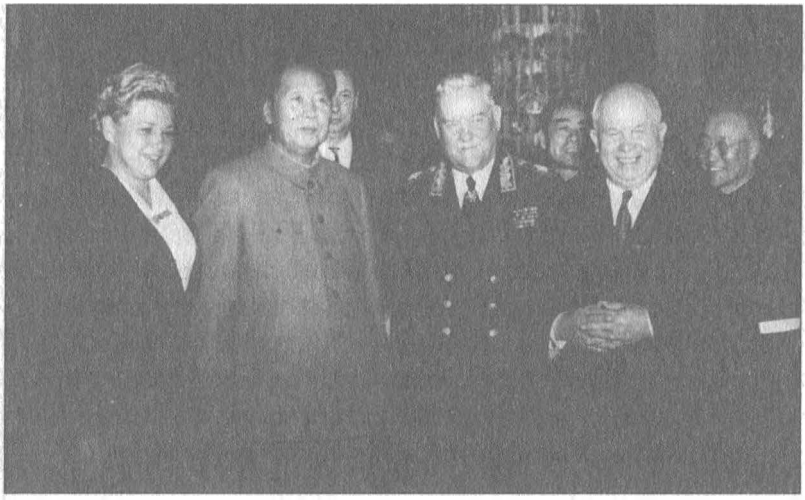
Sovyetler Birliği'nin 29 Ağustos'ta Kazakistan'daki yeraltı deneme sahasında patlattığı ilk atom bombası Batılı hükümetleri ayağa kaldırmıştı. Bu gelişme dünyaya 23 Eylül'de ABD Başkanı Harry Truman ve İngiliz Başbakanı Clement Attlee tarafından duyuruldu. 14 Eylül'de Amerikan Dışişleri, Ulusal Güvenlik Konseyi'ne 21 sayfalık gizli bir rapor sundu. Sovyetler'in nükleer silaha sahip olmasını dengelemek için eylem öngören raporda "Uydu devletler" diye tanımlanan Doğu Avrupa ülkelerindeki Sovyet nüfuzunun geriletilmesi öneriliyordu.

Doğu Avrupa'daki zayıf halka Arnavutluk olarak görülüyordu. Öncelikle CIA zaten bir süredir Arnavut mülteciler arasında örgütleniyordu, belli bir altyapı oluşmuştu. Ayrıca Yugoslavya'da Josip Broz Tito'nun daha 1948'de Stalin ile ters düşerek Sovyet etkisinden çıkmasıyla fakirliğin hüküm sürdüğü, neredeyse hiçbir savuma imkânı bulunmayan Arnavutluk, Moskova için Akdeniz'de bir köprübaşı gibiydi. Boğazlar ve Ege yoluyla Akdeniz'e inemeyen Sovyetler, Arnavutluk'taki Enver Hoca rejimi yoluyla amacına erişmiş görünüyordu. Sovyetler'in Arnavutluk'un Vlora (Avlonya) Limanı yakınlarında (Karaburun mevkiinde) denizaltı sığınakları inşa etmeye başladığı yolunda istihbarat geliyordu.[20]

Arnavutluk harekâtı CIA ve MI6'in ilk ortak operasyonu olacaktı ve Philby operasyonun harekât merkezinde görevliydi. Amaç Enver Hoca'yı devirip Kahire'de sürgünde bulunan Kral Zog'u yeniden Arnavutluk'un başına getirmekti. Bu amaçla Kosova bölgesinin yanı sıra, Türkiye, Yunanistan ve İtalya'daki mülteci kamplarındaki Arnavutlardan 450 kişi devşirilip askeri eğitime alındı. Eğitim, Almanya'nın Münih şehri yakınlarındaki CIA kamplarında ve İngiltere'nin kontrolündeki Malta Adası'nda veriliyordu.

Nihayet 1949 Aralık ayında 16 kişilik ilk gerilla birliğine Arnavutluk'a sızma talimatı verildi. Arnavut komandolar Vlora yakınlarında kıyıya çıktı. Çıkar çıkmaz da Sovyet askeri danışman-

20. Tim Weiner, *Legacy of Ashes-The History of the CIA*, New York: Doubleday, 2007. s. 27.

▸ Rus ve Çin komünist partileri arasında başlayan derin ideolojik ayrılık öncesi Çin Komünist Partisi lideri Mao Zedung (soldan ikinci) ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi lideri Nikita Kruşçev (önde, en sağda) bir törende objektife gülümserken. CIA Moskova-Pekin ayrılığını usta bir kurnazlıkla değerlendirecek, komünist ve sosyalist partilerin dünya çapında bölünmesini derinleştirecek operasyonlar yürütecekti.

larının komutasındaki Arnavut askerlerinin tuzağına düşmüş buldular kendilerini. Çoğu öldü, birkaçı da geldikleri teknelerle Yunanistan'a kaçtı. İlk çıkarma tam bir fiyaskoydu.[21]

Bunu Nisan 1950'deki ikinci deneme izledi. Bu defa paraşütle indirilen CIA-MI6 eğitimli Arnavut gönüllüler de karşılarında onları bekleyen Arnavut askerleri buldu. Üçüncü ve son deneme 1950'nin Eylül'ünde yapıldı; ajan birlikleri bu defa Almanya üzerinden havadan indirme, İtalya'dan deniz yoluyla çıkarma ve Yugoslavya sınırından yaya olarak Arnavutluk'a girdi. Ama sonuç değişmedi. Amerikan ve İngiliz hükümetleri 1951 yılında özel operasyonlarla Arnavutluk'ta rejim değiştirme dosyasını kapattı.

Arnavutluk komplosu, Sovyetler'in atom bombasına sahip olmasına karşı ABD-İngiltere'nin cevabı olacaktı. Ama Arnavutluk hesaplaşmasını da kazanan Moskova olmuştu; bunu da Philby'den gelen istihbarata borçluydu.

21. Nicholas Bethell, *The Great Betrayal-The Untold Story of Kim Philby's Biggest Coup*, Londra: Hodder and Stoughton, 1984. s. 111-113.

Gerçi Amerika ve İngiltere'nin yapamadığını kısa süre sonra komünist partiler arasındaki iflah olmaz ideolojik rekabet yapacak, Tiran, Moskova ekseninden çıkacaktı. Enver Hoca sonraki on yıl içinde Çin Komünist Partisi lideri Mao Zedung ile şahsi dostluk geliştirecek, Arnavutluk Emek Partisi Moskova çizgisinden Pekin çizgisine kayacak, Sovyetler Birliği'ni "sosyal emperyalist" ilan edecekti.[22] Moskova'nın Adriyatik'te bulduğu Akdeniz köprübaşı, kanlı bir Anglo-Amerikan komplosuyla değil, komünist liderlerin ideolojik kavgaları sonucunda kendiliğinden son bulacaktı.

Ancak 1951'de kapatılan dosyanın bununla bir ilgisi yoktu. İşin gerçeği, katılan kişilerin isimlerine, saat ve yer bilgilerine kadar, bütün operasyon ayrıntılarının Philby tarafından Moskova'ya, onlar üzerinden de Tiran'a önceden iletilmiş olmasıydı.

Enver Hoca ve Üç Dünya Teorisi

Enver Hoca, 1961 manevrasıyla Mao'nun Avrupa kıtasındaki sözcüsü haline gelmişti. Ancak Mao'nun 1966'da başlattığı Kültür Devrimi ile ilişkiler tavsamaya başladı. ABD Başkanı Richard Nixon'ın 1972'deki Çin ziyareti sonrası ABD ile geliştirdiği ilişkiler ve nihayet Mao'nun 1976'daki ölümü Enver Hoca'yı Pekin'den de soğuttu. Mao'nun yerine gelen Hua Guofeng'in ilan ettiği "Üç Dünya Teorisi" ve ona bağlı dış siyasetin sonucu olarak Çin'in artık ABD'yi ikinci, Sovyetler'i ise birinci düşman ilan etmesiyle Hoca'nın tadı iyice kaçtı.

Nihayet Hua'nın, Hoca'nın baş düşmanı, Yugoslavya Devlet Başkanı Josip Broz Tito'yu 1977'de Pekin'e davet etmesi bardağı taşıran damla oldu. Enver Hoca, tartışılmaz otoritesi altındaki Arnavutluk'un, dünyada Marksist-Leninist ideolojinin yegâne temsilcisi olduğunu ilan etti. İşin ilginç yanı, dünyanın pek çok ülkesinden, daha önce Mao'nun "Halk Savaşı" teorisi çizgisindeki irili ufaklı komünist ve sosyalist parti (Türkiye'den Türkiye Devrimci Komünist Partisi, daha sonra EMEP dahil) Hoca'nın kurduğu "Birlik ve Mücadele" enternasyonaline katıldı.

22. Bethell, a.g.e., s. 163-165.

Arnavutluk'a ilk defa Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 14-15 Temmuz 1995'te yaptığı resmi ziyareti izlemek amacıyla gittim. Daha uçak Tiran'a inişteyken, küçük ve tozlu bir İç Anadolu şehrini andıran başkentin etrafında göz alabildiğine serpilmiş mantar şeklinde gri küçük yapılar dikkatimizi çekti. Uçak inince yüzölçümü olarak Konya vilayetinden küçük Arnavutluk'ta bu beton yapılardan yaklaşık 600 bin kadar bulunduğunu öğrendik. Bunlar Enver Hoca'nın "Yugoslav emperyalizmi"nin işgali ihtimaline karşın ülkenin her yanına inşa ettirdiği sığınaklar, tüfek yuvalarıydı; Hoca'nın hafızasında 1950-51 ABD-İngiltere komplosundaki Yugoslavya işbirliği oldukça güçlü biçimde yer etmişti.

Türkiye'de özellikle 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesi "Hocacı" bazı sol yayın organlarının sürmanşetini süsleyen o görkemli halk ayaklanması gravürü, Tiran belediye binası dış cephesinde, yer yer dökülmüş bir freskti. Boğaziçi ve ODTÜ gibi kalburüstü üniversitelerin şehirli solcu öğrencilerince her akşam kulak verilen Tiran radyosunun hayli aksanlı Türkçe servisinde yorumları okunan *Zëri Populllit - Halkın Sesi* gazetesi ise kaldırımlarda ücretsiz dağıtılan bir broşüre dönüşmüştü Hoca'dan sonra.

O akşam otelin terasında gazeteci arkadaşlarla sohbet sırasında maruz kaldığımız çekirge sürüsü saldırısından içeri kaçarken bunlar geçiyordu aklımdan.

Philby'nin verdiği bilgiler sayesinde yalnızca Arnavutluk operasyonunda iki yıl içinde –bu işin içine çekilmeseler belki de göçmen hayatlarına devam edecek olan– 300 kadar Batılı ajanın öldürüldüğü tahmin ediliyordu.

1951'de İngiliz ve Amerikan servislerinin kısa süren bir Ukrayna macerası da oldu. İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerle işbirliği yapmış olan Ukrayna milliyetçisi Stepan Bandera,[23] savaş sonrası İngiliz gizli servisi MI6 ile işbirliğine gitmişti.[IV] Amerikalılar

23. Modin, a.g.e., s. 186-188.

"faşist" olarak gördükleri Bandera'ya güvenmiyordu. Buna rağmen İngilizleri destekliediler. Yıl sonuna doğru sabotaj operasyonu için düğmeye basıldı. Kıbrıs'tan kalkan üç nakliye uçağı, komando eğitimi verilmiş altışar kişilik üç timi Ukrayna içlerindeki farklı noktalara paraşütle indirdi. Komandolardan bir daha haber alınamadı. Anglo-Amerikan koordinasyon ekibinin içinde olan Philby, ileride anılarında Ukraynalı komandoların başına ne geldiği konusunda "Bilgiye dayanan tahminlerim var" diye kinaye yapacaktı.

İngiliz devlet sistemi içinde yer alan güngörmüş bir ailenin Cambridge'de ekonomi okumuş parlak çocuğu nasıl bu kadar kararlı ve acımasız bir çifte casusa dönüşmüştü?

Casusluk baba mesleği olunca

Harold Adrian Philby 1912'de İngiliz yönetimindeki Hindistan'da doğdu.

Babası Harry Saint John Philby, Cambridge Üniversitesi'nde Doğu dilleri, Arapça, Farsça, Hintçe ve Urduca okuduktan sonra Hindistan sömürge idaresine katılmış, kendisini daha 1917 Bolşevik Devrimi öncesinde "sosyalist" olarak tanımlayan bir İngiliz bürokratıydı. O zamanlar "üzerinde güneş batmayan" İngiliz İmparatorluğu'nun Rusya'yı "sıcak denizlere indirmeme" mücadelesi sayılan "Büyük Oyun"un bir parçasıydı. Büyük Oyun deyimi Rudyard Kipling'in *Kim* romanında kullanılmıştı ilk olarak. Kim, Büyük Oyun'un ortasında, İngilizler, Ruslar, Hintliler ve Afganlar arasında kalan kimsesiz bir çocuğun adıydı. Baba Philby bundan etkilendi ve oğluna bir de "Kim" adını koydu; ileride dünya bu süper casusu Kim ismiyle tanıyacaktı.

Aslında ailede istihbarat dünyasına ilk giren kişi de baba Philby idi. Onu ilk defa Türklere karşı Arapları ayaklandırmaya çalışırken 1915'te Bağdat'ta görüyoruz. Mirliva Halil Paşa'nın Tümgeneral Charles Townshend'den geri almak üzere Kût'ül Amâre'yi kuşattığı günlerde, baba Philby'nin görevi Şattülarap ve Basra bölgesindeki Arap aşiretleri ayaklandırıp İngiliz saflarına çekerek petrol bölgesini güvenceye almaktı. İngiliz gizli servisinin Ortadoğu'daki şeflerinden Gertrude Bell'e bağlı ola-

rak çalışıyordu. Bell, "Arabistanlı Lawrence" olarak tanınan Thomas Edward Lawrence ile birlikte Türklere karşı Arap isyanını Kahire'den yöneten İngiliz askeri istihbaratının başı Tuğgeneral Gilbert Clayton tarafından devşirilip yetiştirilen iki önemli ajandan birisiydi. Yıllar sonra, 2015'te çekilen *Çöl Kraliçesi* filminde Nicole Kidman tarafından canlandırılan maceracı romantik karakter, Gertrude Bell'in istihbaratçı özelliklerinden sadece biriydi.

Baba Philby, 1917'de Gertrude Bell tarafından Arap Yarımadası'na Vahhabi Hareketi'yle bağlantılı Abdülaziz İbni Suud'un, Türklere başkaldırısına destek olmaya gönderildi. Ve burada değişim geçirmeye başladı. Bu değişim onu bir süre sonra, Vahhabi davasına inanmış bir Müslüman olup Abdullah adını almaya itti. Sonra da Kral Abdülaziz'in başdanışmanı olmaya, ARAMCO'nun kuruluşuyla Arap petrollerinin Amerikan-İngiliz şirketlerinin kontrolüne girmesinde rol oynamaya, diğer yandan Adolf Hitler'e hayranlık duyabilecek kadar katı bir Yahudi düşmanlığına...

St. John Philby, İngiliz yerleşik düzenindeki itibarını kullanarak, kendisi gibi Cambridge Üniversitesi mezunu oğlu Kim'in 1937'de *The London Times* gazetesinde iş bulması için aracı oldu. Gazete Kim Philby'yi İspanya İç Savaşı'nı General Fransisco Franco'nun cephesinden izlemek için Sevilla'ya gönderdi. Franco, Moskova'nın da desteklediği Cumhuriyetçilere karşı Hitler'in Nazi Almanyası ve Mussolini'nin Faşist İtalyası ile işbirliği içindeydi.

Philby anılarında bir gün Franco karargâhından seyahat izni almadan Cordoba'ya gidişine yer verir. Ertesi sabah oteldeki odası Franco askerlerince basılır ve Philby sorguya alınır. Sorgu sırasında bir punduna getirip pantolon cebindeki kâğıt parçasını sorguculara fark ettirmeden yutmayı başarır. "Yakalansaydım, İngiliz pasaportu bile beni idam mangasından kurtaramazdı" diye yazar. Çünkü o kâğıt parçasında Cumhuriyetçi saflardaki Sovyet istihbarat ajanlarından biriyle Cordoba'da yapacağı buluşmanın şifreli talimatları yazılıdır.

Kadın casusların kraliçesi devrede

İngiliz seyyah, arkeolog ve maceracı Gertrude Bell, Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla birlikte 1914'te Kahire'deki İngiliz komutanlığı hizmetine davet edildiğinde Osmanlı idaresine başkaldırmak için fırsat kollayan Arap aşiretler arasında belli bir şöhrete çoktan sahip olmuştu.

Bir başka Arabist arkeolog olan ve ileride "Arabistanlı Lawrence" olarak tanınacak Thomas Edward Lawrence ile birlikte Kahire'de Tuğgeneral Gilbert Clayton'ın "Arap Dairesi" adı verilen istihbarat merkezine bağlı olarak, Arapları Türklere karşı ayaklandırıp Osmanlı idaresinden çıkartacak bir Arap isyanı projesi üzerinde çalışıyorlardı. (Bell 2016'da gösterime giren *Çöl Kraliçesi* filminde Nicole Kidman'ın canlandırdığı romantik, naif maceracı karakterinden çok daha fazlası, Türkiye'ye karşı savaşan önemli bir casustu.) 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki uzlaşmayla imzalanan gizli Sykes-Picot Anlaşması Arap Dairesi'nde hazırlanmıştı; zaten Mark Sykes da Arap Dairesi'nde çalışıyordu. Zengin petrol yatakları keşfedilen Arap Yarımadası'nda Osmanlı idaresine son vermek için Arap aşiretlerini ayaklandırma fikri de ilk olarak Clayton'ın İngiliz Savaş Bakanı Lord Herbert Kitchener'e 1914'te yazdığı bir raporda ortaya atılmış, Clayton bunun üzerine askeri istihbaratın başına getirilip Kahire merkezli Arap Dairesi'ni kurmuştu. İleride İngiliz Filistin Komisyonu başkanı olan Clayton'ın, bugün Suriye, Irak, İsrail, Ürdün ve Suudi Arabistan sınırlarının çizilmesinde de payı olmuştu. Lawrence *Bilgeliğin Yedi Sütunu* adı altında kaleme aldığı anılarında, bütün Arap isyanındaki en önemli rolün Clayton'ın kararlı liderliğinde olduğunu yazmıştır.[24]

Gertrude Bell, Kim Philby'nin babası St.John Philby gibi askeri istihbarat elemanlarını yönetecek konumda bir casustu. 1916'da Almanya hesabına casusluk yapma suçlamasıyla yakalanıp 1917'de Fransızlar tarafından kurşuna dizilen Hollandalı dansöz (bir anlamda adaşı) Margaretha Geertruida Zelle, ya da sahne adıyla "Mata Hari"nin casusluğu hâlâ kanıtlanamamıştır. Ama Gertrude Bell, Çöl Kraliçesi yanında Casuslar Kraliçesi olarak anılmayı her bakımdan hak etmiştir.

24. T.E. Lawrence, *Seven Pillars of Visdom-a Triumph*, New York: Doubleday, 1935. s. 56-57. Türkçesi: *Bilgeliğin Yedi Sütunu*. Çev. Bilal Çölgeçen. İstanbul: Chiviyazıları, 2014.

▸ Kim Philby'nin babası St. John Philby de casustu, İngiliz askeri istihbaratı adına Mezopotamya'da Türklere karşı savaşacaktı. Baba Philby Mezopotamya'da Kahire'deki Arap Dairesi'ne bağlı kadın casus Gertrude Bell'e bağlı çalışıyordu. Bell resimde ileride Arap aşiretleri Türklere karşı ayaklandırdığı için "Arabistanlı Lawrence" olarak tanınacak bir başka İngiliz ajanı, Thomas Edward Lawrence ile birlikte görülüyor.

Henüz ne *Times* gazetesi ne de babası biliyordu ama Kim Philby, Cambridge Üniversitesi Sosyalist Topluluğu'nda tanıştığı Komünist Enternasyonal'in önde gelen isimlerinden Avusturyalı Profesör Arnold Deutsch tarafından, 1934'te, komünist ideallerle gittiği Viyana'da Sovyet gizli servisi NKVD (sonraki adıyla KGB) ajanı olarak devşirilmişti. Moskova'ya Franco saflarının içinden değerli istihbarat bilgileri geçiyordu. Savaşı Franco kazandı ve 1939'da diktatörlüğünü kurdu. Kim Philby yazdığı Franco yanlısı haber ve yorumlarla o kadar göze girmişti ki, bizzat Franco tarafından "Kızıl Haç" nişanıyla ödüllendirildi.

Bu ödülün de sayesinde Baba Philby, oğlunu, Türklere karşı Filistin Cephesi'nden tanıdığı ve artık İngiliz gizli servisi MI6'in karşı casusluk bölümü başkanı olan Albay Valentine Vivian'a tavsiye etti.

Böylece Philby, Sovyet ajanı olduktan altı yıl sonra, 1940'ta İngiliz gizli servisinin işi Sovyetler'le uğraşmak olan karşı-casusluk masasına "babasının torpiliyle", doğru düzgün soruşturulmadan girmiş oldu.

Üstelik sadece girmekle de kalmadı, Cambridge Üniversitesi'nden tanıştığı aynı kafadan arkadaşlarını da Sovyet istihbaratına kazandırdı. O sırada zaten Dışişleri Bakanlığı'nda işe baş-

lamış olan Donald Maclean ve Guy Burgess ile KGB'ye bağlanmaları eşzamanlı oldu. Guy Burgess, kendi gibi eşcinsel olan ev arkadaşı Anthony Blunt'u aralarına kattı. İddialara göre Blunt, Burgess'e körkütük âşıktı ve casusluk şebekesine girmesi de bir ölçüde bu sayede olmuştu. Blunt da Dışişleri sınavlarını birincilikle kazanarak bürokraside parmakla gösterilmeye başlanan genç bir komünist sempatizanı olan John Cairncross'u gruba kattı. Cairncross'un atom sırları casusluğundaki rolünden daha önce söz etmiştik.

Karşınızda KGB Cambridge Beşlisi

Rusların Cambridge casusluk şebekesi böyle kuruldu. İleriki yıllarda, hepsinin casus olduğu ortaya çıktıktan sonra onlara "Cambridge Beşlisi" adı takılacaktı. Moskova'da, Lubyanka'daki KGB karargâhındaki adları ise "Muhteşem Beşli" idi. Londra'da KGB görevlisi, aslında Macar asıllı Katolik papaz Theodore Maly'ye bağlı çalışıyorlardı. Maly aynı zamanda Oxford Üniversitesi merkezli casusluk şebekesini yönetiyordu.

Hepsi sosyalizme inanmış Batılı aydınlar sınıfına giriyordu. Yaptıkları işi para ya da şahsi çıkar için değil, inandıkları için yapan kuşağın insanlarıydı; hepsi de mesleklerini, hayatlarını tehlikeye atarak bu işi yaptıklarını biliyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan devrim yaparak çıkan Rusya'nın daha adil ve eşitlikçi bir dünya için sosyalizm vaadi, Batı toplumlarında karşılık buluyordu. ABD'deki 1929 ekonomik bunalımı, iflaslar ve çaresizlik kapitalizmin çöküşü olarak yorumlanıyordu. Henüz ne Stalin'in ideolojik nedenlerle içeride yaptığı kıyımlar tam olarak duyulmuştu, ne Berlin Duvarı örülmüştü ne de Çekoslovakya, Macaristan işgalleri yaşanmıştı. Arnold Deutsch gibi Viyanalı bir akademisyenden Fuchs gibi Leipzigli bir atom fizikçisine, Londralı diplomat Maclean'e kadar geniş bir yelpazede şehirli, eğitimli aydınları bir araya getiren bir umuttu komünizm.

O dönemin NKVD ya da KGB'sine alınan, her birine birer kod isim verilerek ajan yapılan kişilerin durumunu da bugünün dünyasındaki profesyonel istihbarat örgütlerinin çalışmasıyla aynı düşünmemek gerekiyor; Komünist Enternasyonal, Komintern ör-

gütlenmesi çerçevesinde –bugün akıl almayacak– bu çalışma biçimi o dönem doğal karşılanıyordu.

Cambridge Beşlisi'ne gelince...

Blunt ve Cairncross, Nazi haberleşme şifresi Enigma'nın çözüldüğü gizli Bletchley Park çalışma grubu üyesiydi. İngilizlerin Nazi savaş şifrelerini çözmekte olduğunu Moskova'ya ilk duyuran Blunt olmuştu. Keza onun ve Cairncross'un dışarı kaçırıp Moskova'ya ilettiği bilgiler arasında Nazi Almanyasının, Barbarossa Harekâtı'nın sonlarına doğru panzer tanklarıyla Sovyet birliklerine düzenleyeceği baskınlara dair saldırı planları da vardı. Cairncross'un bunları sızdırmasıyla Sovyetler karşı tedbir aldı ve Kursk tank muharebesinde panzer birliklerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Kursk Muharebesi'nin kazanılması sayesinde Sovyet ordusu Berlin'e girmekle sonuçlanan nihai taarruzu başlatabildi.[25]

Cairncross ayrıca, Maclean bahsinde değinildiği gibi, İngiltere'nin başlattığı atom bombası programının danışma kurulunun sekreterliğini de yürütüyordu ve proje Amerikan kontrolüne girene dek Moskova'ya bu konuda da düzenli bilgi iletmişti.

Burgess hem Dışişleri, hem de istihbaratın propaganda uzmanlarından sayılıyordu. Zaman zaman BBC'de programcılık yapıyordu ve dış basının izlenmesinden de sorumluydu. Bu konumu ona casus arkadaşlarıyla rahatça yazışma imkânı veriyordu. Örneğin Philby Türkiye'de görevli iken, daha önceki Volkov olayının da etkisiyle Türkiye'deki KGB istasyonuyla ilişki kurmamış, Moskova'ya bütün bilgileri okul arkadaşı Burgess aracılığıyla, arkadaşça mektuplar görünümünde iletmişti.

Burgess'in çok hareketli bir seks hayatı ve sık değişen ilişkileri vardı, bunu da KGB'nin hizmetine sunuyordu. Burgess, sağ kanat Muhafazakâr Parti milletvekili Jack MacNamara'nın sekreteryasında görev yaptı, aynı zamanda sevgilisi oldu. MacNamara'ya kurdurduğu İngiliz-Alman Dostluk Derneği[26] aracılığıyla Avrupa'ya birlikte seyahat ediyorlardı.

Bu temaslarda Avrupa siyaset ve bürokrasisindeki eşcinsel isimlerle ilişki kuruyor, sonra bu isimleri siyasi amaçlarla kulla-

25. Philby, a.g.e., s. 125-126.

26. Modin, a.g.e., s. 112-114.

nılmak üzere Moskova'ya iletiyordu. Cambridge Beşlisi'nin Moskova'daki şefi Yuri Modin, anılarında bunun bazı örneklerini verecekti. Bunlar arasında Fransız Savaş Bakanı Edouard Daladier'nin başdanışmanı ve aynı zamanda Fransız Gizli Servisi ajanı olan Eduard Pfeiffer vardı. Keza Burgess'in bu ilişkilerini kullanarak Siyonist lider Haim Weizmann'ın gözden düşürülmesini öngören bir özel operasyonu tek başına yürüttüğü de kayıtlarda var. Bu, Londra'nın Siyonist cepheyi bölerek Filistin'de İsrail devletinin, İngiltere'nin öngördüğünden daha büyük bir güçle kurulmasını önleme planıydı. Ama Siyonist cephenin fazla güçlenmemesi Moskova'nın da işine geliyordu, engellemediler. Nazi eğilimli İngiliz-Alman Dostluk Derneği'ne Burgess gibi Philby de üye olmuştu. Zaten Franco'dan nişan almış olan Philby, kendisini antikomünist olarak tanıtmaya özen gösteriyordu. İngiliz karşı casusluk örgütünün Sovyet masası şefi için bundan iyisi düşünülemezdi. Burgess'in "özel telefon defterinde" kayıtlı iktisatçı John Maynard Keynes, tarihçi George Macaulay Trevelyan gibi tanınmış kişilerin ve bazı milletvekillerinin isimlerini de Sovyet istihbaratına bildirerek ihtiyaç halinde şantaj ve yönlendirmelere açık hale getirdiği değişik kaynaklarda yazılı.

Ve acemi hatasıyla başlayan çözülme

Ama neticede Cambridge Beşlisi'nin deşifre olmaya, açığa çıkmaya başlaması da hem casusluğunu hem eşcinselliğini gizleme baskısı altında kendini ağır şekilde içkiye vuran Burgess yüzünden olacaktı. Burgess en acemi casusun bile yapmaması gereken şeyi yapmış, tek kullanımlık şifreyi bir haberleşmede tekrar kullanmıştı. Zaten yıllardır Sovyet askeri şifrelerini çözmeye çalışan Amerikalı matematikçi ve kriptologlar bu hatayı yakaladı. Böylece Venona şifreleri yavaş yavaş çözülmeye başladı.

KGB'nin, Venona şifrelerini çözen matematikçiler arasında da bağlantıları vardı aslında; isimler açığa çıktıkça, hepsinden olmasa da bir kısmından haberleri oluyordu. Philby, 1949 Eylül ayında, o sırada artık İngiltere'ye dönmüş olan atom fizikçisi Klaus Fuchs'u bu sayede uyardı ve kendisini ele vererek az cezayla kurtulmasını sağladı.

İsimleri açığa çıkınca Guy Burgess ve Donald Maclean'i uyaran ve 1951'de Sovyetler Birliği'ne iltica etmelerini sağlayan da Philby olmuştu.

Ancak Cairncross'u uyaramamıştı. Çünkü 1951'de iltica ettiğinde evinde yapılan bir aramada kendisine hitaben yazdığı bir notun bulunmasıyla Cairncross deşifre olmuştu. O sıralarda artık MI6'ten ayrılıp Hazine'de çalışmaya başlamıştı Cairncross. İşinden oldu, beş parasız kaldı, ama ne yazılan not ne diğer kayıtlar onun casusluktan yargılanmasına kanıt oluşturdu. Yine de Moskova'nın gözünde artık deşifre olmuş sayıldı, Cairncross ile irtibat kesildi.

Zaten o günlerde daha "Beşli" bir casusluk şebekesinden değil, "Üçlü"den söz ediliyordu ve kuşkular Philby üzerindeydi. Bu kuşku nedeniyle ABD, İngiltere'den onu geri çekmesini istedi. Londra da Philby'yi geri çekip soruşturma başlattı; ancak soruşturma Philby'nin 1955'te kanıt yetersizliği nedeniyle aklanmasıyla sonuçlandı.

Philby aklanmıştı ama artık yönetici düzeyinde görev verilmiyordu; hâlâ İngiliz gizli servisinde ama daha alt düzey bir görevdeydi artık. "Daha alt düzey görev" ifadesi yanıltmasın; Philby, İngiliz *The Economist* ve *The Observer* dergilerinin muhabiri kılığında Ortadoğu operasyonları için 1956'da Beyrut'a gönderilmişti; yalnızca Beyrut'ta kalmıyor bölgedeki diğer şehirleri de dolaşıyor, "haber yazıyordu." Kaderin bir cilvesi olarak, ileride KGB başkanlığına yükselecek, Sovyetler'in yıkılmasının ardından Rusya Federasyonu'nun Dışişleri Bakanı ve Başbakanı olarak görev üstlenecek olan Yevgeni Primakov da aynı dönemde *Pravda* gazetesinin Ortadoğu muhabiri kılığında 1956'dan itibaren bölgede görevlendirilmişti.

Gazetecilik, casusların öteden beri sık sık kullandıkları mesleki kimlikler arasındaydı.

Primakov'un KGB'deki kod adı "Maxim", Philby'nin "Stanley" idi.

"Stanley" için işler 1961 sonunda daha da zorlaşmaya başladı. Berlin Duvarı'nın örülmesi birkaç ay önce tamamlanmış (13 Ağustos 1961), Soğuk Savaş tırmanmaya başlanmıştı.

Tıpkı 1945 Eylül ayında İstanbul'daki Sovyet Başkonsolosluğu'ndaki Birinci Kâtip Konstantin Volkov'un İngiliz Başkonsoloslu-

ğu kapısına dayanmış olması gibi, 15 Aralık 1961'de de Sovyetler'in Finlandiya Helsinki Büyükelçiliği'nde Konsolos Yardımcısı olan İvan Klimov ABD Büyükelçiliği'nin kapısına dayanmıştı.

Ama o diplomatik kimlik de, isim de sahteydi. Klimov aslında KGB'nin Birinci Daire, yani Stratejik Planlama Dairesi elemanlarından Binbaşı Anatoliy Golitsyn idi. Karısı ve kızıyla iltica etmek istiyordu. CIA Golitsyn ailesini hemen İsveç'in başkenti Stockholm üzerinden ABD başkenti Washington'a uçurdu. Bu iltica KGB'de alarm zillerinin çalmasına neden oldu. Golitsyn yalnızca KGB'nin nasıl ajan devşirip eğittiği bilgilerine değil, casus şebekelerinin haberleşme usullerine ve belli başlı ajanlara dair bilgilere de sahip bir istihbaratçıydı. Moskova, dünyaya yayılmış 54 istasyonun hepsine talimat göndererek bütün ajan buluşmalarını ve faaliyetlerini askıya aldı.[27]

Golitsyn'in sorgusunu bizzat CIA karşı casusluk şefi James Jesus Angleton yaptı. Golitsyn'in üst düzey casus olarak verdiği birkaç isimden biri de, Angleton'un eski mesai arkadaşı, 1949-51 arasında neredeyse her hafta Harvey's Balık Lokantası'nda buluşup Sovyetler'e karşı ABD-İngiltere istihbarat işbirliğini konuştukları Kim Philby oldu.

Philby, isminin deşifre olduğunun kesinleşmesinden kısa süre sonra, 23 Ocak 1963'te ortadan kayboldu. Kendi iddiasına göre Beyrut'tan Odessa'ya giden bir yük gemisiyle kaçmıştı. Bu durumda Boğaz'dan geçerken yıllar önce oturduğu Beylerbeyi'ndeki aşı boyalı yalıyı da açıktan izlemiş olması düşünülebilirdi. Ancak Batı istihbaratı yıllar sonra bu bilginin de yanıltmaca olabileceği sonucuna vardı: Philby muhtemelen Beyrut'tan, KGB'ye çalışan kaçakçıların yardımıyla Suriye'nin Başkenti Şam'a, oradan havayolu ile Ermenistan'ın başkenti Erivan'a, sonra da Moskova'ya ulaşmıştı.

Moskova 1 Temmuz 1963'te Philby'nin Moskova'da bulunduğunu ve yıllardır KGB ajanı olarak çalışmış olduğunu, 30 Temmuz'da da iltica isteğinin kabul edilerek kendisine Sovyet vatandaşlığı verildiğini ilan etti. Gazeteci-yazar Ben Macintyre, 2014'te yayımladığı kitabında Philby'nin Moskova'ya kaçışına İngiliz gizli servisinin göz yummuş olabileceğini, ölümünden önce

27. Mitrokhin, a.g.e., s. 184-185.

▸ Guy Burgess hareketli cinsel hayatıyla Cambridge Beşlisi'nin en aykırı üyesiydi. İçki alışkanlığının etkisiyle yaptığı acemice bir hata, ABD'nin Sovyet Venona şifresini çözmesine ve Beşli'nin de dağılmasına yol açtı.

görüştüğü Philby'nin de bu ihtimali yabana atmadığını öne sürdü.[28] Philby'nin tutuklanıp İngiltere'de yargılanması durumunda mahkemeye yansıyacaklar, İngiltere ve ABD başta olmak üzere, bütün Batı ittifakı için daha büyük utanç kaynağı olabilirdi.

Nitekim Blunt'ın açığa çıkması öyle oldu. Blunt'ın da Sovyet casusu olduğunun kesinleşmesi 1979'u buldu; o sırada Londra Üniversitesi'nde sanat tarihi dersleri vermekle kalmıyor, aynı zamanda Kraliçe II. Elizabeth'in Resim Bilirkişisi, bir anlamda güzel sanatlar danışmanı olarak çalışıyordu. Mezunu olduğu Cambridge Üniversitesi'nin mütevelli heyetindeydi. Yıllardır Sovyetler hesabına casusluk yaptığını, bizzat Başbakan Margaret Thatcher bir basın toplantısıyla duyurdu. O da yargılanmadı ama Kraliçe tarafından kendisine verilmiş Victoria Şövalyelik Nişanı'ndan ve bütün unvanlarından, işlerinden oldu, yapayalnız öldü.

Beşli içinde Sovyetler'e çalıştığı en son kesinleşen Cairncross oldu. İsmini veren de KGB'de çalışıyorken İngiliz gizli servisi MI6'in ajanı haline gelen Oleg Gordievsky olmuştu. Bu da ilginç bir öyküydü. Gordievsky 1968'de "Prag Baharı" olarak bilinen, Çekoslovakya'daki "Güler yüzlü sosyalizm" ayaklanmasının Sovyet tanklarıyla bastırılmasından duyduğu hayal kırıklığını gerekçe göstererek MI6 ile irtibat kurmuş, 1974'ten itibaren de çift taraflı ajan olarak

28. Ben Macintyre, *A Spy Among Friends: Kim Philby and the Great Betrayal*, Londra: Bloomsbury, 2014.

çalışmaya başlamıştı. Gordievsky'nin kıymeti 1982'de Moskova tarafından Londra'ya KGB istasyon şefi olarak atanınca daha da arttı. 1983'teki bir NATO harekâtının Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) yönetimince "NATO saldırmaya hazırlanıyor" şeklinde yanlış yorumlanmasını sağlayan çarpıtılmış istihbaratı veren oydu. Bu yanlış yorum nedeniyle Sovyetler'in savunma planları değişti, askeri harcamaları tırmandı. Ülke, içinden çıkamayacağı bir batağa saplandı. Sistemi yıkmadan bu bataktan çıkmayı deneyen, yeni lider Mihail Gorbaçov oldu. Gorbaçov'un Sovyet sistemi içinde yükselişini Londra'ya, dolayısıyla Batı'ya duyuran da Gordievsky idi.

Ancak o sırada ABD'de FBI, Sovyetler'e –bu defa ideolojik olarak değil, artık devir değiştiği için sadece para karşılığında– casusluk yapan CIA ajanı Aldrich Ames'i tutuklamıştı. Ames, Londra'daki KGB istasyonundan bir kaynağın İngilizlere çalıştığını söyleyince Gordievsky Moskova'ya çağırılmış, sorguya alınmıştı. Daha sonra filmlerde izlense inanılması güç bir operasyonla İngiliz ajanları tarafından sabah koşusu sırasında anlaşmalı bir şekilde kaçırılarak Finlandiya sınırından çıkarılmış, Norveç üzerinden İngiltere'ye getirilmişti. "Beşinci adam" olduğu zaten 1979'da öne sürülmeye başlanan Cairncross, Gordievsky'nin ifşaatı üzerine suçlamayı kabul etti, bir süre sonra da kalp krizi sonucu öldü.

Aslında içlerinde inanmış bir komünist olmaktan çok anti-faşist kimliği nedeniyle Sovyetler'le işbirliği yapmayı kabul eden bir tek Cairncross idi.

Diğerleri için şef her zaman Kim Philby oldu.

Philby'ye 1945 yılında verilen, "Önemli Hizmette Bulunan" vatandaşlara layık görülen en üst dereceli nişan olan "İngiliz Kraliyet Nişanı"nın da 1965'te geri alındığı açıklandı. Ama aynı yıl Philby'ye Sovyetler Birliği'nin üstün hizmette bulunan vatandaşlarına verdiği, Lenin Nişanı olarak da bilinen "Kızıl Bayrak Nişanı" verilmişti.

1988'de Moskova'da 76 yaşındayken kalp krizinden ölen Kim Philby dünyada aynı zamanda hem faşist Franko rejiminden hem Birleşik Krallık'tan hem de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden üstün hizmet nişanı alan tek kişi olarak tarihe geçti.

Philby ölümünden bir yıl sonra Berlin Duvarı'nın yıkılışını, dört yıl sonra da Sovyetler Birliği'nin dağılışını görmemiş oldu; oysa bir ömrü Sovyetler'in zaferi için feda etmişti.

IV

Başpiskoposun seks hayatı İngiliz istihbaratına takılınca

Kıbrıs Rum toplumu liderlerinden Glafkos Klerides, Türklerle görüşmelere başlamadan uzun süre önce evinin ve bürosundaki tüm telefonların dinlemeye alındığını bilmiyordu.

Bu iş için İngiliz Gizli Servisi MI6, elindeki en iyi teknik adamını görevlendirmiş, Peter Wright mikrofon döşeme ve diğer dinleme cihazlarının işletilmesiyle bizzat ilgilenmişti.[V] "*Operation Sunshine*-Günışığı Harekâtı" adı verilen harekâtın başına, İstihbarat ve Güvenlik Başkanı olarak o sırada Kenya'da görevli olan John Prendergast getirilmişti.[VI]

Amaç, Yunanistan'la birleşmek (Enosis) amacıyla Ada'da terör eylemlerine girişen yasadışı Kıbrıs Milli Muharip Teşkilatı'nın (EOKA) lideri Kıbrıs doğumlu Yunanistan ordusu üyesi Albay Yeoryos Grivas ile Kıbrıs Rum idaresi ve özellikle de liderliğin başındaki Mihail Muskos, ya da ruhani ismiyle Başpiskopos III. Makarios arasındaki siyasi ilişkiyi ortaya çıkarmaktı.[1]

Klerides, Makarios'un avukatıydı. O da ileride ömür boyu siyasi rakip olacağı Rauf Denktaş gibi Londra'da hukuk okumuş, Kıbrıs'ta İngilizlerin mason localarına kayıt olmuştu.

Her ikisinin de bir görünen, bir de gizli hayatları vardı. Görünüşte toplumlarının başarısı, insanlarının hakları için çalışan genç, göz önünde avukatlardı. Denktaş, Kıbrıs Türk Toplumu lideri Fazıl Küçük'ün, Klerides ise Makarios'un yardımcılarıydı. Diğer yandan her ikisi de birbirine düşman, silahlı gizli örgütlenmelerin üyesiydi.

Denktaş, EOKA'ya tepki olarak Türkiye'deki Adnan Menderes hükümeti tarafından, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu kontro-

1. Stephen Dorril, *MI6-Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York: Free Press, 2000. s. 550-557.

▸ Başpiskopos Makarios Kıbrıs Rum toplumunun yalnız ruhani değil, siyasi lideriydi de. Ve Kıbrıs'ta her siyasinin bir açık, bir de gizli kimliği vardı. Rauf Denktaş gibi o da kendi yeraltı örgütlenmesinin önde gelen isimlerindendi. İngiliz gizli servisi MI6 silahlı eylemlerle bağını kanıtlamak amacıyla hepsinin telefonunu dinliyordu. Resimde Makarios ve Denktaş ortalarındaki Birleşmiş Milletler temsilcisi Pérez de Cuéllar ile görülüyorlar. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

lünde Özel Harp Dairesi desteğiyle kurulan gizli Türk Mukavemet Teşkilatı'nın (TMT) kuruluş hücresinde "Toros" kod adıyla görev almıştı. Klerides ise çoktan EOKA dar merkez kadrosundaydı, kod adı "Hypereides" idi.

Dolayısıyla hem Denktaş hem Klerides Kıbrıs'ı 1878'de Rus tehdidini püskürtme karşılığında Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid'den alan İngiltere'nin gizli servisi MI6'in doğal hedefleri arasındaydı.[2]

Yalnızca genç, milliyetçi avukat Klerides değil, 1958 sonlarında İngilizlerle egemenlik görüşmelerine oturan Rum heyetinde yer alan Makarios dahil herkes aylardır izleniyor, dinleniyordu.

İngilizler, coğrafi konum ve yapısıyla zaten Akdeniz'de demir atmış dev bir uçak gemisini andıran Kıbrıs'taki Ağrotur ve Dikelya askeri üsleri üzerinden İtalya'dan İsrail'e, Mısır ve Süveyş Boğazı'ndan Ege Denizi ve Boğazlar'a dek bütün Doğu Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyasını izleyebiliyorlardı. Düşünün ki İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Sovyetler'e karşı 1949'da temelleri atılan Batı

2. Robert B. Asprey, *War in the Shadows, The Guerilla in History*, New York: Morrow, 1994. s. 652-653.

askeri ittifakı NATO'nun o dönem bölgedeki tek önemli varlığıydı; İncirlik Üssü'nün henüz kurulmakta olduğu, uydu istihbaratı bir yana, henüz uzaya uydu atılamayan bir dönemden söz ediyoruz.

Bu döneme biraz daha yakından bakalım: Çünkü 1958'de İngiliz Başbakanı Harold Macmillan'ı, Kıbrıs'taki egemenliklerini Adalılara devretmek üzere görüşmeler başlatmaya iten bu süreç oldukça çalkantılı bir süreçti. Birazdan göreceğimiz gibi, Kıbrıs, "üzerinde güneş batmayan Birleşik Krallık" için Hindistan ve Süveyş yenilgilerinden sonra, artık bir yenilgi daha almadan emperyal dönemi sona erdirmesi anlamına geliyordu.

Macmillan, ABD Başkanı Dwight Eisenhower ile bir danışma sürecinin ardından Kıbrıs'ı İngiltere açısından "stratejik zorunluluk" olmaktan çıkarmış, askeri üsleri korumayı yeterli gören "stratejik uygunluk" sınıflamasına almıştı.[3] Bu döneme yakından bakmamızı gerektiren bir neden de, Moskova'nın "sıcak denizlere", Akdeniz'e inme siyasetinden Washington'un bütün NATO ülkelerinde Sovyetler'e karşı kurdurduğu anti-komünist kontrgerilla örgütlerine, 6-7 Eylül faciasından 1974 Kıbrıs Harekâtı'na, Avrupa Birliği'ne (AB) dek bugünümüzü ilgilendiren pek çok gelişmenin köklerinin o dönemde bulunması.

Ortadoğu ve Doğu Akdeniz kaynıyor

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni çatışma ekseninin, kapitalist dünyanın lideri Amerika Birleşik Devletleri ile onun karşısında yer alan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında geçeceği, 1950 Kore Savaşı'nda tescillenmişti. Ama Kore Savaşı öncesinde Kıbrıs'ın tam ortasında olduğu Doğu Akdeniz-Ortadoğu bölgesinde mücadele başlamıştı bile.

Bu süreci şu başlıklar altında toplamak mümkün:

- **Hindistan-İsrail-Kıbrıs:** Birinci Dünya Savaşı nasıl Türk, Rus ve Avusturya-Macaristan gibi kara imparatorluklarının sonunu getirmiş, Osmanlı, Romanov ve Habsburg hanedanları son bulmuşsa, İkinci Dünya Savaşı da denizaşırı sömürgeler döneminin sonunu getirmişti. Hindistan'da

3. Vladimir Zubok ve Constanine Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War, From Stalin to Khrushchev*, Cambridge: Harvard University Press, 1996. s. 91-93.

1858'de başlayan İngiliz egemenliği, Gandi'nin 1930'da Tuz Yürüyüşü ile başlattığı anti-sömürgeci hareket sonucu 1947 Ağustos'unda son bulmuş, ülke bağımsızlığını kazanmıştı. Hindistan'da Mahatma Gandi'nin önderliğini yaptığı "sivil itaatsizlik" hareketiyle barışçıl yoldan gelen bağımsızlık, İsrail'de pek de barışçıl mücadele yöntemleriyle gelmemişti. Menahem Begin'in 1942'de başına geçtiği yasadışı Irgun örgütü, Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurulması için yaygın terör eylemlerine girişmişti ve yoluna çıkan Arapların yanı sıra terör karşıtı Yahudi kanaat önderlerini ama en çok İngiliz sömürge yetkililerini hedef alıyordu. Mayıs 1947'de İsrail'in Filistin topraklarında kurulmasında Irgun'un şiddet siyasetinin payı olmuştu. Bu yöntem İngiliz Başbakanı Clement Attlee'nin 1948'de Kıbrıs'ın "kaderini tayin hakkı"nı reddetmesiyle Rum milliyetçiler arasında taraftar bulmaya başlamıştı. Aynı yıl 1930'dan bu yana İngiliz idaresinin izin verdiği ilk başpiskopos seçiminde Makarios seçilmiş, onun ilk icraatı da Yunanistan'la birleşme, yani "Enosis" için referandum kampanyası başlatmak olmuştu. Türklere oy kullandırılmayan bu referandumda yüzde 97,5 Enosis kararı çıkması Ada'da İngiliz-Rum geriliminin yanı sıra Rum-Türk gerilimini de başlatmıştı.

- **Yunan İç Savaşı, Moskova'nın Türkiye'den talepleri**: SCSB'de Josef Stalin daha İkinci Dünya Savaşı bitmeden, 1945'te Türkiye'den Boğazlar'da askeri üs, Kars ve Ardahan'ı talep etmeye başlamıştı.[4] Stalin'in Türkiye taleplerinden vazgeçtiği 1946 yılında Yunanistan İç Savaşı başladı. Yunanistan Komünist Partisi'nin, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazi Alman ve faşist İtalyan işgalcilere karşı da savaşan silahlı kanadı Yunanistan Halk Kurtuluş Ordusu (YHKO) boykot ettiği seçimlerin ardından ayaklandı. Stalin, (daha aralarının bozulmadığı dönemdi) Yugoslavya'da Josip Broz Tito, Arnavutluk'ta Enver Hoca üzerinden ayaklanmaya destek oluyordu. Yugoslavya ve Arnavutluk'un

4. Brendan O'Malley ve Ian Craig, *The Cyprus Conspiracy, America, Espionage and the Turkish Invasion*, Londra: Tauris, 1999. s. 10.

▸ Türkiye'nin 1950'deki Kore Savaşı'na asker gönderme kararı sadece Kıbrıs sorununu değil, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini bugüne dek her alanda etkileyen stratejik bir adım olmuştu. Türkiye o sayede İkinci Dünya Savaşı'na saflarında katılmayı reddettiği Batı ittifakına, daha sonra NATO'ya girebilmişti. Resimde Kore'deki Türk askerleri bir dinlenme anında görülüyor. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

ardından Yunanistan'da iktidarın alınması, Türkiye'yi iyice yalnızlaştıracak, Doğu Akdeniz'de Moskova'nın borusu ötecekti. Kıbrıs da farklı değildi. Kıbrıs'taki 6 şehrin belediye meclisi yıl 1947'ye geldiğinde komünist AKEL partisinin kontrolüne geçmişti.[5] ABD Başkanı Harry Truman bu hamlelere karşı 12 Mart 1947'de Kongre'de Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyet etkisine karşı korumaya alınmasını amaçlayan ve Truman Doktrini diye anılan siyaset belgesini açıkladı. 1949'da Yunan komünistlerinin (1948'de başlayan Stalin-Tito ayrılığının da etkisiyle) yenilmesi, Türkiye'nin 1950'de Kore Savaşı'na asker göndermesi ve nihayet 1952'de her iki ülkenin de NATO'ya alınması Truman Doktrini'nin önemli sonuçları olacaktı.

- **NATO kontrgerilla örgütleri kuruyor:** Sovyetler'in Türkiye'den toprak talebi, Yunanistan İç Savaşı'nı desteklemesi, İtalya'da Komünist Parti'nin iktidara gelmesi için

5. Daniele Ganser, *NATO's Secret Armies-Operation Gladio and Terrorism in Western Europe*, Londra: Frank Cass Books, 2005. s. 27-30.

mali yardım yapması gibi gelişmeler, ABD liderliğindeki Batı dünyasını harekete geçirdi. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki İngiltere Başbakanı Winston Chruchill'in 1940'ta muhtemel bir Alman işgaline karşı ve aynı zamanda cephe gerisinde Nazilere sabotaj amaçlı kurdurduğu Special Operations Executive (SOE), yani Özel Harekât İdaresi yapılanması temel alınarak, asker kontrolünde sivillerden oluşacak bir "işgal zamanı cephe gerisi" örgütlenmesine gidilmeye başlandı. Hâlâ resmen doğrulanmamakla birlikte, NATO'nun 1949'da kurulmasının ardından 1951'de Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhı (SHAPE) altında bir Gizli Planlama Komitesi kuruldu, bu daha sonra Gizli İttifak Komitesi (AAC) olarak örgütlendi. Bu örgütlenmeler siyasi amaçlı askeri yapılar olması nedeniyle NATO üyesi ülkelerin iç siyasi gelişmelerinde, sağ ve antikomünist hareketlere destek vererek etkili oldular.

Özel Harp Dairesi

Türkiye'de hükümetin bilgisi dışında işleyen bir kontrgerilla örgütlenmesi olduğunu geniş kitlelere ilk duyuran kişi Bülent Ecevit oldu. Türkiye 14 Ekim 1973 seçimlerine giderken 12 Mart 1971 darbesinin ardından İstanbul'da MİT kontrolündeki Ziverbey Köşkü'nde yapılan işkenceli sorgular üzerine konuşan Ecevit, 26 Eylül 1973'teki konuşmasında bu yasadışı işlerden "resmi görünümlü, fakat gayri resmi" örgütün sorumlu olduğunu, iktidara gelince hesap soracağını söylemişti. Ecevit liderliğindeki CHP o seçimleri kazandı, Necmettin Erbakan'ın MSP'si ile koalisyon kurdu ve kontrgerilla olarak bilinen Özel Harp Dairesi brifingini Genelkurmay Başkanı Semih Sancar'dan aldı. Sancar, Özel Harp Dairesi'nin Kıbrıs'taki örgütlenmesini anlatmaya başlayınca (1974 Kıbrıs Harekâtı öncesinden söz ediyoruz) Ecevit'in bakışı değişmeye başladı. Sancar toplantıdan ek bütçe alarak çıktı.[6]

6. Ecevit Kılıç, *Özel Harp Dairesi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010. s. 162-165.

Türkiye'de bu türden ilk örgütlenme 27 Eylül 1952'de Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Seferberlik Tetkik Kurulu (STK) adı altında "Milli Avcı Birlikleri" adı altında kuruldu. 1965'te Özel Harp Dairesi (ÖHD), 1999'da Özel Kuvvetler Komutanlığı (ÖKK) adıyla yeniden örgütlendi. Yunanistan'daki muadilinin Dağ Baskın Birlikleri (LOK) adıyla kuruluşu 26 Mart 1955'te oldu. Kontrgerilla örgütlenmelerinde yer alanlar kendilerine gayri resmi olarak çoğunlukla kendi etnik mitolojilerinden kaynaklanan isimler taktılar. Örneğin ilk deşifre olan İtalyan kontrgerillasının adı, Romalı lejyonerlerin savaş kılıcı "Gladio" idi. Danimarkalılarınki, adını Ruslara direnen tarihi kahramanları "Absalon"dan almıştı. Almanların kontrgerilla örgütü Werewolf, "Kurtadam" olarak fısıldanıyordu. Yunanlar mitolojideki Altın Post hikâyesinden esinlenip "Kızıl Post" diyorlar, Türk kontrgerillacılar ise 2007'de soruşturmaları başlayana dek "Ergenekon" adıyla övünüyorlardı.

- **İran'da CIA-MI6 darbesi**: Avrupa'da bunlar olurken Ortadoğu kaynıyordu. İran'da Şah Rıza Pehlevi, İslamcıların ve İran komünist partisi TUDEH'in desteğiyle Meclis'te çoğunluğu sağlayan Milli Cephe lideri Muhammed Musaddık'ı başbakan olarak atadı. Musaddık 28 Nisan 1951'de görevi almasından hemen sonra, 1 Mayıs'ta İran petrollerinin işletim hakkını 1993'e dek elinde tutan Anglo İran Petrol Şirketi'ni (AIOC) millileştirme planını açıkladı. Bu karar, İngiltere'ye de, dünya petrol piyasasına da büyük darbe vurdu. Basra Körfezi'nde Abadan'da İngilizlerin inşa ettiği petrol rafinerisi o dönemde dünyanın en büyük rafinerisiydi. İngiltere önce gizli servisi MI6 aracılığıyla Musaddık'ı devirmenin yolunu aradı, ancak gücünün yetmeyeceğini anlayınca ABD'ye başvurdu. ABD'de iş başında olan Truman buna sıcak bakmıyordu. Ancak 1952 Kasım'ında başkan seçilen Dwight Eisenhower'ın 20 Ocak 1953'te görevi devralmasıyla durum değişti. Dışişleri Bakanı John Foster Dulles ve CIA Başkanı kardeşi Allen Dulles, Eisenhower'ı Batı dünyasının yüksek çıkarla-

▸ İran'ın milliyetçi Başbakanı Muhammed Musaddık'ın İngilizlerin Anglo-İran petrol şirketini millileştirme kararı, zaten Hindistan'ı kaybetmiş olan Londra'yı paniğe sevk etti. Ancak İngiltere'nin eski gücü yoktu; ABD'den yardım istedi. CIA Şah Rıza Pehlevi'ye baskı kurarak Musaddık'ı devirdiğini elli yıl kadar sonra kabul etti. Resimde Musaddık 1953'te devrilmesinin ardından tutuklanırken görülüyor. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

rı için Musaddık'ın devrilmesi gerektiğine ikna etti. "Ajax Harekâtı" kod adı verilen harekâtın başına, CIA'in Yakındoğu ve Asya masasının başında bulunan, eski başkanlardan Theodore Roosevelt'in torunu Kermit Roosevelt getirildi.[7] Roosevelt Tahran'ın siyaset, ticaret ve medya dünyasından sokakları harekete geçirecek isimleri İngilizlerin yardımı (ve parasıyla) satın almaya başladı. Bunların arasında Musaddık'ın İçişleri Bakanı Fazlullah Zahidi ve Tahran'daki sokak çetelerinden birinin başı olan "Beyinsiz" lakaplı Şaban Caferi de vardı. Roosevelt kendilerini millici ya da sosyalist olarak gösteren kışkırtıcılar aracılığıyla İslamcıların Musaddık'a cephe almasını sağladı.[8] Kanlı sokak hadiseleri ve grevlerin ardından Musaddık 19 Ağustos 1953'te devrildi. CIA tavsiyesiyle Roma'ya tatile giden Şah 22 Ağustos'ta Tahran'a döndü. Şah'ın başbakanlığa atadığı Zahidi de, British Petroleum (BP) adını alacak

7. Stephen Kinzer, *All the Shah's Men–An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, New Jersey: Wiley Books, 2008. s. 4.

8. Kinzer, a.g.e., s. 180-183.

AIOC ile yeni bir anlaşma imzaladı, sonra da Şah tarafından tasfiye edildi. Amerikalılar bu darbe sayesinde AIOC hisselerinin yarıya yakınına sahip olmuşlardı. Bu anlaşma ve ABD'nin CIA üzerinden Şah'ın gizli servisi SAVAK aracılığıyla İran'daki siyasi hayatı baskı altında tutması, 1 Şubat 1979'da Şah'ın Ayetullah Humeyni liderliğindeki İslam Devrimi ile iktidardan düşürülmesine dek devam etti. Keza Sovyetler'in güneyden kuşatılması siyaseti çerçevesinde İran'da da ABD'nin önemli istihbarat üsleri kurulacaktı. İngilizler petrol anlaşmasına (hisseleri Amerikalılarla bölüşmek zorunda kalarak) kavuşmuşlar, ama uluslararası siyasette Amerika olmadan iş yapamaz hale geldiklerini gösteren müthiş bir yenilgi almışlardı. Ancak Tahran darbesinin Kıbrıs'taki İngiliz antenlerinin sağladığı istihbarat ve haberleşme imkânları olmaksızın yapılamayacağı da anlaşılmıştı. İngiliz yazar William Shakespeare'in 1565'te yazdığı *Othello* oyununun girişinde "Türklere bırakılamayacak kadar önemli" diye tarif ettiği Kıbrıs'ın stratejik önemi dört asır sonra hâlâ devam ediyordu.

- **6-7 Eylül faciası ve Kıbrıs bağlantısı**: İngiltere'nin Dikelya ve Ağrotur üsleri sadece istihbarat bakımından değil, nükleer bomba üssü olması bakımından da stratejik öneme sahipti. Londra, Ada'da zayıf durumda olan Türklerin, İngilizlerin Kıbrıs'tan ayrılmasını istemeyecekleri varsayımıyla, Atina'nın karşısına Ankara'yı çıkarmak, böylece kendi üzerindeki siyasi baskıyı azaltmak istiyordu. 29 Ağustos 1955'te Londra'da toplanan konferansta tam tahmin ettikleri gibi Yunanistan'ın Kıbrıs'ta plebisit talebi, Türkiye'nin itirazıyla savuşturulmuştu.[9] İngiliz planı işliyordu ama Menderes hükümetinin Kıbrıs'ı milli dava olarak öne çıkarması nedeniyle sokaklar ayaktaydı. Kıbrıs Türktür Derneği "Kıbrıs Türk'tür, Türk Kalacaktır", "Ya Taksim, ya Ölüm" sloganlarının atıldığı mitingler düzenliyor, Türk toplumu lideri Fazıl Küçük'ün genç yardımcısı Rauf Denktaş Ankara ve İstanbul'daki mitinglerde, toplantılarda ateşli konuşma-

9. O'Malley ve Craig, a.g.e., s. 22-23.

lar yapıyordu. Keza Kıbrıslı Türkler 4 Eylül'de Londra'da beş bin kişilik bir gösteri yapmış, konferans 6 Eylül'e ertelenmişti. 5 Eylül günü Kıbrıs Türktür Cemiyeti (KTC) kongre toplayarak eylemliliği yükseltme kararı almıştı. *Hürriyet* gazetesi 6 Eylül Salı sabahı "Kıbrıs'ta tedhiş için Yunanlılara ihtar" manşetiyle çıkmıştı.[10]

Yaygın bilgi, olayların *İstanbul Ekspres* gazetesinin yıldırım baskıyla attığı, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin bombalandığı manşetiyle tetiklendiğidir. Gazeteci Altan Öymen ise haberin ilk olarak Anadolu Ajansı tarafından Atina mahreciyle verildiğini ve devlet radyosu TRT tarafından öğle bülteninde duyurulduğunu yazacaktı. Öymen, o dönem *İstanbul Ekspres*'in yazı işlerinde çalışan Gökşin Sipahioğlu'nun, haberi radyodan öğrenip gazeteye ek baskı yaptırdığı ifadesine de yer verecekti.[11] Yirmi bin tirajlı *İstanbul Ekspres* gazetesi o gün 290 bin basılmış ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti tarafından bütün İstanbul'a dağıtılmıştı. Haberin duyulmasıyla bir anda ortaya çıkan, çoğu şoförler ve tekstil işçileri sendikaları üyesi olan, bir kısmının şehir dışından getirildiği sonradan anlaşılan gruplar İstiklal Caddesi'nden başlayarak azınlıkların, özellikle de Rum azınlığın işyerlerini, evlerini yakıp yıkmaya, yağmalamaya başlamıştı.

İki gün süren saldırılarda 30 civarında insan öldürüldü, tecavüzler yaşandı. Resmi kayıtlara göre 4214 ev, 1004 işyeri, 73 kilise, 26 okul, 2 manastır ve 1 sinagog tahrip edildi. Türkiye'de 1927 sayımında 120 bini bulan ve 1955'te zaten (1946 Varlık Vergisi'nin de etkisiyle) 65 bine düşmüş olan Rum nüfus, 1960'ta göçler nedeniyle 49 bine düşecekti. (1974 Kıbrıs Harekâtı sonrası göç hızlandı. Dışişleri Bakanlığı tahminlerine göre 2008'de Rum nüfus 3-4 bin kadardı.) Menderes hükümeti 6-7 Eylül olayları gerekçesiyle sıkıyönetim ilan etti. Önce suç solculara atıldı. Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Asım Bezirci, Müeyyet Boratav gibi yazı ve düşünce insanları tutuklandı. 27 Mayıs 1960

10. Orhan Birgit, *Evvel Zaman İçinde*, İstanbul: Doğan Kitap, 2005. s. 193-194.

11. Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar*, İstanbul: Doğan Kitap, 2008. s. 575-576.

▸ Başbakan Adnan Menderes 6-7 Eylül 1955'te gayrımüslim vatandaşlara yönelik kanlı saldırıların ardından İstiklal Caddesi'nde gözlemde bulunurken. Yıllar sonra MGK Genel Sekreteri Sabri Yirmibeşoğlu, Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalanması haberiyle tetiklenen saldırıların bir Özel Harp tertibi olduğunu söyleyecekti. Arka planda Kıbrıs görüşmeleri vardı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

darbesinin ardından intihar ettiği söylenecek olan İçişleri Bakanı Namık Gedik 10 Eylül'de istifa etti ama daha sonra yeniden kabineye alındı.

Ancak kısa süre sonra Selanik'teki eve bomba yerleştiren kişinin Gümülcine (Komotini) doğumlu Batı Trakya Türk'ü Oktay Engin olduğu, onun da MİT'e çalıştığı öne sürüldü. Engin mahkemede bomba olayının azmettiricisi olarak hapis cezası alsa da Türkiye'ye kaçırıldı ve Menderes hükümetince vatandaşlık verildi, hukuk fakültesine devamı sağlandı. Menderes 27 Mayıs darbesiyle devrilip idam edilse de Engin'in yükselişi devam etti. O dönemin İçişleri Bakanı Orhan Öztrak tarafından Emniyet İstihbaratı'na alındı. 12 Mart 1971 darbesinden 12 Eylül 1980 darbesi sürecine kadar Emniyet'in Siyasi İşler Genel Müdür Yardımcısı olarak çalıştı. Ardından Eskişehir ve Nevşehir valilikleri yaptı.[12]

6-7 Eylül faciası aktörlerinden Engin'in hükümetlerden bağımsız olarak devlet kademelerinde sürekli kollanıp yükseltildiği anlaşılıyordu. Altan Öymen, gazeteci Necati Zincirkıran'ın tanıklığına dayanarak 6 Eylül öğleden sonra

12. Ecevit Kılıç, a.g.e., s. 81-83.

olayları kışkırtan kişinin Taksim'de iki ayaklı bir merdiven üzerine çıkarak ateşli bir konuşma yaptığını, sonra ortadan kaybolduğunu yazdı. Kendisi de Kıbrıs Türktür Cemiyeti yöneticilerinden olan Orhan Birgit, Taksim Sütiş duvarındaki Atatürk resmini eline alıp kışkırtıcı konuşmalar yaparak kitleyi galeyana getiren kişinin Hukuk Fakültesi öğrencisi Mürşit Yolgeçen olduğunu ve Yolgeçen'in uzun yıllar THY Hukuk Müşavirliği yapıp "varlıklı bir hayat sürdükten sonra şaibeli şekilde öldürüldüğünü" yazdı.
İstanbul Ekspres gazetesi sahibi Mithat Perin ilk seçimlerde Demokrat Parti'den milletvekili yapıldı.
Yıllar sonra, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinden orgeneral rütbesiyle emekli olmasının ardından Sabri Yirmibeşoğlu, gazeteci Fatih Güllapoğlu'na "6-7 Eylül bir Özel Harp işiydi" diyecekti "Ve muhteşem bir örgütlenmeydi. Amaca da ulaştı..."[13, VII]

6-7 Eylül ve James Bond

6-7 Eylül olayları bir komployduu ve çoğu komploda olduğu gibi bunun da birden fazla gizli servisle bağlantısı vardı. Ve o bağlantı ileride James Bond gibi bir efsanenin doğmasına neden olacaktı. 6-7 Eylül olaylarının dünyaya duyurulmasında ve Londra Konferansı sonucunu etkilemesinde 11 Eylül tarihli *The Sunday Times* gazetesinde "Büyük İstanbul Ayaklanması" başlığıyla yayımlanan haber etkili olmuştu. Haberi yazan kişi aslında gazeteci değildi; bir istihbaratçıydı. 5 Eylül'de Hilton'da düzenlenen ve açılış konuşmasını İçişleri Bakanı Namık Gedik'in yaptığı Uluslararası Polis Konferansı'na Scotland Yard başkanının basın danışmanı kimliğiyle katılmış bir MI6 ajanıydı. Oxford mezunu armatör Nazım Kalkavan'ın ihbarıyla uyarıldığı düşünülen bu ajan ileride yaratacağı James Bond karakteriyle casusiye edebiyatında çığır açacak olan Ian Fleming idi.[14]

13. Fatih Güllapoğlu, *Tanksız Topsuz Harekât*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1991. s. 104.

14. Sefa Kaplan, "Nazım Kalkavan, Ian Fleming'in Roman Kahramanı Oldu", *Hürriyet*, 6 Eylül 2001.

6-7 Eylül olaylarının diplomatik sonucu, İngilizlerin istediği üzere Yunanistan'ın Kıbrıs'ta Enosis plebisitini masadan kaldırması oldu; bu Türkiye'nin de işine geliyordu.

- **Süveyş Krizi ve Kıbrıs dersleri:** 6-7 Eylül'ün üzerinden çok geçmeden yine Ortadoğu'da, bu kez Kıbrıs'ın güney sahil komşusu Mısır'da büyük bir kriz çıktı: Süveyş Krizi. Kıbrıs'ın stratejik değerini artıran bir unsur hep Süveyş Kanalı olmuştu. Mısır'da zaten 1953'te Hür Subaylar Hareketi'nin Kral Faruk'u tahttan inmeye zorlamasıyla bir darbe yaşanmıştı. 53 darbesinin iki numarası Cemal Abdülnasır, Müslüman Kardeşler tarafından kendisine yönelik bir suikast girişiminin ardından 23 Haziran 1956'da yönetime el koymuştu. Yönetimi ele geçirdikten sonra ilk işlerinden birisi de, 26 Temmuz'da İngiltere-Fransa ortaklığındaki Süveyş Kanalı Şirketi'ni millileştirmek olmuştu. Buna İngiltere ve Fransa'nın cevabı, İsrail'in 26 Ekim'de Mısır'a saldırmasını desteklemek oldu. Amaçları, tıpkı üç yıl önce İran'da olduğu gibi Mısır'da Nasır yönetimini devirmek ve Süveyş'in kontrolünü tamamıyla ele geçirmekti. Nasır derhal kanalı kapattı ve dünya deniz ticaretinin önemli bir kısmını durdurdu.
  İngiltere bu defa ABD'yi yanında bulamamıştı. Başkan Eisenhower, Stalin'in 1952'de ölümüyle Sovyetler Birliği'nde yönetime geçen ve Nasır'ı destekleyen Nikita Kruşçev ile birlikte Birleşmiş Milletler'i işleterek krizi yatıştırma gayretine girdi. Kriz, İsrail'in Mısır deniz ve hava sahasından geçiş hakları alıp geri çekilmesiyle sona erdi. Süveyş Krizi İran'dan sonra İngiltere için ciddi bir siyasi yenilgi daha oldu. Üstelik İngiltere'nin zafiyetini gören Grivas'ın EOKA'sı Kıbrıs'ta terör eylemlerini artırmış, EOKA eylemleri Süveyş Krizi'nin tepe noktası sayılan Kasım 1956'da tam 416 saldırıyla zirve yapmıştı.[15]

Kıbrıs'ı 1958'de yeni bir konferans dizisinin eşiğine getiren bölge manzarası buydu. Ve işin bu noktaya gelmesinde Ada'daki şiddet eylemleri ile gizli örgütlerin savaşı büyük rol oynamıştı.

15. Asprey, a.g.e., s. 651.

▸ Kıbrıs doğumlu Albay Yeoryos Grivas, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki Yunan iç savaşında faşist "X" (Khi) örgütü üyesi olarak öne çıkmıştı. Atina hükümeti tarafından Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması (Enosis) için silahlı EOKA hareketini örgütlemek üzere gizlice adaya gönderildi. Türkiye EOKA'ya karşı Kıbrıslı Türklere Mukavemet Teşkilatı'nı kurduracaktı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

Gizli örgütler arası vekâletler savaşı

1958'de İngilizler, askeri üslerini koruyarak Ada yönetimini devretme niyetiyle yeni bir konferans önerisi ortaya attıklarında tablo buydu. İran darbesi, 6-7 Eylül ve Süveyş Krizi, Kıbrıs'taki gerilimi İngiltere için de, daha yeni kurulan (ve 1952'de Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte üye yapıldığı) NATO için de ciddi bir risk haline getirmişti.

Çünkü Kıbrıs'ta terör kol geziyordu. Az önce de değindiğimiz üzere, Kıbrıs'ta ilk gizli silahlı örgütlenmeye girişip terör eylemlerine başlayan Rumlar olmuştu.

"İngilizleri Kıbrıs'tan kovmak ve Ada'yı Yunanistan'a bağlamak" amacıyla gizli örgütlenmeye gidilmesi fikri, aralarında Makarios'un da bulunduğu bir grup Yunan ve Kıbrıs Rum milliyetçisi tarafından 2 Temmuz 1952'de Atina'da yapılan bir toplantıda atılmıştı. Toplantı Yunanistan Dışişleri ve Genelkurmayı'nın bilgisi dahilindeydi. Bunu 20 Ağustos 1952'de Atina'da düzenlenen 100 bin kişilik "Kıbrıs Yunandır-Enosis", yani "ilhak" mitingi izlemişti. Miting apaçık devletin desteğine sahipti. Bir süre önce gizlice Kıbrıs'a gidip yeni başpiskopos seçilmiş Makarios ile tanışmış olan Albay Yeoryos

Grivas, Başpiskopos Makarios'u etkin bir "gerilla kampanyasıyla", başka deyişle gizli silahlı örgütlenme ve terör eylemleri yoluyla Kıbrıs'ı İngilizlerden alıp, Türklerin siyasi haklara sahip olmayacakları azınlık statüsüyle Yunanistan'a bağlayabileceğine ikna etti.

"Ethniki Organisos Kyprion Agoniston-EOKA" ya da Türkçesiyle "Kıbrıslıların Milli Mücadele Teşkilatı" arka plandaki bu gelişmelerle 1953'te kuruldu. Yunanistan'dan Kıbrıs'a gizlice silah kaçırılması 1954'te başladı. Aynı yıl Yunanistan Dışişleri Bakanı Konstantinos Stefanopulos'un talimatıyla, Yunan ordusuyla resmi bağı kalmasın diye emekliye sevk edilen Grivas, gizli görevle Kıbrıs'a sızdı. EOKA, adını 1 Nisan 1955'te İngilizlere karşı ilk bombalama eylemiyle duyurdu.

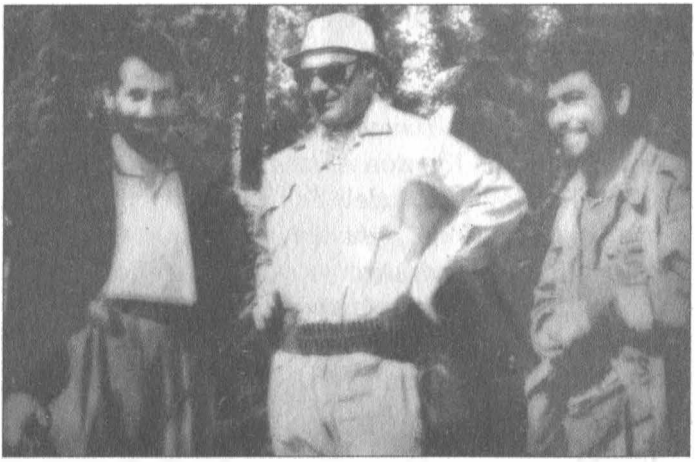
Grivas Kıbrıs doğumluydu. Tam bir özel harpçiydi; sert mizaçlı, durumdan vazife çıkaran türden bir görev adamıydı. Yunanistan İç Savaşı'nda komünistlere karşı ordu içinde kurduğu faşist çizgideki gizli örgüt "X-Khi" aracılığıyla yürüttüğü kıyım ve suikastlarla adını duyurmuştu. İlk başlarda Ada'daki Türkler tedirgindi ama doğrudan saldırı altında değillerdi; EOKA önceleri ağırlıkla İngilizleri hedef alıyordu. 6-7 Eylül 1955 faciasından sonra durum değişmeye, EOKA Türklere de saldırmaya, taciz etmeye başladı. Nihayet 1957'de EOKA, Türkleri de öldürmeye başlayınca, Türkler de Volkan'ı kurarak silahlanmaya başladılar.[VIII] Aslında Ağustos 1958'de Türkiye'nin örtülü desteğiyle kurulan Türk Mukavemet (Direniş) Teşkilatı'nın (TMT) çekirdeğini, işte bu Volkan oluşturuyordu.

Örgütlenme tamamen gizli ve askeri temeldeydi.

Kıbrıs direnişinin arkasında Özel Harp Dairesi vardı

Özel Harp Dairesi, Seferberlik Tetkik Kurulu (STK) adı altında 27 Eylül 1952'de, Atina'daki Kıbrıs mitinginden bir ay kadar sonra kuruldu. Başına Albay Daniş Karabelen getirildi.

Daniş Karabelen sıradan bir asker değildi. 1898 doğumlu Karabelen, Sarıkamış felaketine, Çanakkale direnişine ve Ermeni tehcirine sahne olan 1915'te Kuleli Askeri Lisesi'ni bitirmiş, Maltepe'deki Teşkilat-ı Mahsusa, yani İttihat ve Terakki yönetiminin gizli servis kampında istihbarat ve gerilla eğitimine alınmıştı. (Ka-

▸ Rauf Denktaş 1964 olayları sırasında Rum saldırılarına karşı barikat önünde görülüyor. Denktaş diplomatik salon davetlerine de, balıkçı kılığında silah kaçırmaya da yakışan bir siyasi liderdi. Ankara'da Zir Vadisi'ndeki Özel Harp eğitim alanında askeri eğitim de almıştı. Türk Mukavemet Teşkilatı'nın dört kişilik çekirdek kadrosundaydı; kod adı "Toros" idi. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

yışdağı mevkiindeki bu kamp yeri, 2011'de başlayan Suriye iç savaşında Beşar Esad'a karşı savaşacak cihatçı muhaliflere SADAT adı altında kurulan özel güvenlik şirketi tarafından eğitim verildiği iddia edilen yerdi.) Karabelen daha sonra İstiklal Savaşı'na katılmış, ordu kademelerinde yükselmişti.

Karabelen, 1947 Truman Doktrini'nin kabulünün ardından hükümetin ABD'ye eğitim için gönderdiği ilk 16 subay içinde de yer almıştı. Alparslan Türkeş'in de içinde yer aldığı o ilk grubun başında Albay Turgut Sunalp vardı. Sunalp daha sonra 1950'de Kore Savaşı'nda da yer alacak, 12 Mart darbesinde adı işkenceli sorgularda geçecek, Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na kadar yükselecek, 12 Eylül darbesi sonrasında (Kore'de emri altında çalışmış olan) Kenan Evren tarafından kurdurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin (MDP) başına geçecekti. (MDP daha 1983'te yasaklar altında yapılan ilk seçimde Turgut Özal'ın Anavatan Partisi karşısında yenilgiye uğradı ve silindi gitti.)

Türkiye'nin Kıbrıs siyasetinin fikir babası, mimarı ve uygulayıcısı Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu idi.

EOKA saldırıları artıyordu. Zorlu, bir gün Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'a Kıbrıs'taki gizli Rum örgütlenmesinin karşısında Kıbrıslı Türklerden oluşacak bir gizli örgüt kurmanın mümkün olup olmadığını sordu. Amaç Kıbrıs'ın bir bölümünde tamamen Türklerin yaşadığı ayrı bir devlet kurmak olacaktı.

Yani başını Yunanistan Dışişleri Bakanı Konstantinos Stefanopulos'un çektiği, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı demek olan "Enosis" siyasetinin karşısına, başını Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun çektiği ayrı devlet kurulması, yani "Taksim" siyaseti çıkıyordu. Zaten bir süre sonra İstanbul'daki üniversitelerden başlayarak "Ya Taksim, ya Ölüm" sloganı yaygınlaşacaktı.

Genelkurmay Başkanı Erdelhun karargâhta kurmaylarına EOKA'nın karşısına dikilecek bir gizli örgütün kurulup kurulamayacağını danıştı. Evet, bu mümkündü. Zaten Kıbrıs'ta MİT'in (o zamanki adıyla MAH'ın) ve Özel Harp'in ajanları vardı. Başlarında "Bayraktar" olarak Kemal Tanrısevdi'nin bulunduğu bu grup, Kıbrıslı Türklerin oluşturduğu Volkan, Kara Çete gibi gruplarla irtibatlıydı ama merkezi bir yapı ve siyasi liderlik olmadığı için etkili çalışamıyorlardı. Oysa şimdi talep zaten Demokrat Parti hükümetinden, yani siyasi liderlikten geliyordu.

Genelkurmay Başkanı Erdelhun, Dışişleri Bakanı Zorlu'ya Kıbrıs'ta Yunanistan'ın desteklediği EOKA'ya karşı bir yeraltı örgütü kurabilecekleri yolunda rapor verdi. Zorlu, Adnan Menderes hükümeti adına onay verip gizli harekâtı başlattı. Bu amaçla Özel Harp Dairesi görevlendirildi. Kıbrıs operasyonunun başına (Ankara'ya çekilen Tanrısevdi'nin yerine) Seferberlik Tetkik Kurulu, yani Özel Harp Dairesi subaylarından Yarbay Rıza Vuruşkan getirildi.

Vuruşkan, elinde (ilerleyen yıllarda cumhurbaşkanı olacak) Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın "insan öldürme yetkisi" anlamına gelen "Her türlü yetkiye sahiptir" görev emriyle, 1 Ağustos 1958'de ilk Türk Mukavemet Teşkilatı hücresini oluşturdu. İlk hücrenin başı, yani "Bayraktarı" Vuruşkan idi. Türk toplumu lideri Fazıl Küçük "Ağrı", Rauf Denktaş "Toros" kod adlarıyla TMT'ye dahil oldular. İlk hücrenin dördüncü üyesi ise Küçük gibi tıp doktoru olan Burhan Nalbantoğlu idi.[16]

16. Ecevit Kılıç, a.g.e., s. 86-879.

İlk "Gerilla öğretmeni" Türkeş

O ilk grupla ABD'ye gönderilen subaylardan birisi de 1944 Turancılık davasından ceza alan, ancak cezası hapiste yattığı süreye sayılıp tahliye edilen Yüzbaşı Alparslan Türkeş'ti.[17] Türkeş o dönemi gazeteci-yazar Hulusi Turgut'a şöyle anlatacaktı: "Kansas eyaletinde Amerikan Harp Akademi'sinde eğitim gördük. [...] Önce İngilizce kursları verdiler, ardından arazi değerlendirmesi ve hava fotoğrafları okunması konusunda eğitim gördük. Aramızda Güney Amerikalı subaylar da vardı. Bolivya'dan, Şili'den, Brezilya ve Arjantin'den gelen subaylarla birlikte kurs gördük. Ardından Georgia eyaletinde bulunan Amerikan Piyade Okulu'na gönderildim. [...] Amerika'daki staj dönemim bittikten sonra Türkiye'ye döndüm. Kısa süre sonra [1948] Çankırı'daki Gerilla Okuluna, 'gerilla öğretmeni' olarak tayinim çıktı."[18]

Türkeş'in Amerika'daki staj arkadaşlarının geldiği Güney Amerika ülkelerinin tamamında ilerleyen yıllarda askeri darbeler olacak, baskıcı, faşist yönetimler kurulacaktı. 27 Mayıs 1960 darbesinde cunta üyesi olarak aktif rol oynayacak olan Türkeş, daha sonra Milliyetçi Hareket Partisi'ni kuracaktı.

Bu partinin gençlik örgütünü "komünistlere karşı hazırlıklı olmak üzere" eğitmek için komando kampları, başka deyişle gerilla kampları da kuran Türkeş'in, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurduğu ilk Gerilla Okulu'nun öğretmeni olması da dikkat çekici bir ayrıntıydı. O komando kamplarında yetişen gençler, Türkiye'nin 12 Eylül 1980 askeri darbesine doğru tırmanan iç savaş ortamında taraf olacaklardı.

17. Turancılık davası ve Alparslan Türkeş konusu için "Her taşın altından çıkan CIA casusu Türk" adlı bölüme bakabilirsiniz.

18. Hulusi Turgut, *Şahinlerin Dansı-Türkeş'in Anıları*, İstanbul: ABC Yayınları, 1995. s. 79-80.

Vuruşkan'ın kod adı "Bozkurt" idi. Hem "Bozkurt", hem diğer Özel Harp subayları Kıbrıs'a İçişleri Bakanı Namık Gedik'in talimatıyla hazırlanan sahte kimliklerle girmişlerdi. Örneğin Vuruşkan, Kıbrıs'ta İş Bankası Müfettişi Ali Conan sahte kimliğini taşıyordu.[19]

Çünkü ortada resmi görevlendirme yoktu. TMT'nin yapacağı da EOKA'nın eylemleri gibi bir istihbarat ve operasyon faaliyetiydi. Kıbrıs Türkleri arasında Türkiye'nin siyaseti çizgisinde bir milis gücü oluşturulacak, Denktaş gibi gönüllü liderler dahil, seçilmiş kişileri Türkiye'de siyasi ve askeri eğitime göndermek, Türkiye'den silah kaçakçılığını organize etmek gibi işler yapacaklardı.

Artık taraflar sahadaydı.

Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, görevi Stefanopulos'tan devralan Yunanlı mevkidaşı Evangelos Averoff'un karşısına çıkmıştı. Grivas'ın EOKA'sının karşısına Vuruşkan'ın TMT'si dikilmişti.

Denktaş ve Klerides, gündüzleri sırtlarında cüppeyle hukuk adamı, geceleri ise bellerinde silahla dava adamı rolündeydiler.

İşte bu karmaşık tablo içinde, Türk toplumu lideri Fazıl Küçük karşısındaysa Başpiskopos Makarios bulunuyordu.

Zir Vadisi'nde eğitim

Denktaş ve diğer Kıbrıslı Türk "Mücahitlere" Ankara'nın Ayaş ve Beypazarı ilçeleri arasındaki Zir Vadisi'nde Özel Harp Dairesi tarafından silahlı eğitim veriliyordu. Timur'un 1402'de Beyazıt'ı yenmeden önce fillerini ormanlarında sakladığı yer olarak bilinen vadi yakınlarında İstanoz adlı, Ermenilerin de 1915'e dek yoğun yaşadığı bir kasaba vardı. Polatlı'nın büyümesiyle önemini yitiren kasaba, yakınlarda Yenikent adıyla yeniden canlandı. Zir Vadisi Türk kamuoyunun dikkatine en son 2009'daki Ergenekon soruşturmaları sırasında yapılan bir aramada, bir kuyuya saklanmış patlayıcıların bulunmasıyla gelecekti.

19. Nur Batur, *Rauf Denktaş–Yeniden Yaşasaydım*, İstanbul: Doğan Kitap, 2007. s. 184-186.

Menderes kazadan kurtuluyor ama...

Önce Türkiye'de "Ya Taksim, Ya Ölüm" mitingleri, sonra da TMT'nin kuruluşuyla durumun ciddiyetinin farkına varan NATO' nun süper güçleri ABD, İngiltere ve Fransa Aralık 1958'deki toplantıda, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları Zorlu ve Averoff'u "Enosis ve Taksim kararlarından vazgeçtiklerini" açıklamaya zorladılar. İngiltere Başbakanı Harold McMillan bir "Kıbrıs çözüm planı" hazırladı. Ocak 1959 boyunca Türk ve Yunan diplomatlar işte bu MacMillan Planı üzerinde çalıştı ve Kıbrıs Cumhuriyeti bu plan üzerinde ete kemiğe bürünmeye başladı.

11 Şubat 1959'da Zürih'te Menderes, Yunanistan Başbakanı Konstantin Karamanlis, Zorlu ve Averoff arasında varılan anlaşma uyarınca, Makarios'un ikna edilmesi yoluyla 17 Şubat'ta Londra'da bir konferans toplanması kararlaştırıldı. Karamanlis ve İngiliz Sömürgeler Bakanı Julian Amery, Makarios'u ikna işini üstlenmişlerdi.

Ancak o gün, 17 Şubat'ta feci bir kaza yaşandı. Menderes ve Türk heyetini Londra'ya taşıyan uçak sis nedeniyle Heatrow Havaalanı'ndan Gatwick'e yönlendirilmiş, o sırada telsiz bağlantısı kesilmiş ve uçak düşmüştü. Uçaktaki 21 yolcu ve mürettebattan 14'ü ölmüştü.

Başbakan Menderes kazayı mucize eseri hafif yaralarla atlatmıştı. Menderes hastane yatağındayken dahi varılan mutabakata sadık olduğunu, konferansa katılabileceğini açıkladı.

Ancak Makarios ayak diriyordu. Hem İngilizlere hem de Yunanlara Zürih'teki anlaşmaya uyacağı sözünü veren Makarios, buna rağmen 18 Şubat'ta "Londra'ya anlaşma imzalamaya değil, görüşmelerde bulunmaya" geldiğini açıklayıverdi.

Her şey bir anda altüst olmuştu. Makarios'un Grivas ve EOKA baskısı altında yan çizip, aslında fikir babası olduğu Enosis hedefinden vazgeçmeye yanaşmayacağı anlaşılıyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd, Makarios'a, imza için 19 Şubat sabahı saat 9.45'e dek süre verdi.[20]

Herkes Makarios'un bu tehdide boyun eğmeyeceğini, Kıbrıs anlaşması tasarısının suya düştüğünü düşünürken Makarios, 19 Şubat sabahı odasından hiçbir şey olmamış gibi inip 17 Şubat tarihli uz-

20. Baskın Oran (yay.haz.), *Türk Dış Politikası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. c.1, s. 603-614.

laşma metnini imzaladı. Bu imzayla 1960'ta Kıbrıs'ın, Türklerin ve Rumların ortak cumhuriyeti olarak kurulmasının yolu açılıyordu.

Peki, ne olmuştu da inatçı kararlılığıyla bilinen Başpiskopos Makarios akşamdan sabaha fikrini değiştirmiş, daha önce "ihanet belgesi" diye nitelediği anlaşmayı imzalamıştı?

Makarios seks şantajıyla mı "ikna edildi"?

Bu sorunun yanıtı yıllar sonra, 2000 yılında İngiliz gizli servisi MI6 üzerine basılan bir kitapta ortaya çıktı. Stephen Dorril, *MI6-Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service* [MI6-Majestelerinin Gizli İstihbarat Servisinin Örtülü Dünyası İçinde] başlıklı kitabında, üzerindeki gizlilik yasağı kaldırılan belgelere dayanarak, Klerides'in telefonlarının dinlemeye alınmasıyla başlayan "Operation Sunshine-Günışığı Harekâtı"nın ayrıntılarını da yazmıştı.

Makarios'un Grivas'la ilişkisini saptamaya, belgelemeye çalışan İngiliz casuslar, Başpiskopos'un telefonunu dinlerken sadece örtülü siyasi ilişkilerini değil, "başka türden ilişkilerini" de saptamışlar, deyim yerindeyse bir taşla iki kuş vurmuşlardı.

Bu saptamalar, Kıbrıs Rumlarının lideri, saygın din adamı Makarios'un, ima edildiği şekliyle, özellikle de gençlerle "*rather unusual homosexual proclivities*-pek de alışık olunmayan türden eşcinsel eğilimler" içinde olduğunu gösteriyordu; belgelerde kullanılan dil aynen böyleydi.[21]

Saptamalar muhtemelen Makarios'u ikna işini üstlenen Amery tarafından lisan-ı münasiple yüzüne karşı söylenmişti.

Kitaptaki iddiaya göre, Makarios bunların ifşa edilmesi yerine, Grivas'ı karşısına alma pahasına anlaşmayı tercih etmişti.

Şunu sorabilirsiniz: 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu da ne oldu? 1963'te yeniden başlayan gerilim, 1974'te Enosis yanlısı faşist Nikos Sampson'un artık cumhurbaşkanı unvanı taşıyan Makarios'u devirmesine, Kıbrıs Türklerinin can güvenliğini tehdit etmesine, nihayet Başbakan Bülent Ecevit'in askeri müdahale kararı almasına ve 20 Temmuz 1974'te "Barış Harekâtı" adı verilen askeri müdahaleye yol açtı.

21. Dorril, a.g.e., s. 562.

Ada'da artık sadece Türkiye tarafından tanınan, ambargo altında ama Türkiye'nin askeri güvencesi altında yaşayan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve hâlâ Kıbrıs Türklerini de temsil ettiği iddiasındaki, artık Avrupa Birliği'ne de üye olan Rum hükümetinin idaresindeki Kıbrıs Cumhuriyeti var.

Birleşme görüşmeleri sürse de Ada fiilen bölünmüş, "taksim" olmuş durumda. Sovyetler de artık yok ama Rus gri sermayesi, Kıbrıs Rum Hükümeti'nin din kardeşliği yoluyla Akdeniz'in sıcak sularına çoktan indi. Peki, o zamandan bu zamana değişmeyen ne var diye soracak olursanız, bulacağınız cevap İngiltere'nin Ada'daki varlığının devanu, Ağrotur ve Dikelya askeri üsleri olacaktır.

Tarihin gizli saklı köşelerinde kalmış bir telefon dinleme operasyonu ve seks şantajıyla elde edilmiş bir siyasi anlaşma sayesinde hem de...

V

Maocu partiyi kurduran CIA ajanı Türkiye'de

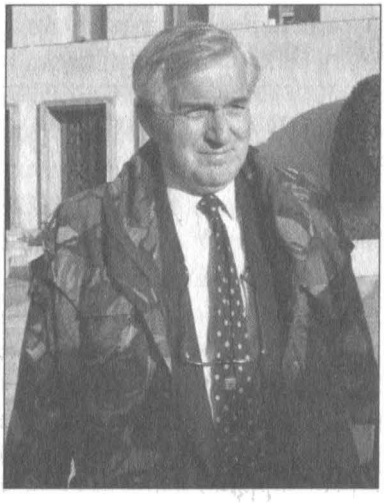
Gizli ajan deyince zihinlerde ilk canlanan isim James Bond karakteridir genellikle. İngiliz dış istihbarat servisi MI6'in bu gözü pek, attığını vuran, kadınların gözdesi, yakışıklı ajanı, kendisi de istihbarat kökenli olan Ian Fleming tarafından yaratılmıştır.

İstihbarat ve casusiye dünyasında Fleming'in, Bond karakterini yaratırken İkinci Dünya Savaşı sırasında Lizbon merkezli olarak hem İngiltere, hem de Nazi Almanyası hesabına çifte casusluk yapan Sırp asıllı, tıp eğitimli playboy Duska Popov'dan ilham aldığı yazılır. Gerçi İngiliz istihbaratı MI6, aynı zamanda Alman askeri istihbaratı Abwehr'e de çalışan "çift taraflı" ajanı Dusko Popov'dan aldığı bilgiyi Amerikalılara, o tarihte henüz CIA kurulmadığı için FBI'a, vermişti ama FBI Başkanı Edgar Hoover bunu önemsemeyip Beyaz Saray'la paylaşmamıştı. Bu olay savaş sonrası bir Merkezi Haberalma Dairesi'nin, CIA'in kurulmasının temel gerekçesi sayılacaktı.

Fleming eğer şimdi size tanıtacağım Karanlıklar Prensi'ni tanımış olsaydı, emin olun bambaşka bir James Bond olurdu casusiye romanlarında ve beyazperdede.

Gerçi "Karanlıklar Prensi" deyince Türkiye'de bu konulara meraklıların ilk aklına gelen isim Amerikalı Richard Perle olur.

Ona bu isim 1981-87 arasında ABD Başkanı Ronald Reagan döneminde Savunma Bakan Yardımcılığı yaparken Sovyetler'le yapılan nükleer silahların sınırlandırılması görüşmelerindeki sertlik yanlısı tutumu nedeniyle verilmişti. Siyasette sertlik yanlılarına "şahin" benzetmesi yapılır ya, Perle aslında şahin değil, "kartal" sayılırdı.

▸ Duane Clarridge'in CIA'deki ilk büyük projesi, Pekin ağzından yazdığı sahte mesajlarla Hintli komünistleri kandırıp Mao'nun ruhu duymadan ilk Maocu partinin kurulmasına zemin oluşturmaktı. Bir sonraki durağı solun yükselmekte olduğu Türkiye'ydi. 1968'de geldiği Türkiye'den 1972'de ayrıldığında 12 Mart darbesi yapılmış, sol paramparça olmuştu. İran'a İsrail üzerinden silah satıp parasıyla Nikaragua'da Kontraları desteklemek planı onundu; skandalın Ankara Esenboğa'daki bir Dışişleri memuru uyanıklığı nedeniyle patladığını yazdı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

Resmi görevinden ayrıldıktan sonra kurduğu "International Advisers-Uluslararası Danışmanlar" şirketi ile pek çok ülke adına Washington'da lobicilik yaptı; bunlar arasında 1989-93 yıllarında Türkiye de vardı. Meslek hayatı boyunca Suudi Arabistan'dan İsrail'e kadar pek çok ülke için "danışmanlık" yaptı.

George W. Bush'un, Bill Clinton'ın Demokrat iktidarına son vermesiyle Perle yeniden devlet hizmetine, bu kez "danışman" sıfatıyla döndü: 2001-2003 yılları arasında onu Savunma Siyaseti Danışma Kurulu üyeliğinde görüyoruz.

Bu süreçte Türkiye bakımından önemli bir işlevi oldu. Türkiye'de eski İstanbul Belediye Başkanı Tayyip Erdoğan başkanlığında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi ABD yönetimi ile temas arıyor, ancak pek bir yere varamıyordu. Ocak 2002'de ABD'ye giden üst düzey AK Parti heyeti, içinde Abdullah Gül, Yaşar Yakış gibi uluslararası siyaset ve diplomasiyi bilen isimler olmasına rağmen, çok alt düzeyde temaslar önerilince reddetmek zorunda kalıyordu. İş dünyası üzerinden kurduğu bağlantılarıyla kapıyı aralayan, TÜSİAD üyesi Cüneyd Zapsu olmuştu. Gayri resmi ortamda da olsa ilk üst düzey ciddi temas, Perle'ün Washington'un Bethesda semtindeki evinde yenen bir akşam yemeğinde kurulmuştu.[1]

1. Murat Yetkin, *Tezkere*, s. 46-50.

Perle, istihbarat dünyasına da aşina, ama 1980'lerden 2000'lere dek kapalı kapılar ardında çok iş bitirmiş, Ortadoğu'daki her taşın altından çıkmış bir siyasi danışmandı; ileri yaşına rağmen hâlâ da öyle.

Ama iş diplomasi koridorlarından çıkıp istihbarat operasyonlarının sisli dünyasına geçtiğinde bu "Karanlıklar Prensi" sıfatını, onun yanında "Küçük Prens" gibi kalacak olan Perle'den daha çok hak edenler arasında Duane Clarridge vardı.

Her dönemin en karanlık ajanı

Size karanlıkların gerçek prensi Clarridge'i anlatmaya nereden mi başlamalıyım?

Tabii ki yıllarca Amerikan istihbaratı CIA'in istasyon şefliğini yaptığı İstanbul'dan...

1968 Temmuz'unda bir öğle vaktiydi. Türkiye 68 olaylarıyla ayaktaydı. İstanbul'daki istasyon şefliğini alalı daha bir ay olmayan Clarridge, (tarifine göre Kabataş Setüstü'nde) Boğaz'a Dolmabahçe üstünden bakan bir eve davetliydi.

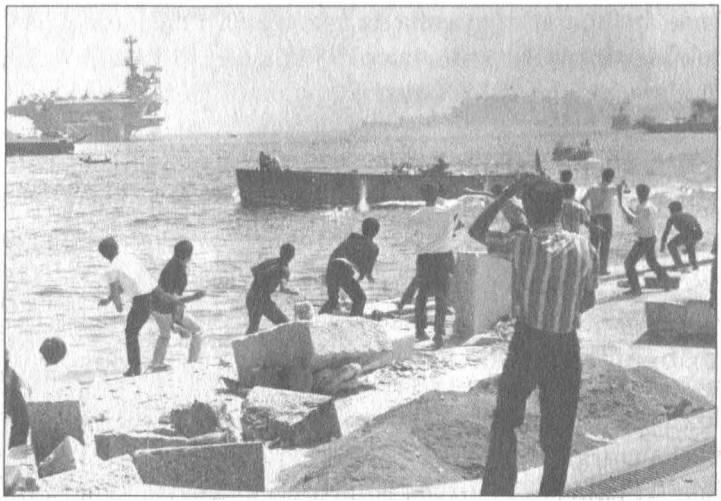
Ev sahibi Betty Carp'tı. Carp, 1917 Bolşevik Devrimi sırasında İstanbul'a kaçan Musevi Beyaz Rus bir ailenin Protestanlığa geçip Amerikan askeri istihbaratı için çalışmaya başlamış kızıydı. Daha sonraları 1953'te CIA'in ilk sivil başkanlığını üstlenecek olan Allen Dulles ile Türkiye'de diplomat olarak çalıştığı yıllardan başlayan, gelgitlerle dolu fırtınalı aşkı ve düzenli iş ilişkisi hep konuşulmuştu.

Clarridge'i evine davet ettiği sıralarda Betty Carp artık CIA'den emekli olmuş, seksenli yaşlarını sürmekteydi.

İstanbul'da, daha sonra Nikaragua'da da kullanacağı Dewey Maroni sahte kimliğiyle tanınan Clarridge, 1997'de yazdığı *A Spy For All Seasons* [Her Devrin Casusu] isimli anılarında Carp'ın evinde tanık olduğu manzarayı şöyle anlatacaktı: "Birden, aşağıda, rıhtımda bir hareketlenme oldu. Stadyum tarafından aşağı inen birtakım gençlerin, bizim denizcileri Boğaz'ın gri sularına itişini çaresizce izledik."[2]

Hayır, yanılmıyorsunuz, 1968 olaylarına damgasını vuran "6. Fi-

2. Duane R. Clarridge, *A Spy for All Seasons, My Life in the CIA*, New York: Scribner, 1997. s. 109-11.

▸ ABD 6. Filosu'na bağlı *Shangri-La* uçak gemisinin 18 Temmuz 1968'de İstanbul'a gelişi Dolmabahçe rıhtımında solcu öğrencilerce protesto edilirken. CIA istasyon şefi Clarridge olayı Kabataş'ta bir evden kuşbakışı izliyordu. *Shangri-La* gemisinin Dolmabahçe rıhtımında bozum edilmesinden yıllar sonra 2013'te Dolmabahçe'de Başbakanlık makamının yanında Shangri-La Oteli açılacaktı.

lo" olaylarını anlatıyordu Clarridge. Ardından önemli bir cümle kuruyordu: "Bu olay, terörizmle uğraşmamın başlangıcı oldu."

Türkiye'de ilk öğrendiği örgüt ismi de böylelikle Dev-Genç oluyordu. Clarridge için ABD çıkarlarına karşı çıkan öğrenci hareketleri de terörizmdi!

Clarridge'in terörizmle nasıl ilgilendiğine geleceğiz. Ama müsaadenizle önce Clarridge'i İstanbul istasyon şefliğine taşıyan ilk büyük operasyonundan söz etmemiz lazım.

Çünkü bizi de çok ilgilendiren bir öykü orada başlıyor, yani Hindistan'da.

Hindistan'da Washington-Moskova-Pekin çatışması

Clarridge kariyerinin başlarında bir istihbaratçı olarak 1960'ta Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'deki CIA istasyonu emrine atanmıştı. Hindistan'da iç siyaset kritik bir aşamaya doğru ilerlemekteydi. 1962'deki seçimleri Hindistan Komünist Partisi'nin (HKP)

kazanacağı da kesin gibiydi. Bu, ABD'nin Sovyetler'e karşı Soğuk Savaş'ta Güney Asya'yı tamamen kaybetmesi ve dahası, Rusların (nedense bir tek bizim "Deli Petro" dediğimiz) Büyük Petro'dan beri geçerli "Sıcak denizlere inme" hedefini Akdeniz'den daha da değerli olan Hint Okyanusu'na ulaşarak gerçekleştirmesi demekti.

Ama bir yandan Moskova-Pekin anlaşmazlığı baş göstermişti.

Mao Zedung önderliğindeki Çin Komünist Partisi on beş yıl kadar süren bir halk savaşının ardından 1 Ekim 1949'da iktidarı ele geçirdiğini ilan etmişti. Bunun hemen arkasından 1950'de patlayan Kore Savaşı'nda Çin, Sovyetler'in yanında devreye girip Kuzey Kore'nin kurulmasını sağlamıştı. Vietnam'da Ho Chi Minh önderliğinde Fransızlara karşı yürütülen bir başka halk savaşı, yine hem Moskova, hem Pekin desteği ile 1954'te Kuzey Vietnam'ın kurulmasıyla sonuçlanmıştı.

Moskova-Pekin işbirliği ile Asya'da Kore'den sonra Vietnam'da da komünistlerin işbaşına gelmesi, Washington'un İkinci Dünya Savaşı sonrası planlarında gedik açılmasına neden oluyordu.

Ancak Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından iktidara gelen Nikita Kruşçev'in öncülüğünde 1956'da düzenlen Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin meşhur 20. Kongresi'nde alınan kararlar Moskova ile Pekin'in arasının açılmasına neden olmuştu. Kruşçev'in "de-Stalinizasyon", yani Stalin kültünü yıkma ve "Kapitalizmle barış içinde birlikte yaşama" siyasetine Mao "Marksizmin revizyonu, Marksizmden sapma" diyerek karşı çıkıyordu.

1957'de Sovyetler'in uzaya *Sputnik* uydusunu göndermesi, bütün stratejik dengeleri, en az ABD'nin Japonya'ya atom bombasını atıp İkinci Dünya Savaşı'nı bitirmesi kadar değiştirmişti. İnsanoğlu ilk defa uzaya çıkıyordu. ABD büyük bir yenilgi almıştı. Uzaya uydu gönderebilen füzenin üstüne, atom bombası da yerleştirebilir, bunu da rakibinizin tepesine atabilirdiniz neticede.

Sovyetler, Nazi Almanyasından ABD'ye iltica eden roket bilimcisi Wernher von Braun'un (daha sonra Amerika'nın Apollo roketlerine de kaynak oluşturacak) V-2 roket çizimlerinden ürettiği R-2 roketi teknolojisini Çin'e aktarmaya da başlamıştı. Ancak Kruşçev'in 1959 Eylül'ünde bir Sovyet liderinin ABD'ye yaptığı ilk gezi öncesinde bu sözleşmeyi iptal etmesi, Mao'yu çileden çıkarmaya yetmişti.

Clarridge'in Hindistan'a atandığı sırada henüz Küba füzeler krizi çıkmamıştı ama Soğuk Savaş'ın simgesi haline gelen Berlin Duvarı 1961 Ağustos'unda örülmeye başlanacaktı. Çin-Sovyet sınırıysa geriliyor ve bu Hindistan'ı da ilgilendiriyordu. 1962 Mayıs'ında, yani Küba-Türkiye füzeler krizi Eylül'de patlamadan birkaç ay önce, 60 bin kadar Uygur Türkü, tamamen ekonomik gerekçelerle Sovyetler'i terk edip Çin'in Sincan Özerk Bölgesi'ne geçmişti. Mao bunu müthiş bir propaganda savaşına çevirmişti; işçiler nihayet gerçek komünizmin Sovyetler'de değil Çin'de olduğunu görmüşlerdi bu propagandaya göre. Kruşçev de Çin'in Hindistan ile sınır anlaşmazlıklarında Hindistan'ın yanında yer almış, Moskova yanlısı Komünist Partisi'nin eline güçlü bir seçim kozu vermişti.

Füze krizi

Sovyetler Birliği, 1 Mayıs 1960'ta İncirlik'ten kalkan CIA'e ait bir U-2 casus uçağını hava sahasında düşürmüştü. Bunun üzerine ABD İzmir Çiğli'ye Jüpiter füzeleri yerleştirmeye başlayınca buna misilleme yapmak istedi. Bu amaçla 1 Ocak 1959'da Fidel Castro yönetiminde, ABD'nin burnunun dibinde sosyalist bir hükümet kuran Küba'ya R-12 (NATO adlandırmasıyla SS-4) füzeleri gönderdi. Füzeler adaya varmadan ABD Başkanı John F. Kennedy adayı ablukaya aldı. Dünyayı bir nükleer savaşın eşiğine getiren kriz, Kennedy'nin Jüpiter füzelerini Türkiye'den kaldırmayı, Kruşçev'in de R-12'leri taşıyan gemileri geri çekmeyi kabul etmesiyle sona erdi.

Clarridge konuya yabancı değildi. CIA'deki ilk görevi 1958-60 arasında Nepal idi. Çin ile Hindistan arasındaki bu küçük ülkenin o dönem ilginç bir stratejik işlevi vardı. Himalaya Dağları'nın zirvesindeki bu küçük ülke, dünyanın henüz uydu haberleşmesinden, dijital teknolojiden (ve casusluğundan) habersiz olduğu dönemlerde, binlerce metrelik tepelere yerleştirilen devasa antenler aracılığıyla mükemmel bir elektronik istihbarat kaynağına dönüşüyordu; Moskova, Pekin ve Delhi aynı anda dinlemeye alınabiliyordu.

Amerikan istihbaratı Hindistan'ın sadece Washington-Moskova arasında değil, Moskova-Pekin arasında da bir çatışma alanı olduğunu saptamıştı.

Maocu partiyi kurduran CIA'ci

CIA bir süre sonra Hindistan Komünist Partisi Madras İl Örgütünün, daha çok da şahsi çekişmeler nedeniyle Moskova yanlısı Yeni Delhi parti merkezine tepki olarak Pekin'in eleştirilerini tekrarlamaya başladığını saptadı.

Clarridge Yeni Delhi'den istasyon şefi sıfatıyla Madras'a gitmeye gönüllü oldu. Madras'a gitmeden önce Almanya'da, Münih yakınlarındaki CIA Avrasya operasyonları merkezine giderek müthiş bir harekât planı hazırlanmasında yer aldı. ABD'nin Sovyetler'e karşı anti-komünist operasyonlar karargâhı Münih'teydi. Sonra da Madras'a geçerek Washington yakınlarında, Langley'deki CIA karargâhının onayından geçen planı uygulamaya başladı.

Daha önce CIA ajanları tarafından çalınmış belgelerden üretilmiş, güya Çin Komünist Partisi antetli kâğıtlarla, Madras örgütüne sanki Pekin'den gönderilmiş gibi "Doğru devrimci çizginizi, başarılarınızı takdirle izliyoruz" tadında mektuplar, makaleler yollamaya başladı. Madraslı komünist liderlerle güya Pekin'den, yani "Merkez"den gelen bir Çin görevlisi sahte kimliğindeki CIA ajanıyla gizli buluşmalar dahi ayarlandı.[IX] Hintli komünistler Çinli komünist ajanla buluştuklarını düşünürken aslında bir CIA ajanıyla buluşuyorlardı. Buluşmalara giden "Petros" kod adlı CIA ajanı aslında Çinli bile değildi. Ama çekik gözleriyle Hintlilerin onu Çinli varsayacaklarını düşünmüştü CIA ve yanılmamıştı.

Böylelikle Pekin'in haberi bile olmadan, sanki Pekin tarafından gönderilmiş gibi, CIA tarafından, daha çok bizzat Clarridge tarafından kaleme alınmış makaleler, Madras örgütünün yayın organında düzenli olarak yayımlanmaya başlanmıştı. Bunlar Hindistan Komünist Partisi'nin Moskova yanlısı çizgisini "pasifist" bulan, kitleleri "halk savaşı" için daha keskin mücadeleye çağıran makalelerdi. Mao'nun da dediği gibi, "Zafer namlunun ucundaydı." Aslında CIA ajanının bütün yaptığı, Çin Komünist Partisi yayın organı *Halkın Günlüğü* gazetesindeki başyazıları alıp, bi-

raz daha sola çekip keskinleştirerek yeniden yazmaktı. Clarridge anılarında, her yazıyı Mao'nun ünlü bir sözüyle, "Devrim tarihin lokomotifidir" sözü ve "Merkez" imzasıyla bitirdiğini yazacaktı.[3]

Herhalde kendince çok eğleniyordu Clarridge, ama yaptığının ciddi sonuçları olacaktı. Hindistan'da bölünen komünistlerin kaybettiği 1962 seçimini –aslında ABD yanlısı olmasa da, ABD'nin Sovyetler'e karşı el altından desteklediği– Cevahirlal Nehru'nun Hindistan Kongre Partisi kazandı. Onu takip eden 1966 seçimini de.

1966'da Mao Zedung, Çin Komünist Partisi'ne "burjuva sızmalar" olduğunu öne sürerek "Kültür Devrimi"ni başlattı. Bu, aslında Mao'nun uluslararası planda kendi komünizm anlayışını Moskova'nın karşısına dikmesi anlamına da geliyordu.

Hintli komünistler biraz daha bölündü. Mao'nun haberi bile olmadan, CIA yönlendirmesiyle Maocu olan Hintli komünistler dünyanın Çin dışında ilk Maocu komünist partisini, yani Hindistan Komünist Partisi-Marksist Leninist'i (HKP-ML) 1969'da kurdu. Bu "ML" eki daha sonra dünya çapında Maocu çizgiyi ve çoğu da silahlı mücadeleyi esas alan komünist örgütlenmelerin simgesi sayılacaktı. Clarridge anılarında yazmıyor ama CIA'in güya Mao yönetimindeki Pekin adına temas kurup aldatarak Hintli komünistleri bölüp Moskova etkisinden çıkartmak üzere HKP-ML'yi kurmasını sağladıkları kişi Charu Majumdar idi. CIA tarafından nasıl aldatılıp kullandığını muhtemelen hiç öğrenemedi Majumdar. Ama Majumdar'ın adı, pek çok NATO üyesi ülkede olduğu gibi Türkiye'de de, Çaru Mazumdar telaffuzu ile tanınacaktı; biraz sonra oraya da geleceğiz ama önce şu Hindistan bölümünü kapatalım.

Kongre Partisi iktidarı yoksul köylüler arasında taraftar bulan HKP-ML'yi dağıttı. Üyeleri –Majumdar dahil– teröristlikle suçlandı, işkenceli sorgulardan geçirildi, hapse atıldı. Majumdar'ın 1972 yılında 56 yaşındayken hapishanede kalp krizinden öldüğü açıklandı. Ailesi defnetmek üzere cansız bedenini dahi alamadı. Yargılanmasında gösterilen kanıtlar arasında Clarridge'in kaleme aldığı, halkı savaşa çağıran makaleler de vardı.

Clarridge ise o sırada CIA merkezinde Hint Masası'nın başına terfi etmişti bile.[X]

3. Clarridge, a.g.e., s. 92-97.

Bir sonraki görevi, 1968 yazında başlayacak İstanbul istasyon şefliği olacaktı.

12 Mart darbesini önceden bildirdi

Özetle Clarridge, 1968'de İstanbul'da Dev-Gençlilerin Amerikan 6. Filo askerlerini denize döküşünü sinirle izlerken, böyle bir geçmişe sahipti.

Geldiği yer aslında henüz Moskovacı-Pekinci diye bölünmemiş sol öğrenci hareketlerinin, sendikal hareketin yükseldiği bir Türkiye ve solun nispeten birlik içinde davranabildiği bir İstanbul'du. Kısa süre sonra Maocu hareket Türkiye'de de –önce entelektüel düzeyde, anti-Sovyet çizgi olarak– ortaya çıkacak, 1965'te Meclis'e 15 milletvekili sokmuş Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Dev-Genç bölünecek, kopan her grup geride kalanları "pasifistlikle" suçlayıp keskinleşecek, silaha sarılarak bir daha bölünecek olan sol bir daha belini doğrultamayacaktı.

Türkiye'de solun bölünmesi sürecinde elden ele dolaşan, Doğu Perinçek'in başını çektiği Aydınlık çevresinde okunmaya başlayan bir siyaset metni vardı. Bu metin başlangıçta CIA ajanı Clarridge'in yönlendirmesiyle tohumları atılmış HKP-ML'nin Genel Sekreteri Charu Majumdar'ın, ya da Türkiyeli devrimcilerin telaffuzuyla Çaru Mazumdar'ın "Sekiz İlke"siydi. Mazumdar'ın halk savaşı teorileri, 1970'lerde silahlı mücadeleye kayan Türkiyeli devrimcilerin başucu kitapları arasında yer aldı. Bunlar arasında 1972'de İbrahim Kaypakkaya tarafından kurulan yasadışı TKP-ML örgütü de vardı. Tıpkı Mazumdar'ın kendisi gibi, arayış içindeki Türkiyeli komünist devrimciler de stratejik bilek güreşinin bir parçası olduklarını fark edemeden öldürüldüler.

Clarridge İstanbul'da geçirdiği iki yıl boyunca MİT ile Sovyetler'e karşı yakın işbirliğine girdi; Boğazlar NATO açısından yüksek stratejik önemdeydi. MİT'in o dönemdeki İstanbul Bölge Başkanlığı'nda görevli Tarık Şahingiray ile o kadar yakın arkadaş oldular ki, İstanbul'da ikinci evliliğinden doğan oğlunun adını Tarık koydu. İstanbul'da birlikte mesai yaptıkları bir başka Türk istihbaratçısıyla daha yakın arkadaşlık kurdu; bu MİT görevlisi Hiram Abas idi. Sonra Ankara günleri başladı; Clarridge CIA'in An-

kara istasyonuna atanmıştı. Türkiye'nin 12 Mart 1971 darbesine doğru doludizgin ilerlediği günlerdi.

Clarridge ile Kasım 1999'da Ankara'da bir görüşme yaptım. Kitabında "istihbarat başarısı" olarak söz ettiği 12 Mart'a dair sorular da sordum. Ayrıntıya girmeden, 12 Mart Muhtırası'nı iki gün önceden Washington'a ilettiğini kibirli bir gülümsemeyle söyledi ve sustu. O kadardı.

Çok sonra, 2017 Ocak ayında CIA Ankara istasyonunun 12 Mart'ı önceden öğrendiği, üzerindeki yayın yasağı kısmen kaldırılan CIA arşivleri aracılığıyla kamuoyu bilgisine sunuldu. Aklıma Clarridge'in, artık hayatta olmayan bir arkadaşımın Ankara'daki işyerinde yaptığım o görüşmedeki kibirli gülüşü geldi yine.[xi]

Oysa MİT'ten emekli istihbaratçı Enver Altaylı'nın yazdıklarından[4] öğrendiğimiz kadarıyla Amerikan istihbaratı Türk Silahlı Kuvvetleri içindeki cuntalar savaşını ve müdahale hazırlıklarını o dönem Ankara'da Sovyetler'e karşı bütün Orta Asya ve Kafkas operasyonlarını koordine eden üst düzey CIA ajanı, Özbek Türkü Ruzi Nazar aracılığıyla öğrenmişti. Hem de bu cuntalardan birisinin başındaki, başarılı olsa 9 Mart 1971'de darbe yapacak olan Cemal Madanoğlu'nun, Nazar'ın kapısına dayanıp destek istemesi sayesinde. Altaylı'ya göre Nazar, Madanoğlu'na ret cevabı verdikten sonra durumu CIA Ankara istasyonuna iletmişti; Hindistan günlerinden tanıştığı Clarridge de oradaydı. Clarridge'in Nazar'dan gelen istihbarat üzerinde çalışarak 12 Mart'ı önceden bildirdiği artık biliniyor.

12 Mart ve CIA-MİT işbirliği

Clarridge'in MİT mensubu Hiram Abas'la dostluğu da iş ilişkisinin ötesine geçmişti. O kadar ki Abas'ın 26 Eylül 1990'da İstanbul'da öldürülmesinden sonra, hemen her ölüm yıldönümünde Türkiye'ye gelip mezarını ziyaret ediyordu.

Bunda her ikisinin de aynı meslekten olması bir yana, inanmış birer anti-komünist olmalarının payı vardı. Abas, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdikten sonra MİT'in, ismi marka haline gelmiş şeflerinden Fuat Doğu'nun teşkilata alıp yetiştirdiği, polis

4. Enver Altaylı, a.g.e., s. 359-360.

▸ Adı Vietnam'da katliamlara karışmış CIA ajanı Robert Komer'in ABD Büyükelçisi sıfatıyla ODTÜ'yü 6 Ocak 1969 günü ziyareti olaylı geçti. Komer'in rektörlük önünde bekleyen makam aracı yakıldı. Büyükelçi geri çekildi. MİT ve CIA, eylemlerin arkasında NATO'yu zayıflatmak isteyen Sovyetleri arayarak ortak operasyonlar yürütmeye başladı. Silahlı sol örgütlerin Filistin bağlantıları nedeniyle MOSSAD da devredeydi. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

ya da asker kökenli olmayan, yüksek eğitimli, "yeni kuşak" istihbaratçılardandı. Ama NATO gizli servisleri arasındaki artan işbirliğinin bir başka nedeni daha vardı.

12 Mart öncesinde ve sonrasında MİT, tırmanışa geçen şiddet eylemlerinin Türkiye'deki yabancıları hedef almaya başlaması nedeniyle CIA, İngiliz istihbaratı MI6 ve İsrail istihbaratı MOSSAD ile daha yakın çalışmaya başlamıştı.

Bu zincirin ilk halkası, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Robert Komer'in aracının 6 Ocak 1969'da Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ni (ODTÜ) ziyareti sırasında yakılmasıydı.[XII] Komer CIA kökenli bir diplomattı. Bir önceki görevi Vietnam Savaşı'nda Ho Chi Minh önderliğindeki Kuzey Vietnam güçlerine güneyde destek verenlerin pasifleştirilerek "kazanılmasını" öngören "Phoneix-Zümrüdüanka" kod adlı operasyonu yönetmekti. Bu operasyon resmi kayıtla-

ra göre 20 bin, Amerikan muhalif yazar Noam Chomsky'nin iddiasına göre 60 bin kişinin ölümüyle ve başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Komer, Türkiye'ye atanmasını protesto eden ODTÜ ve Ankara Üniversitesi öğrencilerinin Esenboğa Havalimanı'na akını nedeniyle oraya değil, yıllar sonra, 15 Temmuz 2016'da bir darbe girişimine karargâh olacak Mürted (Akıncılar) askeri havaalanına inebilmişti. ABD Başkanı Richard Nixon, 1968 Aralık ayında Ankara'ya gönderdiği Komer'i 1969 Mayıs ayında çekmek zorunda kaldı.

ODTÜ eylemi sadece Clarridge'in Dev-Genç adını bir kez daha duymasına yol açmakla kalmamış, ABD'nin itibarını dünya çapında sarsan bir olaya dönüşmüştü.[XIII]

Eylem zinciri 4 Mart 1971'de Ankara Gölbaşı'ndaki NATO radar üssünde görevli 4 Amerikalı askerin yasadışı Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) militanlarınca kaçırılmasıyla devam etmişti. Ardından 17 Mayıs 1971'de İstanbul'daki İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un, Mahir Çayan tarafından kurulan yasadışı Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) militanlarınca kaçırılıp öldürülmesi bütün Batı istihbaratını alarma geçirmişti. Bir grup THKO militanı Malatya, Kürecik'teki ABD-NATO radar üssünü basma hazırlığındayken Nurhak Dağları'nda öldürülmüştü. 30 Mart 1972'de Tokat, Kızıldere'de 10 THKP-C ve THKO militanının öldürülmesiyle sonuçlanan (yalnızca bugün HDP milletvekili olan Ertuğrul Kürkçü'nün sağ olarak kurtulduğu) baskında, Ordu, Ünye'deki radar üssünden (Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idamına karşı rehin olarak kullanmak gerekçesiyle) kaçırılan üç İngiliz teknisyen de öldürülmüştü.

Konu iç güvenlikle sınırlı olmaktan çıkmış, Emniyet'in boyunu aşmıştı. Bu üsler Sovyetler'i izlemek üzere kurulmuş NATO üsleriydi. Türkiye 1950'de ABD'nin talebiyle Kore Savaşı'na katıldıktan sonra 1952'de Yunanistan ile birlikte NATO'ya alınmış, Sovyetler'in Akdeniz'e inmesi önünde tıkaç olmakla kalmamış, önemli bir elektronik istihbarat istasyonu durumuna gelmişti. Örneğin Ünye radarı Sovyet donanmasının Karadeniz'deki telsiz haberleşmesini izliyor, Diyarbakır'daki Pirinçlik radarı Sovyetler'in uzaya fırlattığı füzelerin rotasını ve uydu yerleştirdiği yörüngeyi saptıyor, Ankara'daki Belbaşı sismik radarı ise Sibirya'da yapılan yeraltı nükleer denemelerinin şiddetini ölçüyordu.

KGB'nin NATO üslerine özel ilgisi

Sovyetler'in buna ilgisiz kalması düşünülemezdi. Nitekim 1967'de Sovyet istihbaratı KGB'nin başına geçen (ileride devlet başkanı olacak) Yuri Andropov "Özel Eylemler" başlığı altında bir yapılanmaya gitmişti. Siyasi amaçlı sabotaj ve yıkıcılık eylemleriyle ilgilenecek bu "Beşinci Bölüm" çevre ülkelerdeki NATO faaliyetlerini ve Ortadoğu'daki ABD etkisini özellikle hedef alıyordu. Andropov planı, o dönem SSCB'nin başındaki Leonid Brejnev'in onayıyla yürürlüğe girmişti. 1999'da, yayımlanması büyük yankı uyandıran *The Mitrokhin Archive* [Mitrokhin Arşivi][XIV] kitabında, örneğin KGB Sofya istasyonunun, 1967'de Yunanistan'da askeri darbe ile yönetime el koyan cuntayı devirmek için bir dizi terör eylemi öngören bir yapılanmayı Moskova'ya önerdiği anlaşılıyor. Mitrokhin Arşivi'ndeki bir başka örnek Türkiye'yi doğrudan ilgilendiriyordu: 1969 yılında da KGB Atina istasyonu, NATO üslerine girişilecek sabotaj faaliyetine ek olarak 1955'teki 6-7 Eylül olaylarının benzerini tetikleyecek şekilde Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalanmasını önermişti.[5] Moskova'nın bu öneriyi reddettiği anlaşılıyor.

KGB belgelerine göre, Türkiye'den gelecek militanları İsrail'e karşı çatışma ortamında eğitip Türkiye'ye dönmek üzere Suriye üzerinden Filistin'e kaçıran örgütler arasında bulunan Filistin'in Kurtuluşu için Halk Cephesi (FKHC) örgütünün iki numarası, başkan George Habbaş'ın yardımcısı Wadie Haddad, doğrudan KGB personeliydi; Kod adı "Natzionalist-Milliyetçi" idi.[6]

Hiram Abas, Elrom'un öldürülmesinden sonra yürütülen takip ve sorgu operasyonlarının hemen tamamında yer almıştı. İstanbul Erenköy'de işkenceli sorgularla anılan Ziverbey Köşkü'ndeki sorgucular arasındaydı. Maltepe Askeri Cezaevi'nden kaçan THKP-C'lilerden Ziya Yılmaz, 19 Şubat 1972'de İstanbul'da bir evde yakalanmış, çıkan çatışmada ağır yaralanmıştı.

Hiram Abas, 1990 yılında evine yakın mesafede arabasını kullanırken belediye temizlik işçisi üniforması giyen iki kişinin çap-

5. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield – The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York: Basic Books, 1999. s. 376-377, 394-396.

6. Mitrokhin, a.g.e., s. 379-380.

raz ateşiyle öldürüldü. Suikastı o dönem Devrimci Sol olarak tanınan, kendisini THKP-C'nin devamı sayan, (şimdiki adıyla) yasadışı Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (DHKP-C) örgütü üstlenmişti.

Oysa Clarridge, anılarının 398. sayfasında, Dev-Sol'un bu cinayeti PKK taşeronluğunda işlediğini, PKK'nın arkasında Suriye'nin, Suriye istihbaratı El Muhaberat'ın bulunduğunu öne sürüyordu. Aradan bu kadar yıl geçmesine karşın, Abas cinayetinin gerçekte kim tarafından işlendiği üzerine tartışma hâlâ bitmiş değil.

ASALA ve Beyrut bağlantısı

Tartışılan senaryolar arasında Abas'ın devlet içindeki güçler çatışmasının sonucu olarak, kendisi de daha sonra öldürülen Tarık Ümit ve ekibince ya da Ermeni terör örgütü ASALA militanlarınca intikam amaçlı öldürüldüğü iddiaları da bulunuyor.

Örneğin o dönemlerde Abas ile birlikte MİT'te çalışmış deneyimli istihbaratçı Mehmet Eymür'den kaynaklanan ilginç bir bilgi var. Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen, 1990'lardaki faili meçhul cinayetler davasına gönderilen ve MİT Teftiş ve Denetleme Kurulu'nca 1995'te alınan ifadesinde Eymür'ün, Abas'ın yeraltı dünyasından Alaattin Çakıcı ile birlikte Beyrut'ta "Ermenilerin öldürülmesi" (ki bu ifadeyi ASALA diye okuyabiliriz) konusuna karıştığı yazılı.[7]

Clarridge'nin öldürülmesinden sonra da sadakatini sürdürdüğü dostu Abas'ın yurtdışı operasyonları Beyrut'a uzanmış görünüyordu.

Kendisinin Ankara sonrası görevi de Beyrut ve Ortadoğu işleriyle yakından ilgili olacaktı.

Clarridge, İsrail'in 1973'te Yom Kippur saldırısına uğramasının ardından CIA merkezinde Yakındoğu Arap Operasyonları Şefi görevine getirilmişti.

O dönem Filistinli gruplara karşı bütün Amerikan operasyonları Clarridge üzerinden geçmeye başlamıştı. Zaten Türkiye görevi sırasında silahlı gruplarda yer alan çoğu üniversite öğren-

7. T24 internet haber sitesi, 7 Kasım 2014, http://t24.com.tr/haber/mehmet-eymur-mitten-hiram-abas-ile-alaattin-cakici-ermenileri-oldurdu,276363.

cisinin Suriye istihbaratı bağlantılı kaçakçılar aracılığıyla Filistin kamplarına gidip burada askeri eğitim alarak Türkiye'ye dönüşünü gözlemişti. İsrail Başkonsolosu'nun hedef seçilmesi rastlantı olabilir miydi? Zaten ABD (ve Türkiye de) Suriye istihbaratı El Muhaberat'a bakınca arkasında Sovyet istihbaratı KGB'yi görüyorlardı.

Clarridge'in Arap Operasyonları günlerine dair bir ayrıntı, istihbarat operasyonlarının ne kadar karanlık noktalara gidebildiğinin bir örneğini veriyor bize: 22 Ocak 1979 günü Beyrut şehir merkezinde, Verdun ve Madame Curie caddelerinin kesiştiği köşede müthiş bir patlama olur. Patlamanın hedef aldığı araçtaki ağır yaralı, ameliyat masasında ölür. Bu kişi Filistinli Kara Eylül örgütünün askeri sorumlusu Ali Hassan Salameh'tir.

Salameh, İsrail tarafından 4-5 Eylül 1972 Münih Olimpiyat Köyü katliamından sorumlu tutulmaktaydı; öldürülmesi de MOSSAD'ın (Daha sonra 2005'te başrolünü Eric Banna'nın oynadığı *Münih* filmine konu olacak) intikam operasyonunun bir parçasıydı. Ancak Clarridge anılarında bu suikasta bozulduğunu gizlemeyecekti. Çünkü kendisi Filistinli teröristi çoktan saptamış, onunla gizli bir anlaşma yapmıştı. CIA şefinin MOSSAD'ın dört bir yanda ortadan kaldırmak üzere izini sürdüğü Kara Eylül şefiyle, ona dokunulmayacağı şartıyla yaptığı anlaşma, Beyrut'taki Amerikan Büyükelçiliği'nin geniş çevre korunmasını sağlamaktı.[8] MOSSAD tarafından öldürülene dek Kara Eylül'ün terörizm suçlarından aranan şefini ABD Büyükelçiliği'nin mahalli korumasıyla görevlendirmişti CIA şefi; yani Clarridge "Karanlıklar Prensi" lakabını boş yere elde etmemişti.

Clarridge'in bir sonraki görevi terörist eylemlerle altüst olan İtalya'nın başkenti Roma'daki CIA istasyon şefliği oldu. Kızıl Tugaylar örgütünün, Hıristiyan Demokrat eski İtalyan Başbakanı Aldo Moro'yu kaçırıp 55 gün esir tuttuktan sonra 16 Mart 1978'de öldürdüğü dönemdi. Clarridge böylece İstanbul'da başladığı "terörizmle mücadele" kariyerini Roma'da sürdürmeye başladı.

Kısa sürede ne Kızıl Tugaylar kaldı ne Hıristiyan Demokrat hükümet üzerinde Komünist Parti tehdidi.

8. Clarridge, a.g.e., s. 162-163.

İran-Kontra skandalı

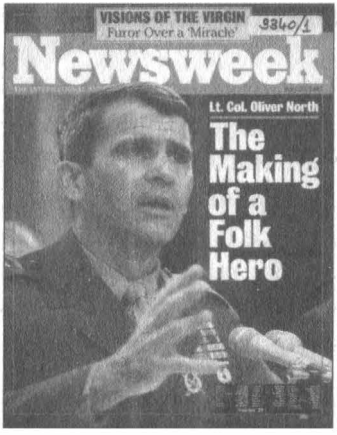
Ama "Karanlıklar Prensi"nin asıl şöhreti 1981'de CIA Latin Amerika operasyonlarının başına getirilmesiyle başladı.

CIA'in Latin Amerika operasyonlarını yönettiği üç yıl boyunca yaptıkları arasında, mesela Grenada Adası'nda darbeyle yönetime el koymuş olan solcu hükümetin 25 Ekim 1983'te ABD askeri işgaliyle devrilmesi var. Anılarında işgal yoluyla yürütülen "*Urgent Fury*-Acil Öfke" kod adlı bu operasyonun A'dan Z'ye kendi işi olduğu yazılı.

Ama Grenada darbesi Clarridge'in işi olan diğer operasyonun yanında küçük bir ayrıntı gibi kalıyordu.

O diğer operasyon, 1980'lerde dünyayı sarsan İran-Kontra skandalının kaynağı olan "Staunch-Sağlam" kod adlı operasyondu.

CIA Orta Amerika ülkesi Nikaragua'da solcu Sandinista hükümetini devirmek için daha sonra "Kontralar" olarak anılacak bir karşı darbe gücü oluşturmuştu. Bu gücü kurup yaşatmak için paraya ihtiyaç vardı ve bu para yasal kaynaklardan sağlanamıyordu. Aynı sırada Ronald Reagan hükümetinin başında bir bela daha vardı. O da İran yanlısı Hizbullah örgütünün Beyrut'ta kaçırıp serbest bırakmak için fidye istediği Amerikalı rehinelerdi. Irak ile savaş halindeki İran'ın ise 1979 İslam Devrimi öncesinde alınmış Amerikan yapımı Hawk ve TOW füzelerinin devamına ve yedek parçalarına ihtiyacı vardı. Ancak Amerikan ambargosu nedeniyle

▸ Iran-Kontra skandalı nedeniyle yargılanıp suçlu bulunan Yarbay Oliver North, Duane Clarridge'ten talimat alıyordu. Clarridge bu davada yalan ifade vermekten mahkûm oldu ama cezası daha önce CIA Başkanı olan Başkan (baba) George Bush tarafından affedildi. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

bu silahları resmi yollardan alamıyordu. Plana göre, İsrail el altından kendi stoklarındaki malzemeyi İran'a örtülü yollardan gönderecek, parayı alacak, Amerika da İsrail'in stoklarındaki eksiği tamamlayarak elde edilen geliri Nikaragua'daki Kontra gerillalarına aktaracaktı. O arada Beyrut'taki rehineler de serbest bırakılacaktı.

İşte bu operasyonun fikir babası, planlayıcısı ve yöneticisi Clarridge idi. İran-Kontra skandalının patlaması sonrası yargılanıp mahkûm olan Yarbay Oliver North ise Clarridge'in icra subaylarından birisiydi.

İran-Kontra skandalında Türkiye'yle ilgili de önemli bir ayrıntı var.

İsrail ve Güney Kıbrıs'tan kalkan nakliye uçaklarının bir kısmı Ankara Esenboğa Havaalanı'nı İran'dan önceki ikmal durağı olarak kullanmışlardı.

Clarridge anılarında bu skandalın patlamasında bir Türk Dışişleri görevlisinin kargoyu sorgulamasının rol oynadığını söylüyordu. Belgelerde "boru parçaları" olarak görülen yük, İran'ın Irak'a karşı kullanmak istediği füzelerdi aslında. Türk görevli, kargoyu sorgulayınca, yükle konşimentonun, yani yük bildiriminin birbirini tutmadığı ortaya çıkmış, olay oradan çözülmeye başlamıştı.

Clarridge de Kontra skandalı nedeniyle sorgulanıp "Kongre'ye yalan ifade vermekten" mahkûm oldu. Ama o sırada ABD Başkanı seçilmiş olan eski CIA Başkanı (baba) George Bush tarafından cezası affedildi.

Bir ayrıntı daha: Clarridge'in CIA İstanbul istasyon şefliğini devrettiği Alan Fiers da, İran-Kontra skandalında yargılanıp ceza alanlar arasındaydı.

Kontra skandalı nedeniyle fazla öne çıkan Clarridge'i CIA hangi geri hizmet görevinde "dinlendirmiş" biliyor musunuz? Avrupa Operasyonlar Şefi görevinde...

Avrupa'da daha çok Dax LeBaron sahte kimliğiyle tanınmış Clarridge. Ama orada da Filistinli grupların terör eylemleriyle uğraşmış, bir yandan Sovyetler'e karşı Fransızlarla işbirliği içinde çalışmış.

Eski MİT ajanı Enver Altaylı'ya göre, o dönem MİT, Ermeni örgütü ASALA'nın Türk diplomatları katletmesi ve diğer terör eylem-

lerine karşı Avrupa'da yaptığı bazı operasyonlarda Clarridge'den yardım görmüş. Gerçi o az sayıdaki eylemler birer fiyaskoyla sonuçlanmıştı. ASALA'nın ortadan kalkmasında MİT'in Avrupa'da uyuşturucu kaçakçılığına da bulaşnuş, eski ülkücü militanları kullanmasının pek bir rolü olmadığı sonradan anlaşılacaktı.[9] Yine de böyle bir bilgi var elimizde.

Clarridge emekli olduktan sonra bir özel istihbarat grubu kurdu. Afganistan savaşına böylece dahil oldu, hayatının iyice karanlık bu dönemine dair pek az şey biliniyor.

"Karanlıklar Prensi" 9 Nisan 2016'da yemek borusu kanseri tedavisi sürerken öldü.

Türkiye'nin yakın geçmişinde duyup da inanmak istemediğimiz, "komplo teorisidir" deyip omuz silktiğimiz şeylerden çok fazlasının son derece gerçek olduğunu ancak üzerinden zaman geçip, olaylar aydınlanmaya başladığında anlıyoruz.

O da hepsini bir arada görerek değil, bazı şeyler açığa çıkıp parçalar yeniden ve başka türlü birleşmeye başladıkça.

9. Bu konudaki ayrıntıları elinizdeki kitabın "Ermeni işleriyle bir alakası var mı?" başlıklı bir sonraki bölümünde okuyabilirsiniz.

VI

"Ermeni işleriyle bir alakası var mı?"

Arnavutköy'deki evde o 1 Kasım 1918 akşamı buruk, kasvetli bir telaş vardı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden İhsan Namık (Poroy) ertesi gün, 2 Kasım 1918'de gizlice Almanya'ya kaçacak cemiyet yöneticilerine bir veda yemeği verecekti.

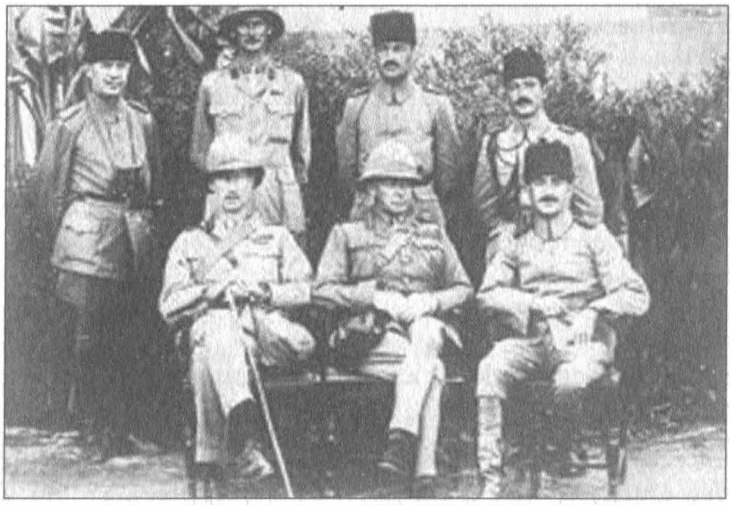
Her şey başladığı gibi hızla sonuna gelmişti.

İngiliz ordularının 1 Ekim'de Şam'a girmesinin ardından Sadrazam Talat Paşa 5 Ekim'de ateşkes görüşmeleri için ABD'nin arabuluculuğuna başvurmuş, 8 Ekim'de de istifa etmişti. Başbakanlığa eski Genelkurmay Başkanı Ahmet İzzet Paşa, Bahriye Nazırlığına da Rauf (Orbay) Bey getirilmişti. Rauf Bey İttihatçı olmasına rağmen Almanya saflarında savaşa girilmesine karşı durmasıyla, İngilizlerle yakın ilişki kurabilmesiyle biliniyordu.

Perde arkası diplomasi yoluyla bir formül bulundu; İngilizlere reddedemeyecekleri bir elçi gönderilecekti.

Türklerin elinde önemli bir İngiliz savaş esiri vardı. Tümgeneral Charles Townshend, Kût'ül Amâre'de bir yılı aşkın bir muharebenin ardından Mirliva (Tuğgeneral) Halil Paşa komutasındaki Türk birliklerine yenilmiş, 29 Nisan 1916'da teslim olmuş, tutsak alınıp Halep üzerinden İstanbul'a, payitahta getirilmişti.

Halil Paşa, Enver Paşa'nın kendisinden bir yaş küçük amcasıydı. Bugün Irak topraklarında, aşağı Mezopotamya'da bulunan Kût'ül Amâre'yi işgal eden İngilizleri oradan çıkarmakla görevlendirilmişti. Ve İngiliz tarihçilerin daha sonra Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiklerin (1915'teki Çanakkale dahil) en büyük yenilgisi olarak adlandıracağı Kut Savaşı'nı kazanmıştı. İleride, Cumhuriyet kurulduktan sonra kendisine Kut soyadını alacaktı.

▸ Irak cephesinde Kût'ül Amâre'de İngilizleri bozguna uğratan Mirliva (Tuğgeneral) Halil (Kut) Paşa (sağda oturan kalpaklı) 29 Nisan 1916'da ordusuyla teslim olan İngiliz Tümgeneral Charles Townshend (oturanların ortasında) ile birlikte galibiyet pozu veriyor. İttihat ve Terakki, daha ağır bir yenilgiden kaçınmak için ellerinde esir bulunan Townshend'i aracı olarak İngilizlere gönderecek, Mondros Mütarekesi böylece imzalanabilecekti.

Kut zaferinin Batı'daki etkileri o kadar sarsıcıydı ki İtilaf Devletleri bir süredir el altından hazırlanan bir planı yürürlüğe koydular. Osmanlı hanedanının yönetimindeki Türkiye topraklarının İngiltere, Fransa ve Rusya arasında nüfuz bölgelerine paylaşılmasını amaçlayan gizli bir anlaşma, Kut zaferinden 17 gün sonra, 16 Mayıs 1916'da imzalanmıştı.

Anlaşmaya ilham veren, aslında Çarlık Rusyası Dışişleri Bakanı Sergey Dmitriyeviç Sazonov idi. Ancak planın kâğıt üzerine dökülmesi, 1914'te İngilizlerin Kahire'de kurduğu Arap Dairesi subaylarından Mark Sykes ile Fransız diplomat François Georges-Picot eliyle olacaktı; meşum Sykes-Picot Anlaşması'ydı bu.

Bu gelişmelerin tetiklenmesinde İngilizlerin Kut yenilgisinin payı vardı ve işte İstanbul'daki İngiliz esir de orada Halil Paşa'nın teslim aldığı Tümgeneral Townshend idi. Townshend hapiste tutulmuyordu, Enver Paşa ile sohbeti vardı, hatta bazı sosyal toplantılara davet ediliyor, adeta el üstünde tutuluyordu ama nihayetinde tutsaktı işte.

Arap Dairesi ve Sykes-Picot Anlaşması

Arap Dairesi, 1914'te Dünya Savaşı'nın başlamasından bir süre sonra İngiliz Tuğgeneral Gilbert Clayton idaresinde kurulan bir askeri istihbarat merkeziydi. Clayton, İngiliz Savaş Bakanı Lord Herbert Kitchener'e yazdığı raporda Arap aşiretlerini Türklere karşı örgütleyip ayaklandırmayı, yeni keşfedilen zengin petrol yataklarının bulunduğu bölgeyi Osmanlı idaresinden çıkarmanın yolu olarak gördüğünü söylemişti. Bu öneri Londra'dan kabul görünce proje sorumlusu da Clayton olmuştu. Clayton, Kahire'de bölgeyi çok iyi tanıyan Arabistlerden, arkeolog ve maceracılardan oluşan bir ekip kurdu. Bu ekibe bizzat kendisinin eğiteceği yetenekli casuslar devşirdi. Bu casusların en önemlileri "Çöl Kraliçesi" Gertrude Bell ve ileride "Arabistanlı Lawrence" olarak tanınacak T.E. Lawrence idi. "Hasta adam" sayılan Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz, Fransız ve Rus nüfuz bölgelerine ayrılmasını öngören gizli Sykes-Picot Anlaşması'nın taslağı da yine bu Arap Dairesi proje subaylarından Yarbay Mark Sykes'ın elinden çıkacaktı.

Sykes-Picot Anlaşması'nın varlığı 1917'de Rusya'daki Bolşevik Devrimi ile açığa çıkacaktı. Devrimin önderi Vladimir Lenin bu "emperyalist paylaşım belgesi"ni St Petersburg'daki Çarlık sarayının arşivinde bulup tıpkı şimdilerdeki Wikileaks belgeleri gibi İngiliz *Guardian* gazetesine sızdıracaktı. Sykes-Picot Anlaşması, tıpkı daha sonra esin vereceği Sevr Antlaşması gibi, Boğazlar üzerinde Rus kontrolünü ve Ermeni nüfusun hamiliğini öngörüyordu. Yeni Kurulan Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Bakanı Leon Troçki, 1918 Brest-Litovsk Barış Antlaşması ile Çarlık Rusyasının İngiliz ve Fransızlarla bu ve benzeri anlaşmalarla işgal ettiği bütün topraklardan çekilerek savaşa son verdiğini açıklayacaktı.

İttihatçılar Townshend'i 18 Ekim günü İstanbul'dan kalkan bir gemiyle gizlice Midilli'ye gönderdiler. İki yıldan fazladır Türklerin elinde tutsak olan İngiliz subay, Türklerin görünüşte ateşkes ama aslında teslim koşullarını İngiliz karargâhına götürüyordu. Lloyd

▸ İttihat ve Terakki'nin güçlü adamı Talat Paşa, İngiliz gemilerinden kaçan Alman *Goben* ve *Breslau* zırhlılarına *Yavuz* ve *Midilli* adı verilerek Türk bayrağı çekilip Rus limanlarının bombalanmasını ve Birinci Savaş'a böylece girilmesini Enver Paşa'nın "emrivakisi" olduğunu yazacaktı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

George hükümeti 24 Ekim'de Amiral Arthur Gough-Calthorpe'a müzakere yetkisi verdi. Ertesi gün Rauf Bey, yanında Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ile birlikte Foça'dan Limni Adası'na geçti. Limni'nin Mondros Limanı'na demirli İngiliz *Agamemnon* zırhlısında süren görüşmeler 30 Ekim'de mütareke, yani silah bırakışması ile sonuçlandı.

Ateşkes 31 Ekim 1918'de yürürlüğe girdi.

Savaşa neredeyse tam dört yıl önce, 3 Kasım 1914'te Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın bir oldubittisi ile girilmişti. Enver Paşa İngiliz donanması önünden kaçan Alman savaş gemileri *Goeben* ve *Breslau*'ya Türk bayrağı çektirip Karadeniz'deki Rus donanmasına saldırı emri vermişti. Talat Paşa anılarında "Bu vakadan hiçbirimizin malumatı yoktu [...] emrivaki oldu" diye yazacaktı yıllar sonra.[1]

Talat Paşa "emrivaki" derken özel olarak o "vakadan", yani Alman gemilerine bayrak çekilerek Rus limanlarına saldırılmasından söz ediyordu. İttihat ve Terakki gibi dar ve sıkı bir örgütlenmenin, Osmanlı hükümetinin Almanya safında savaşa girmesine tek başına Enver Paşa'nın karar verdiği yolunda bir tarihi kayıt da yok zaten. Ama Enver Paşa'nın o son adımının diğer İttihatçıları da şaşırttığı yolunda çok kayıt bulunuyor. Ne var ki artık ok yaydan çıkmıştı.

1. Talat Paşa, *Hatıralarım ve Müdafaam*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006. s. 37.

İttihat ve Terakki'nin büyük hayalleri vardı. Artık dağılmakta olan Osmanlı'nın küllerinden bir Türk-İslam İmparatorluğu çıkaracaklardı. Ama olmadı; Hicaz çöllerinden Sarıkamış'ta Allahuekber Dağları'na dek aradıkları İslam Turanı, Ege'de bir adada atılan imzayla son buluyor, geriye yenilmiş, dağılmış bir imparatorluk bırakıyordu.

Utanç verici bir anlaşma

Mondros Antlaşması utanç vericiydi.

Sadece Osmanlı ordusunun derhal terhis edilip silahlarına el konulması talep edilmekle kalmıyor, demiryollarından limanlara dek ulaşım ve posta, telgraf gibi bütün haberleşme altyapısına da el konuyordu. Kafkasya'daki; Suriye, Irak ve Filistin'deki; Libya'daki bütün askeri birliklerin derhal en yakın İtilaf Devleti birliğine teslim olması isteniyordu.

Townshend'in 1916'da Halil Paşa'ya esir düştüğü Kut böylece yeniden İngilizlere verildi. Daha o yıl 3 Nisan 1918'de (İngiliz ve Beyaz Rus ordularının) işgalinden, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri (Killigil) Paşa tarafından alınan Bakü'den çekilme emrediliyordu. Trablus'un derhal İtalyanlara devri isteniyordu.

Savaşta kaybedilen yerler dışında, kan dökülerek kazanılan yerler de bu anlaşmayla galiplere teslim ediliyordu.

Bununla da kalmıyordu.

Mesela 7. madde ile İtilaf Devletleri "güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması" halinde "herhangi bir stratejik yeri" işgal etme hakkına sahip olacaklardı. İzmir'in 15 Mayıs 1919'da İngilizlerin gözetiminde Yunanistan kuvvetlerince işgali bu maddeye dayandırılacaktı. Yani *Goeben* ve *Breslau*'ya, *Yavuz* ve *Midilli* adı verilip savaşa girilmesinden dört yıl sonra, o 1 Kasım akşamı İhsan Namık'ın evindeki yemeğe gelen konuklar, omuzlarında yüzlerce yıllık bir tarihin yükünü taşıyorlardı.

Payitahtta son yemek

Yemeğe fazla kişi davetli değildi.

İttihat ve Terakki'nin çok bilinen üçlüsü Enver, Talat ve Cemal

paşalar davetliydi. Diğer davetliler arasında cemiyetin kuruluşundan bitişine dek Kâtib-i Umumisi, yani Genel Sekreteri kalan Mithat Şükrü (Bleda), Teşkilat-ı Mahsusa'nın (yani gizli servisin) Siyasi Daire Başkanı Bahaddin Şakir ve aralarında Trabzon Valisi Cemal Azmi'nin de olduğu sınırlı sayıda Merkez-i Umumi, yani Genel Merkez üyesi oradaydı.

Cemiyetin son sadrazamı Talat Paşa, daha Rauf Bey nihai imzayı atmadan birkaç gün önce Alman torpido botuyla kimlerin kaçacağını belirlemiş, o akşam ellerinde yalnız bir küçük valizle yolculuğa hazır olmalarını istemişti.

Peki, kaçmaları mı gerekiyordu? Savaşı kaybedenler zaten istifa etmişlerdi. İngilizlerle zaten ateşkes anlaşması imzalanmıştı. Neden bir de yurtdışına kaçmaları gerekiyordu? Neden kaçıyorlardı? Üstelik neden savaşı kaybetmiş ve ağır tazminat ödeyip yaptırıma uğrayacak olan Almanya'ya sığınıyorlardı?

Mithat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü* başlığıyla yayımlanan anılarında o geceden, bugünlere yansıması bakımından önem taşıyan bir ayrıntıyı aktarır. Okuyalım:

> Talat [içkiyi] hepimizden fazla kaçırmış olacak, çenesi açılmış, anlatıyor, anlatıyordu. Yemek bittikten sonra kahvelerimizi içmek için çekildiğimizde refikamın Talat'ı salonun bir köşesine çekip bir şeyler konuştuğunu fark ettim. [Mithat Şükrü'nün eşi Hatice Hanım, Talat Paşa'nın kız kardeşi idi.-MY]
>
> Sonradan öğrendiğime göre şöyle bir konuşma geçmiş aralarında:
>
> – Talat Bey, Mithat'ın Ermeni tehcir işleriyle bir alakası var mı?
>
> – Hayır, o hiçbir işe karışmadı.
>
> Refikam bu cevabı alınca şu teklifte bulunmuş:
>
> – Mademki Mithat'ın yapılan icraatta mesuliyet hissesi yoktur, o halde sizinle birlikte gidişinin sebebi nedir? [...] Yanlış anlamayın, sadece hiç yoktan bir suç işlemiş vaziyete düşmüş olmasını istemiyorum da... Müsaade ederseniz o burada kalsın...
>
> Talat derhal refikamı teselli edip:
>
> – Hayhay, kalsın efendim kalsın; zaten bizimle beraber olsun diye onu yanımızda alıkoyuyorduk.[2]

2. Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979. s. 123-126.

İttihatçıların Almanlara sığınışı

Yemek dağılmış, herkes son yolculuk hazırlığı için evlerine çekilmişti.

Yapılan plana göre, 2 Kasım sabahı Alman donanması tarafından tahsis edilen tekneye önce Moda İskelesi'nden İttihatçıların son İstanbul Valisi Bedri Bey binecekti. Tekne Boğaz'ın alacakaranlığı içinde Avrupa yakasına geçip Kuruçeşme'den Enver Paşa'yı alacaktı. Sonra, Arnavutköy İskelesi'nde Talat Paşa, Mithat Şükrü, Bahaddin Şakir ve diğerleri onlara katılacaktı.

Ellerinde birer valiz, motoru beklemekteydiler. Talat Bey elini Mithat Bey'in omuzuna koyup, "Sen gelmiyorsun" dedi; "Sen burada kal, seni hanımından ayırmaya hakkımız yok."

Motor yanaştı. Hepsi birer birer bindi ama dün akşam eşi ve kayınbiraderi arasında geçen konuşmanın içeriğinden henüz habersiz olan Mithat Şükrü rıhtımda kalakaldı. Boyacıköy'den de Cemal Paşa'yı alan tekne, onları, Tarabya açıklarında bekleyen Alman savaş gemisine götürürken solda, İstinye koyunda demir atmış bekleyen *Yavuz* (*Goeben*) zırhlısını sessizce izleyip geride bıraktılar.

Mithat Şükrü, Talat'ın "Ermeni tehcir işlerinde bir hissesi olmadığı" beyanıyla İstanbul'da kaldı.

İttihat ve Terakki kadroları, resmi tarihte yazanların aksine, aslında neden kaçtıklarını çok iyi biliyorlardı; kaçtıkları "Ermeni tehcir işlerindeki hisseleri" idi.

Mondros'un 4. maddesi "Ermeni esirler kayıtsız şartsız İstanbul'da teslim olunacaktır" diyordu. Bu zaten bir tersine yargılama sürecinin başlayacağına işaret ediyordu.

Ancak bir de 24. madde vardı. Bu madde, "Vilayeti Sitte (Altı Vilayet) adı verilen yerlerde bir karışıklık olursa" İtilaf Devletleri'ne o vilayetlerin "herhangi bir kısmını işgal hakkı" tanınıyordu.

Vilayeti Sitte deyince Ermeni meselesinin tam merkezine inmiş olunuyordu.

Bankaya baskın, Abdülhamid'e suikast

Anlamak için filmi biraz daha geriye sarmak gerekiyor; 26 Ağustos 1896 gününe mesela.

Karaköy'de Bankalar Caddesi'ndeki Osmanlı Bankası genel merkezi o gün modern çağların ilk siyasi amaçlı banka soygununa, belki ilk şehir gerillası eylemine sahne oldu. Saat tam 13.00'te ellerinde tabanca, dinamit ve el bombalarıyla 26 militan bankayı bastı. Güvenlik güçleriyle çatışmaya girdiler. 9'u o çatışmada öldürüldü.

Bankanın İngiliz Müdürü Sir Edgar Vincent kaçıp (şimdiki adıyla) İstiklal Caddesi'ndeki (şimdi Rusya Başkonsolosluğu olan) Rus Büyükelçiliği'ne gitti.

Neden çok daha yakında bulunan Meşrutiyet Caddesi üzerindeki (şimdi İngiliz Başkonsolosluğu olan) İngiltere Büyükelçiliği'ne değil de Rusya Büyükelçiliği'ne gitmişti İngiliz müdür?

Çünkü eylemcilerin talebi bu yöndeydi.

Eylemi, 1890'da Tiflis'te kurulan Ermeni Devrimci Federasyonu, ya da bilinen adıyla Taşnaksutyun, ya da kısaca Taşnak Partisi adına Erzurum doğumlu Karekin Pastırmacıyan örgütlemişti. Amaçları Avrupa ve özellikle de Rusya'nın dikkatini 1894-96 yıllarında Trabzon, İstanbul, Sasun (bugün Batman'ın Sason ilçesi) ve başka yerlerde meydana gelen ayaklanma ve katliamlara çekmek, Osmanlı yönetimine müdahaleye çağırmaktı.[3]

Bu taktik 1821'de bağımsızlığını kazanan Yunanistan tarafından Girit'te uygulanmış ve başarıya ulaşmıştı. Girit onu ileride Yunanistan ile birleşmeye, Enosis'e götürecek özerkliği Osmanlı'dan almıştı. Evet, Enosis Kıbrıs'tan çok önce Girit için kullanılmış bir siyasi deyimdi.

Üstelik Rusya ile 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos'ta (yani bugün Atatürk Havalimanı'nın bulunduğu Yeşilköy) anlaşmaya göre, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni tebaaya verilen özerklik sözlerinin takibi ve hamiliği de Rusya'ya bırakılmıştı. II. Abdülhamid, Balkan topraklarından bir kısmını olsun elde tutabilmek amacıyla İngiltere'nin devreye girmesiyle aynı yıl 13 Temmuz'da Berlin Antlaşması'nı imzalamış, İngiltere karşılığında Abdülhamid'den Kıbrıs'ı almış, ancak Rusya'nın hamiliği hükmü korunmuştu.[4]

Taşnak eylemciler de bu nedenle Rusya'yı muhatap almak istiyorlardı. Rusya devreye girdi, Abdülhamid bir kez daha boyun

3. Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983. s. 163-165.

4. Celal Bayar, *Ben de Yazdım-Milli Mücadeleye Giriş*, İstanbul: Baha Matbaası, 1967, c.5, s. 1472-1474.

eğmek zorunda kaldı ve eylemciler önce banka müdürünün yatıyla açıkta demirli Fransız *Messageries Maritimes* vapuruna bindirildi. Sonra hiç suç işlememiş muamelesi görmek şartıyla Marsilya'ya gitmelerine izin verildi.

Bu eylem aslında Taşnak Partisi için bir taşla iki kuş vurmak anlamına geliyordu. Çünkü kendilerinden önce 1886'da Cenevre'de Marksist Rus Ermenileri tarafından kurulan Hınçak Partisi'nin, kitleleri ayaklandırma girişimleri, 1890 Kumkapı ve 1895 Babıâli gösterileri katliam ve hüsranla sonuçlanmıştı.[5] Oysa şimdi milliyetçi Ermeni hareketi, terörü kullanarak büyük devletlerin dikkatini çekmiş, istediklerini yaptırmıştı. (Nitekim Hınçaklar 1897'de bölündü ve bir daha toparlanamadı.)

Avrupa'ya çıkan Taşnak militanlar 1905'te yine kanlı bir eylemle isimlerini bir kez daha duyurdular. Bu defa hedeflerinde Sultan II. Abdülhamid vardı. Abdülhamid 21 Temmuz günü Beşiktaş'ta Hamidiye Camii'nde cuma namazını kıldıktan sonra Yıldız Köşkü'ne geçecekti. Bu onun "Cuma Selamlığı" düzeniydi. Hedefleri Sultan'ı öldürüp Vilayeti Sitte'de bağımsızlık almak olan Taşnaklar, Padişah geçerken bomba yüklü bir aracı patlatmayı planlamışlardı. Bu amaçla Edward Joris isimli Belçikalı bir anarşistle işbirliği yapmışlardı. Abdülhamid biraz gecikince zaman ayarlı bomba erken patladı, 26 kişi öldü, Padişah kurtuldu ve Taşnaklar iyice öne çıktı.

Ancak Pastırmacıyan'ın Ermenistan siyasi tarihinde "Armen Garo" namıyla milli kahraman ilan edilmesine yol açan eylem, Osmanlı Bankası baskını oldu. Pastırmacıyan, İttihatçılarla o dönem kurulan ittifak sonucu Türkiye'ye dönecek, 1908 Meşrutiyeti'nde kurulan Meclis-i Mebusan'a Erzurum vekili olarak girecekti. Osmanlı Meclisi üyesi sıfatı taşıdığı halde 1914-15'te Rusların Van'ı işgali sırasında onlarla işbirliğinin ön cephesinde yer alacak olan Pastırmacıyan daha sonra Ermenistan'ın ABD büyükelçiliğini de yapacaktı.

Taşnakların Osmanlı Bankası eylemiyle dile getirilen taleplerinin başında, Abdülhamid'in karşılığında Kıbrıs'ı verdiği Berlin Antlaşması'nda da anıldığı ismiyle "Vilayeti Sitte"de özerklik talebi vardı. Bu vilayetler Erzurum, Van, Mamuretül Aziz (bugünkü

5. Erich Feigl, *A Myth of Terror–Armenian Extremism: Its Causes and Its Historical Context*, Salzburg: EZG, 1986. s. 65-67.

Elazığ), Diyarbakır, Sivas ve Bitlis idi. Ermeni nüfus bu vilayetlerin hiçbirinde çoğunluk değildi, en fazla Van'da Müslüman nüfusa yaklaşıyordu, ama talepleri illerin tümünde Ermeni özerkliği idi.

İşte bu Vilayeti Sitte maddesi Mondros Mütarekesi'nde de yerini almış ve 1915 tehcir ve katliamlarında iktidarda olan İttihatçıların karşısına çıkmıştı.

Hep geri planda kalan, sıra dışı bir İttihatçı

İttihatçılar, "Ermeni işlerindeki hisseleri" nedeniyle İtilaf Devletleri, özellikle İngilizler tarafından yargılanacaklarını kestirebiliyorlardı. Bunun bir insanlık suçu olduğunun bilinciyle kaçarken, Ermeni tehcir işlerinde hissesi olmadığını bildikleri dava arkadaşlarını geride bırakmakta sakınca görmemişlerdi.

Oysa geride kalan herhangi bir İttihatçı değildi, çok önemli bir İttihatçıydı.

Mithat Şükrü, ilginç bir kişilikti. İttihat ve Terakki'nin hep gölgede kalmış teşkilatçılarındandı. Bakanlar Kurulu'nda görev almayı reddetmiş, örgüt işlerini tercih etmişti; Cemiyet'in yayın organı *Tanin*'i çıkarmayı üstlenmişti. Hatta daha en başında İttihatçılar, Kuran, bayrak, silah üzerine gizlilik yeminlerini edip üye kabul edilmeye onun Selanik'teki evinde başlamışlardı.

Enver'i örgüte alan oydu mesela, Hüseyin Cahit'i (Yalçın) ve diğer pek çok kişiyi de... Mithat Şükrü en dar, çekirdek halkadaydı.

İttihatçıların tetikçi takımı olan "Fedai" teşkilatını örgütleyen de oydu. Manastır'da, Selanik'teki ilk siyasi cinayetlerin, suikastların düzenlenmesinde, tetikçilerin seçilip görevlendirilmesinde birinci derecede sorumluydu. Bu siyasi cinayetlerdeki planlayıcı rolünü ileride anılarında ürkütücü bir sıradanlıkla, hiç süsüne kaçmadan, sanki bir kır gezisinde gördükleriymiş gibi anlatacaktı.

Teşkilat Abdülhamid'i devirip payitahtı ele geçirmek için Rumeli'deki örgütlenmenin yetmeyeceğini anlayınca, Anadolu çalışması başladı. Mithat Şükrü örgütlenmeyi artık orada da ayağa kaldırmak için Anadolu'ya geçti.

Burada ilginç bir ayrıntı var: Bursa'da Gönlü Ferah Oteli'nin bahçesinde dinlenirken bir gencin kendisiyle konuşmak istediği söylendi Mithat Şükrü'ye. İttihat Terakki'nin Bursa teşkilatına

▸ İttihat ve Terakki Genel Sekreteri Mithat Şükrü (Bleda) Bursa'da tanıştığı Mahmut Celal'e örgütün İzmir sorumluluğunu vermişti. Fotoğrafta "Galip Hoca" kod adıyla İstiklal Savaşı'nın Batı Cephesi gerilla örgütlenmesi sorumlusuyken görüntülenen Mahmut Celal (Bayar) Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk ve İnönü'nün ardından üçüncü cumhurbaşkanlığını yürütürken 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle devrilecekti. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

üye, Deutsche Orient Bank memuru Mahmut Celal ile böyle tanıştılar. Genci gözü tuttu. Merkez Komite'de görüşüldükten sonra Mahmut Celal İttihat ve Terakki'nin ilk İzmir Kâtib-i Mesul, yani İzmir sorumlusu olarak atandı.[6]

Genç Mahmut Celal, ileride İzmir'in işgalinin ardından dağlara çıkacak, "Galip Hoca" kod adıyla İstiklal Savaşı'nın sivil önderleri arasında yer alacak, Cumhuriyet'in ekonomik kalkınmasını örgütleyip Atatürk döneminde başbakanlığa atanacak olan Celal Bayar'dan başkası değildi. Bayar daha sonra Atatürk ve İnönü'nün ardından Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı seçilecek, ancak 27 Mayıs 1960 darbesiyle devrilecekti.

İttihat ve Terakki 1908'de 31 Mart Ayaklanması'yla alevlenen İstanbul'a Hareket Ordusu'yla yürüyüp Abdülhamid'i devirdiğinde de, 1913 Babıâli Baskını'yla, daha doğrusu bir darbe ile hükümeti ele geçirdiğinde de, 1915'te Ermeni tehciri başladığında da Mithat Şükrü hep devredeydi, ama hiç perde önünde değildi. Hükümette hiç görev almamış, hep Kâtib-i Umumi, Genel Sekreter görevinde kalmış, kelimenin tam anlamıyla tam bir "komitacıydı."

6. Bleda, a.g.e., s. 54-55.

"Ermeni tehcir işlerinde" yani 1909 Adana kalkışmasının bastırılması ile bütün bir 1915 felaketinde "hissesi bulunmaması" konusuna gelince...

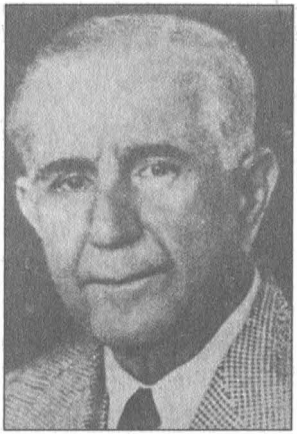
Mithat Şükrü "Ermenilerin dış etkilerle ayaklandığı ve dışarıdan yardım gördüğü" kanaatiyle "hudut şehir ve kasabalarımızdaki bazı Ermenileri o bölgelerden geri çekme", yani tehcir kararına katılmış, onay vermişti. Ermeni örgütlerin, zaten Kars ve Ardahan'ı daha 1856'da işgal etmiş Çarlık ordularından yana, yani işgalci düşman ordularının safında savaşa girdikleri konusunda hiçbirinde şüphe yoktu. Ancak sabotaj ve terör eylemlerine katılanların yakalanıp cezalandırılması başka, tehcir başka, savaş hali dahi olsa tutuklu ve sivillerin katledilmesi başka idi.

Mithat Şükrü anılarında "Aşırı davranışlarıyla Merkez-i Umumi'nin dikkatini çeken Doktor Bahaddin Şakir'in tutumu endişe yaratmıştı" diye yazacaktı mesela. Bunları henüz 1915 felaketi Ermeni örgütlerinde "soykırım" sayılmaya başlamadan önce yazmıştı. Bazı valiler geri çağırıldı. Aralarında Diyarbakır Valisi Doktor Reşit de vardı. İttihat ve Terakki'nin öncülü İttihad-ı Osmani Cemiyeti'nin dört kurucusundan biri olan Çerkez kökenli, eski Sivas Valisi Doktor Reşit, Diyarbakır, Bitlis, Muş bölgelerinde silahlanan, Türk ve Kürt Müslüman köylerini basıp ahaliyi öldüren Ermeni çeteleri bastırmakla görevliydi. Ama Doktor Reşit'in sorumluluğunda zorla göç ettirilen Ermeni sivillerin topluca –intikam ve yağma peşindeki– Türk ve Kürt çetelere teslim edildiği, can kaybının giderek arttığı bilgileri İstanbul'a kadar gelmekteydi.

Şöyle yazıyor Mithat Şükrü:

> Derhal kendisini kabul ettim. Kendisine ciddi bir lisanla sordum. "Siz" dedim, "hekimsiniz ve bu sıfatla can kurtarmakla vazifelisiniz. Nasıl oldu da bunca insanın yakalanıp ölümün kucağına atılmasına göz yumdunuz? [...] Bu davranışınızdan dolayı vicdanınız sizi rahatsız etmiyor mu?" Doktor Reşit bu işi "şahsi gururunu tatmin veya cebini doldurmak için" yapmadığı yanıtını verdi. Bakmıştı ki "vatan elden gidiyor", vicdanını susturmuştu.[7]

7. Bleda, a.g.e., s. 57-59.

▸ Mithat Şükrü (Bleda) İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hep gölgede kalan, hükümette görev almayı reddeden genel sekreteriydi. Kuran, bayrak, silah üzerine üyelik yemin törenleri onun Selanik'teki evinde başladı. Enver Paşa dahil ileride öne çıkacak pek çok ismi o Cemiyet'e aldı. Cemiyet'in suikast timini kuran da oydu, yayın organı *Tanin*'i çıkaran da. Ermeni tehcirine onay verdi ama sivil halka zulmedilmesine karşı çıktı; bu nedenle Taşnak kayıtlarında bile katliamlardan doğrudan sorumlu sayılmadı.

"Peki ya tarihi mesuliyet?" diye sormuştu Kâtib-i Umumi sorguya çektiği valiye. "Başka milletlerin hakkımda yazdıkları benim umurumda değil" cevabını vermişti Doktor.

Doktor Reşit Trablus'a sürüldü. Mondros'tan sonra tutuklanıp diğerleriyle Bekirağa Bölüğü'ne konuldu. Ermeni tehciri sırasında kıyımlardaki sorumluluğu nedeniyle idama mahkûm edilmişken kaçtı. Ve 1919 Şubat'ında polis tarafından yakalanmak üzereyken tabancasıyla intihar etti.

Malta Sürgünü ve Sevr Antlaşması

Mithat Şükrü, İstanbul'da kalmıştı ama o da tutuklanmaktan kurtulamamıştı; teşkilatın beyinlerindendi ne de olsa.

İttihatçıların Mondros Antlaşması'nı imzaladığı İngiliz Amiral Calthorpe ise artık İşgal Orduları Komutanı olarak bütün operasyonu yöneten kişiydi.

Sabık Kâtib-i Umumi 28 Mayıs 1919'da, yani Yunanistan ordularının İzmir'i işgale başlamasından 13, Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun'a çıkışından 9 gün sonra bir İngiliz ve bir Fransız subay arasında Bekirağa Bölüğü'ne getirildi. Ermenilerin maruz kaldığı tehcir ve katliam nedeniyle yargılanmak üzere Malta Adası'na götürülen 64 kişilik listede Mithat Şükrü'nün adı da yazılıydı.

Malta sürgünleri arasında kimler yoktu ki? Talat'tan önceki İt-

tihat Sadrazamı Sait Halim Paşa'dan Türkçülük ideolojisinin sözcüsü Ziya (Gökalp) Bey'e, eski İçişleri Bakanı Ali Fethi (Okyar) Bey'den "Hamidiye Kahramanı" olarak da bilinen ve Mondros'u Calthorpe ile birlikte imzalayan Rauf (Orbay) Bey'e kadar devrik yönetimin kaçmayıp da kalan bütün önemli isimleri İngilizler tarafından yargılanmak üzere Malta'ya gönderildi.

Dış dünya ile bağlantısının koptuğu Malta'dan tahliye olup eşinin sürgün hayatı yaşadığı Berlin'e geldiğinde, kendi deyimiyle "müthiş hakikat" ile karşılaştı Mithat Şükrü.

Zaten daha önce elden çıkan Selanik'in ardından İzmir de Yunanlar tarafından işgal edilmiş ve Sevr Antlaşması Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferid Paşa tarafından 10 Temmuz 1920'de kabul edilmişti. Bu antlaşmayla Ermenilere de Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de Van, Erzurum, Trabzon gibi şehirleri de içine alan geniş bir bölgede hâkimiyet öngörülüyordu. Osmanlı hanedanının son temsilcisi, tahtını koruyabilmek adına Türk imparatorluğundan geriye ne kaldıysa İtilaf Devletleri arasında bölüşülmesine izin vermişti. Türklerin elinde yalnızca İç Anadolu ve Batı Karadeniz'e açılan sınırlı bir sahil kalıyordu.

Ve Mithat Şükrü'ye yüreğini yakan başka haberler de geliyordu: Dava arkadaşları Talat, Bahaddin Şakir ve Cemal Azmi Ermeniler tarafından öldürülmüştü.

Tehcir kararını alan ve tehciri katliama dönüştüren İttihatçı yöneticiler Taşnak Partisi'nce oluşturulan suikast ekiplerince izleniyor, öldürülüyordu.

Taşnakların "Nemesis", İntikam Operasyonu

Taşnak Partisi suikast kararlarını, 27 Eylül 1919'da Erivan'da toplanan 9. Taşnak Kongresi'nde almıştı. Kongre, 1918 Mondros Mütarekesi'nin ve İngiliz yönetimindeki Malta mahkemelerinin Ermenilerin intikamını almakta yetersiz kaldığından hareketle, "Nemesis", yani İntikam Operasyonu başlattı. İki yüz kişilik bir "Kara liste" hazırladılar. O zamanlar "soykırım" tanımı henüz icat edilmemişti; Ermeni katliamından sorumlu gördüklerini öldüreceklerdi.[8]

8. Eric Bogosian, *Operation Nemesis: The Assasination Plot that Avenged the Armenian Genocide*, New York: Back Bay Books, 2015. s. 13.

▸ Karekin Pastırmacıyan hem kendi, hem de örgütü Taşnak Partisi'nin ismini ilk defa 1896'da İstanbul'daki Osmanlı Bankası baskınıyla duyurdu. İttihatçılarla anlaşarak 1908'deki İkinci Meşrutiyet Meclisi'ne Erzurum vekili olarak girdi. 1914'te Dünya Savaşı başlayınca Rus işgal ordularıyla saf tuttu. 1920'de Sevr Antlaşması'ndan umut kestiklerinde Ermeni tehcirinin intikamı için Nemesis Operasyonu'nu başlattı; çok sayıda Türk ve Azeri siyasetçinin öldürülmesine neden oldu. Armen Garo lakabıyla Ermeni halk kahramanı olarak anılıyor.

Nemesis Operasyonu'nun fikir babası Osmanlı Bankası baskını olayından tanıdığımız Armen Garo kod adlı Karekin Pastırmacıyan idi. Pastırmacıyan Fransız şilebiyle Marsilya'ya kaçtıktan sonra İttihatçılarla işbirliğine gitmiş, 1908 İhtilali'nden sonra Erzurum mebusu olarak Meclis'e girmişti. Sistemi içinden bilmekteydi. Operasyonun icra ve infaz sorumluluğuna Şahan Natali getirildi. Kimin kimi öldüreceği tek tek saptandı, gizlice işe koyuldular.

Taşnakların suikastlar zinciri 19 Eylül 1920'de Fetali Han Hoyski'nin Tiflis'te öldürülmesiyle başladı. Fetali (Fatali) Bey, Nuri Paşa'nın Bakü'ye girmesinin ardından kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Başbakanı, Müsavat Partisi'nin lideri idi. Kızıl Ordu'nun Bakü'ye girip cumhuriyeti dağıttığı 1920 Nisan ayında ailesiyle Tiflis'e göçmüştü. Tiflis'in Erivan Meydanı'nda Taşnak suikastçı Aram Yerganyan tarafından öldürüldü.

Onu Taşnakların "Bir numaralı düşman" saydıkları Talat Paşa izledi. Talat Paşa, 2 Kasım sabahı İstanbul'dan Karadeniz'e çıkan Alman gemisi tarafından Sivastopol Limanı'na bırakılmış, sonra Berlin'e geçmişti. Burada Ali Sai takma adıyla yeni bir örgütlenme kurmaya çalıştı, başaramadı. Soğomon Tehliryan adlı suikastçı tarafından Charlottenburg semtindeki evinin önünde 15 Temmuz 1921

▸ Enver ve Talat Paşalarla birlikte İttihat ve Terakki iktidarının üç kilit isminden biri olan Cemal Paşa, Ermeni Taşnak Partisi'nin 1915 tehcirinin intikamını almak gerekçesiyle düzenlediği "Nemesis" suikastlar zinciri içinde 21 Temmuz 1922'de Tiflis'te öldürüldü. Ankara bir tek onun cenazesini, daha İstiklal Savaşı sürerken Moskova'dan talep edip Erzurum'da defnetti. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

günü öldürüldü. Katil, mahkeme tarafından 1915 katliamının yol açtığı travma etkisiyle "cinnet geçirdiği" gerekçesiyle serbest bırakıldı.

Behbud Han Cevanşir de Azerbaycan'da Müsavat Hükümeti'nin İçişleri Bakanı olmuş, cumhuriyetin yıkılmasıyla İstanbul'a göçmüştü. Taşnaklar onu 1918 Eylül ayında Bakü'nün Ermeni mahallesinde katliam yaptırmakla suçluyordu. Cevanşir 18 Temmuz 1921'de İşgal altındaki İstanbul'da Taşnak militanı Misak Torlakyan tarafından Pera Palas'ın kapısının önünde vurulup öldürüldü.

Aynı yıl 5 Aralık'ta Talat Paşa'dan önceki sadrazam Said Halim Paşa Roma'da, 17 Nisan 1922'de Bahaeddin Şakir ve Cemal Azmi aynı gün Berlin'de Taşnak militanlarınca öldürüldü.

Cemal Paşa hâlâ Tiflis'teydi ve bütün bu ölüm haberleri ona da gelmekteydi ama o çoğu dava arkadaşından farklı bir yola girmişti. Doğu Cephesi komutanı Kâzım (Karabekir) Paşa aracılığıyla irtibat kurduğu İstiklal Savaşı'na katılma hazırlığı içinde olduğu biliniyordu. Ama bu girişim –velev ki haberleri dahi olsa– Taşnakların kararını değiştirmesi için bir gerekçe değildi. Cemal Paşa 21 Temmuz 1922'de Tiflis'te Karakin Lalayan ve Sergo Vartanyan adında iki Ermeni militan tarafından öldürüldü.

Nemesis Operasyonu belki de siyasi terör eylemleri tarihinin kayda geçmiş en şiddetli örneklerinden biriydi. Peki, bugün hâlâ varlığını sürdüren Taşnak Partisi bu eylemleri inkâr mı ediyor, yoksa üstleniyor muydu?

Bu konuyu 2008 yılında Erivan'da Taşnak Partisi Dış İlişkiler Sekreteri, yani diyaspora ile Ermenistan arasındaki irtibat yetkilisi olan Giro Manoyan'a sordum. Erivan'ın Cumhuriyet Meydanı'na çıkan caddelerinden birinde yer alan Taşnak Partisi Genel Merkezi'nin girişindeki kabul masasında Ermenistan ve parti bayraklarının yanı sıra bir de arka duvarı tamamen kaplayan bir resim, daha doğrusu duvara çizilmiş bir harita vardı. Bu, Sevr haritası idi. Taşnak Partisi'nin stratejik hedefi, aradan geçen neredeyse bir asra rağmen, Türk İstiklal Savaşı sayesinde ölü doğmuş Sevr'i canlandırabilmekti hâlâ. Manoyan bana girişin altında geniş bir alanda düzenledikleri parti müzesini de gezdirdi. Orada Armen Garo'ya, yani Osmanlı Bankası baskınından Nemesis Operasyonu cinayetlerine dek her yerde karşımıza çıkan Karekin Pastırmacıyan'a ayrı bir camekân ayrılmış olduğunu gördüm.

Manoyan, Talat Paşa'dan Bahaaddin Şakir'e dek hepsinin Taşnak Partisi kararıyla öldürüldüğünü doğruladı; "parti kayıtlarında hepsi vardı."

"Cemal Paşa'nın öldürülmesi hakkında parti kararımız vardı" dedi, "Öldürenlerden birisi de parti üyemizdi. Ama o eylem bizim talimatımızla yapılnuş değildir, dolayısıyla öldüren biz olmadık."

Cemal Paşa'yı öldürtenin Josef Stalin'in sağ kolu, o dönem Gürcistan'daki Sovyet gizli servisinin başı Lavrenti Beria olduğu hep söylendi.

Ermeni işlerinde Enver ve Cemal farkı

Peki ya Enver Paşa? Taşnak Partisi yetkilisi Manoyan'a onu da sordum.

Enver Paşa, İstanbul'dan kaçtıktan sonra Almanya'ya gitmişti. Burada Rus komünistlerle tanışıp Moskova'ya geçmişti. Vladimir Lenin dahil, devrimin öncü kadrosuyla görüşerek Türk ve Müslüman halkların İngiliz emperyalizmine karşı savaşında önderlik edebileceği tezini işledi. Böylece 1920'deki Doğu Halkları

Kurultayı için Türk komünistleriyle birlikte Bakü'ye davet edildi. Ancak Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyeleri onun Türkiye adına katılmasına ve konuşmasına izin vermeyince Moskova'daki yıldızı sönmeye başladı. Ama Bakü'de rağbet görmemesinin bir nedeni de Ermeni tehcirindeki rolü idi.

Bunun üzerine kendisini Sovyetler'e İstiklal Savaşı'ndan yanaymış gibi göstermeye başladı. Planı, Batum'da üslenerek Mustafa Kemal'i devirip Meclis'i ele geçirmek hedefiyle Anadolu'ya geçmekti. Mustafa Kemal buna engel oldu ve Sovyetler'e de bunu bildirdi.[9] Enver'in Türkiye ile ilişkileri bozacağını anlayan Sovyet yönetimi onu Orta Asya'daki Türk ve Müslüman isyan hareketlerini Moskova adına bastırması için Buhara'ya gönderdi; görevi, liderleri arasında Rus Parlamentosu Duma'nın Türkçü-sosyalist üyesi (ve Lenin'in yazılarında Validov olarak anılan) Zeki Velidi'nin de (Togan) bulunduğu Basmacılar Hareketi'ni bastırmak olacaktı. "Baskın yapanlar" anlamında Basmacılar denilen hareket 1917 Devrimi'nin ardından bağımsızlık arayışına giren Türkistan aydınları tarafından kurulmuş, şiddet eylemlerini de yaygın olarak kullanan bir hareketti. Hareket Kızıl Ordu'nun öncü birliklerini yenilgiye uğratmış, bugünkü Özbekistan ile Afganistan toprakları arasında kalan Fergana Vadisi'nden Buhara'ya kadar olan bölgede kontrolü ele almak üzereydi. Enver Paşa verilen görevi kabul etti ya da kendini kabul ettirmek adına eder göründü ama aslında Turan ülküsünden hiç vazgeçmemişti. Hedefi oradaki Türkçülerle buluşup, başlarına geçip Türkistan'ı kurmaktı.[10]

Ancak bir süre sonra Buhara'daki Türkçülerle de ters düştü. Bunun başlıca nedeni kendisine "İslam Orduları Başkomutanı ve Halifenin Damadı" gibi süslü bir mühür kazıtıp sadece Türkçülerin değil, bütün Müslümanların önderi olma iddiasını sürdürmekti. Atatürk *Nutuk*'ta Enver'in bu hamlesiyle Cumhuriyet ile sonuçlanacak İstiklal Savaşı'na da bir alternatif oluşturma niyetini eleştirecekti.[11] Enver Paşa, artık Basmacı Hareketi tarafından da dış-

9. Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005. s. 142-144.

10. David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları, 1994. s. 484-486.

11. Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011. s. 702-703.

▸ Enver Paşa hırsı, muhakeme yeteneklerinin önünde olan bir siyasetçiydi. Savaşı kaybedip Rusya'ya ülkeden kaçtığında Mustafa Kemal önderliğinde başlayan İstiklal Savaşı'nı da ele geçirmeye çalıştı, başaramadı. Orta Asya'daki Türklere, onlara rağmen liderlik etme niyetindeyken peşindeki Kızıl Ordu müfrezesinin Taşnak komutanı tarafından Pamir Dağları eteğinde öldürüldü.

lanmıştı. Üstelik onu Pan-Türkist olarak damgalayan Moskova da peşine bir Kızıl Ordu müfrezesi takmıştı. Müfreze Enver Paşa ve kendisine bağlı 25-30 kişilik bir grubu, bugünkü Tacikistan sınırları içindeki Pamir Dağları eteklerinde Çanga köyü yakınlarında 4 Ağustos 1922'de kuşattı. Enver teslim olmadı, çatışarak can verdi.

Taşnak Partisi yetkilisi Manoyan'a bu olaydaki rollerini sordum.

"Parti kayıtlarımıza göre" dedi Manoyan; "Enver'i vuran kişi Taşnak üyesiydi. Özel olarak bu infazla görevlendirilmiş değildi, ama üyemizdi."

Sovyet kayıtlarına Yakov Melkumov ismiyle geçmiş müfreze komutanı, Taşnak Partisi üyesi Hakob Melkumyan idi. Makineli tüfek ateşiyle yaralanan Enver Paşa'ya son kurşunu bizzat o sıkmıştı.

Ama burada, Ermeni meselesinin bugüne uzanan kökenlerini ilgilendiren önemli bir ayrıntı var. O da Cemal Paşa cinayetiyle ilgili.

Cemal Paşa öldürüldüğü sırada Batı Cephesi'nde Yunan işgal kuvvetlerine karşı taarruza hazırlanan Mustafa Kemal önderliğindeki Ankara hükümeti bir yandan da –diğerlerinin değil, ama özellikle– Cemal Paşa'nın derdine düşmüştü. Millet Meclisi Hü-

kümeti de Cemal'i Sovyet ajanlarının öldürdüğü kuşkusundaydı; Rauf Orbay ve Kâzım Karabekir, İstiklal Savaşı'na destek olan Sovyetler'i sıkıştırmaktaydı. Nihayet cenazesi özel yazışmalar sonucu alınıp Erzurum'da defnedildi.

Yani Enver'i yeniden Türkiye'ye sokmamak için özel çaba harcayan Anadolu hükümeti Cemal'in yasını tutuyor, hiç değilse cansız bedenini almaya çalışıyor ve nihayetinde alıyordu.

Çünkü Ankara, Cemal Paşa'nın Ermeni katliamının planlayıcılarından olmadığına inanmaktaydı. Üstelik sadece Ankara da değildi bu kanıda olan.

Tarihçi Hikmet Özdemir, o dönem İstanbul'daki Avusturya-Macaristan Büyükelçiliği Askeri Ataşesi Joseph Pomianowski'nin Cemal Paşa hakkında Viyana'ya geçtiği raporda "Cemal, sık sık Enver ve Talat'ın aldıkları zorunlu tedbirlere prensip itibarıyla muhalefet ederdi. Hatta Ermenilerin sürülmesine dahi karşıydı" dediğini aktarır. Liman von Sanders, Cemal Paşa'nın Ermeni göç yollarında kurdurduğu sağlık ve bakım yurtları, yetimhaneler için "kendi birliklerine zarar vermek pahasına" savaş halindeki Dördüncü Ordu erzak ve imkânlarını kullanmasını eleştiriyordu. Filistin Cephesi'nde Cemal Paşa'nın karargâhında çalışan Alman kurmay Kress von Kressenstein, "Ermeni sorununda Cemal Paşa [...] düşmanlarına karşı şövalyece ve insanca yaklaştığını ispatlamış" ve "sonsuz elem ve ıstırapların azaltılması için candan gayret sarf etmiştir" diye yazacaktı anılarında. Hatta Cemal'in bu tutumu Rus genelkurmayında zafiyet olarak değerlendirilecekti: Sykes-Picot Anlaşması'yla sonuçlanacak Osmanlı'yı parçalama girişiminin fikir babası Rus Dışişleri Bakanı Sergey Sazonov, Rusya'nın Londra, Paris ve Roma büyükelçilerine Cemal Paşa'nın "kazanılarak" başa geçirileceği bir komplo planı için İngiliz, Fransız, İtalyan hükümetleri nezdinde nabız yoklamaları talimatını vermişti.[12]

Üstelik Cemal Paşa kendisi de Ermeni "tehcir ve katli" kararına katılmadığını söylüyordu. Cemal Paşa'nın torunu, gazeteci Hasan Cemal dedesinin ölümünden birkaç yıl önce 1919'da Berlin'de yayımladığı anılarından şu bölümü aktaracaktı yıllar sonra:

12. Hikmet Özdemir, *Cemal Paşa ve Ermeni Göçmenler-4. Ordu'nun İnsani Yardımları*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009. S. 35-39.

> Ermeni tehcir ve katli meselesiyle ben zerre kadar ilgili değilim. Tehcir kararı verildiği zaman müzakereye katılmadığım gibi katl'leri engelledim. Tehcirin yapılmasından sonra göçmenlere azami yardımda bulundum. Fakat acaba İstanbul'da bulunsaydım, Doğu Anadolu vilayetlerinde ve ordunun gerilerinde geçen olayları bilerek müzakerelere katılsaydım, tehcir kararına onay vermeyecek miydim? Burasını şimdi takdir edemem.[13]

İttihat ve Terakki hükümetinin merkez üçlüsü içinde paşalık unvanını siyasi yoldan Padişah tarafından değil, askeri liyakat bakımından alan tek üye olan Cemal Paşa, katılmadığı karardaki kolektif sorumluluğunu inkâr etmeme dürüstlüğünü vicdan muhasebesi yoluyla gösteriyor ancak muhalif kaldığını da açıkça söylüyordu. Cemal Paşa'ya göre bütün Ermeni meselesinin arkasında Rusya vardı: "Moskof, Ermeni'yi Türk'e musallat etti. Türk 'ölmemek için Ermeni'yi öldürmek lazımdır' fikrine düştü. İşte bundan dolayı tanığı olduğumuz olaylar ve facialar meydana geldi. Bir taraftan iddia olunduğu gibi altı yüz bin Ermeni, diğer taraftan bir buçuk milyon Türk ve Kürt yere serildi."[14]

Ankara'da artık Mustafa Kemal önderliğinde çalışan kadronun büyük kısmı da İttihatçı kökenden geliyordu ama Enver ile çoktan yollarını ayırmışlardı; neyin ne olduğunu, kimin nerede hata yaptığını biliyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'ndaki dost ve düşmanlar gibi İstiklal Savaşı'ndaki Ankara da Cemal Paşa'yı, özellikle Ermeni sorununda ayrı bir yere koyuyordu.

Çünkü Ankara, yeni Türk devletini "Ermeni işleri"ne bizzat katılmamış isimlerle kurmak istiyor, bu kanlı mirası taşımak istemiyordu.

İntikam ateşi yeniden alevleniyor

Ancak genç Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı mirasını reddetti diye o mirasta iyi veya kötü hissesi olanlar, yani Ermeni örgütlenmeleri bu işin üzerine sünger çekmeye yanaşmıyordu.

Örneğin ABD, Cumhuriyet ilan etmiş yeni Türkiye'ye büyükel-

13. Hasan Cemal, *1915: Ermeni Soykırımı*, İstanbul: Everest Yayınları, 2012. s. 20.

14. Cemal Paşa, *Hatıralar*, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2001. s. 413.

çi atamak için 1927'ye dek beklemiş ve buna verdiği önemi göstermek için de elindeki en değerli diplomatı, Dışişleri Müsteşarı Joseph Grew'u görevlendirmişti. (Grew, Atatürk'ün sesli film kayıtlarından birinde, ABD Büyükelçisi ile buluşmasında yanında görülen kişiydi.) Grew anılarında, ailesiyle birlikte 31 Temmuz 1927'de New York Limanı'ndan hareket etmeden önce düzenlenen veda toplantılarından birinde "nazik bir beyefendi"nin kendisine yaklaştığını anlatacaktı. Nazik beyefendi Ermeni olduğunu, Ermeni milletinin acılarına dikkat çekmek için en iyi yolun Grew'u, veya Milletler Cemiyeti'ndeki Türk büyükelçisini, "ya da en iyisi her ikisini de vurmak" olduğunu düşündüğünü söylüyordu. Gizli Servis alarma geçmiş, bomba uzmanları çağırılıp gemide arama yapmışlar ve ABD Büyükelçisi Türkiye yoluna ölüm tehdidi altında çıkmıştı.[15]

Şimdi filmi bir hayli ileri alalım, bu kez ABD'nin batı kıyısına, Los Angeles'teki UCLA, California Üniversitesi'ne gidelim.

Los Angeles'ta başlayan cinayet zinciri

Üniversitenin tarih profesörlerinden Stanford Shaw'un lojmanı 4 Ekim 1977 sabaha karşı saat 03.50'de bombalandı. Shaw ve eşi saldırıdan sağ kurtuldu. Saldırının nedeni Shaw'un aynı yıl yayımladığı *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye'nin Tarihi* kitabında Ermeni soykırımı iddiasının Ermeni milliyetçileri tarafından uydurulmuş bir efsane olduğunu yazmış olmasıydı. Bombayı koyan üniversite öğrencisi, Merzifon'dan ABD'ye göçmüş bir ailenin oğlu olan Monte Melkonyan idi.[16]

Bu, Melkonyan'ın ilk terör eylemiydi ve daha sonrakilerin yanında hayli masum kalacaktı. Yakında belli başlı istihbarat servisleri Melkonyan'ı Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu, ya da kısa adıyla ASALA'nın acımasız bir militanı ve yöneticilerinden birisi olarak tanıyacaktı.

Melkonyan, Shaw'un evini bombalayıp yeraltı örgütlerinin dikkatini çektiğinde henüz yalnızca Türkiye'ye Ermenilere soykırım

15. Joseph C. Grew, *Yeni Türkiye-Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisinin Anıları*, Çev. Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul: Multilingual Yayınları, 1999. s. 18.

16. Markar Melkonian, *My Brother's Road*, New York: Tauris, 2007. s. 37.

uyguladığını şiddet yoluyla kabul ettirmek isteyen, o zamanların deyimiyle "bağımsız terörist", bugünün deyimiyle "yalnız kurt" sınıfındaydı. "Soykırım yok" diyen profesörün evini bombalaması eyleminde ona ilham veren de dört yıl önce işlenen iki cinayetti.

Türkiye'nin Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar birkaç gün önce bir telefon almıştı. Kendisini İranlı olarak tanıtan yaşlı bir adam Osmanlı döneminden kalma iki tarihi eseri Türkiye Cumhuriyeti'ne bağışlamak, bunu da bizzat başkonsolosa teslim etmek istiyordu. 27 Ocak 1973'te Santa Barbara'da Biltmore Oteli'nde buluşmak üzere sözleştiler. Baydar, araç kullanmadığı için Konsolos Yardımcısı Bahadır Demir'den rica etti, birlikte gittiler.

Yaşlı adam belgeleri teslim etti, makbuzunu aldı, birlikte yemeğe geçtiler. Yemek sırasında 77 yaşındaki adam İranlı olmadığını, Ermeni olduğunu açıkladı. Los Angeles zaten Türkiye göçmeni Ermenilerin yoğun yerleştiği bir şehirdi ve başkonsolosluğun önemli bir işi de bu konuydu. Baydar ile tartışmaya başladılar. Adam birden yanında getirdiği içi oyulmuş kitaba gizlediği otomatik Luger tabancayı çekip "Sizi öldüreceğim" diye bağırdı ve iki Türk diplomata dokuz el ateş etti. Diplomatlar ağır yaralandılar ama ölmemişlerdi. Bunun üzerine adam bu defa bir Browning otomatik çıkararak diplomatların başlarına birer kurşun sıktı. Baydar ve Demir yirmi yıl kadar sürecek cinayet zincirinin ilk iki şehidi olarak Dışişleri tarihine geçti.

Cinayetten sonra soğukkanlılıkla otel resepsiyonuna telefon edip "Polis çağırın, adam öldürdüm" diyen yaşlı adam Gurgen Yanikyan idi. 1895 Erzurum doğumluydu. Ermeni meselesi alevlenince ailesi onu mühendislik okuması için Moskova'ya göndermişti. 1915 tehcirinde ailesinden 26 kişinin öldürüldüğünü öğrenince Kafkas Cephesi'ne gelip Rus ordusuna katılmış, Türklere karşı savaşmıştı. Önce İran'a yerleşmiş, orada evlenmiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1946'da da Fransa üzerinden ABD'ye göçmüştü.

Yanikyan'ın Türk diplomatları öldürmeden önce bazı Ermeni gazetelerine mektup yazarak Türk diplomatlarına karşı dünyanın her yerinde saldırı çağrısında bulunduğu anlaşıldı. O da tıpkı yarım asır önce Berlin'de Talat Paşa'yı vuran Soğomon Tehliryan gibi, davanın duyulması adına cinayet mahallini terk etmemişti. Taşnak Partisi'nin 1920'lerdeki silahlı propaganda taktiği bu yol-

▸ Küllendiği sanılan intikam ateşi 77 yaşındaki Gurgen Yanikyan'ın 1973'te Los Angeles'te iki Türk diplomatı, Mehmet Baydar ve Bahadır Demir'i davet ettiği yemek sırasında öldürmesiyle yeniden alevlendi. Cinayetler Ortadoğu'da yankılanacak ve silahlı Ermeni örgütleri arasında Türk diplomatlarına saldırı üzerinden kanlı bir rekabeti tetikleyecekti.

la, daha sonra terör eylemlerine katılacak Ermeni militanlar tarafından da benimsendi; cinayeti işledikten sonra kaçmıyor, teslim olup mahkemede davalarının propagandasını yapıyorlardı.

Amerikan mahkemesi Yanikyan'ın umduğu gibi bu davayı soykırım iddiasının kabulü anlamına gelecek şekilde değil, cinayet olarak karara bağladı ve Yanikyan'ı ömür boyu hapse mahkûm etti. Ancak Gurgen Yanikyan, yarım asırdır uykuda olan davayı yeniden canlandıran kişi oldu. Nitekim aynı yıl, 1973 Nisan ayında Türk Hava Yolları (THY) Paris bürosunun, Ekim'de de New York'ta Türkiye tanıtım bürosunun bombalanması, aslında var olmayan bir "Yanikyan komandoları" adına üstlenildi.

Yanikyan'ın cinayetle birlikte yaptığı çağrının yankıları kısa sürede Ortadoğu'ya ulaştı. Nitekim 1975'te Türk diplomatlarını öldüren, Türk hedeflerine saldıran iki terör örgütü, Ermenistan'ın Kurtuluşu için Gizli Ermeni Ordusu (ASALA) ve Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (JCAG) Ortadoğu'da kurulup eylemlerine başlayacaktı.

Yanikyan'ın uyandırdığı davanın adı ise Talat Paşa zamanında "intikam" idi, artık "soykırım" olmuştu.

Soykırım tartışması başlıyor

Soykırım nispeten yeni, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Nazilerin tahminen altı milyon Yahudi'yi, sadece Yahudi oldukları için öldürmeleri üzerine geliştirilmiş bir kavram; ortaya atan

Amerikalı hukukçu Raphael Lemkin olmuş.[17] Örneğin Ermenilerin uğradığı kıyımı dünyaya duyuran (ve bu planın arkasında Almanya'yı gören) dönemin ABD İstanbul Büyükelçisi Henry Morgenthau, kitabında "katliamlar" demiş, "bir ulusun katli" demiş, "şeytani vahşet" demiş, ama "soykırım" dememiş.[18] Örneğin İkinci Dünya Savaşı öncesinde yazılmış ve hâlâ Ermeni diyasporasının kült kitaplarından sayılan, İzmir Ermenilerinden Marie Sarrafian Banker'in *My Beloved Armenia* [Benim Sevgili Ermenistanım] kitabında, Türkler için "işkenceci", "yılan" gibi sıfatlar kullanılmış, Türklerin Hıristiyanları "diri diri gömdüğü" iddiasına yer verilmiş, genel olarak katliamlardan söz edilmiş, ama "soykırım", hatta bugün yaygın olarak kullanılan "kırım" kelimesi dahi kullanılmamış.[19] Yaşanan olaya Ermenice "Medz Yeghern" deniyordu örneğin; "Büyük Felaket" anlamına geliyordu.

Bunun nedeni, henüz "soykırım" kavramının, deyim yerindeyse icat edilmemiş, geliştirilmemiş olmasıydı. Nitekim İngiliz parlamentosunun 1915 tehciri üzerine Savaş Bakanlığı'na ısmarlayıp 1916'da yayımladığı *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere Muamele*, ya da bilinen adıyla *Mavi Kitap*'ı James Bryce ile birlikte yazan tarihçi Arnold Toynbee, o kitapta "katliam" ve "mezalim" tanımlarını kullanmıştı. Ama Toynbee daha sonra 60'larda yazdığı makalelerde ve BBC'de yaptığı yorumlarda yapılanı "soykırım" olarak nitelemişti.

Lemkin'in çalışmaları sonucu 9 Aralık 1948'de üye devletlerin imzasına açılan Birleşmiş Milletler Soykırım Konvansiyonu'na göre "ulusal, etnik ya da dini bir grubu, bu niteliği yüzünden kısmen, ya da tamamen yok etmek" amacı ile soykırım suçu şu beş tip eylem çerçevesinde tanımlanıyordu:

Grup üyelerinin öldürülmesi;

Grup üyelerinin fizik veya zihin sağlığını bozucu girişimler;

Grubun kısmi veya fiziki yok olmasına neden olacak varlık koşullarına kasten sürüklenmesi;

17. Taner Timur, *1915 Sonrası Türkler ve Ermeniler*, Ankara: İmge Kitabevi, 2001. s. 97-98.

18. Henry Morgenthau, *Ambassador Morgenthau's Story*, New York: Double Day, 1918. s. 301-308.

19. Marie Sarrafian Banker, My Beloved Armenia, Chicago: The Bible Institute Colportage Ass'n, 1939. s. 142-153.

Grup içi doğumları önleyici tedbirler alınması;

Gruba ait çocukların bir başka gruba transfer edilmeleri, başka deyişle yetimhaneler ya da evlat edinmeler aracılığıyla çoğunluk kimliğine büründürülmeleri.

Soykırım sözcüğünün dolaşıma girmesinden itibaren Ermeni siyasetçiler ve destekçileri 1915 tehciri ve öncesinde Osmanlı Türkiyesinde yaşayan 1,5 milyon Ermeni'nin soykırım niyetiyle katledildiğini öne sürüyor. Bu amaçla Talat Paşa'nın tehcir talimatı verdiği 24 Nisan telgrafının yıldönümünde ülke parlamentolarına, en çok da ABD Kongresi'ne önergeler veriliyor. Bugüne dek pek çok ülke parlamentosu, hukuki geçerliliği olmasa da siyasi anlamı olacak şekilde 1915 tehcirine "soykırım" dedi. Son olarak Alman Parlamentosu Bundestag, üstelik Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olunması nedeniyle ortak sorumluluklarını da kabul ederek 2016'da soykırımı "tanıma" kararı aldı ve Türkiye ile bir kriz de bu yüzden çıktı. Türkiye'nin bu konuda resmi tutumu, "Siyasiler karar veremez, tarihçilere bırakalım" yönünde.

Türk resmi kayıtlarına göre o dönem Türkiye'de yaşayan toplam Ermeni nüfusu 1,3 milyondu ve bunun 300 bin kadarı tehcir sırasında "ölmüş ya da öldürülmüştü.[20] Bir o kadar da Müslüman Türk ve Kürt, Rus ve Fransız ordularının korumasındaki Ermeni çeteler tarafından öldürülmüştü. Daha önce Cemal Paşa'nın 1919'da yayımlanan anılarında ise "iddia olunduğu gibi 600 bin Ermeni'nin yere serildiğini" aktarmıştık. Ermenistan Komünist Partisi'nin 2-6 Mart 1919'da Üçüncü Enternasyonal'e gönderdiği raporda, "Taşnakların uzağı göremeyen ve maceracı politikaları sonucunda" Türkiye Ermenilerinin "300 bin ila 500 bin arasında kurban verdiği" yazılıyor, ortaya çıkan felakette bir yandan Taşnak, diğer yandan Azeri Müsavat Partisi'nin karşılıklı katliam çağrılarının payından bahsediliyordu.[21]

2008 yılında vefat eden Gündüz Aktan, yıllarca büyükelçi sıfatıyla Ermeni soykırımı iddialarına karşı uluslararası zeminde diplomatik mücadele verdi. Ancak Aktan, ömrünün son yıllarında Ermeni soykırımı iddiaları karşısında, üstelik artık Milliyetçi Hareket

20. Timur, a.g.e., s. 100.

21. Mehmet Perinçek, *Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi*, İstanbul: Doğan Kitap, 2007. s. 135.

Partisi (MHP) milletvekili sıfatı taşımasına rağmen, daha farklı bir kanıya sahip olmuştu. TBMM yayınları arasındaki *Devletler Hukukuna Göre Ermeni Sorunu* derlemesinde şunları söyleyecekti:

> Siyasi amaçla dahi olsa, bir sivil halkın sistematik ve kitlesel biçimde öldürülmesi insanlığa karşı suç oluşturuyor. [...] Unutmamak gerekiyor ki, doğrudan etkisi olan öldürme gibi fiillerin yanında, devletin görevini ihmal ederek, ölümlere bilerek neden olması da soykırım fiili sayılabiliyor. Bu nedenle, ölümlerin bir grubu yok etme kastıyla yapılıp yapılmadığı ve tehcirin gizli bir soykırım olup olmadığı üzerinde durulması gerekiyor.[22]

Bu sözler Aktan'ın Ermeni soykırımı iddialarını kabul ettiği anlamına gelmiyor, fakat samimiyetle tartıştığını gösteriyordu.

Ne öldürülen insan sayısının farklı verilmesi, ne yapılan işe soykırım ya da karşılıklı katliam denilmesi yaşanan felaketin, tarihin gördüğü en büyük insanlık trajedilerinden birisi olduğu gerçeğini değiştiriyor. Neticede Yanikyan'ın Türkiye'nin Los Angeles başkonsolosu ve yardımcısını öldürmesiyle "soykırım" kutusunun kapağı açılmış, kutunun içindekiler dört bir yana saçılmıştı.

Kabına sığmayan üniversite öğrencisi Monte Melkonyan'ı 1977'de "Soykırım bir efsanedir" diyen tarih profesörü Shaw'un evini bombalamaya yönelten atmosfer işte buydu.

Melkonyan'ın ASALA'ya katılması 1980 yılında Beyrut'ta olacaktı.

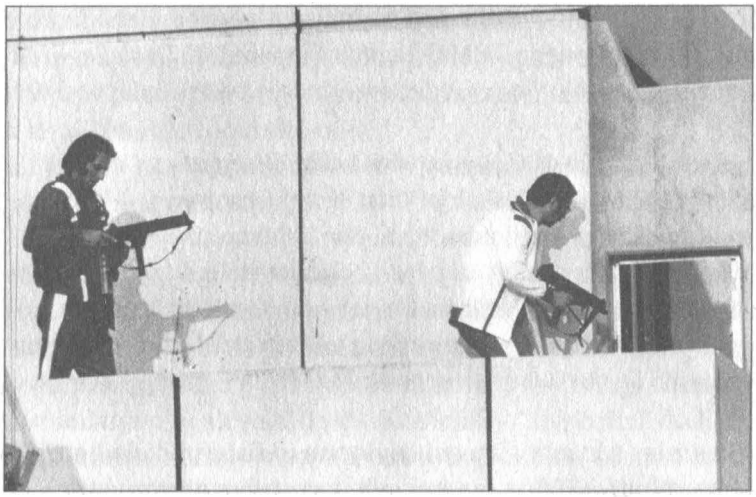
ASALA ise 1975'te Lübnan İç Savaşı ortamında Beyrut'ta kurulmuştu.

ASALA'nın kuruluşunda KGB parmağı

ASALA'nın kurucusu, Agop Agopyan adıyla tanınan, Mihran Mihranyan, Minas Ohanyan gibi başka takma isimler de kullanan, asıl adı Harityun Taguşyan olan bir Musul Ermenisiydi.

Lise eğitimini tamamlamadan evden kaçarak, 16 yaşında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) içinde Yaser Arafat'ın El Fetih'inden sonra en güçlü grup olan Filistin'in Kurtuluşu için Halk Cephesi'ne (FKHC) katılmıştı. FKHC, 1967'de El Fetih yönetimin-

22. Gündüz Aktan, "Meclis Raporu", http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index2_1_1.htm.

▸ Musul'daki evinden 15 yaşında Suriye'ye kaçarak Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi'ne (FKHC) katılan Harityun Taguşyan, kısa sürede örgütün iki numarası Wadie Haddad'ın sağ kolu haline gelecekti. Aslında silahlı örgütler arasında bir eylem birliği projesini olan Kara Eylül'ün, 1972'de Münih Olimpiyat Köyü'nü basıp İsrailli sporcuları öldürmesi olayında yer aldığı yazıldı. Ama dünya onu yakında ASALA'nın kurucusu Agop Agopyan adıyla tanıyacaktı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

den dışlanan Corc Habaş ve Beyrut Amerikan Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden tanıştığı Wadie Haddad tarafından kurulmuştu.

Habaş ve Haddad ile birlikte El Fetih'ten kopan, onlardan bir on yaş kadar daha genç bir Filistinli daha vardı. Adı Nayif Havatme idi. FKHC'nin Marksist-Leninist çizgisini ilan ettiği 1969 kongresinde de Havatme dışlandı; diğerleri onun Suriye istihbaratı El Muhaberat'a çalıştığını düşünüyorlardı. O da kendi örgütünü kurdu: Filistin'in Kurtuluşu için Demokratik Cephe (FKDC). Havatme ve Demokratik Cephe'nin Türkiye açısından ayrı bir önemi olacaktı; yalnızca Türkiye'den 1970 ve 80'lerde Filistin'e giden silahlı sol gruplara eğitim vermekle sınırlı olmayan bu önemi, ilerleyen sayfalara bırakalım. Agopyan'a dönersek, FKHC'ye daha kuruluşunda katılan Agopyan kısa sürede Haddad'ın adeta çırağı oldu. İleride terör eylemlerinde kullanacağı bütün taktikleri FKHC'nin iki numarası ve Dış Operasyonlar Sorumlusu olan Haddad'ın yanında öğrendi; onun yetiştirmesi, çırağı ve sağ kolu oldu. Haddad'ın

yönlendirmesiyle bir tür paravan örgüt olan Kara Eylül'ün bazı eylemlerinin ya içinde ya hazırlığında yer aldı. Bu eylemler arasında 1972 Münih Olimpiyat Köyü'nde İsrailli sporcuların öldürülmesi sonrasında, 1973'te Roma-Beyrut-Tahran seferini yapacak *Alitalia* uçağının Atina'ya kaçırılıp rehinelerin öldürülmesi ve 1974'te Kuveyt'teki Japon Büyükelçiliği'nin basılması eylemleri de vardı. Monte Melkonyan'ın kardeşi Markar'ın aktardığına göre, bu süre içinde Leyla Halid, "Çakal Carlos" olarak tanınan Ilıch Sanchez Ramirez ve Japon Kızıl Ordusu'nun başı Yatsuka Furuya gibi uluslararası terör eylemleriyle nam salan isimleri tanıdı.[23]

İşte 1975 Ocak ayında Los Angeles'teki Türk Başkonsolosu Mehmet Baydar ve yardımcısı Bahadır Demir'in Gurgen Yanikyan tarafından öldürüldüğü haberi ve Yanikyan'ın Türk hedeflerine saldırı çağrısı Beyrut'a bu koşullarda ulaştı.[24]

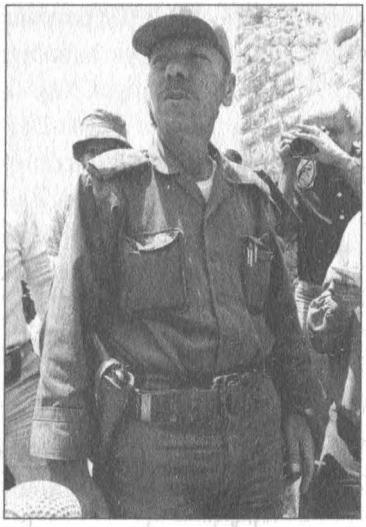
Lübnan'da 1975'te patlayan iç savaş bütün hızıyla devam ediyordu. Beyrut mahalle mahalle bölünmüştü. Bunlardan birisi de Ermeni nüfusun yoğunlukla yaşadığı Burç Hamud mahallesiydi. Hıristiyan-Müslüman çatışma hattının kritik bir noktasında yer alan mahalle Taşnak Partisi'nin kontrolü altındaydı. Bir yandan Hizbullah, diğer yandan Falanjistlerle çevriliydi. Taşnak yöneticileri mahalleyi saldırılardan korumak için milis teşkilatını silahlandırıp savunma eğitimi veriyor, arada ezilmemek için de tarafsızlıklarını ilan ediyorlardı. O nedenle başlarını belaya sokacak daha radikal unsurları aralarında istemiyorlardı. Yani Agopyan gibilere aralarında yer yoktu.

Lübnan İç Savaşı, El Fetih ve FKHC arasındaki çelişkileri rafa kaldırmış, hemen hemen bütün Filistinli gruplar İsrail işbirlikçisi Falanjistlere karşı eylem birliğine gitmişlerdi. Operasyonu Arafat'ın sağ kolu ve istihbarat şefi Abu Iyad kod adlı Salah Halef yönetiyordu. Filistinli grupların Hıristiyan mahallelerine, özellikle de Burç Hamud'a girme ihtiyacı vardı.

Abu Iyad işte o sıralarda Wadie Haddad'ın komutası altında-

23. Melkonian, a.g.e., s. 76.

24. O sırada CIA'in "Yakındoğu" masasında, "Arap Operasyonları"na Duane Clarridge bakıyordu. 1968-1972 arasındaki Türkiye istasyon şefliğinin ardından Ortadoğu'nun yine en derin krizlerinden birisi yaşanırken bu göreve getirilmişti. Ayrıntılar için kitabın "Maocu Partiyi kurduran CIA Ajanı Türkiye'de" bölümüne bakabilirsiniz..

▸ Filistinli örgütler iç savaşın vurduğu Beyrut'ta tarafsızlık siyaseti güden Taşnakların hâkim olduğu stratejik konumdaki Hıristiyan mahallesine giremiyordu. Agopyan kendisinden orada "Kara Eylül benzeri" (sonra ASALA olacak) bir örgütü kurması istendiğinde FKHC dış operasyonlar sorumlusu Wadie Haddad'ın (yanda) yardımcısıydı. Haddad'ın KGB'nin Ortadoğu'daki önemli ajanlarından birisi olduğu Sovyetlerin yıkılmasının ardından yayımlanan Mitrokhin Arşivi'yle ortaya çıkacaktı; kod adı "Natzionalist - Milliyetçi" idi. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

ki Agopyan'a bir öneride bulundu. Neden Taşnaklardan ayrı, Kara Eylül benzeri bir grup kurup, ortak düşmana, yani İsrail dostu Türkiye'ye karşı eyleme geçmiyorlardı?[25]

Abu Iyad'ın bu inisiyatifinin Habaş ve Haddad arasında nasıl koordine edildiğini bilemiyoruz, henüz ortaya çıkmadı. Çünkü Abu Iyad 1991'de Tunus'ta Filistinli Abu Nidal Grubu'nun, korumaları arasına yerleştirdiği bir ajanı tarafından öldürüldü. Cinayetin arkasında Abu Iyad'ın CIA ile işbirliği yaptığından şüphelenen Irak lideri Saddam Hüseyin'in bulunduğu haberleri çıktı ve bu haberler yalanlanmadı.

Ancak asıl ilginç bilgi, Sovyetler Birliği'nin 1991 Aralık ayında resmen dağılmasından sonra 1999'da yayımlanan Mitrokhin Arşivi'nde açığa çıktı: Onun onayı olmaksızın sağ kolu Agopyan'ın yeni bir silahlı örgüt, bir Ermeni silahlı örgütü kurmasının mümkün olmadığı Haddad, 1970'ten bu yana Rus gizli servisi KGB'nin kadrolu ajanı olarak devşirilmişti.

Yuri Andropov, 1967'de KGB'nin yönetimine geldikten bir süre sonra "Siyasi amaçlı özel eylemler" adı altında yeni bir birim kurdu. Bu birimin amacı NATO üyesi ülkelerde istikrarsızlığa yol açacak suikast, sabotaj, terör eylemleri düzenlemek, ABD ve

25. Melkonian, a.g.e., s. 77.

İngiltere'nin etkisini zayıflatmaktı. Bu çerçevede Ortadoğu, öncelikli hedefler arasındaydı. Andropov, ölümünden sonra yerine geçeceği Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Genel Sekreteri ve SSCB devlet başkanı Leonid Brejnev'e, Filistin'in Kurtuluşu için Halk Cephesi'nin (FKHC) son eylemlerinden ve İsrail'e karşı saldırıların arkasındaki isim olan Haddad'dan bahsetti. Brejnev'in onayıyla, bölgede CIA eylemlerine cevap verecek özel operasyonları yönetme görevi için 1970 başlarında Haddad'a teklif götürüldü. Haddad kabul etti ve Natzioanalist kod ismiyle KGB kadrosuna alındı. Haddad'ın eylemlerde kullanılacak silah talebi üzerine Sovyet Pasifik Filosu'na bağlı (tıpkı 27 Nisan 2017'de İstanbul açıklarında sandıklar dolusu silah ve mermiyle batan türden) bir istihbarat gemisi, 1970'in ikinci yarısında Yemen'in Aden Limanı açıklarında FKHC elemanlarına o zamana dek görülmemiş boyutlarda silah teslim etti. Özel yapım mayınlar dışında tamamı NATO üyesi ülkelerin silahlarından seçilmişti. 10'u susturuculu olmak üzer 50 Alman yapımı tabanca, 50 Amerikan yapımı AR-16 otomatik tüfek ve onlara ait 30 bin mermi, 5 İngiliz yapımı Sterling susturuculu otomatik tüfek ve 36 bin mermisi, 50 MG-ZI ağır makineli ile 10 bin mermisi ve çok sayıda patlayıcı.[26]

Haddad işte buydu. Abu Iyad'ın Agopyan'a yaptığı öneri KGB'nin de işine gelebilirdi. Çünkü zaten Rusların de Burç Hamud'a erişimi yoktu, bu bir fırsat olabilirdi. Ayrıca yeni kurulacak ve Taşnak'tan daha radikal olan bir Ermeni örgütü, bölgedeki NATO ve İsrail çıkarlarına zarar verebilirdi. Haddad projeyi onayladı.

Türk diplomatların canı üzerinden terör rekabeti

Agopyan da kolları sıvadı. Önce merkez yapısını oluşturacak, ama eylemlere karışmayacak, Ermeni camiasında itibarı olan isimler aradı; buldu da. Beyrut'ta yaşayan yaşını başını almış, okumuş yazmış iki Ermeni, ASALA'nın diğer iki kurucusu oldu: Beyrut doğumlu James Karnusyan ve Suriye, Menbic doğumlu Kevork Acemyan.

Acemyan'ın vasıtasıyla ilk tetikçilerini de örgütleyip eğittiler:

26. Christopher Andrew ve Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield-The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York: Basic Books, 1999. s. 374; 380-381.

Yaşı henüz yirmisine gelmemiş Agop Tarakçıyan kısa sürede pek çok Türk diplomatın katili olacaktı.

ASALA adına üstlenilen ilk eylem Beyrut'taki THY bürosunun bombalanmasıydı. O günlerde herkes birbirinin binasını bombalıyordu, iç savaş vardı, kimse üzerinde durmadı.

Ama 22 Ekim 1975'te durum değişti. Türkiye'nin Viyana Büyükelçisi Daniş Tunalıgil, zorla binaya giren üç militan tarafından öldürülmüştü. Herkesin aklına ilk gelen 1974 Kıbrıs Askeri Harekâtı'nın intikamı oldu; gerek Türk, gerek Avusturya makamları Kıbrıs Rum örgütü EOKA'dan (daha doğrusu onun yerine kurulan EOKA-B'den) kuşkulanıyordu. Eylemin ASALA adında yeni bir örgüt tarafından üstlenilmesindeki ciddiyet, iki gün sonra gelen sarsıcı bir haberle anlaşıldı.

KGB, Suriye istihbaratı ve "Acilciler" iddiası

ASALA'nın Sovyet istihbaratı KGB'nin bilgisi ve onayı altında 1975'te kurulması ilginç bir rastlantıyı da ortaya çıkarıyor. Çünkü aynı tarihlerde MİT'in de güney illeri merkezli uzun dönemli bir kontr-espiyonaj, yani karşı-casusluk operasyonu başlattığı yolunda bilgiler var. Bu operasyonun merkezinde diğer sol grupların "Acilciler" diye isim taktığı bir örgüt vardı. Bunun nedeni, 1974 affıyla hapisten çıkan bir grup alt düzeyde Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) örgütü üyesinin 1975 yılında "Türkiye Devriminin Acil Sorunları" başlığı altında yayımladığı bir bildiriydi. Örgüt silahlı propagandayı esas alıyor, silahlı eylemler, banka soygunları ile adını duyuruyordu.

Üç yöneticisinin 1976'da Malatya yakınlarında güvenlik güçlerince öldürülmesinin ardından, 1977'de örgütün başına Mihraç Ural geçmişti. MİT Mihraç Ural'ın Suriye istihbaratı El Muhaberat ajanı olduğu kanısındaydı. Zaten örgüt de bir süre sonra (büyük şehirlerdeki birkaç üniversite dışında), neredeyse tümüyle Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından az önce, 1938'de bir plebisitle Türkiye'ye katılan Hatay ili ve çevresinde faaliyet göstermeye başlamıştı. Sovyet

istihbaratı KGB'nin Türkiye'nin güney illerinde Suriye istihbaratı üzerinden de faaliyette bulunduğunu saptayan MİT, Acilciler içinden ajan devşirme yoluyla, aslında KGB'nin güney illerindeki casusluk faaliyetini izlemeye çalışıyordu.

1980 darbesi sonrasında Suriye'ye geçen ve Ali Kayyali kimliğini alan Mihraç Ural, 2011'de patlayan Suriye İç Savaşı'nda Beşar Esad yanlısı Suriye Direnişi ve İskenderun Eyaleti Halk Kurtuluş Cephesi örgütlerini kurup başına geçti.

Ankara, 11 Mayıs 2013 tarihinde Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde, beş dakika arayla patlayıp 52 kişinin ölümüne, 140 kişinin yaralanmasına yol açan bombalarla ilgili olarak Ural'ın "Acilciler" örgütünü suçladı. Saldırıdan sonra yakalanan Nasır Eskiocak'ın hem bu örgütle, hem de örgüt aracılığıyla Suriye istihbaratıyla bağlantılı olduğu ilan edildi. Ural bunu yalanladı; "Acilciler 20 yıl önce dağılmıştı." Suriye İç Savaşı'nda MİT'in desteklediği öne sürülen örgütlerden Ahrar uş-Şam (Suriye'nin Kurtuluşu) örgütünün askeri sözcülerinden Ebu Yusuf el-Muhacir, 29 Mart 2016'da Ural'ın, yanında bulunan iki Rus askeri danışmanla birlikte Tedmur şehri yakınlarında öldürüldüğünü duyurdu. Başka hiçbir kaynak tarafından doğrulanmayan bu haber bir süre sonra Suriye Direnişi örgütünce yalanlandı. Elinizdeki kitap baskıya girerken sosyal medya üzerinden Mihraç Ural adına yapılan yayın ve açıklamalar devam ediyordu.

Türkiye'nin Paris Büyükelçisi İsmail Erez 24 Ekim 1975 akşamı bir davetten dönerken pusuya düşürülmüş ve makam şoförü Talip Yener'le birlikte öldürülmüştü. ASALA bu cinayeti de üstlenmişti. İşin tuhafı, aynı cinayeti üstlenen bir örgüt daha çıkmıştı: Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (JCAG). Sonradan cinayetin gerçekten Adalet Komandoları tarafından işlendiği, ama Agopyan'ın, silahlı propaganda anlayışı çerçevesinde, Türklerin öldürüldüğü her eylemi duyar duymaz üstlenerek ASALA adının yayılmasını sağlamayı amaçladığı anlaşılacaktı.

Aradaki bombalamaları saymıyorum. Paris'ten sonraki ilk cinayet Beyrut'ta işlendi. Türk Büyükelçiliği Birinci Kâtibi Oktar Cirit 16 Şubat 1976'da Hamra Caddesi'ndeki bir lokantada yemek yerken öldürüldü. Cinayeti ASALA üstlendi. Bir sonraki cinayet haberi Roma'dan geldi. Vatikan Büyükelçisi Taha Carım 9 Haziran 1976'da Adalet Komandoları tarafından katledildi.

Durum açıklık kazanmaya başlamıştı. Taşnak Partisi, Beyrut'ta, kendi arka bahçesinde ortaya çıkan bu militan rakibin, zaten zor zapt ettiği kendi tabanını oymaya başlayacağını anlanuş, yarım asırdır uykuya yatırdığı silahlı kanadını Adalet Komandoları adı altında harekete geçirmişti. Adalet Komandoları JCAG, Taşnak Partisi'nin, terör eylemlerini üstlenmek için kullandığı bir isimdi yalnızca.

İki örgüt ölümcül rekabetlerini Türk diplomatlarının hayatı üzerinden yürütüyor, herkes seyrediyordu; bu tür bir eylem zinciri daha önce görülmemişti. Başta Türkiye olmak üzere herkes hazırlıksızdı.

ASALA'nın Türkiye'deki eylemleri

ASALA'nın Türkiye'de bilinen iki eylemi var. Birisi 1982 yılında Esenboğa Havalimanı baskını, diğeri de 1983'teki Kapalıçarşı baskını. Ancak işin bir de bilinmeyen 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesini ilgilendiren yönü var. Agopyan, 1978 Ağustos ayında Agop Tarakçıyan'ı gizlice Türkiye'ye göndermişti; bunda iki amacı vardı.

Birincisi, istihbarat çalışmasıydı. Sol örgütlerin (Markar Melkonyan, özellikle Maocu örgütlerin üzerinde durulduğunu yazıyor) Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde, özellikle de Doğu Anadolu'da, kendilerinin "Batı Ermenistan" diye adlandırdıkları bölgede "kurtarılmış bölgeler" kurduğu iddiası doğru muydu? Kendileriyle ilişkiye geçen ve güç iddiasında bulunan Kürt örgütleri gerçekte ne kadar etkindi? ASALA Türkiye'de kurtarılmış bölgelerde yerel Ermenilerden militan devşirebilir, taban bulabilir miydi? Bu sorulara cevap arıyorlardı.

İkincisi, oradayken belli bağlantıların da yardımıyla eylemler düzenlemekti. Bu bağlantıların daha çok Suriye istihbaratının kontrolünde, Kürt ve Ermeni örgütleriyle ilişkili kaçakçılar aracılığıyla kurulduğu anlaşılıyor. Markar Melkonyan, Tarakçıyan'ın üç ay kadar Türkiye'de dolaştığını ve Ankara dahil olmak üze-

▸ Ankara polisi ASALA'nın 7 Ağustos 1982 Esenboğa Havalimanı baskınından hemen sonra yaralılar arasındaki Amerikalı turist Jean Giffort Bosvorth'u olay yerinden uzaklaştırmaya çalışırken. Baskında 7 kişi öldürülmüş, 92 kişi yaralanmıştı. İki ASALA militanından birisi, Levon Ekmekçiyan yaralı yakalanmış, sorgusunda örgütün Türkiye'deki başka eylemleri hakkında daha önce emniyette bulunmayan bilgiler vermişti. İdam cezası 29 Ocak 1983 günü infaz edildi, cenazesi 2016 başında vatandaşı olduğu Fransa'ya, ailesine gönderildi. *(Fotoğraf: Ümit Turpçu - Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

re, birkaç şehirde 7-8 silahlı eylemde bulunduğunu yazıyor.[27] 1990'ların sonunda Ankara Emniyet Müdürlüğü yapan Cevdet Saral ile bu konu hakkında konuştuğumuz, notlarım arasında var. Saral, 7 Ağustos 1982'deki Esenboğa Havalimanı baskınından sağ kurtulan ASALA militanı Levon Ekmekçiyan'ın sorgu tutanaklarına vâkıftı. "Vermiş olduğu bazı bilgilerden biz de hayrete düştük" demişti; "Bizim 12 Eylül öncesinde sol örgütlerin yaptığını sandığımız, hatta bazıları onlar tarafından üstlenilmiş kimi eylemlerin, özellikle de bombalama ve soygunların bir kısmının ASALA tarafından ya da onun namına yapıldığını öğrendik."

Esenboğa baskını ASALA'nın gücünün zirvesine ulaştığı dönemde yapılmıştı. Monte Melkonyan'ın 1980'de örgüte katılmasından önce 1979'da Paris'e giden Agopyan, orada Ara Toranyan'ı ASALA'ya almayı başarmıştı. Fransa'daki radikal Ermeniler arasında *Hay Baykar* [Ermeni Mücadelesi] gazetesini de çıkaran Toranyan'ın ismi biliniyordu. Agopyan örgütünü yeni katılımların yanı sıra ittifaklarla da

27. Melkonian, a.g.e., s. 79.

güçlendirmeye çalışıyordu. Bu çerçevede 8 Nisan 1980'de Lübnan'ın Sidon şehrinde, Türkiye'de 1978'de kurulmuş ve adı yeni yeni "Apocular" olarak duyulmaya başlayan yasadışı PKK ile eylem birliği ilan edildi. Bu eylem birliği çerçevesinde 9 Ağustos 1980'de Strasbourg'daki Türkiye Başkonsolosluğu ve 19 Kasım 1980'de Roma'da Türk turizm bürosu ve THY bürosunun bombalanması eylemleri ASALA ve PKK tarafından ortaklaşa üstlenildi.

Bu, ASALA bakımından ilginç bir hamleydi. Çünkü Türkiye'de o zamana dek ilişki içerisinde olduğu söylenemese de, irtibatlı oldukları örgüt, (o zaman Şam'da yaşayan) Iraklı Kürt lider Celal Talabani'nin Moskova'ya yakın çizgideki Rızgari (Türkçesi "Kurtuluş") örgütüydü. Rızgari ilerleyen yıllarda Türkiye'de de faaliyete geçecek, PKK'nın yükselişine dek en güçlü Kürtçü örgüt sayılacaktı. Örgüt yasal zeminini Diyarbakır merkezli Devrimci Doğu Kültür Derneği (DDKD) ile sağlıyordu. Bu durum DDKD'nin istihbarat örgütleri, yasadışı örgütler ya da dışarıdaki örgütlerin uzantısı olarak kurulduğuna kanıt değildi elbette, ancak örneklerini gördük, o dönem başka örgütlerin olduğu gibi onun da içine sızılmış olduğunu gösteriyordu. Silah ve uyuşturucu kaçakçısı Behçet Cantürk 1970'lerin sonunda bu örgüte girmişti. Cantürk'ü örgüte alan, 12 Mart 1971 darbesinin ardından Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) davasından içeri girip, 1974 affında hapisten çıkıp kaçakçılık ve siyaseti birlikte idare eden Zerruh Vakıfahmetoğlu olmuştu. Cantürk'ün annesi Ermeni idi. Sınırın Suriye tarafında akrabaları vardı. 1984'te, yani Esenboğa ve Kapalıçarşı baskınlarından sonra gözaltına alındı ve MİT tarafından sorgulandı. Sorgusunda teyzesinin oğlu Ohannes Palancıyan'ın ASALA'nın (Nusaybin'in karşı yakasındaki) Kamışlı temsilcisi ve Türkiye ile irtibat işlerini yürüten sorumlusu, aynı zamanda da Suriye istihbaratı El Muhaberat ajanı olduğunu söyledi.[28] MİT ve Emniyet kayıtlarına göre Cantürk, Palacıyan ve Vakıfahmetoğlu eroin ve silah ticaretinden çok para kazanıyor, iç savaş ortamına sürüklenmekte olan Türkiye'deki örgütlere de bol silah sağlıyorlardı.

Oysa şimdi ASALA bu bağlantıyı bırakmış, adı yeni duyulan PKK ile işbirliği yapıyordu. Yasadışı PKK, tam adıyla Partiya Karkeren Kurdistan, yani Kürdistan İşçi Partisi, Abdullah Öcalan ve çoğunu

28. Ercan Gün, *Behçet Cantürk'ün MİT İtirafları*, İstanbul: Doğan Kitap, 2009. s. 40.

Ankara'daki Siyasal Bilgiler Fakültesi yıllarından tanıdığı bir grup arkadaşı tarafından 27 Kasım 1978'de Diyarbakır'in Lice ilçesine bağlı Fis (yeni adıyla Akziyaret) köyünde kuruldu. Öcalan daha örgütünü kurar kurmaz harekât merkezini yurtdışına çıkarma hazırlığına başladı. İlk aklına gelen 12 Mart öncesi ve sonrasında silahlı sol grupların izlediği rotaydı; yani Suriye üzerinden Filistin kampları.

Bu kampların bir kısmı Habaş'ın FKHC'sine, ama çoğu Havatme'nin Demokratik Cephesi'ne bağlıydı. Öcalan ve ekibi Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde, rakısıyla ünlü Zahle yakınlarındaki kamplara yerleştirildiler. Melkonyan, bu kamplarda ASALA ve PKK militanlarının birlikte eğitim aldıklarını yazacaktı.[29] Öcalan daha sonra, 1998'de Türkiye'nin baskısıyla Suriye'yi terk etmek zorunda kaldığı güne kadar Ali Ammar adıyla Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Cephe üyesi olduğunu gösteren sahte kimliği taşıyacaktı. Öcalan 15 Şubat 1999'da CIA-MİT ortak operasyonuyla Kenya'nın Başkenti Nairobi'deki Yunanistan Büyükelçiliği'nden çıktıktan sonra yakalandığında üzerinden Lazaros Mavros adına düzenlenmiş Kıbrıs Rum pasaportu çıkmıştı.[30]

Gerek Cantürk'e, gerek Melkonyan'a göre ASALA'nın 7 Ağustos 1982'deki Esenboğa baskını da PKK'nın desteğiyle yapılabilmişti. Zohrab Sarkisyan ve Levon Ekmekçiyan adlı iki ASALA militanı, önce KLM havayolları uçuşu için pasaport kuyruğunda bekleyen yolcuların ortasında bomba patlatmış, sonra da çantalarından çıkardıkları otomatik silahlarla etrafı taramaya başlamışlardı. Sonuç 9 ölü 72 yaralıydı. Sarkisyan çatışmada öldürülmüş, Ekmekçiyan yaralı olarak yakalanmıştı. İlginç olan Ekmekçiyan'ın üzerinden Bekir Sıtkı Sancar adına düzenlenmiş Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi öğrenci kimliği çıkmasıydı. Yalnızca bu belge bile ASALA'nın Türkiye'de lojistik desteğe sahip olduğunu gösteriyordu.

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası sıkıyönetim günleriydi. Ekmekçiyan ölüm cezasına çarptırıldı, 29 Ocak 1983'te de asılarak idam edildi. Fransız vatandaşı olan Ekmekçiyan'ın cansız bedeni, ailesinin başvurusu üzerine idamından 33 yıl sonra, 5 Ocak 2016'da uçakla Paris'e gönderildi. Cantürk'ün MİT tarafından alınan ifadesinden aktarılan şu bölüm dikkat çekiciydi:

29. Melkonian, a.g.e., s. 81.

30. Murat Yetkin, *Kürt Kapanı-Şam'dan İmralı'ya Öcalan*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004. s. 32.

> Kapalıçarşı'da 16 Haziran 1983 tarihinde yapılan eylem, benim bildiğim kadarıyla ASALA'nın Apocularla birlikte gerçekleştirdiği Esenboğa Havaalanı baskınına karşılık olarak ve ASALA-DDKD işbirliği içerisinde DDKD'nin Apoculardan aşağı kalmayacağını ve güçlü olduğunu göstermek için planlanmış bir eylemdir.[31]

ASALA Esenboğa eylemi için PKK'dan yardım almış olabilirdi ama bu eylem iki örgüt arasında ilk çatlağa da yol açtı; PKK belki de Türkiye kamuoyu gözünde tepki çekmemek amacıyla eylemi kınadı.

Örgütler arası rekabette üstün gelmek amacıyla düzenlenen Kapalıçarşı eylemi ise hayli karmaşık bağlantılara sahipti: ASALA'nın Suriye'deki bağlantılarından Bedros Demirciyan, saldırıyı yapacak militanı uçakla İstanbul'a göndermiş, o da kendisini Cantürk ve Vakıfahmetoğlu'na Nubar Sivasyan olarak tanıtmıştı. Yıllar sonra Melkonyan, militanın gerçek adının Mıgo [Mıgırdıç'ın kısa söylenişi] Madaryan olduğunu yazacaktı. Cantürk'ün ifadesine göre DDKD'liler eylemin lojistik hazırlığını yapmışlardı. Nubar Kapalıçarşı'da yaratacağı terörün ardından Sultanahmet yönüne çıkarılacak, önceden ayarlanmış ev eşyası taşıyan bir kamyonda gizlenerek Mardin'e, oradan da Nusaybin yoluyla Kanuşlı'ya kaçırılıp ASALA'ya teslim edilecekti. Elindeki el bombalarından birisi kontrolü dışında patlayınca Nubar ölmüş, eylem de yarım kalmıştı ama militan kendisi ölene kadar iki kişiyi öldürüp 21 kişiyi yaralanmıştı.

İşin iki ilginç yanı vardı. Birincisi, ASALA'nın KGB bilgisi altında kuruluşunun ardından yarım asırdır uykuda olan Taşnak hücrelerinin canlandırılması nasıl örgütler arası rekabete bağlı olmuşsa, kanlı Esenboğa ve Kapalıçarşı eylemleri de yeni kurulan PKK'nın DDKD ile "ASALA'nın ortağı kim olacak?" rekabeti sonucu yapılmış görünüyordu. İkincisi de, tetikçiliğini ASALA'nın yaptığı bu eylem için Kapalıçarşı'nın seçilmesinin nedeni Türk-Kürt mafyasının Kapalıçarşı'daki gayrimüslim, çoğunlukla da Ermeni kökenli kuyumcuları yıldırıp işlerine el koyma niyetiydi.

Burada önemli bir iddia var. Ayrım gözetmeden sivillerin öldürüldüğü Esenboğa eylemi ileride örgütün sonunu getiren bir çatlağa da yol açmıştı. Bu bölünme bir süre sonra Filistin'deki kamp-

31. Ercan Gün, a.g.e s. 59.

larda örgüt içi çatışmaya dek vardı. Melkonyan, Filistin kamplarını terk ederken ASALA'nın silahları "komşu kamptaki" bir Türk sol örgüte bıraktıklarını söylüyor, örgütün adını da "Kurtuluş" olarak veriyor. Ancak Melkonyan'ın Türk örgüt isimlerine fazla aşina olmadığını dikkate alırsak, bunun 12 Eylül öncesi aktif –ve Rızgari ile iyi ilişkiler içindeki– sol örgütlerden "Kurtuluş" mu, yoksa içinde "kurtuluş" sözcüğü geçen çok sayıda Türk sol örgütünden herhangi birisi mi olduğunu saptamak, orada bulunanlardan birisi çıkıp söylemedikçe çok zor. Ama ASALA'cıların silahları, artık hangisiyse o silahlı Türk sol örgütün militanlarına bırakıp ayrıldıklarını yazıyor Melkonyan.[32]

ASALA bitiyor, PKK yükseliyor

ASALA için dönüm noktası 15 Temmuz 1983'te Paris'in Orly Havalimanı'ndaki THY bankosunda patlayan bir bomba oldu. Fransız polisinin yakaladığı Varujan Karabetyan isimli Suriye vatandaşı, bombayı kendisinin koyduğunu, aslında bombanın Paris-İstanbul seferi sırasında havada patlamak üzere ayarlandığını ama –muhtemelen rötar nedeniyle– uçağa yüklenmeden banko arkasında patladığını söyledi. Bombayı yapan Ermeni asıllı Türk vatandaşı Nayır Soner idi. Bomba yine Türk vatandaşı Ohannes Semerci'nin örgüt tarafından kullanılan evinde imal edilmişti. Saldırı sonucu 4'ü Türk vatandaşı 8 kişi ölmüş, çoğu ağır yanıklarla olmak üzere 55 kişi yaralanmıştı.

O zamana dek ASALA faaliyetine göz yuman Fransız hükümeti, kendi topraklarında işlenen bu terör eylemine müsamaha etmedi. ASALA, terör örgütü ilan edildi.

Örgüt resmi Türk görevlilerin yanı sıra, sivillere de saldırıp saldırmamak konusunda üçe bölündü. Merkezdeki Agopyan'a muhalif olmak üzere bir bölümün (Fransa merkezli daha siyasi bir bölümün) başını Ara Toranyan, daha militan bir bölümün başını da işlediği cinayetlerle hızla yükselen Monte Melkonyan çekiyordu.

O arada, Esenboğa saldırısından sonra Kenan Evren'in talimatıyla ASALA ve Adalet Komandoları saldırılarına cevap vermek üzere özel bir komite oluşturulmuştu. Evren'in MİT mensubu kızı

32. Melkonian, a.g.e., s. 117.

Şenay Gürvit ve aynı zamanda Cumhurbaşkanlığındaki MİT temsilcisi olan damadı Erkan Gürvit de komitedeydi. Komitenin operasyon sorumluluğu o dönem Dış İstihbarat Başkanı olan Mete Günyol'a verilmişti. Biri uyuşturucu kaçakçılığından İsviçre'de hapse girip çıkan ve Türkiye İşçi Partili (TİP) 7 gencin Ankara Bahçelievler'de öldürülmesinden aranan eski Ülkü Ocakları İkinci Başkanı Abdullah Çatlı, biri de MİT mensubu Sabah Ketene olmak üzere iki ekip Avrupa'da, Hiram Abas komutasında bir ekip de Beyrut'ta eylemlerde bulunacaktı.[33]

Bu döneme dair önemli bir ayrıntı vardı. 1982 başında Suriye'ye sızmaya çalışan İsrail komandolarının botları batmış, İskenderun Körfezi'ne sürüklenmişlerdi. Burada devriye gezen Türk Sahil Güvenlik gemisi tarafından fark edilip kurtarılmışlardı. İsrail buna karşılık 4 Temmuz 1982'de (yani ASALA'nın Esenboğa saldırısından bir ay kadar önce) Lübnan'daki Filistin kamplarına saldırırken Bekaa bölgesinde ASALA ve diğer Ermeni silahlı grupların da bulunduğunu, "ilgileniyorlarsa" operasyona katılabileceklerini Ankara'ya duyurmuştu. Beyrut'un doğusunda, Zahle yakınlarındaki kamplara MİT birimlerinin de katılımıyla operasyonlar düzenlendi. Önemli ASALA kadrolarının öldürülmesinin yanı sıra örgüt kayıtları, üyeleri tetikçiler, destekçiler, para kaynaklarına dair listeler ele geçti. Ancak bu kayıtları ele geçiren MOSSAD olmuştu ve kayıtların tamamı MİT'e verilmedi.[34]

Yıl 1985'e geldiğinde artık ASALA hem dış destek bulamadığından hem de iç sorunları nedeniyle eylem yapamaz hale gelmişti.

Ancak bu arada PKK yükselişe geçmiş, Türkiye'de bugüne dek 50 bine yakın can kaybına mal olan yaygın terör eylemlerini başlatmıştı. Zincirin ilk halkası 15 Ağustos 1984'te Hakkâri'nin Şemdinli ve Siirt'in Eruh ilçelerinin aynı anda basılmasıydı. PKK militanları iki ilçe merkezini de bir süre kontrolleri altına alıp propaganda yaptıktan sonra Irak sınırına doğru kaçmışlardı. Baskında yalnızca bir er, Süleyman Aydın şehit olduğu için olay önemsenmedi. Başbakan Turgut Özal 1984 ve 1985 boyunca devam eden PKK saldırılarını "Üç-beş çapulcu işi" olarak küçümsedi.

33. Melkonian, a.g.e., s. 81.

34. Murat Yetkin, *Ateş Hattında Aktif Politika - Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu Üçgeninde Türkiye*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1982. s.175-176.

PKK'nın yaptığına "gerilla savaşı" teşhisini koyan ilk yetkili, dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in ifadesine göre 1994 yılında genelkurmay başkanı olan İsmail Hakkı Karadayı oldu.[35] Demirel 1993'te Şam'ı ziyaretinde Devlet Başkanı Hafız Esad'dan, o sırada Şam'da bulunduğu adresi de vererek Öcalan'ın iadesini talep etti. Esad yıllarca oyalama taktiği güttü. Ancak Öcalan Türkiye'nin baskısıyla 1998 Kasım ayında Suriye'den çıkarıldı, 15 Şubat 1999'da da Amerikan istihbaratı CIA'in yardımıyla Kenya'daki Yunanistan Büyükelçiliği'ni terke zorlandıktan sonra MİT tarafından yakalanıp Türkiye'ye getirildi. Ne var ki Türk hükümetlerinin gerekli adımları atmaması ve 2003'te başlayan ABD'nin Irak işgali PKK'yı yeniden canlandırdı. Suriye İç Savaşı'yla uluslararası boyut kazanan sorun bugüne kadar 50 bine yakın can kaybına neden oldu ve olmaya devam ediyor.

ASALA'yı MİT değil, kendi kavgası bitirdi

ASALA 28 Nisan 1988'de kurucusu Agop Agopyan'ın Atina'da öldürülmesiyle fiilen dağıldı. Agopyan'ın öldürülmesi konusunda 2000'li yıllara dek geçerli olan iki yorum vardı. Bunlardan birisi Agopyan'ın 1972 Münih Olimpiyat Köyü baskınındaki payı nedeniyle İsrail gizli servisi MOSSAD tarafından, ikincisi de MİT'in takibi sonucu öldürüldüğü idi.

Ancak 3 Kasım 1996'da Susurluk'ta Abdullah Çatlı'nın da öldüğü trafik kazasını araştıran TBMM komisyonuna 28 Ocak 1997'de ifade veren, dönemin MİT İstanbul Bölge Başkanı Nuri Gündeş (ki Evren'in emriyle oluşan komitenin üyesiydi) Agopyan'ın örgüt içi çatışma sonucu öldürüldüğünü, örgütün de aynı nedenden dağıldığını söyledi. Monte Melkonyan'ın kardeşi Markar Melkonyan'ın 2007'de yayımladığı *My Brother's Road* [Kardeşimin Yolu] adlı, belki de en önemli ASALA tanıklığı sayılan kitapta da Agopyan'ın iç çekişme nedeniyle, muhtemelen Agopyan'ın koruma ekibine sızan Ara Toranyan fraksiyonu militanlarınca öldürülmüş olabileceği bilgisine yer verildi.

Agopyan, ya da gerçek adıyla Harityun Taguşyan Atina'dan Musul'a götürülerek doğduğu yerde toprağa verildi.

35. Ercan Gün, a.g.e., s. 59.

Aslına bakarsanız Evren'in talimatlarıyla, Abdullah Çatlı ve adı Mehmet Ali Ağca ile birlikte Papa II. Jean Paul suikastına karışan Oral Çelik gibi kanun kaçaklarıyla oluşturulan gruplar, haklarında yayılan kahramanlık efsanelerine karşın ASALA'nın bitirilmesi üzerinde neredeyse hiç etkili olamamışlardı. Örneğin hakkında, Agopyan'ın onun sayesinde öldürüldüğüne kadar uzanan spekülasyonlar yapılan Çatlı grubunun devlet kayıtlarında yer alan iki eyleminden biri, 1984'te Fransa'nın Alfortville kasabasındaki Ermeni soykırımı anıtına bomba koyarak hasar vermekti. Diğeri de aynı yıl yine Fransa'da Ermenilerin toplantı yaptığı boş bir konser salonu önüne bomba koyulmasıydı. Agopyan 1988'de öldürüldüğü sırada Çatlı uyuşturucu kaçakçılığından mahkûm olmuş, bir Fransız cezaevinde yatıyordu.[36]

Monte Melkonyan bir süre kaçak yaşadıktan sonra 1990 yılında Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter-Petrosyan döneminde özel izinle Ermenistan'a gitti. Azeri toprağı Dağlık Karabağ'ın işgalinde cephe komutanı olarak savaştı. Kelbecer cephesinde Agdam'a yapılan bir saldırı sırasında 12 Nisan 1993'te öldürüldü. Ermenistan dışında aranan bir terörist olan Melkonyan'ın cenazesine Cumhurbaşkanı Petrosyan dahil 250 bin kişi katıldı; Melkonyan 1996'da Ermenistan Halk Kahramanı ilan edildi.

Dink cinayeti ve Ermenistan ile diplomasi

Hazır Erivan'dayken filmi biraz ileri saralım, 2008 yılına gelelim.

Türkiye ve Ermenistan milli futbol takımları Avrupa kupası elemelerinde aynı gruba düştüler. Tam da o sırada Türkiye ve Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması için İsviçre'nin arabuluculuğunda görüşmeler yapılıyordu.

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün 2007'de cumhurbaşkanı seçilmesiyle, dış dünyada olumlu izlenime sahip Hazine Bakanı Ali Babacan Dışişleri Bakanı olmuş ve bir dizi atılım başlamıştı. Ermenistan'la ilişkilerin düzelmesi bu çerçevede gündeme gelmişti. Azerbaycan topraklarının işgali nedeniyle Türkiye'nin 1993'te kapattığı sınır kapılarının açılması, daha çok Ermenistan için önemliydi. Türkiye de buna karşın Ermenistan'ın, Şuşa ve

36. Ecevit Kılıç, "Asala Operasyonları Efsane mi?", *Sabah*, 27-28 Eylül 2008.

Laçin şehirleri başta olmak üzere işgali kademeli olarak sonlandırması için çalışıyordu.

2007 yılının bir başka önemi daha vardı. Gazeteci Hrant Dink 19 Ocak 2007'de genel yayın yönetmeni olduğu *Agos* gazetesi önünde öldürülmüştü. Dink bir süredir aralarında emekli asker ve istihbaratçıların da olduğu aşırı milliyetçi bir grubun hedefindeydi. Hakkında açılmış üç ayrı "Türklüğe hakaret" davasında yargılanıyordu.

Dink cinayeti

Hrant Dink'in katili olarak Trabzon'da oturan 17 yaşındaki Ogün Samast yakalandı, mahkûm oldu. Onun azmettiricileri olarak Yasin Hayal ve Trabzon Emniyeti İstihbarat Şubesi ile irtibatlı Erhan Tuncel ortaya çıktı. Samast ve Hayal ceza aldılar, ancak tartışmalar bitmedi. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 2011'de Devlet Denetleme Kurulu'na Dink cinayeti dosyasını yeniden ele alma talimatı verdi. 2012'de yayımlanan DDK raporu ihmal sonucuna vardı ve savcılığa suç duyurusunda bulunuldu. 2014'te Yargıtay davanın yeniden görülmesine karar verdi. O dönem Trabzon Emniyeti'nde olan, daha sonra Emniyet İstihbarat Daire Başkanlığı yapan Ramazan Akyürek 2015'te Dink cinayeti nedeniyle tutuklandı. 15 Temmuz 2016 askeri darbe girişiminden önce de devlet içindeki gizli Fethullah Gülen örgütlenmesinin önemli isimlerinden sayılan Emniyet istihbaratçısı Ali Fuat Yılmazer, 2017 başında yargılandığı mahkemeye verdiği dilekçeyle Dink cinayetine göz yumulduğunu ve bunda İstanbul ve Trabzon polisinin sorumluluğu olduğunu söyledi. Bu kitabın yayına hazırlandığı Eylül 2017 itibarıyla Dink cinayeti davası henüz tam olarak aydınlatılmamıştı.

2007 öncesinde AK Parti iktidarını da hedef alan bu ekip, 2007-2008 yıllarına yayılan Ergenekon soruşturmalarında tutuklandı.

Dolayısıyla cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Gül'ün Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesine önem vermesinin iç siyaset bakımından da bir anlamı vardı.

Yani futbol kurası, niyet edilse ayarlanamayacak yeni bir fırsat kapısı açmıştı ilişkilerin geliştirilmesi için.

Gül Erivan'da oynanan ilk maça gitti. O arada Dışişleri Bakanı Eduard Nalbandyan Karadeniz Ekonomik İşbirliği toplantıları için İstanbul'a geldi. Serkisyan rövanş maçını Gül ile şeref tribününde Bursa'da izledi. İşler fena gitmiyor gibiydi. 10 Ekim 2009 tarihinde Zürih'te "Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü" ile "İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü" imzalandı.

Ancak protokole rağmen işler ters gitmeye başlamıştı bile. Şubat 2009'da Erivan merkezli Novosti Armenia internet sitesi Türkiye'nin Ermenistan ile normalleşme uğruna Dağlık Karabağ'da işgale son verilmesi gerektiği şartından vazgeçtiği yayını yaptı. Hem Bakü, hem Ankara bunu yalanladı. Türkiye ile Azerbaycan'ın ilişkileri Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının işletmeye alınmasıyla artık stratejik nitelik kazanmıştı, sırada başka Azeri yatırımları, örneğin Avrupa'ya gaz boru hattı projesi vardı. Başbakan Tayyip Erdoğan 14 Mayıs'ta Azerbaycan parlamentosunda yaptığı konuşmada hem bu iddiayı bir kez daha yalanladı hem de Azerbaycan ile ilişkilerin Ermenistan ile yakınlaşma nedeniyle zarar görmeyeceği teminatı verdi.

İşler 2010 başında Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin bir kararıyla daha da bozuldu. Mahkeme 18 Ocak 2010 gerekçeli kararıyla Meclis'in, protokolleri ancak belli şartlarla onaylayabileceğini söylüyordu. Özetle, Ermenistan ne işgal ettiği Azeri topraklarından çekilmeye ne de "Batı Ermenistan" diye tanımladıkları Trabzon, Erzurum, Bingöl ve Van hattı üzerindeki iddiasından vazgeçmeye hazırdı. Erivan, protokolleri onay sürecini askıya aldığını 23 Nisan 2010'da, tam da 24 Nisan anmalarından bir gün önce Türkiye'nin Tiflis Büyükelçiliği'ne bildirdi.

Araya Arap Baharı girdi, Türkiye'nin dış politikası ve dış politika öncelikleri değişti, Ermenistan iyice yan çizip Türkiye'ye soykırım iddiası baskısını artırdı ve 2015'te Serkisyan, protokolleri, hâlâ onay bekleyen Ermenistan parlamentosundan geri çekti.

Bugün dünyanın pek çok ülke parlamentosu, Türkiye'nin tarihi olaylara siyasilerin karar veremeyeceği tezine karşın 1915 felaketini "soykırım" olarak adlandırıyor. Ermeni meselesi hâlâ uluslararası planda ABD, Rusya, Fransa ve Almanya gibi etkili devletler tarafından Türkiye üzerinde baskı unsuru olarak kullanılmaya da devam ediyor.

Genç Cumhuriyetin daha kuruluşunda ilişkili gösterilmekten kaçındığı "Ermeni işleri" aradan yüzyıl geçtikten sonra bugün hâlâ en önemli dış politika sorunlarından birisi olarak Türkiye'nin omuzlarında duruyor.

Bir gazeteci operasyonu

Futbol kurasında Türkiye'ye Ermenistan çıkması biz gazeteciler arasında da mesleki rekabet başlatmıştı: Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Serkisyan ile kim önce mülakat yapacaktı? Basın camiasındaki dedikodulara göre (Cemal Paşa'nın torunu) Hasan Cemal, Cengiz Çandar ve merhum Mehmet Ali Birand, yıllar önce Levon Ter-Petrosyan ile Alparslan Türkeş'i bir araya getiren Samson Özararat aracılığıyla ortak bir operasyon içindeydi. Özararat ayarlayabilirse, üçü Erivan'a gidecek, mülakatı birlikte yapacak, sonra ayrı ayrı fotoğraf çektirerek özel mülakat yapmış olacaklardı; eski bir gazeteci numarasıydı, büyüklerimiz örnek oluyordu.

O sırada hâlâ yayında olan *Radikal* gazetesinin Ankara Temsilcisi idim ve o mülakatı önce ben yapmaya kararlıydım. Biraz istihbarat çalışmasıyla Özararat, dolayısıyla bizim meslek büyüklerinin haberi olmadan geçebileceğim kapı olarak Dışişleri Bakanı Eduard Nalbandyan'ı gördüm. Nalbandyan o göreve yeni atanmıştı ve daha önce 10 yıl boyunca Ermenistan'ın Paris büyükelçisiydi.

O günlerde başka bir haber konusu için Paris'teyken Nalbandyan'a diğerleri duymadan ulaşabileceğim bir kanal aradım. Bir Fransız diplomatik kaynağım "Yanlış yerde arıyorsun" dedi; Nalbandyan'ın asıl sıkı ilişkileri Paris'ten çok Washington'daydı.

Washington'da bir konferansa katılım daveti almıştım, hemen kabul ettim. Yıllardır tanıdığım, artık arkadaş olduğumuz bir Amerikalı diplomat o sıralar Bush yönetiminde etkili bir konuma atanmıştı. Konuyu açtım, Türkiye ile Ermenistan yakınlaşmasını

anlattım, mülakatı almam konusunda yardımcı olup olamayacağını sordum. "Bir bakayım, yarın söylerim" yanıtı aldım.

Haberciliğin okullarda öğretilmeyen ilkelerinden olan "Kaleci doğru yerde durursa, top kucağına düşer" kuralı tıkır tıkır işliyordu. Ertesi gün haber geldi: Ermenistan Dışişleri'nden bir yetkili benim kendisine başvurmamı bekliyordu. Hemen e-posta yazdım ve olacak iş değil, hemen yanıt aldım. Fransız diplomatın bu konunun Washington'dan çözülebileceği tespiti doğru çıkmıştı. Ermeni diplomat vize almamı ve beklemede kalmamı yazmıştı; bir hafta içinde haber alacaktım.

Sorun Ermenistan'ın Türkiye'de diplomatik temsilciliğinin bulunmamasıydı. Özel durumlarda İstanbul'daki Rusya Başkonsolosluğu aracılığıyla vize alınıyordu. Benim Türkiye'de Ermenistan vizesi için başvurmam demek, konunun Samson Özararat'ın kulağına gitme ihtimali, dolayısıyla benim işin yatması ihtimali demekti.

Ermeni diplomata, vizeyi hazır Washington'dayken oradaki Ermenistan Büyükelçiliği'nden alıp alamayacağımı sordum. Tabii alabilirdim, sorun yoktu. Bana e-postayla bir tavsiye mektubu yazdı, bununla büyükelçiliğe gitmemi söyledi. Washington'daki Türk Büyükelçiliği konutunun da bulunduğu, PKK'lıların sürekli gösteri yaptığı (ve bu yüzden Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın 16 Mayıs 2017 ziyaretinde korumalarla ilgili olayın çıktığı) Sheridan Meydanı'ndaki Ermenistan Büyükelçiliği'nin kapısını çaldım. Görevlilerin "Bir yaşımıza daha girdik" bakışları altında ayyıldızlı pasaportumu ve Erivan'dan gelen e-postanın çıktısını uzatıp beklemeye başladım. Bir saat kadar sonra pasaportumda vizeyle binadan ayrıldım.

İyi haberi üç-dört gün sonra Çeşme'de tatildeyken aldım. İki gün sonra Erivan'da olmalıydım, mülakatın tarihini orada öğrenecektim. Genel Yayın Yönetmeni İsmet Berkan'a konuyu ince ayrıntılarına girmeden ilk defa o gün açtım. "Aman Hasan Abi de, Çandar da duymasın" diye ekledim; Çandar ne olsa yazarımızdı da.

O dönemde İstanbul-Erivan arasında günde bir sefer yapan bir özel havayolu vardı. Ancak oradan bilet almam da yine izimi belli edecekti. Lufthansa ile Ankara-Münih-Erivan uçağına bilet aldım. Erivan'da yazıştığımız diplomat beni gayet iyi karşıladı. Dışişleri Bakanı Nalbandyan ile tanıştık, bir süre sohbet ettik. Öğ-

leden sonra otelde iken telefon geldi; Serkisyan yarın bekliyordu.

O aşamada artık su yüzüne çıkmaya karar verdim. Rusya o gün Gürcistan'a saldırmış, Ermenistan'la tek kara bağı da bombalanmıştı, şehirde panik havası vardı. Güvenlik nedeniyle de bir şekilde Erivan'da olduğumun bilinmesini istedim. Cumhurbaşkanı Başdanışmanı, aynı zamanda arkadaşım olan Büyükelçi Gürcan Türkoğlu'nu arayarak "Ben Erivan'dayım Serkisyan'la görüşüyorum, haberin olsun" dedim.

Beş dakika sonra Türkoğlu aradı. Çekinerek, durumu Sayın Cumhurbaşkanı'na aktardığını, onun da acaba kendisinden bir mesaj iletip iletemeyeceğimi sorduğunu aktardı. Mesajın ne olduğunu sordum. Geçen aylarda Kazakistan'daki bir uluslararası toplantıda Serkisyan'la tanışmış olmaktan memnun olduğu, yeniden karşılaşmaktan da mutlu olacağı yönünde bir mesajdı. Bu son derece sıradan görünen ama oya gibi işlenmiş diplomatik mesajın satır arasında ilk maçın yapılacağı Erivan'a Cumhurbaşkanı Gül'ün gidip gitmeyeceği tartışması gizliydi. Bu da barış içerikli bir mesajdı. Bir fenalık yoktu. Memnuniyetle ileteceğimi söyledim.

Mülakata başlarken, Serkisyan'a, Cumhurbaşkanı Gül'ün, orada bulunduğumu öğrendikten sonra danışmanı aracılığıyla kendisine bir mesaj iletmemi rica ettiğini, müsaadesi olursa aktarmak istediğimi söyledim. Duymak istedi. Söyledim. Belli belirsiz gülümsedi ama yanıt vermedi.

Mülakatı yaptım. İyi bir mülakat oldu. Tamamlandığında Serkisyan bana 1915'te işler böylesine felaketle sonuçlanmadan önce Osmanlı Türkiyesi adına yarışan Ermeni sporcuları tanıtan bir albümü hatıra olarak verdi. Ben de ona adaşı Kemani Serkis Efendi'nin unutulmaz "Kimseye etmem şikâyet, ağlarım ben halime" şarkısının da yer aldığı bir Türk sanat müziği albümünü hatıra olarak sundum. Ayrılmadan önce, "Ben de bir mesaj vermek istesem iletir misiniz?" diye sordu. Ona da mesajın ne olduğunu sordum. Mesaj aynıydı, kelime kelime, Serkisyan da Gül ile Kazakistan'daki buluşmadan duyduğu memnuniyeti ve yine görüşmek arzusunu iletmek istiyordu. Memnuniyetle ileteceğimi söyledim.

Ertesi gün Ankara'ya indiğimde mülakat *Radikal*'in manşetindeydi. Serkisyan, Gül'ü Erivan'daki maça davet ediyor, artık önşart olmadan diplomatik ilişki kurmak istediklerini söylüyordu.

Türkoğlu'na "Cevap var" diye mesaj attım. Biraz sonra Cumhurbaşkanı Basın Sözcüsü Ahmet Sever, "Cumhurbaşkanı bekliyor" diye aradı. Dışişleri konutunda görüştük. Mesajı aynen geri almak, bir tür "Ve aleykümselam" gibiydi. Ertesi gün de manşetimizde Gül'ün diyaloğu sürdürme yönünde verdiği demeç vardı.

O sabah erkenden Hasan Cemal aradı: "Uzun atlattın hepimizi" dedi; "Helal olsun." İşte bu söz, bütün eziyete değdi.

VII

Aliyev'i Türkiye'ye kaçıracak uçak pistin başındaydı

Yıl 1998, 29 Eylül, Bakü.

Hareketli geçen bir günün ardından, Amerikan başkanlarının Beyaz Saray'ını çağrıştıracak şekilde "Ak Ev" denilen Azerbaycan Başkanlık Konutu'nda Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in yemek davetindeydik.

Aliyev birkaç saat önce, şehrin en itibarlı yerlerinden Neriman Nerimanov Meydanı'nı dolduran 40 bin kişiye hitabının ardından haber kanalı NTV'nin Bakü bürosunun açılışını yapmıştı.[XV]

Sabah saatlerinde Bakü Havalimanı'na, NTV'nin kurucusu Cavit Çağlar'ın Falcon 900 tipi özel uçağı ile gelmiştik.

Bu uçağın çok yakında apayrı bir hikâyesi olacaktı: Beş ay kadar sonra 1999 Şubat ayında PKK lideri Abdullah Öcalan Kenya'nın başkenti Nairobi'deki Yunanistan Büyükelçiliği'nde sıkışmıştı. CIA, MİT'i arayıp operasyonu birlikte yapmayı önermişti. Ankara 4 Şubat 1999 gecesi düğmeye basmış, planlamaya geçilmişti. Ancak devletle bağı olmayan uzun menzilli bir sivil uçağa ihtiyaç vardı. Çağlar'ın uçağı amaca uygundu. MİT talepte bulundu, Çağlar tekrarlatmadı. Uçak MİT personeliyle Kenya'ya gitti. Öcalan Güney Afrika'ya götürüleceği konusunda verilen teminatla kandırılıp 15 Şubat'ta işte bu uçağın girişinde tutuklanarak 16 Şubat'ta Türkiye'ye getirilecekti.

Çağlar, o sırada Doğru Yol Partisi (DYP) lideri Tansu Çiller ile anlaşamadığı için o kadar göz önünde değildi ama Bakü'de, Aliyev'in sağ kolu ve Azerbaycan derin devletinin kara kutusu Abit Şerifov tarafından kırmızı halı ve askeri törenle adeta başbakan gibi karşılanmıştı.

Bu itibarın pek kimsenin bilmediği bir nedeni vardı. Çağlar, artık cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel'in başbakanlığı döneminde, örtülü ödenek kullanımı dahil olmak üzere güvenlik-istihbarat irtibatını da sürdüren Devlet Bakanı'ydı. Azerbaycan'da Ebulfez Elçibey döneminde baba ocağı Nahçıvan özerk bölgesinin mütevazı Meclis Başkanlığı'nı üstlenen Aliyev'e Türk devleti adına para yardımı Çağlar aracılığıyla yapılıyordu. Aliyev, Elçibey'in petrol kokan bir darbeyle devrilmesinin ardından 1993 Temmuz'unda "göreve çağrılıp" Ekim ayında devlet başkanı seçildikten sonra Demirel'in Çağlar aracılığıyla yaptığı bu iyiliği unutmamıştı.

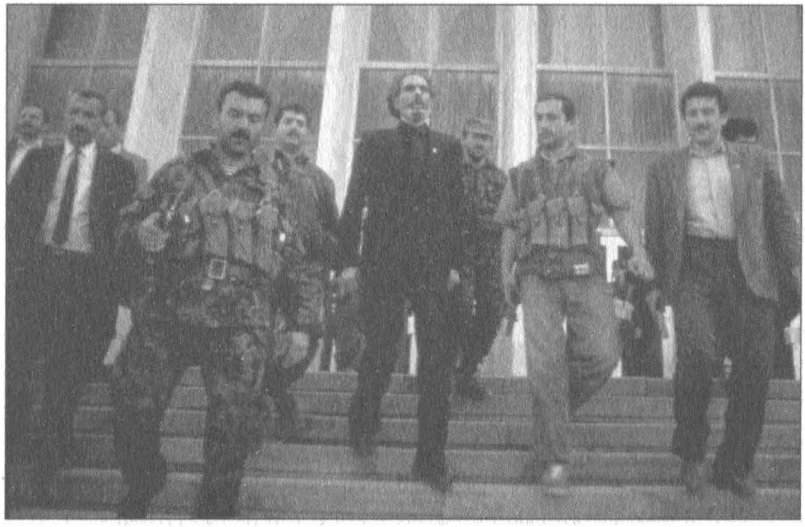
Demirel ve Aliyev arasındaki dostluk 1991 Aralık ayında Sovyetler Birliği'nin resmen sona erip Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından, 1993 sonrasında geçtiği darbe sınavıyla iki yıl sonra bir daha karşı karşıya kalacaktı.

Darbelerle sınanan ilişkiler

Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı Sönmez Köksal 10 Mart 1995 günü Başbakan'a önemli bir istihbarat getirmişti.

Büyükelçi Köksal'ın, Demirel'in başbakanlığı döneminde MİT'in başına getirilmesi, bir sivilleşme işareti olarak algılanmıştı. 12 Mart 1971 darbesinin geleceğini asker kökenli MİT Müsteşarı Fuat Doğu'ya sorduğu halde cevap alamayan, bir de üstüne 12 Eylül 1980 darbesiyle devrilen Demirel, bu defa MİT'in başına sivil bir müsteşar getirmek istemişti. Özellikle 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra TSK, MİT müsteşarlarının korgeneral rütbesinde ve aslında Özel Harp kökenli askerlerden seçilmesini ve MİT'in Özel Harp Dairesi'nin uzantısı olarak tutulmasını istiyor, seçilen müsteşarlar iki yıl sonra terfi alıp gidiyorlardı. Bu döngü, yıllarını MİT'e vermiş istihbaratçıların hoşuna gitmiyordu.

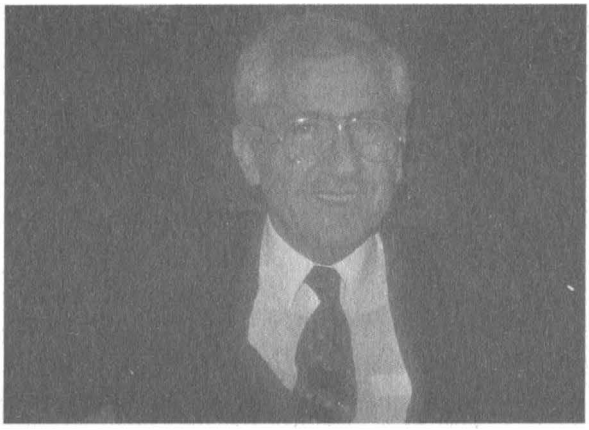
Şimdi tam sivilleşme rüzgârı esmişken bu defa Dışişleri'nden bir "monşer" başlarına gelmişti. Gerçi Köksal Viyana, Bağdat gibi Soğuk Savaş'ın netameli başkentlerinde görev yapmış, istihbarat konularına aşina, deneyimli bir büyükelçiydi; Dışişleri Müsteşarı Özdem Sanberk ile ve askerlerle şahsi yakınlığı vardı. Dışişleri ve MİT müsteşarları ile Genelkurmay İkinci Başkanı (o dönem Orgeneral Fikret Küpeli) arasında, cuma öğle yemeklerinde

▸ Sovyetlerin 1991 sonunda dağılmasıyla kurulan bağımsız Azerbaycan'ın başına geçen Ebulfez Elçibey, 1993 Haziran ayında Türkiye ile petrol boru hattı anlaşması imzalamasının hemen öncesinde bir askeri ayaklanmayla devrildi. Yerine Sovyet döneminin Azerbaycan lideri ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbüro üyesi, KGB kökenli Haydar Aliyev geçecekti. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

derin devlet işlerinin takibi usulü onunla başlamıştı ama MİT'in çarkları hâlâ başka türlü dönüyordu. Köksal'ın o sabah getirdiği istihbaratla Cumhurbaşkanı Demirel'in canı fena halde sıkıldı. Azerbaycan'da Aliyev'e karşı bir darbe girişimi vardı. Daha da vahimi, Azerbaycan'daki MİT görevlilerinden birisi, Ferman Demirkol da, MİT karargâhının izni ve onayı dışında bu darbe girişiminin içindeydi. Aliyev resmi ziyaret için Danimarka'ya gitmişti. O yurtdışındayken darbenin gerçekleştirilmesi planlanmıştı ve darbeciler eğer harekete geçerse iş Türkiye'nin üzerine kalacaktı.

Demirkol, aslında anayasa hukukçusuydu. Iğdır doğumlu, Azeri kökenli olan Demirkol Türkiye'nin Bakü Büyükelçiliği'ne bağlı olarak, Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) yetkilisi kimliğini taşıyordu ama aslında MİT görevlisiydi. Darbenin görünürdeki amacı 1993'te bir darbeyle istifaya zorlanan bir önceki devlet başkanı Ebulfez Eliçibey'i yeniden iktidara getirmekti. Oysa bu amaç da bir paravan, bir şaşırtmacaydı.

▸ Asker kökenli MİT müsteşarlarının 12 Mart ve 12 Eylül darbesini bildikleri halde kendisine duyurmadıklarını unutmayan Demirel 1992 sonunda istihbaratın başına bir sivili, Büyükelçi Sönmez Köksal'ı getirdi. Bakü'deki bazı MİT görevlilerinin kendisinden habersiz olarak Haydar Aliyev'e karşı darbe hazırlığında olduğunu 1995'te Demirel'e duyuran Köksal oldu. Demirel'in uyarmasıyla Aliyev darbeyi bastırdı, Türkiye de büyük bir skandalın eşiğinden döndü. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

Darbe girişiminin arkasında Elçibey'den önceki devlet başkanı Ayaz Mutallibov ve onun başbakanı Suret Hüseynov vardı. Mutallibov da tıpkı Aliyev gibi Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde yetişmiş ve Sovyetler 1991 Aralık ayında dağılırken, geçiş dönemi devlet başkanı olmuştu. Darbe girişiminin silahlı gücünü ise İçişleri Bakan Yardımcısı ve özel harekât birliği OMON komutanı Ruşen Cevadov sağlıyordu.

Elçibey'in devrilip yerine Aliyev'in gelmesi de 1993'te yaşanan ve ilk bakışta birbiriyle alakasız görünen olaylar dizisinin ardından gerçekleşmişti. Bunları şöyle özetlemek mümkün:

1993 olaylar dizisi

- **5 Mart:** Elçibey'in petrol bakanı Sabit Bağırov ile Demirel'in Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin Ankara'da Bakü-Ceyhan petrol boru hattı için protokol imzaladı. Hattın o günkü rotası, bugün Bakü-Tiflis-Ceyhan rotasından farklıydı. Bugünkü gibi Erzurum hattından değil, daha güneyden, Elazığ üzerinden geçiyordu. Batılı finansörler, ABD'nin

İran'a uyguladığı ambargo yüzünden hattın Ermenistan'dan geçmesi için baskı yapıyorlardı.
Bu arada ilginç bir perde arkası diplomasisi başlamıştı. Şubat ayında Konya doğumlu, Saint Joseph ve ODTÜ mezunu Fransız vatandaşı Ermeni işadamı Samson Özararat, MHP lideri Alparslan Türkeş ile Türkiye-Ermenistan yakınlaşması için temas kurmuştu. Mart ayında Paris'te ilginç bir buluşma gerçekleşmişti. Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Tanşuğ Bleda'nın şahitliğinde, o sırada Paris'te bulunan Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan, MHP lideri Türkeş ile bir araya gelmişti. Türkeş'e oğlu, Temmuz 2017'ye kadar AK Parti Hükümeti'nin Başbakan Yardımcısı olan Tuğrul Türkeş ve 1995'te DYP'den milletvekili seçilen Musevi asıllı işadamı Cefi Kamhi; Ermenistan cumhurbaşkanına ise işadamı ağabeyi Telman Ter-Petrosyan eşlik ediyordu.[1]
Çetin-Bağırov protokolü ise Bakü-Ceyhan petrol boru hattının mayıs sonunda imzalanmasını öngörüyordu.

Öcalan'a giden kravat, katliamla bozulan anlaşma

- **15 Mart:** PKK lideri Abdullah Öcalan, Lübnan'ın Suriye kontrolündeki Bekaa Vadisi'nde "Mahsum Korkmaz Akademisi" adıyla kurduğu askeri eğitim merkezinde düzenlediği basın toplantısıyla "tek taraflı ateşkes" ilan ettiğini açıkladı. Bu gelişmede o dönem Şam'da yaşayan Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin (KYB) lideri Celal Talabani'nin etkisi olmuştu. Bu ateşkes ilanında Ankara resmen devrede değildi. Ama gizli diplomasi devredeydi. Köksal-Sanberk-Küpeli üçlüsünün bilgisi altında bir hamle planlandı. Şimdi Cumhurbaşkanı'nın danışmanlarından olan (o zamanki adıyla) *Turkish Daily News* gazetesinin sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni İlnur Çevik aracılığıyla gazetenin güvenlik-istihbarat editörü İsmet İmset bu toplantıyı izlemekle görevlendirildi. İmset'in bir de gizli görevi vardı. Vakko'dan alınan bir kravatı Öcalan'a götürecekti. Öcalan'ın basın toplantısında o kravatı takması, ateş-

1. Can Dündar, "Türkeş, Ermeni Sınırına Anıt Dikmeyi Düşünmüştü", *Milliyet*, 17 Kasım 2009.

kesin devamı halinde Ankara'nın sürece duyarsız kalmayacağını anladığına işaret sayılacaktı. PKK lideri basın toplantısına o kravatla çıktı ve Ankara mesajı aldı. Ancak olaylar kısa sürede seyir değiştirecekti.

- **17 Nisan:** Cumhurbaşkanı Turgut Özal vefat etti.
- **16 Mayıs:** Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı seçildi. Aynı gün, Talabani'nin talebi üzerine Öcalan "tek taraflı ateşkesi" uzattığını açıkladı.
- **24 Mayıs:** PKK militanları Elazığ-Bingöl arasında yapılan sevkiyatı basarak 33 silahsız eri öldürdü. Askeri operasyonlar yeniden başladı. Eylemin talimatını veren Şemdin Sakık Irak'ta artık Özel Kuvvetler Komutanlığı adını almış olan Özel Harp Dairesi birlikleri tarafından yakalandı, mahkûm oldu. Sakık'ın ısrarla talimatı telsizle Öcalan'dan aldığını söylemesine karşın Öcalan bu eylem için talimat vermediğini söyledi. Ancak 20 Mart 1992'de Bekaa'da ziyaretine gelen bir grup Yunan parlamenter ile Yunanca yazılı bir haritada, boru hattı rotaları üzerinde parmağıyla eylemin yapıldığı yeri işaret eden bir fotoğrafı tam o günlerde yayımlandı. O arada, Bakü-Ceyhan anlaşmasının imza tarihi 4 Haziran olarak açıklandı ama anlaşma yerine, yabancı şirket temsilcileri ile yalnızca anlaşmanın ileride imzalanacağına dair bir mutabakat zaptı imza edildi.[2] Bu geri adım Bakü-Ceyhan anlaşmasının suya düşeceğinin ilk işareti oldu.
- **13 Haziran:** Tansu Çiller DYP Genel Başkanı seçildi.

Azerbaycan'da bir darbe daha

- **16 Haziran:** Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey, Suret Hüseynov'un Nisan 1993'te Kelbecer'in de Ermenistan işgaline girmesinin ardından başlattığı ayaklanma sonucu devrildi. (Elçibey, 1992'de Ayaz Mutallibov'u 26/27 Şubat Hocalı katliamı, 8 Mayıs Şuşa ve 15 Mayıs Laçin'in kaybı üzerine Meclis'te devirerek başa geçmişti.) Nahçıvan'dan dönen Aliyev, Hüseyinov'la anlaşıp isyanı bastırarak başa geçti.

2. Murat Yetkin, *Kürt Kapanı-Şam'dan İmralı'ya Öcalan*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004. s. 19-23.

Aliyev'in ilk icraatları arasında, Elçibey'in imzaladığı Bakü-Ceyhan Protokolü'nün iptali vardı. Anlaşma daha sonra 1999'da Öcalan'ın yakalanıp hapsedilmesinin ardından, Gürcistan, Tiflis rotası üzerinden 19 Kasım 1999'da imzalandı. Ama bu defa, daha önceki anlaşmada izi bile olmayan Rus petrol şirketi Lukoil, ortaklar arasına girmişti; Rusya adeta en zayıf anında dahi "Benim mahallemde, beni yok sayamazsınız" diyordu.

1993'te Aliyev'le anlaşarak iktidarı paylaşan Hüseynov ise şimdi, 1995 Kasım'ında da Aliyev'e darbe hazırlığındaydı. Ve bu hazırlıkta, MİT içinde Türkçü-ülkücü görüşte bilinen ve Demirel'in Sönmez Köksal'ı MİT Müsteşarı yapmasından rahatsız olan bir ekip de vardı.

Ve önemli bir ayrıntı... Tam o günlerde Türkiye bir skandalla çalkalanıyordu. Geçmişte CIA bağlantıları da olan, uluslararası polis teşkilatı Interpol tarafından mali suçlardan aranan Amerikalı işadamı Roger Tamraz'ın Eylül 1995'te Başbakan Tansu Çiller ile bir görüşme yaptığı haberi patlamıştı. Görüşmeye MHP lideri Alparslan Türkeş aracılık etmişti. Demirel, 1993'te Azerbaycan topraklarının işgali son bulana kadar Ermenistan'la diplomatik ilişkileri kesmişti. Oysa Tamraz, boru hattının yeniden Ermenistan rotasına alınması için lobi yapıyordu. Tamraz'ın Çiller ile görüşmesine ise Alparslan Türkeş aracılık etmişti.[3]

Demirel'in manevrası Aliyev'e kazandırdı

Siyasete atılmadan önce iyi bir mühendis olan Demirel, anında kafasında ikiyle ikiyi topladı ve beyninden vurulmuşa döndü.

"Hemen Aliyev'i bağlayın bana" dedi. "Ülkene dön" dedi Aliyev'e, "darbe yapıyorlar." Darbe komplosuna karışan Türk istihbarat görevlisinin bilgi ve talimatlar dışında bu suça iştirak ettiğini, gereğini yapacaklarını da peşinen açıkladı.[XVI]

Aliyev derhal Kopenhag'dan Bakü'ye döndü. Cevadov, Aliyev'e sadık güçlerle girdiği çatışmada öldürüldü, darbe girişimi bastırıldı.

Ama Aliyev kurt bir istihbaratçı, kurt bir siyasetçiydi. Sovyet gizli servisi Devlet Güvenlik Örgütü'nün (KGB) en üst kademelerine yükselmekle kalmamış, Müslüman kökenli olmasına rağmen Sov-

3. Enis Berberoğlu, *Susurluk-20 Yıllık Domino Oyunu*, İstanbul: İletişim, 1997. s. 88-91.

yetler Birliği Komünist Partisi'nin 12 kişilik en dar karar organı olan Politbüro'ya girebilmişti. Darbe girişiminin Ankara'nın bilgisi dışında olduğuna inanmıyordu. Demirel'in Ferman Demirkol'un tutuklanıp sorgulanmasına izin vermemesi, onu yasal işlem yapılmadan Türkiye'ye çekmek istemesi kuşkularını artırıyordu.

Aliyev, Türk büyükelçisi Altan Karamanoğlu, büyükelçilikte Hukuk Müşaviri olarak kayıtlı MİT İstasyon Şefi Ertuğrul Güven ve Demirkol ile işbirliği yapıp onu evinde saklayan Din İşleri Müşaviri Abdülkadir Sezgin'i "İstenmeyen adam-Persona non grata" ilan etti.

Neticede Ankara-Bakü hattında mekik dokuyan bürokratlar ve Demirel'in şahsi gayretleriyle Aliyev ikna oldu ya da olmasa bile artık uzatmamaya karar verdi.

Ancak konu, 1998 yazında, 13 Ağustos'ta yayımlanan Susurluk Raporu ile yeniden canlandı.[XVII] Raporda darbe girişiminde Ankara'nın rolünden söz ediliyordu. Demirel bir daha devreye girdi; Başbakan Mesut Yılmaz, Demirel vasıtasıyla Aliyev'e durumu anlatıp üzüntü beyan etti ve konu yeniden tatlıya bağlandı.

Dolayısıyla, bu son kriz üzerinden kırk gün kadar geçmişken Aliyev'in NTV bürosunu açması, Türkiye ile ilişkilerde yeni bir dönemin, bir sonraki yıl 1999'da Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı anlaşmasının imzalanmasını sağlayacak bir dönemin başladığına işaret ediyordu.

Hem komünist hem de Türkçü

Nitekim Aliyev, gündüz saatlerinde Nerimanov Meydanı'ndaki konuşmasında bu boru hattının yakında yapılacak olmasına verdiği önemi özellikle vurgulamıştı.

Böylelikle yirminci yüzyılın başından beri ilk defa Kafkas petrolü, Rusya'nın bir hissesi olsa dahi Rusya'nın kontrolünde olmayan topraklardan, NATO üyesi Türkiye üzerinden Avrupa pazarına açılacaktı.

Aliyev'in üzerinde durduğu bir diğer konu da Ermenistan işgalindeki Dağlık Karabağ konusu olmuştu. Aliyev, Azerbaycan'da sayıları o dönem bir milyona yaklaşan ve Azerilerin "Karabağ Gaçgınları" dedikleri Karabağ göçmenleri sorununa bir yıl içinde çare bulacağını vaat ediyordu.

Karabağ krizi aslında henüz Sovyetler dağılmamış (1991), hatta Berlin Duvarı yıkılmanuşken (1989) patlamıştı. Karabağ özerk parlamentosu 1988'de Ermenistan ile birleşmeyi onayladı. Bakü sert tepki gösterdi. Karabağ aslında Stalin'in böl-yönet siyasetinin ürünlerinden biriydi. Azerbaycan sınırları içinde, Ermenistan ile doğrudan bağlantısı olmayan Ermeni nüfus ağırlığındaki bölgeye özerklik verilirken, nüfusun ağırlığı Azeri olan Zengezor bölgesi de Ermenistan'a bağlanmıştı. Bu bağ sayesinde Ermenistan İran ile sınır komşusu olmuş, Azerbaycan'ın ise Türkiye sınırındaki Nahçıvan özerk bölgesiyle kara bağlantısı kesilmişti. Stalin'in diktiği gömlek, Afganistan sorunu Moskova'nın güç ve itibarını sarsmaya başladığı bir sırada dikişlerinden atıyordu.

Ermenistan nihayet 1993'te Rus birliklerinin de desteğiyle Dağlık Karabağ'ı ve Karabağ ile Ermenistan arasında Azeri nüfusun çoğunlukta olduğu stratejik Laçin bölgesini de işgal etmişti. Artık adı Rusya Federasyonu olan Rusya'nın 1994'te devreye girmesiyle ateşkes sağlandı ama Azerbaycan'ın beşte biri halen Ermenistan'ın işgali altında.

"Gaçgınlar" sorunu da hâlâ devam ediyordu. 1998'deki konuşmasını yaparken sorunun bir yıl içinde bitmeyeceğini elbette Aliyev de biliyordu ama nasıl olsa on gün kadar sonra Azerbaycan'da seçimler vardı, Aliyev de halkına umut vermek durumundaydı.

Yemekte ise konu daha farklıydı.

Bu kurt komünist aynı zamanda sıkı bir Türkçü de çıkmıştı. Şöyle bir düşündüğünüzde, CIA ajanı Özbek Türkü Ruzi Nazar'ın Sovyet ordusundan kaçıp Nazilerin Türkistan Lejyonu'na katıldığı 1944 yılında, Azeri Türkü Haydar Aliyev de KGB'ye girmişti.[4]

Nazar ve Aliyev bütün bir Soğuk Savaş boyunca karşı saflarda mücadele etmişlerdi. Nazar CIA hesabına Türkiye merkezli olarak Orta Asya ve Kafkaslar'da Türkleri komünizme karşı ayaklandırmaya çalışırken; Aliyev, Azerbaycan Komünist Partisi'nin başına geçmişti örneğin; yıl 1969 idi.

Aliyev Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin en üst karar organı Politbüro'da Afganistan Savaşı'nın yönetiminde sorumluluk üstlenirken, Nazar da Pakistan ve Afganistan dağlarında İslamcı militanlara Sovyet işgaline karşı silah ve eğitim sağlıyordu. Tali-

4. Bkz: "Her taşın altından çıkan CIA casusu Türk" bölümü.

ban, sonrasında da El Kaide o koşullarda doğdu.

Hem Nazar, hem de Aliyev ile defalarca konuşmuş bir gazeteci olarak söyleyebilirim ki, biri kapitalist, diğeri sosyalist dünyanın en ön safında çarpışan, karar ve eylemleriyle çok can yakmış olan bu iki gözü kara adam ne yaptılarsa Türklük için yaptıklarını söylüyorlardı.

Yemekte Aliyev "Ne yaptıysak" diyordu, "Bu Abit ile yaptık, öz vatanımız için yaptık". Buna Sovyet siyaset ve bürokrasisinin en üst katlarında dağıttığı hatırı sayılır rüşvetin dahil olduğunu ima ediyordu. Abit Şerifov ise her sır küpü iki numara gibi, çalışılmış bir mütevazılıkla susuyor, söze girmiyordu. Şerifov mühendis kökenli bir siyasetçiydi. Aliyev Moskova'da yüksek siyaset yaparken, Şerifov onun Bakü'deki eli kolu olmuş, ikinci adamlığı kabullenmiş, günlük işlerin yürütülmesini, bir tür derin devlet işlevini üstlenmişti.[XVIII] Aliyev, Ermeniler yatırım tercihlerini görkemli ama kullanışsız devlet dairesi binalarından yana kullanırken, kendilerinin nasıl Bakü'ye metro ve altyapı getirdiklerini hâlâ keyifle anlatıyorlardı mesela.

Cavit Çağlar bir ara "Ne güzel böyle anlaşıyoruz, lisanlarımız birbirine yakın" dediğinde Aliyev'in kinaye yüklü bir sesle "Gettiniz gözel lisanımızı bir Ermeni'ye emanet ettiniz, mahvettiniz" dediğini hatırlıyorum. Atatürk'ün Türk Dil Kurumu'nun başına getirdiği Ermeni kökenli dilbilimci Agop (Martayan) Dilaçar'dan bahsediyordu. Mustafa Kemal'e Atatürk soyadı verilmesini ilk o önermiş, Atatürk de ona Dilaçar soyadını vermişti.

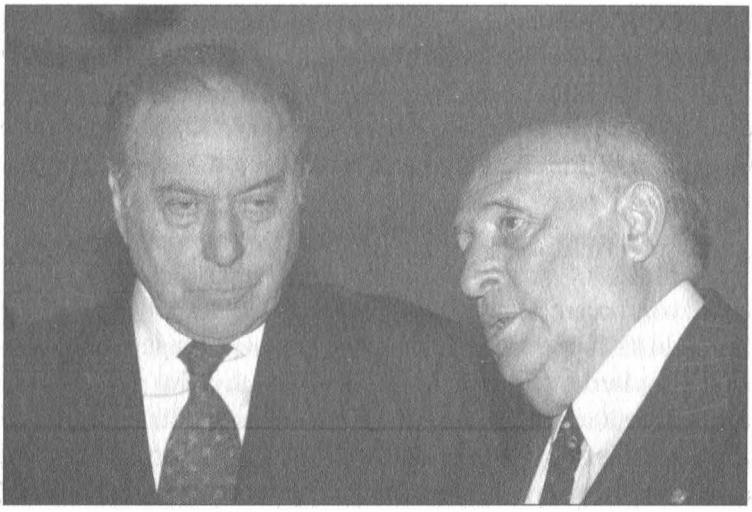
Nuri Çolakoğlu ile ilk o an göz göze geldik: Votka dilleri açmaya başlamıştı.

Votkalar yuvarlandıkça diller çözülüyor

Aliyev yemeğin sonlarına doğru sohbete "aşağıda" devam etmeyi önerdi.

Hep birlikte kalktık, yerin iki kat altındaki başkanlık sığınağına indik.

Çolakoğlu ile ikinci defa göz göze gelişimiz o zaman oldu. Sığınak bir mağara gibi döşenmişti. Fiberglastan sarkıt ve dikitler, taş ve kütüklerden yapılma masa ve tabureler, yerde hayvan post-

▸ Daha genç yıllarında defalarca sahte kimliklerle Türkiye'ye giriş yapıp KGB operasyonları yönetmiş, Ortadoğu ve Kürt meselelerine hâkim olup Sovyetler Birliği'nin en üst karar organında görev almış Aliyev, Azerbaycan Devlet Başkanı olarak Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile eşine az rastlanan bir dostluk ilişkisi içindeydi. Bir Bakü gecesinde yıllar önce, 1982'de Sovyetlerin yönetimindeyken can korkusuyla Türkiye'ye kaçıp sığınma planı yaptığını anlatacaktı. Aliyev'in Boğaz'ın Karadeniz girişine bakan heykeli İstanbul'da Sarıyer'dedir. *(Fotoğraf: ABC Ajansı)*

ları ve gayet loş bir aydınlatma... Sığınak güvenliydi belki ama dekorasyonu tam olarak buydu.

Çağlar kendisini tutamadı "Dekorasyon enteresanmış Haydar Bey" deyiverdi. O da sakince "Öyle" dedi; Azerbaycan'da fazla tarihi kalıntı olmadığı için burayı bu şekilde döşettiğini söyledi.

Kütüklerden yapılmış taburelere oturduk ve yukarıdakinden daha fazla votka ve konyak servisi yapılmaya başladı.

Aliyev, Rus usulü, votkayı küçük "şat" kadehlerle bir defada içiyor, biraz sonra bir daha dolduruyordu. Bizim bu hıza yetişmemize imkân yoktu, zaten dinlemek için de ayık kalmakta fayda vardı ama olabildiğince eşlik ediyor görünüyorduk.

Çünkü Aliyev açılmış konuşuyor, gece ilerledikçe de geçmişe dönüyordu. Önce Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbüro üyesi olduğu, daha sonra da KGB üst yönetiminde bulunduğu yılları anlatmaya başladı.

Mesela bir ara KGB'nin Ortadoğu dairesinde çalıştığını öğrendik. Arap coğrafyasına ve Kürt meselesine hâkim görünüyordu. Sahte kimlikle olduğunu ima ederek, Türkiye'ye defalarca giriş çıkış yaptığını, sadece İstanbul değil, mesela Trabzon, Erzurum gibi şehirlerde de bulunduğunu birer cümleyle geçerek anlattı.

Moskova Türkiye'yi ne zaman "kaybetti"?

Aliyev içtikçe açılıyor, bizim heyetten sıkılanlar çıkıyor, ama Çolakoğlu ve ben can kulağıyla dinliyorduk; yaşayan tarih konuşuyor, kitaplarda yazılamayacak bilgiler veriyordu.

Bir ara suskunlaştı, sonra derin bir iç çekerek "Bilir misiniz?" dedi, "bu görevlere gelebilen tek Türk, tek Müslüman bendim" diye başladı eski Sovyet yönetimindeki üst düzey konumunu kastederek.

"Ordu akademisinde okudum, KGB akademisinde okudum, çok özel tarihi bilgiler aldım, her yerde olmayan bilgiler."

"Bilir misiniz?" diye yeniden sordu, "Biz Türkiye'yi büsbütün kaybettiğimizi ne zaman anladık?"

Nuri Çolakoğlu ile yeniden göz göze geldik. Aliyev iyice geçmişe dönmüştü: Belki sohbet gitgide derinleştiğinden, belki votka, belki de dil sürçmesinden, "Biz" derken artık Bakü'yü değil, Moskova'yı, eski Sovyet günlerini kastediyordu.

"İki şey vardır" diye kendi sorusunu cevaplayarak devam etti.

"Biri Kore'ye asker göndermeniz oldu. Böylece NATO'ya girebileceğinizi anladık. Sonra da NATO'ya girdiniz. O zaman Türkiye'nin kapitalist ülkeler safına geçtiği, Moskova etkisinde olamayacağı ortaya çıktı."

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 38. Paralel boyunca kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölünen Kore'deki zoraki barış, 25 Haziran 1950'de, Moskova destekli Kuzey ordularının (Çin'e emrivaki yaparak) sınırı aşmasıyla bozulmuştu.

Kore Savaşı ve NATO'ya giriş

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni acil toplantıya çağıran ABD, 27 Haziran'da Pasifik Okyanusu'ndaki 7. Filo'ya bağlı güçlerini Kore'ye çıkarttı ve böylece üç yıl sürüp 5 milyon kişinin

ölümüne neden olacak kanlı bir savaş başladı.

Türkiye o sıralar kendini yeni kurulan Batı ittifakına kabul ettirip Moskova'nın baskısını dengeleme çabasındaydı.

Sovyetler Birliği'nin lideri Josef Stalin ve Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov ikilisi ABD'nin savaş sonrası SSCB'nin Akdeniz'e inişine ne kadar izin vereceğini anlamaya, sınamaya çalışıyorlardı.

Molotov bu amaçla 7 Haziran 1945'te Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i makamına çağırarak, "1921'de Sovyetler'in zayıflığı nedeniyle Türklere bırakılan Kars ve Ardahan ile Boğazlar'da bir üs" üzerinde hak iddia etmiş, talep 18 Ekim 1946'da bir ültimatom ile yenilenmişti.

Bu uyarı ile o zamana dek bu bölgeden uzak durma niyetindeki ABD tutum değiştirdi. ABD Başkanı Harry Truman 12 Mart 1947'de ilan ettiği Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a "Arkanızdayım" dedi.[XIX]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bunu fırsat bilip, 1949'da kurulan Batı askeri ittifakı NATO'ya üye olmak için 11 Mayıs 1950'de başvurdu. Ancak NATO Konseyi Türkiye'nin başvurusunu geri çevirecekti. Gerekçe bugün bazı ülkelerin, Avrupa Birliği (AB) başvurusuna karşı Türkiye'ye söylediklerinin hemen hemen aynısıydı. Belçika, Danimarka ve Norveç Türkiye'yi "Batı uygarlığının parçası olmadığı" gerekçesiyle istememekte, İngiltere de Türkiye'nin "Ortadoğu çerçevesindeki bir güvenlik anlaşmasında yer almasını" tercih etmekteydi.

Bu şartlar altında Kore Savaşı başladı. Ankara bu savaşı bir fırsat olarak gördü ve taktik değiştirdi. Hükümet önce Kuzey Kore'yi kınadı, ardından BM'nin asker gönderme çağrısına ABD'den sonra olumlu yanıt veren ikinci ülke oldu.

14 Mayıs 1950 seçimleriyle işbaşına gelmiş olan Adnan Menderes'in Demokrat Parti (DP) hükümetinin 1950 Eylül'ünde NATO'ya yaptığı ikinci başvuru da reddedildi. Menderes hükümeti, ağır eleştirilere rağmen asker gönderme kararından caymadı. Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasındaki Türk Tugayı 16 Ekim'de Kore'nin Pusan Limanı'na ulaştı ve 25. Amerikan Tümeni'nin kontrolünde ağır çatışmaların yapıldığı Kunu-ri bölgesine nakledildi. Nakledilenler arasında ileride Türkiye tarihinde önemli rol oynayacak olan Teğmen Kenan Evren de bulunuyordu.

Türk Tugayı Kunu-ri'de 4 gün süren bir çatışmada 721 asker ve subayını kaybetti. Türk askeri dünyanın bir ucunda, halkın neden çıktığını ve kimler arasında cereyan ettiğini bilmediği bir savaşta şehit düşüyor, bu ciddi bir tepkiye yol açıyordu.

Ancak Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun taktiği tutmuş, sonuç getirmişti.

Kore'de komünizme karşı mücadelede gösterdiği yararlılık sayesinde Türkiye, Yunanistan'la birlikte 21 Eylül 1951'de NATO'ya resmen davet edildi, 11 Ekim'de imzalanan Londra Protokolü ile de üye oldu. (Böylece ABD Başkanı Donald Trump'ın neden 16 Mayıs 2017'de Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan ile Beyaz Saray'da düzenlediği basın açıklamasında, Türkiye'de pek çok kişinin akıl erdiremediği şekilde Kore Savaşı'ndan ve komünizmle mücadeleden söz ettiği daha iyi anlaşılabilir. O kadar önemlidir ve diğer yandan ilişkilerin o ilk noktaya kadar gerilediğini de gösterir.)

Türkiye NATO anlaşmasıyla, İkinci Dünya Savaşı'na müttefiklerin safında girmemesi nedeniyle Batı'nın kapısı tamamıyla kapanmadan Kore'deki 721 şehit ve gaziler sayesinde kendini öbür tarafa atmıştı.

İşte bu gelişme Aliyev'e göre Moskova'nın Türkiye üzerindeki etki alanını kaybetmekte olduğunu gösteren ilk darbeydi.

Aliyev'in bize o Bakü akşamında söylediklerinin izini, çok ilginç bir başka anlatımda da bulmak mümkündü: Alparslan Türkeş'in anılarında.

Türkiye'deki 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin önde gelen isimlerinden Albay Alparslan Türkeş, askeri yönetimin Başbakanlık Müsteşarı yapılmıştı. Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Nikita Ryzhov'dan Türkeş'e bir görüşme talebi geldi. Türkeş, yanına Dışişleri Bakanlığı Ekonomi Dairesi'nde Genel Müdür Yardımcısı olan Mehmet Baydur'u da aldı. Baydur ile 1950'lerde Pentagon irtibat subaylığı yaparken, Washington Büyükelçilik Müsteşarı olarak tanışmışlardı. Ankara'daki Sovyet Büyükelçiliği'nde yapılan görüşmede Ryzhov konuya doğrudan girmişti. Başkan Kruşçev'in selamı vardı. Yeni Türk yönetimine yardıma hazırdı. Artık toprak talebinde bulunmayacaklarının işareti olarak Rus birliklerini, Türkiye'nin doğu sınırından 250 kilometre geriye çekebilirdi. En az 500 milyon dolar hibe (ki o zamana göre önemli bir miktardı)

ve gerekli ekonomik altyapı yatırımlarına da hazırdı. Türkeş sordu: "Ne karşılığında yapacaksınız bunları?" Büyükelçi açık sözlüydü: "NATO'dan çıkın."[5]

Sovyetler Birliği için güney sınırlarındaki Türkiye'nin NATO'da kalmasının stratejik sakıncası vardı. Aliyev'in "Sizi kaybettiğimizi ilk orada anladık" diyerek Türkiye'nin NATO'ya girişini sayması rastlantı değildi; Moskova'nın devlet siyasetiydi.

Sordum; peki, Sovyetler Türkiye'yi "kaybettiğini" ikinci defa ne zaman anlamıştı? İkinci sebep neydi?

Aliyev'e göre ikincisi, Turgut Özal'ın 24 Ocak 1980'de alınan ekonomik kararların 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından uygulamaya başlanmasıyla Türkiye'nin pazar ekonomisine geçişiydi.

"Makas o zaman açılmaya başlamıştı" Aliyev'e göre; NATO ile Batı dünyasının siyaseten parçası haline gelen Türkiye, 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül ile ekonomik olarak da Moskova açısından artık kazanılamaz biçimde kaybedilmiş bir hedef görülmeye başlamıştı.

Aliyev'in Türkiye'ye kaçış senaryosu

Moskova o sıralar Afganistan'ı işgalinin sarsıntısını yaşamaya başlamıştı.

Leonid Brejnev tarafından yapılan Afgan hamlesi, ABD ve müttefiklerinin İslamcı direnişçilere silah, para ve eğitim vermeye başlamasıyla kâbusa dönüşüyor, bu da Komünist Parti yönetiminde iç gerilimin artmasına neden oluyordu.

Bu atmosfer içinde Brejnev Azerbaycan seyahatine çıkmaya karar verdi.

Bu aslında Aliyev'in uzun süredir lobi çalışması yaptığı bir geziydi; Devlet Başkanı Ermenistan'a değil, daha önce ziyaret etmiş olduğu halde yine Azerbaycan'a gelmeliydi.

Ama karar öyle bir zamanda çıkmıştı ki, Moskova kaynıyordu.

Moskova uçağı 24 Eylül 1982 günü Bakü'ye indiğinde daha vahim bir tablo ortaya çıktı: Brejnev'in sağlık durumu hayli bozulmuş, adeta canlı cenazeye dönmüştü.

Aliyev'in eşi Zarife Hanım, göz doktoruydu, tıp insanıydı. Brej-

5. Hulusi Turgut, *Şahinlerin Dansı-Türkeş'in Anıları*, İstanbul: ABC Yayınları, 1995. s. 220-221.

nev'in uçaktan inişini görür görmez Haydar Bey'in kulağına "Bir an önce kurtul bundan, geri gönder" dedi, "burada ölmesin."

Aliyev'in başından aşağıya kaynar sular dökülmüştü.

Gezi aslında bir hafta olarak planlanmıştı ama Aliyev onu on güne yaymayı, böylece Moskova'daki gücünü artırmayı düşünüyordu; Brejnev'i hemen geri göndermesi söz konusu değildi.

Ancak Brejnev Bakü'de ölecek olursa, bunu ne sekseni geçmiş yaşıyla ne de had safhada bozuk sağlık durumuyla açıklayabilirdi Aliyev. KGB'nin başındaki (daha sonra devlet başkanı olacak olan) Yuri Andropov onun hamisiydi ama Müslüman bir cumhuriyetten gelip en tepeye tırmandığı için Moskova'da düşmanı çoktu. Yani Kremlin'in entrikalarla örülü dünyasında bu ölümden doğrudan sorumlu tutulacak, belki halk düşmanı ilan edilip en ağır şekilde cezalandırılacaktı.

"Önce seyahat programını kısaltmakla başladım" diye anlatıyordu Aliyev, tarih öncesi mağara gibi döşenmiş sığınağında. Brejnev'in giderek bozulan sağlığını da bahane ederek, kısalta kısalta yarıya indirebilmişti seyahati. Her geçen gün aleyhineydi.

Nihayet dönüş günü geldi çattı. Brejnev ve eşini Bakü Havalimanı'nda uçağa bindirdiler, el salladılar; uçak kalktı, ama Aliyev ailesi eve dönmedi, havaalanında kaldı.

Brejnev'in uçağı kalkış yaptığı sırada bir başka uçak pistin başına çıkmış, motorları çalışır vaziyette beklemeye başlamıştı.

Bu, Aliyev ailesini Türkiye'ye kaçırmak üzere yol hazırlıklarını yapmış bir askeri uçaktı.

Aliyevler için bekleyişi bitmek bilmeyen bir Bakü-Moskova yolculuğu olmuştu Brejnev'inki. Çünkü Devlet Başkanı ola ki dönüş yolunda hayatını kaybederse yine bütün parmaklar Aliyev'in üzerine çevrilecek, Brejnev'e suikast düzenlemekle suçlanacaktı. Aliyev 2005'te yayımlanan ve sıkı bir denetimden geçen anılarında dahi Brejnev'in sağlık durumu nedeniyle yaşadığı gerilimi şöyle anlatacaktı:

> Dört günlük bu yoğun program, değil yaşlı ve hasta halde, etrafında neler olup bittiğini zorlukla algılayan Genel Sekreter için, daha genç bir adamı için dahi ağır bir yük olabilirdi![6]

6. Viktor Andriyanov ve Hüseyinbala Miralamov, *İslamabad: Leaf Publications*, 2009. s. 111.

Nihayet Abit Şerifov'un Moskova Havaalanı'na yerleştirdiği bir adamından "Salimen indiler" haberi geldi. Bu haberle rahatladılar ama eve dönmediler, havalimanında beklemeye devam ettiler. İkinci haber, Brejnevlerin Moskova'daki başkanlık konutuna girdiğini söylüyordu; artık sorumluluk Azerilerden çıkmıştı.

"Bir oh çektik" dedi Aliyev, "Evimize öyle döndük. Yoksa Türkiye'ye gidiyorduk."

Yıllarca Sovyet gizli servisi KGB adına çalışmış, casusluk amacıyla Trabzon'a, Erzurum'a, başka kim bilir nerelere gizlice girip çıkmış, Sovyetler'in en üst yönetim organı olan 12 kişilik Politbüro'da görev almış Aliyev, Brejnev'in eceliyle ölmesi halinde cinayet komplosuyla suçlanacağı endişesiyle çareyi Türkiye'ye sığınma planı yapmakta bulmuştu. Bize o gece onu anlatıyordu.

Brejnev'e mi ne oldu? Bakü gerçekten de Moskova dışına son ziyaretiydi. Döndükten bir süre sonra rahatsızlığı arttı, 7 Kasım'dan sonra hiçbir toplantıda görülmedi, 12 Kasım'da ölümü ve yerine KGB Başkanı Yuri Andropov'un geçtiği ilan edildi.

Haydar Aliyev Zarife Hanım'ın uyarısını ciddiye almamış olsa, Brejnev'in kırılgan sağlığının yoğun Bakü programında çökmesi de mümkündü. Brejnev'in Moskova'da kendi doktorlarının kontrolünde ölmesiyle Bakü ziyareti sırasında ölmesi arasında, özellikle de Soğuk Savaş koşullarında dağlar kadar fark vardı; tarihin başka türlü akmasına neden olacak kadar büyük bir fark.

Bugün, Haydar Aliyev'in yerinde oğlu İlham Aliyev var, Azerbaycan petrol zengini bir ülke, muhalefet ve basın bildiğiniz bastırılmış durumda ve ülkenin beşte biri hâlâ giderek fakirleşen Ermenistan'ın işgali altında.

VIII

En büyük komplo: 12 Eylül darbesi

Eğer 1977 Mayıs ve Haziran aylarında bir dizi talihsiz olay yaşanmasaydı, Ege Ordu Komutanı Orgeneral Kenan Evren yaş haddi ve kadrosuzluktan emekli olacaktı.

Gerçi o emekli olmak istemiyor, enerjisinin hâlâ yerinde olduğuna inanıyordu. Hatta 27 Mayıs 1960 darbesinde rol almış bazı dönem arkadaşlarını araya koyarak, yabancı lisanı da olmadığı halde bir NATO ülkesine büyükelçi olarak atanmaya çalışıyordu.

Evren'in de, ülkenin de kaderini değiştiren olay, 1 Mayıs 1977 faciası oldu.

Sol sendika ve örgütler o yıl 1 Mayıs'ı en geniş kitlesel katılımla İstanbul'da Taksim Meydanı'nda kutlamaya karar vermişlerdi. Miting, gücünün doruğunda olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) tarafından düzenleniyordu. Pankartlar açıldı, sloganlar atıldı, konuşmalar yapıldı, artık sona yaklaşıyordu ki, birden silahlar patlamaya başladı. Tam olarak nasıl geliştiği bugün dahi açıklığa kavuşmayan olayda, çoğu izdihamdan ezilerek olmak üzere 34 kişi öldü, 126 kişi yaralandı.

Ülke şoktaydı.

CHP'nin o günkü lideri Bülent Ecevit, 7 Mayıs'ta kendisi de emekli bir subay olan Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e bir mektup yazdı.

Mektupta 1 Mayıs katliamının devlet içinde, Amerikalıların eğitip donattığı bir "kontrgerilla" biriminin işi olabileceğini öne sürüyor, sorumluluğun Başbakan Süleyman Demirel'e ait olduğunu hatırlatıyordu.

Ülke 5 Haziran'da kritik bir seçime gidiyordu. Ecevit halkçı slo-

▸ İstanbul'da Taksim Meydanı'nda 1 Mayıs 1977'deki İşçi Bayramı mitingi 34 kişinin hayatını kaybettiği bir faciaya dönüşmüştü. Dönemin CHP lideri Bülent Ecevit, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e mektup yazarak 1 Mayıs katliamının arkasında Amerikalıların eğitip donattığı bir "kontrgerilla" gücünün bulunduğunu öne sürdü, sorumluluğun da Başbakan Süleyman Demirel'de olduğunu söyledi. Hâlâ tam olarak aydınlatılamayan 1 Mayıs 1977, Türkiye'yi 12 Eylül 1980 askeri darbesine sürükleyen olaylar zincirinde önemli bir halkaydı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

ganlarla güç kazanıyor, sol örgütlerin çoğu gönüllü olarak CHP için çalışıyor, "dağa taşa Karaoğlan yazılıyordu."

Diğer yandan Alparslan Türkeş'in MHP'sine bağlı Ülkü Ocakları'nın taraf olduğu çatışmalar, ülkeyi giderek bir iç savaş ortamına sürüklüyordu.

12 Mart 1971'de bir darbe muhtırasıyla devrilmiş olan Demirel, 1 Haziran'da önemli bir hamle yaptı. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Namık Kemal Ersun ve 200 subayı emekli ediverdi.

Darbeci eğilimleri olduğundan kuşkulandığı Ersun'un 1978'de Genelkurmay Başkanlığı'nı Semih Sancar'dan devralıp askeriyenin başına geçmesini engellemek istiyordu.

Ertesi gün, 2 Haziran 1977'de bir hamle daha yaptı; oturdu ve Ecevit'e bir mektup yazdı.

CHP'nin bir gün sonra, 3 Haziran'da Taksim'de yapacağı İstanbul mitinginde Ecevit'e suikast yapılacağına dair istihbarat vardı. Demirel, Ecevit'ten mitingi iptal etmesini istiyordu. Ecevit "Hükümet sensin, önlemek senin işin" dedi.

CHP 3 Haziran'da İstanbul'da, Taksim Meydanı'nda tarihinin en büyük mitingini yaptı. 5 Haziran seçimlerinden zaferle çıktı. Ama bugün onu açık farkla tek başına iktidara getirecek seçim sistemi, o zaman getirmiyordu.

Demirel bunun üzerine bir hamle daha yaptı. Seçimi kazandığı halde hükümet kuramayan CHP'nin askerdeki bir cuntanın müdahalesiyle iktidar yapılacağından endişe ediyordu. 27 Mayıs ortadaydı. 12 Mart 1971 Muhtırası'nda "parlamentoyu açık tutmak" adına "şapkasını alıp" başbakanlıktan ayrılan o olmuştu.

Demirel'in, Namık Kemal Ersun ve 200 subayı bir günde emekli etmesinin arkasında, askerlerin yeniden bir darbe ile kendisini indirip, seçimi kazandığı halde hükümet kuramayan CHP lideri Ecevit'i işbaşına getireceği kuşkusu vardı.

Demirel, Ersun'dan sonra, yaşı nedeniyle en kıdemli konumda bulunan, emekliliğine gün sayan Evren'i 30 Ağustos itibarıyla Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na getirdi; Korutürk atamayı onayladı.

Demirel, dolaylı temaslarla Ecevit'in de itiraz etmeyeceğine emin olduktan sonra, görünüşte bir siyasi hırsı olmayan, Kore Savaşı muharibi Evren'i 6 Mart 1978'de Genelkurmay Başkanlığı'na getirdi.

Evren en zararsız görünen adaydı

İlerleyen yıllarda siyaset bilimcileri, yakın tarihçiler, gazeteciler Türkiye'yi 12 Eylül 1980 darbesine doğru bir iç savaş ortamına sürükleyen kanlı eylemlerin 1977-78 yıllarında tırmanmaya başladığı üzerinde birleşeceklerdi.

Mesele şahıslarda değildi, sistemdeydi; o sistemde Ersun ya da Evren olması fazla bir şey değiştirmiyordu.

27 Mayıs 1960 ve 12 Mart 1971 darbeleri asker içindeki siyasi müdahale yanlılarına emir-komuta zinciri içinde davranmayı öğretmişti. Demirel daha sonraları Türkiye'yi kan gölüne çeviren eylemlerin 12 Eylül'den 13 Eylül'e nasıl bıçakla kesilir gibi son bulduğunu sorgulayacaktı. Evren ve silah arkadaşları yönetime el koymak için çatışmaları durdurmaya çalışmamış, tersine zemin hazırlamışlardı Demirel'e göre.

Zaten darbecilerin bir "Bayrak Planı" çerçevesinde hareket

etmeleri ortada bir komplo, bir entrika olduğunu göstermiyor muydu?

Evren darbenin hemen ardından yalnız Demirel ve Ecevit'in değil, bütün siyasi parti liderlerinin tutuklanmasını istedi. Meclis kapatıldı, partiler kapatıldı, Anayasa feshedildi.

Başka şeyler de oldu.

Evren ülkeyi kardeş kavgasından, uçurumun eşiğinden kurtarmak için geldiklerini söyleyecekti ama Türkiye, tarihinin en karanlık dönemlerinden birini yaşamaya başlamıştı.

Yaklaşık 650 bin kişi gözaltına alındı.[1]

Resmen kanıtlandığı kadarıyla 171 kişi polis ya da jandarma sorgusundan sağ çıkamadı; çoğu işkenceyle öldürülmüştü.

Sıkıyönetim askeri mahkemelerinde açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı.

Bunlardan 7 bini hakkında idam cezası istendi, 517'sine idam cezası verildi, 50 kişi asıldı. Bunlar arasında yaşı büyük gösterilip 17 yaşında asılarak öldürülen Erdel Eren de vardı.

Cezaevlerinde de işkence ve kötü muamele almış yürümüştü. Protesto amaçlı açlık grevleri 14 can aldı. Kanıtlanabildiği kadarıyla 299 kişi cezaevlerinde öldürüldü, ya da ölümlerine sebep olundu.

Yayıncı İlhan Erdost, Mamak Cezaevi'nde dövülerek öldürüldü. Diyarbakır Cezaevi'ndeki koşullar öyle dayanılmazdı ki, PKK militanları Ferhat Kurtay, Necmi Öner, Mahmut Zengin ve Eşref Anyık protesto için kendilerini yaktılar. Diyarbakır Cezaevi'ndeki zulüm ve işkencenin boyutu bugün dahi PKK'nın büyümesinin nedenlerinden biri olarak gösterilir.

İşte bu koşullar altında Evren, kendi kurup başına geçtiği, 5 üst komutandan oluşan Milli Güvenlik Konseyi gözetiminde yeni bir Anayasa yazdırdı. Konsey Başkanı Evren idi. Üyeleriyse Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun idi.

Muhalefetin olmadığı, basının tamamen susturulduğu bu devlet terörü atmosferinde yapıldı halk oylaması. Evren'in o meşum "Asmayalım da besleyelim mi?" sözleri o döneme aittir. İdam cezası o referandumda yönetimin en temel sloganlarından olmuştu.

1. *TBMM Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu Raporu*, 28 Kasım 2012.

Evren, elinde Kuranıkerim ile siyaset kürsüsüne çıkan –çok sonra Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'a dek– tek yönetici oldu; üstelik Evren bunu laik cumhuriyeti ve Atatürk ilkelerini korumak adına yapıyordu.

O Anayasa'ya oy verenler, aynı zamanda Evren'i de 7 yıllığına cumhurbaşkanı seçmiş olacaktı; Evren 7 rakamının hayatında özel bir yeri olduğuna inanıyordu.

7 Kasım 1982'deki halk oylamasında yüzde 91,4 "Evet" oyu çıktığı açıklandı; Evren kendisini 7. cumhurbaşkanı seçtirmişti.

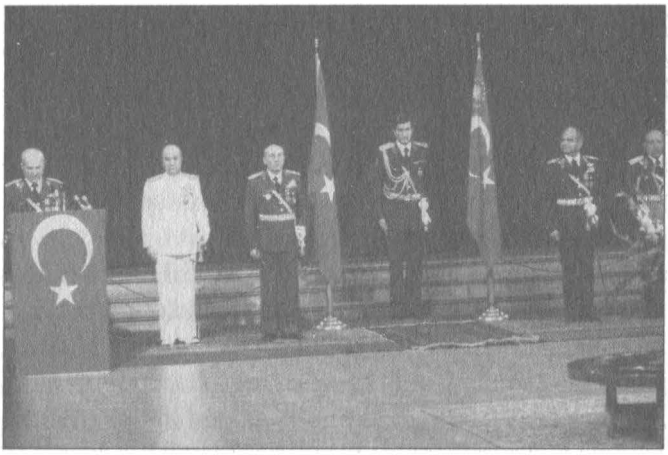
Sadece işkence ve ölümler yoktu Evren'in 12 Eylül darbesinin kara defterinde. Basına, açık sansür vardı. Gazetelerin aldığı toplam kapatma cezası 300 günü buldu. 30 bin kamu görevlisi "sakıncalı" diye fişlenerek işten çıkarıldı. Yine 30 bin kadar kişi çareyi siyasi mülteci olarak, çoğunlukla Avrupa ülkelerine kaçmakta buldu. Devlet 14 bin yurttaşını vatandaşlıktan çıkardı.

Avrupa ülkelerinin çoğuna vize, hem de Türkiye'deki darbe yönetiminin isteğiyle o zaman kondu.

Turgut Özal'ın 24 Ocak 1980 kararlarıyla pazar ekonomisine geçme mucizesinin altında askeri darbenin dernekleri kapatması, sendikaları susturması, ücret artışlarını yönetimin insafına bırakması vardı. 24 Ocak Kararları döviz sıkıntısını bir ölçüde rahatlatmıştı ama üretim maliyetlerini düşürüp ihracat ekonomisine geçiş ancak süngü zoruyla mümkün olmuştu; zamanın CHP lideri Bülent Ecevit'in 24 Ocak Kararları Meclis'te tartışılırken, bu kararların "ancak süngü zoruyla" hayata geçirilebileceği kehaneti doğru çıkmıştı.

Türkiye'nin bu felaket görüntüsü karşısında ve onun ortaya çıkardığı korkuyla Yunanistan 1981'de neredeyse hiçbir koşulu yerine getirmemiş haldeyken Avrupa Birliği'ne, o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu'na tam üye olarak alındı.

Oysa darbe hükümetinin aldığı 1 numaralı karar, 1974 Kıbrıs Harekâtı nedeniyle NATO'nun askeri kanadından çıkan Yunanistan'ın birliğe dönüşü üzerindeki Türk vetosunu kaldırmak olmuştu. Avrupa'nın sert tepki verdiği 12 Eylül darbesine ABD'nin yarım ağız dile getirdiği "demokrasiye hızlı dönülmeli" eleştirisiyle birlikte el altından destek vermesinin sebeplerinden birisi, Yunanistan'ın NATO askeri kanadına dönüş izniydi.

▸ Demirel ve Ecevit'in adaylar arasında en zararsızı olduğunu düşünerek Genelkurmay Başkanlığı üzerinde mutabık kaldığı Kenan Evren, çok önceden hazırlanmış "Bayrak Planı" çerçevesinde 12 Eylül 1980 sabahı saat 04.00'da başlayan darbenin lideri oldu. Resimde Evren ve darbeyi yapan Milli Güvenlik Konseyi üyesi komutanlar görülüyor.

"CIA değil, Pentagon yaptı" yorumlarını aşırı bulanlar, o dönem ABD'nin Ankara Büyükelçisi olan James Spain'in anılarına göz atabilir. Darbenin ertesi gününe, 13 Eylül'e dair şu anekdotu anlatıyor Spain:

> Bazı Türkler darbenin ABD yönetimi tarafından biliniyor ve destekleniyor olduğuna inanıyorlardı. Bunda Moskova Radyosu'nun ve Doğu Almanya'dan yayın yapan iki gizli komünist radyonun [O dönem yasadışı olan Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) "Bizim Radyo"sundan söz ediyor-MY] daha 12 Eylül akşamı ortaya attığı iddianın payı vardı.
>
> Ertesi sabah, artık yeni rejimde yüksek bir makama gelmiş olan eski bir dostumla karşılaştım. Sohbeti o başlattı ve pek çok üniformalı Türk'ün de darbenin arkasında CIA'in bulunduğuna inandığını söyledi. Bu saptamaya katıldığımı belirtmeme fırsat kalmadan, sırıtarak sırtıma dokundu: "Tabii ki CIA yapmadı" dedi; "Yönetime el kondu. Dolayısıyla Pentagon olmalı."[2]

2. James W. Spain, *American Diplomacy in Turkey – Memoirs of an Ambassador Extraordinary & Plenipotentiary,* New York: Preager, 1984. s. 19-21.

Darbenin ertesi sabahı darbe yönetiminin "yüksek makamındaki" bir isimle Amerikan elçisinin "karşılaşmış" olmasındaki ayrıntıyı vurgulamakta yarar var. Spain, eşi Edith'in kendisine "Daha önce hiç askeri cunta üyesi görmemiştim. Oysa bunların altısı da evimize yemeğe gelen kişiler" dediğine anılarında yer vermişti; altıncı kişi muhtemelen Konsey Genel Sekreterliğine getirilen Orgeneral Haydar Saltık idi. Darbe yönetiminin başbakanı olarak atanacak olan bir önceki Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu da Spain'in yakın ilişkide olduğu 12 Eylülcülerdendi.

Spain "Askeri rejim yönetime el koyar koymaz siyasi cinayetlere son verebilmişti" diye yazacaktı:

> On gün içinde ekonomik politikanın [24 Ocak Kararları'ndan söz ediyor-MY] aynen devam edeceği açıklandı; üç ay içinde enflasyon yüzde 130'dan yüzde 40'a inecekti. [Darbeci askerler] 1960'taki Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ı idam etme hatasına düşmediler. Dış politikada Süleyman Demirel'in Kıbrıs ve Ege'deki ılımlı ve uzlaşmacı çizgisi devam etti. Ortadoğu'da ise Türkiye'nin konumu güçlendi ve desteği İran-Irak Savaşı'nda her iki tarafça da gözetilir oldu. [...] Kısacası, en azından birkaç yıl boyunca askeri rejimin "işe yaradığı" konusunda pek az kuşku vardı.[3]

ABD'nin 12 Eylül 1980 askeri darbesinden duyduğu memnuniyet ortadaydı. Bu memnuniyet biraz da Ege Denizi'nin, Akdeniz'e çıkmak isteyen Sovyetler için yeniden bir tuzağa dönüşecek olmasından kaynaklanıyordu.

İşte 12 Eylül'ü Türkiye açısından "Bütün komploların anası", ya da Türkiye üzerine oynanan bir oyun varsa onların en büyüğü olarak görmemizi sağlayan unsurlar tam da bu noktada devreye giriyordu.

Darbeye giden yolda Kahramanmaraş katliamı

AK Parti hükümeti 2010 yılında bir Anayasa değişikliği taslağı hazırladı.

3. Spain, a.g.e., s. 27.

▸ Saldırıların 24 Aralık 1978'de zirveye ulaştığı, çoğunluğu Alevi 105 vatandaşın öldürüldüğü Kahramanmaraş katliamının, Türkiye'nin adım adım iç savaşa çekilmek istendiği, 12 Eylül Darbesi'ne giden yolun açıldığı bir tertip olduğu 2012'de Evren ve arkadaşlarının yargılandığı duruşmalarda daha açık görüldü. Asker kökenli içişleri bakanını görevden alan Başbakan Ecevit'in ilan ettiği sıkıyönetim, darbeden sonra da devam edecekti. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

O zamanlar Fethullah Gülen Cemaati ile iç içe çalışıyorlardı. AK Parti, yargının neredeyse tümüyle "Cemaat"in eline geçmesine yol açacak değişiklikleri sivilleşme adına halkoyuna sunarken, muhafazakârların yanında demokrat, liberal ve sol kesimlerin desteğini de almak için 12 Eylül'ün de yargılanmasına kapı açtı. Hatta referandumun tarihi de 12 Eylül 2010 olarak belirlendi, sanki Anayasa değişikliği sırf bu nedenle yapılıyor, askeri müdahalecilikle hesaplaşılıyor görüntüsü veriliyordu.

Şimdi çoğu pişman, bir kısmı hapiste, bir kısmı yurtdışında bulunan liberal aydınlar "Yetmez ama evet" adı altındaki kampanyaya bu nedenle destek verdi. Halkoylamasının sonucu yüzde 57.88 "Evet", yüzde 42.12 "Hayır" olarak açıklandı. İleride, 15 Temmuz 2016 kalkışmasında askeri darbe girişiminin yenilgiye uğratılmasının ardından Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın artık kendilerine "Hizmet Hareketi" adını veren Fethullahçılar tarafından yıllarca "aldatıldıklarını" söyleyip "Rabbim ve milletim bizi affetsin" dediği gelişmelerin en önemli aşaması böylece geride kalmıştı.[4]

4. "Rabbim ve milletim bizi affetsin", *Hürriyet*, 3 Ağustos 2016.

Yargılama 4 Nisan 2012'de başladı. İlk aşamada Evren ve silah arkadaşlarının 24 Aralık 1978'deki Kahramanmaraş katliamından itibaren yönetime el koymayı planladıklarını söyleyen bir iddianame kabul edildi.

Kahramanmaraş katliamı olarak bilinen olaylar 19 Aralık 1978'de şehirdeki Çiçek Sineması'na, milliyetçi ideolojiyi öne çıkaran *Güneş Ne Zaman Doğacak* filminin gösterimi sırasında patlayıcı madde atılmasıyla başlamıştı. Bülent Ecevit başbakanlığında, Güneş Motel transferleriyle takviyeli CHP hükümeti iş başındaydı.[XX]

Dava sürecinde patlayıcıyı atan kişinin Ülkücü Gençlik Derneği (ÜGD) bağlantılı Ökkeş Kenger olduğu anlaşılacaktı. Ama Kenger aynı zamanda, ÜGD'yi arayıp solcuların sinemaya patlayıcı attığını söyleyerek yardım isteyen kişiydi. Ertesi gün kışkırtılmış kalabalıklar, çoğunlukla Alevilerin yaşadığı Yörükselim Mahallesi'ne saldırdı. Valilik askeri birlikleri yardıma çağırdı ama karşılık alamadı. (Vali vekili ileriki yıllarda hem Anavatan Partisi, hem AK Parti yönetiminde İçişleri Bakanı olarak göreceğimiz Abdülkadir Aksu idi.) Tırmanan saldırılar 24 Aralık günü katliama dönüştü. Resmi rakamlara göre hemen hepsi Alevi olmak üzere 105 kişi öldürüldü, 176 kişi yaralandı, Alevilere ait 200 kadar işyeri yakıldı, tahrip edildi.[XXI]

Ecevit'in İçişleri Bakanı emekli Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Özaydınlı idi. Valiliğin talebine rağmen zamanında askeri birliklerin müdahalesine izin vermemişti. Daha ilk aşamada "Olaylar sol örgütlerin işi" deyince görevden alındı. Sadece Kahramanmaraş'ta değil, Ankara, İstanbul, Adana dahil 13 ilde sıkıyönetim ilan edildi. Ecevit daha sonra Kahramanmaraş katliamının "Kontrgerillanın işi" olduğunu öne sürecekti.

2012'de başlayan 12 Eylül davasının iddianamesine göre, işte bu Kahramanmaraş katliamıyla Türkiye'nin "iç savaş benzeri" bir çatışma ortamına "sürüklenmesine göz yumularak" halkın, askerin yönetime el koymasını adeta bekler hale gelmesi amaçlanmıştı.

12 Eylül'de ABD bağlantısı

12 Eylül darbesinde ABD'ye atfedilen rolü ve bunun Ankara'daki yankılarını az önce Spain'in anılarından okuduk.

Darbenin dış komplo boyutu, özellikle ABD ilişkisi başka açı-

lardan da tartışıldı. Gazeteci Mehmet Ali Birand 1974-77 arasında CIA'in Ankara istasyon şefliğini yapan Paul Henze'nin ABD Başkanı Jimmy Carter'a "Bizim çocuklar yaptı" raporu verdiğini yazıyordu.[5] Henze, Türkiye görevinden sonra Carter'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin yardımcısı olarak Beyaz Saray'da çalışıyordu.

Buradaki "Bizim çocuklar" sözüyle kastedilen, muhtemelen Türk Silahlı Kuvvetleri'nin NATO ittifakına bağlı emir komuta yapısıydı. Henze, 12 Mart 1971 darbesinden üç gün önce 9 Mart'ta TSK içinde sol cunta olarak bilinen bir ekibin darbe girişiminin, muhtemelen CIA üst düzey görevlisi Ruzi Nazar'ın o dönem Ankara istasyon şefliğinde çalışan Duane Clarridge'i uyarmasının da katkısıyla önlenebildiğini biliyordu.

Dahası var.

NTV Ankara Temsilciliği'ni yaptığım dönemde, 1998 Haziran'ında 1977-1981 arasında, yani Türkiye'nin iç savaşa sürüklendiği, kanın gövdeyi götürdüğü ve 12 Eylül darbesinin yapıldığı yıllarda CIA Başkanlığı yapan emekli oramiral Stansfield Turner'ın Ankara'da bulunduğunu öğrendim. O günlerde Türkiye bir başka sıkıntılı süreçten, 28 Şubat sürecinden geçiyordu. Erbakan başbakanlığındaki Refah Partisi (RP)-Doğru Yol Partisi (DYP) koalisyonu, askerlerin darbe imalı, tank yürütmeli, medya yönlendirmeli kapsamlı psikolojik operasyonuyla istifaya zorlanmıştı. Askerler, 12 Eylül darbesindeki rollerine hiç değinmeden, Amerikalıların siyasal İslamcılığı Türkiye'de öne çıkarmasını önlediklerini iddia ediyorlardı.

Fırsatın ayağıma geldiğini hissediyordum. ABD Büyükelçiliği aracılığıyla randevu istedim.

Habercilikte temel düsturlarımdan biridir; üniversitelerde öğrencilere, yönettiğim haber merkezlerinde genç muhabir ve editörlere hep söylemişimdir: Kaleci doğru yerde durursa top kucağına düşer. Yine öyle olmuştu. Eski CIA başkanı Türk gazeteciyle kısa bir mülakata hazırdı. Konakladığı Sheraton Oteli'nde buluştuk, eşiyle beraber Ankara Kalesi'ni gezmeye gitmeden önce yarım saat kadar konuşabildik.

"Darbe olduğunda pek şaşırdığımızı söyleyemem" dedi Turner; "Askerler, politikacıların memleketi, olmasını istedikleri gibi yö-

5. Mehmet Ali Birand, *12 Eylül Saat 04.00*, İstanbul: Karacan Yayınları, 1984. s. 1.

netemediğini düşünüyorlardı. Tam olarak nasıl ve ne zaman darbe olacağını bildiğimizi sanmıyorum, ama bunun muhtemel olduğunu biliyorduk."[6]

ABD Başkanı Carter Türkiye ile ilgili her gelişmeyi anında bilmek istiyordu, çünkü Türkiye o dönem ABD için her zamankinden daha çok önem kazanmaya başlamıştı.

Düşünün ki, 12 Eylül'den bir gün önce NATO'nun düzenlediği "Anvil Express" askeri tatbikatı için 3 bin Amerikan askeri Türkiye'ye gelmişti. Askeri darbeye rağmen tatbikatı planlandığı üzere uyguladı Genelkurmay Başkanı Orgeneral Evren ve komuta heyeti.

Sovyetler'i kuşatan zincir kırılıyordu

O zaman gelin Türkiye 12 Eylül 1980'e giderken Türkiye'nin yakın çevresinde olanlara bir başka açıdan bakalım.

Bunları bir neden-sonuç ilişkisi içinde değil, zaman çakışmaları çerçevesinde yazdığımı özellikle belirtmek isterim. Ama ortaya çıkan tablo şöyle:

- **1 Mayıs 1977'de İstanbul'da** Taksim Meydanı'nda kitlenin üzerine açılan ateş sonucu –çoğu ezilerek– 34 kişi öldü. Hâlâ aydınlatılamayan katliamın sorumlusu olarak, yine o tam tanımlanamayan "Kontrgerilla" gösterildi. Kontrgerillanın Özel Harp Dairesi demek olduğu o zaman henüz kamuoyunca bilinmiyordu. Bu bilgi ilk kez Genelkurmay tarafından 3 Aralık 1990 günkü basın toplantısında resmen açıklanacaktı. 1 Mayıs 1977'de çatılardaki keskin nişancılardan, mitingi düzenleyen Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'yla (DİSK) anlaşamayan "Maocu grupların" alana girmek istemesiyle patlayan ilk silahtan söz edildi, ancak gerçekte ne olduğu bugün dahi meçhul.
- **Mayıs 1977'de İsrail**'de yapılan seçimlerde ilk kez İşçi Partisi iktidardan düşerek yerini sağcı Likud Partisi'ne bıraktı. İsrail'de Filistinlilere karşı sertlik yanlısı siyaset zaten Mısır ve Suriye ordularının, tam da Yahudiliğin

6. Yalçın Doğan, "CIA Başkanı Işık Tutuyor", *Milliyet*, 23 Haziran 1998.

en önemli bayramlarından Yom Kippur sırasında, 6 Ekim 1973 günü iki koldan İsrail'e girip yirmi gün içinde ancak Sovyetler Birliği'nin müdahalesiyle müthiş bir hezimetten kurtulmalarından itibaren yükselişteydi. 1977 seçimleri İsrail'de din merkezli ve Filistinliler aleyhine yayılmacı politikaların bir üst seviyeye çıkmasının başlangıcı oldu.

- **Temmuz 1977'de Pakistan'da** Orgeneral Ziya ül-Hak, Başbakan Zülfikâr Ali Butto'yu devirerek iktidara el koydu. Ziya'nın darbesi Pakistan'ı adım adım radikal İslamcı gruplara ev sahipliği yapan bir nükleer güç olmaya götüren gelişme oldu. Pakistan askeri istihbaratı Hizmetler Arası İstihbarat (ISI) dairesi giderek ülkeyi perde arkasında yöneten güç haline geldi ve Güney Asya'dan Orta Asya'ya uzanan bölgede Sovyetler'e karşı İslamcı gruplarla yürütülen operasyonlarda CIA'in asli ortağı oldu.
- **Nisan 1978'de Afganistan'da** Sovyet yanlısı bir hükümet darbesi ile Nur Muhammed Terakki yönetime el koydu. Bu durum ABD'yi teyakkuza geçirdi; Washington güneyden Orta Asya'ya doğru yol açmaya çalışırken, Moskova Hint Okyanusu'na inme hamlesi yapmıştı. Gelişmeler sonucu Aralık 1979'da Devlet Başkanı Leonid Brejnev Sovyet ordularını Afganistan'a gönderecek ve Sovyetler'in yıkılmasında payı olacak savaşı başlatacaktı. ABD, Suudi Arabistan ve Batılı istihbarat servisleri, Pakistan ISI üzerinden Afganistan'daki İslamcı direnişe destek vermeye başladı. Taliban ve El Kaide gibi örgütler bu ortamda doğup gelişti.
- **Ekim 1978'de Polonyalı** Kardinal Karol Josef Wojtyla, John Paul II adıyla papa seçildi. Böylece komünist partiler tarafından yönetilen, resmen dinsiz bir Doğu Avrupa toplumunda dinin etkisi dışavurmuş oldu. Katoliklik Doğu Avrupa'da Sovyetler'e karşı siyasi bir güç haline gelmeye başladı. Bu seçim Afgan Savaşı'yla birlikte Sovyetler Birliği'nin 1992'de dağılışına yol açan gelişmelerin arasında ve onların başlangıcı sayıldı. Nitekim dağılmanın eyleme dönüşmesinde de Polonya'nın Gdansk şehrindeki Lenin Tersanesi'nde Dayanışma Sendikası lideri Lech Wa-

lesa önderliğinde başlayan grev başlangıç olacaktı; grev 17 Eylül 1980'de, Türkiye'deki darbeden beş gün sonra başlayacaktı.

- **Aralık 1978'de Türkiye'de** Kahramanmaraş katliamıyla ilan edilen sıkıyönetim ve iç savaşa doğru çekilen şiddet tırmanışını ayrıntısıyla inceledik zaten.
- **Şubat 1979'da İran'da** Şah Rıza Pehlevi devrildi ve İslam Cumhuriyeti kuruldu. Paris'te sürgünde bulunan İranlı dini lider Ayetullah Humeyni'nin 1 Şubat 1979'da Tahran'a dönüşü İslam Devrimi'nin resmi başlangıcı sayıldı. İran Şahı, ABD'nin sadece Ortadoğu'da değil, Orta Asya ve Hint Okyanusu'na açılan coğrafyada en sağlam müttefiklerindendi. Ortadoğu'da ABD destekli olarak kurulan iki işbirliği ekseni bu gelişmeyle çöktü. Bunlardan birisi İran-Türkiye-İsrail işbirliği, diğeri Pakistan-İran-Türkiye işbirliği idi; İran bu iki zinciri de ortasından kırmıştı.
- **Şubat 1979'da Türkiye'de** Humeyni'nin Tahran'a döndüğü 1 Şubat gününün sabahında, *Milliyet* gazetesi Genel Yayın Müdürü Abdi İpekçi, Şişli'deki evinin önünde öldürüldü. Suikastı gerçekleştiren, ülkücü kökenli Mehmet Ali Ağca kısa sürede yakalandı. İpekçi, Ecevit'in CHP'si ve Süleyman Demirel'in Adalet Partisi'ni (AP), uzlaşarak şiddet sarmalını durdurmaları için ikna etmeye çalışıyordu; hatta daha o gün Ankara'dan dönmüştü. İpekçi cinayeti Türkiye'de çatışmaların önü alınamaz bir boyuta, 12 Eylül 1980 askeri darbesine doğru tırmanmasının başlangıcı sayıldı.[XXII]

Carter Doktrini ve "Yeşil Kuşak" teorisi

O sırada Batı askeri ittifakı NATO'nun resmi stratejisi *Containment*, yani "Kuşatma" idi. Bu yalnızca askeri ve ekonomik baskıyla değil, Sovyetler'i güneyinden Sünni İslam, batısından Katolik Hıristiyan yükselişle kuşatmayı da kapsıyordu. Bu kuşatmada Polonya, Vatikan, Pakistan, Suudi Arabistan ve hem Müslüman hem laik hem NATO üyesi ve hem de coğrafi konumuyla Türkiye'ye özel önem verildiği, bugün geriye dönüp bakınca daha iyi anlaşılıyor. ABD'nin o dönem bütün Avrasya operasyonları-

nın merkezi olan (henüz birleşmemiş) Batı Almanya'yı da mutlaka bu resme katmamız gerekiyor.

Ortadoğu'da Filistin hareketleri yoluyla Sovyet etkisinin kırılmasında İsrail'de dini temel alan bir partinin iktidara geçmesi dönüm noktası olmuştu. Sovyetler'in Afganistan hamlesi, karşılarına İslamcı mücahitlerin para, silah ve askeri eğitim yoluyla dikilmesiyle durdurulmuştu. Nihayet Sovyetler'in, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla durdurulamaz hale gelen dağılışı, Katolik Polonya'dan başlamıştı.

Buradaki kilit gelişme "Carter Doktrini" olarak bilinen siyaset belgesiydi. ABD Başkanı Carter, 23 Ocak 1980'de imzaladığı direktifle "ABD'nin Basra Körfezi'ndeki ulusal çıkarlarını korumak için gerektiğinde askeri güç kullanacağını" açıklamıştı.

Carter Doktrini, Ulusal Güvenlik Danışmanı, Polonya kökenli Zbigniew Brzezinski'nin eseriydi aslında. Ve nasıl İkinci Dünya Savaşı sonrası 1947'deki Truman Doktrini, Sovyetler'i Akdeniz ve İran-Irak petrollerinden uzak tutmayı amaçlamışsa, bu da Sovyetler'i İran İslam Devrimi'yle bozulan denge sayesinde Irak-Kuveyt-Suud petrollerinden uzak tutmayı amaçlıyordu. ABD'nin siyasi İslamcılığı Sovyetler'e karşı silah olarak kullanma dosyası böylece ardına kadar açıldı. Brzezinski Suudi Arabistan, Pakistan ve Sovyetler'i "sosyal emperyalist" olarak ABD'den daha büyük düşman sayan Çin'in desteğiyle, Afganistan'da İslamcı aşiretlere silah ve eğitim vererek işgal birliklerinin karşısına dikecek "Kasırga Operasyonu"nu başlatan kişi oldu.

Türkiye, Carter Doktrini'nin uygulanmasında da önemli roldeydi. İki yıl içinde 4 milyar dolar kadar askeri yardım alacak, Batman, Muş, Van ve Kars havaalanları askeri kaygılarla, Sovyetler Birliği, İran ve Irak sınırlarına yakın mesafelerde bu çerçevede inşa edilecekti.

Carter Doktrini, Brzezinski'nin 1977'de ortaya attığı ve Sovyetler'i güneyinden İslami hareketlerle sıkıştırmayı öngören ve yaygın olarak "Yeşil Kuşak" denilen planın somutlaşmış haliydi.

Carter daha önce 1 Ekim 1979'da, NATO bölgesi dışında, özellikle de Körfez petrol bölgesinde Sovyet kökenli bir müdahale yaşanırsa, NATO'ya bağlı olmadan müdahale etmek üzere bir Acil Müdahale Gücü (*Rapid Deployment Force*-RDF) kuruluşu için

düğmeye basmıştı. Türkiye bu gücün oluşumunda da konumu ve askeri yapısıyla vazgeçilmez bir ortaktı.

Dolayısıyla Müslüman nüfuslu Türkiye, hem askeri gücü hem de coğrafyasıyla ABD'nin o dönem Sovyetler'i İslamcı hareketlerle kuşatıp yıpratma niyetine en uygun ortaktı, özellikle de İran'ın ABD ekseninden çıkmasından sonra.

Bu çerçevede Türkiye'de İslamcı hareketlerin 12 Eylül sonrası güç kazanmasında ABD'nin Yeşil Kuşak stratejisinin, Carter Doktrini'nin rolü olup olmadığı konusunu 1998'de görüştüğüm o dönemin CIA Başkanı Stansfield Turner'a sordum. Şu cevabı verdi: "Bu saptamanın doğru olduğunu düşünüyorum. Sanıyorum askerlerin komünizmle mücadele adına İslami okullar [İmam-Hatiplerden söz ediyor], Kuran kursları vesaireyle ilgili yasaları gevşetmiş olduğuna dair yeterince gösterge var. Radikal İslam'a cesaret verdiler."

Peki, her şeyi planlayan "üst akıl" bu tehlikeyi görememiş miydi? Eline silah, cebine para verilen kızgın ve eğitimsiz militanların gün gelip o silahı kendisine de çevireceğini hesap edememiş miydi?

Turner'ın verdiği cevap, aslında modern siyasi tarihin bir "evdeki hesapların çarşıya uymaması" tarihi olduğunu da gösteriyordu; üst akıl pek o kadar da akıllı sayılmazdı. "Aslında kısmen benim de suçum var" dedi Turner, sanki kapıdan aynı anda geçmek isterken yanlışlıkla omuzuma çarpmış da kusura bakma diyormuş gibi bir kayıtsızlıkla. "Sovyetler'in bu kader erken çökeceğini tahmin edemedik."[7] Ekonomilerini daha güçlü sanıyorlarmış. Tahmin ettiklerinden "on yıl kadar önce" çökmüş Sovyetler Birliği.

Yani Sovyetler'in dağılması, ABD'nin İslamcı militanları zayıflatma değil de güçlendirme dönemine denk geldiği için işlerin kontrolden çıktığını söylüyordu emekli istihbaratçı.

Bir başka açıdan Turner'a göre bugün dünyanın başına bela olan Taliban'dan El Kaide'ye, oradan IŞİD'e kadar İslamcı terör örgütleri, CIA'in Sovyet ekonomisini olduğundan daha güçlü tahmin eden bir hesap hatası idi, o kadar basitti yani.

İnanıp inanmamak size kalmış ama bu tablo, bugün geriye baktığımızda gördüğümüz acı tablodur.

O günlerde görünen ise bambaşkaydı. Sovyetler'e karşı açılan cephe beklenmedik bir İran darbesi almıştı.

7. Enis Berberoğlu, "CIA'nın Yeşil Kuşak Özrü", *Hürriyet*, 23 Haziran 1998.

Ancak İran'ın devreden çıkmasıyla kurulması tasarlanan yeni düzenlemenin NATO ile uyumlu hale getirilmesi gerekiyordu. Varşova Paktı'nın devreye girmesi karşısında NATO uyum içinde olmalıydı ve bunun önünde de ciddi bir engel vardı.

Darbe ve "asker sözüyle" aldatılan Türkiye

Aksayan nokta, Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında Yunanistan'ın tepki göstererek NATO'nun askeri kanadından çıkmasıydı. Yıl 1980'e geldiğinde Yunanistan'da askeri yönetim yerini sivillere bırakmış, ABD'nin Türkiye'ye askeri ambargosu bitmiş, İncirlik yeniden işlemeye başlamıştı ve Yunanistan da NATO'nun askeri kanadına dönmek istiyordu.

Ancak Türkiye, gerek Ecevit, gerek Demirel hükümetleri döneminde buna izin vermiyordu.

Türk Dışişleri'nin sağlam bir tezi vardı. Türkiye ve Yunanistan Truman Doktrini uyarınca NATO'ya birlikte alınmıştı. Askeri yardımlardan (10'a 7 oranıyla, yani Türkiye'ye 10 birim yardım yapılıyorsa Yunanistan'a aynısından 7 birim olarak) birlikte yararlandırılmış, Rusların Akdeniz'e inmeleri önünde Ege Denizi'ni birlikte tutmaları öngörülmüş, ezeli rakipler olarak bir tür kader birliğine yönlendirilmişlerdi. O halde o zamanki adı Avrupa Ekonomik Toplulukları (AET) olan, şimdiki adıyla Avrupa Birliği'ne (AB) de birlikte alınmalıydılar.

Darbe öncesi Türkiye hükümetleri, başka konularda anlaşamasalar da bu tezi devlet siyaseti olarak izliyor, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüş iznini elde koz olarak tutuyorlardı. Ayrıca Ege Adaları'nın Yunanistan tarafından silahlandırılmasına da NATO'nun izin vermesi konusunda Kıbrıs Harekâtı'nın başbakanı Ecevit özellikle ısrarcıydı.

O zaman Kopenhag Siyasi Kriterleri (1993) yoktu; düşünün ki Fransız yasalarında hâlâ idam cezası vardı (sonuncusu 1977'de uygulandı, 1981'de kaldırıldı). Her iki ülkenin de AET'ye alınması mümkündü. Ve aslında pazarlıklar da devam ediyordu.

Ancak Carter yönetimi Türkiye'nin, Yunanistan'ın dönüşünü geciktirmesinin Boğazlar ve Ege'yi Moskova'nın muhtemel hamlelerine daha açık hale getirmesinden endişe ediyordu.

▸ ABD'nin Ankara Büyükelçisi James Spain, Başkanı Jimmy Carter'dan Yunanistan'ın, NATO'nun askeri kanadına dönüşüne onay almak için Orgeneral Kenan Evren ile konuşmaya gelen Amerikalı NATO Komutanı Bernard Rogers'tan önce Evren'i görüp ikna etmesini istedi. Spain darbe yönetimindeki üst düzey bağlantılarıyla Rogers'tan önce randevuyu alıp Evren'le görüştü. Anılarında Evren'e bu onayı verdiği takdirde ABD'nin Türkiye'nin nasıl yönetildiğine (ki bunun anlamı dizboyu insan hakları ihlalleriydi) karışmayacağı mesajı verdiğini, onayı böyle aldıklarını yazacaktı. Türkiye'nin Yunanistan ile aynı anda AB'ye üye yapılacağı yolundaki "asker sözü" bu üstü kapalı şantajın dekorasyonu sayılırdı; Amerikalı generalin Avrupa hükümetleri adına söz verme yetkisi zaten yoktu.

Carter, ABD Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Bernard Rogers'ı önce NATO Avrupa Kuvvetleri Komutanlığı'na, temmuzda da Avrupa'daki ABD Kuvvetleri Komutanlığı'na atadı. Rogers Amerikan ordusunu Vietnam bozgunundan sonra yeniden yapılandıran komutandı. Örneğin 1977'de Amerikan ordusunun ilk terörle mücadele kuvvetini, Delta Gücü'nü kuran kişiydi. Orgeneral Evren gibi o da gençliğinde Kore Savaşı'nda yer almıştı. Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşü için bir plan hazırlamıştı ve bu plan için bastırıyordu.

Sadece Türkiye değil, bütün bölge kaynıyordu.

İsrail, 30 Temmuz 1980'de Kudüs'ü başkent ilan etti, ortalık karıştı. Demirel hükümetini "Kadayıfın altı kızardı, üstü de kızarıyor" tehditleriyle dışarıdan destekleyen Erbakan, İsrail'le ilişkileri kesmediği gerekçesiyle Meclis gensorusu yoluyla Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'i düşürdü.

Demirel'i daha da zorlamak için 6 Eylül 1980'de Konya'da Ku-

düs Mitingi ilan etti. Bu mitinge katılan bir grubun İstiklal Marşı okunduğu sırada yere oturarak protestoda bulunması ertesi gün bütün gazetelerin birinci sayfasında yer aldı.

Konya'daki Kudüs Mitingi, altı gün sonra, 12 Eylül sabah saat 04.00'te yönetime el koyan askerler tarafından "Bardağı taşıran son damla" ilan edilecekti.

12 Eylül'ün üzerinden henüz üç hafta geçmişti, 4 Ekim Cumartesi günüydü. ABD Büyükelçisi James Spain Washington'dan acil kodlu bir mesaj aldı. Orgeneral Rogers, Orgeneral Evren'den 6 Ekim Pazartesi günü, saat 15.00 için randevu almıştı. Spain'e verilen görev ise Başkan Carter'ın Evren'e yazdığı bir mektubu mutlaka Evren-Rogers görüşmesinden önce Evren'e ulaştırmak ve okumasını sağlamaktı. Spain 12 Eylül'ün yönetim kadrosunu tanıyordu, bir şekilde Evren ile 6 Ekim sabah saatlerinde, Rogers'tan önce randevu aldı ve Carter'ın mektubunu sundu. Evren mektubu okudu, çay söyledi, sohbete başladılar. Amerikan büyükelçisi "Türkiye'nin iç idaresi bizi doğrudan ilgilendirmiyor" diye Evren'i rahatlatacak cümleyi kurdu ama cümlenin devamı da vardı: "Tabii NATO demokratik ülkeler topluluğudur" ve güçlü kalması için de Yunanistan'ın NATO askeri kanadına dönmesi gerekiyordu.[8]

Özetle, Amerikan Başkanı darbeci Evren'e aba altından sopa gösteriyor, Yunanistan'ın NATO askeri kanadına dönmesine izin vermezse 12 Eylül'ün anti-demokratik uygulamalarını sorun edeceklerini söylüyordu. Evren, Büyükelçi Spain'in ardından, öğleden sonra Orgeneral Rogers'la da görüştü.

Spain anılarında "Tam 15 gün sonra Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü açıklandı" diye yazacaktı.

12 Eylül darbesinin ardından, emekli deniz kuvvetleri komutanı Bülend Ulusu tarafından kurulan hükümetin ilk kararının, darbeye gerekçe yapılan vahim olaylardan hiçbiri olmayıp, Sovyetler'i sıkıştırmak üzere Yunanistan'ın NATO askeri kanadına dönüş izni olmasının öyküsü buydu.

Planda tabii Türkiye ve Yunanistan'ın birlikte AET'ye alınması gibi bir şey yoktu. Zaten NATO Komutanı'nın AET'ye kimin alınıp kimin alınmayacağı üzerinde bir karar hakkı ve yetkisi de yoktu. Ama Evren'in sonradan söylediğine göre, Rogers kendisi-

8. Spain, a.g.e., s. 24-25.

ne "NATO'ya tekrar dönmesine hayır demezseniz size asker sözü veriyorum, Yunanistan da sizin AET'ye girmenize karşı çıkmayacak" demişti. Asker sözü vermişti yani.

Bu iznin hemen ardından 1 Ocak 1981'de Yunanistan alelacele AET'ye alındı; gerekçeler arasında "Türkiye korkusu" da vardı.

ABD memnundu, Carter Planı sorunsuzca işlemeye başlamıştı.

Ama ABD'nin 12 Eylül darbesinden memnuniyetinin başka sebepleri de vardı. Sovyetler'i kuşatma politikası çerçevesinde Doğu cephesinde Almanya-İtalya-Yunanistan, Güney cephesinde Afganistan-İran-Türkiye hattı önemliydi.

Mutlaka Amerika istedi, asker yaptı diye görmemiz gerekmiyor, hayat çoğu zaman o kadar basit işlemiyor.

Ama gerçek şu ki, 12 Eylül darbesi Soğuk Savaş atmosferinde "zamanın ruhuna", o meşhur Alman siyaset deyimi ile "zeitgeist"a uygundu.

İlk açıklamasında "NATO'ya ve CENTO'ya bağlıyız" açıklamasını yapan 1960'ın 27 Mayısçılarından, ilk kararlarında NATO'yu rahatlatan 1980'in 12 Eylülcülerine dek –12 Mart 1971'i de katarak– Türkiye'deki üç askeri darbe de Soğuk Savaş ortamından beslenmişti.

Zaten biraz da o nedenle, yani Sovyetler'in yıkılıp "zamanın ruhunun değiştiği" dönemde, 1997'de kılıç şakırdatma yoluyla darbe teşebbüsünde bulunan 28 Şubatçılar ne içeride ne dışarıda yaptıklarına bir karşılık bulmuşlardı. ABD Başkanı Bill Clinton ile Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac'ın artık Cumhurbaşkanı olmuş Demirel'e, meydanı askere bırakmaması için destek olduklarını, sonra teşekkür ettiklerini artık biliyoruz.

Aynı teşebbüsü 27 Nisan 2007'de Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığına karşı e-muhtıra vererek tekrar eden siyasi iştah sahibi askerlerin akıbeti ise Ergenekon, Balyoz davalarındaki talihsiz gelişmelerde görüldü.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 100. Doğum Yılı anmaları da dahil olmak üzere, Kemalizmi millete yaka silktirecek sıklık ve sığlıkla kullanmalarına rağmen, İmam-Hatip okulu açma rekoru Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın AK Parti iktidarlarına dek Orgeneral Evren'in elindeydi.

İlk ve orta öğretimde din derslerini anayasal zorunluluk hali-

ne getiren de Evren oldu, eline Kuran alıp meydanlarda siyasi konuşma yapan, oy isteyen ilk cumhurbaşkanı da; Evren'den sonra bir de Erdoğan yaptı bunu.

Yürütme gücünü Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu arasında bölen de Evren ve arkadaşları oldu; kendi getirdikleri sistemin sonsuza dek benimseneceğine, değişmeyeceğine saplantı düzeyinde inanıyorlardı.

1982 Anayasası'nın 8. maddesinde yürütmeyi hem Cumhurbaşkanı'na, hem Bakanlar Kurulu'na dağıtan çarpıklık böyle bir saplantının ürünüydü. Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ı Başbakanlığı ortadan kaldırarak Bakanlar Kurulu'nu doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlamaya sevk eden de aynı saplantının aynaya kaygı olarak yansıyan aksiydi.

Ama 12 Eylülcüler bir yandan da korkuyorlardı; bu yüzden 12 Eylül'de görev yapanların yargılanamayacağı maddesini de 81 Anayasası'na "geçici madde" olarak eklemişlerdi.

Ancak 2007'deki sanal muhtıra olayıyla endişeye kapılan AK Parti, ibreti âlem için 2010 halkoylamasına o maddenin kaldırılmasını da koydu. Madde kaldırılınca, 1980 darbecilerinden hayatta kalan iki kişi, Evren ve dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya, mahkemeye gelmeden, hastane yataklarında kamera aracılığıyla yargılandılar.

Her ikisi de ömür boyu hapis aldı.

Cezalar henüz onay aşamasındayken Kenan Evren 9 Mayıs 2015 gecesi 98 yaşında vefat etti.

Şimdi şunu sorabilirsiniz: Madem darbeler Soğuk Savaş ürünüydü, o zaman 15 Temmuz 2016 kalkışmasını nasıl açıklayacağız?

Birincisi, arkasında ABD'de yaşayan ve birkaç sene öncesine dek AK Parti'nin müttefiki olan Fethullah Gülen'in gizli örgütlenmesi bulunduğuna inanılan 15 Temmuz darbe girişimi de, tıpkı 28 Şubat gibi, tıpkı 27 Nisan gibi amacına ulaşamadı. Bu defa Cumhurbaşkanı'ndan Meclis'e, muhalefet partilerinden asker ve polisin darbecilerin yanında yer almayan kesimine ve sokağa dökülen kalabalıklara kadar büyük bir direniş söz konusu oldu.

İkincisi, ise zamanın ruhuna dair: Yeni bir Soğuk Savaş içinde değil miyiz sizce?

IX

IŞİD'i doğuran istihbarat yalanı

"O zaman da acı veriyordu, şimdi de acı veriyor" diye itiraf etti emekli orgeneral Colin Powell. Amerikan ABC televizyonunun 9 Eylül 2005 akşamı canlı yayınında, ünlü televizyoncu Barbara Walters'ın karşısındaydı; "Irak'ın işgaline katkım, sicilimde silinmez bir leke olarak kalacak."

Powell, ABD'nin ilk siyahi Genelkurmay Başkanı, ilk siyahi Ulusal Güvenlik Danışmanı, ilk siyahi Dışişleri Bakanı idi. Pişmanlığının nedeniyse George Bush başkanlığında ABD'nin 19 Mart 2003'te başlattığı Irak işgal harekâtına yasal zemin olduğu varsayılan 5 Şubat 2003 tarihli Birleşmiş Milletler konuşmasını yapmış olmaktı.

O gün bütün dünya, televizyon ekranları karşısına geçip ABD'nin Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına (KİS, uluslararası kullanımıyla WMD) sahip olduğuna dair "yeni kanıtlar" sunmasını bekliyordu. Bush yönetimi haftalardır dünya kamuoyunu Irak'ın dünya güvenliği için ne kadar ağır bir tehdit olduğuna, askeri müdahalenin ne kadar kaçınılmaz olduğuna hazırlamaya çalışıyordu. Ancak Amerikan CBS televizyonunun tecrübeli ismi Dan Rather, daha 24 Şubat'ta Saddam Hüseyin'le bir mülakat yapmış, o da Bush'un iddiasını reddetmiş ve zaten bu yüzden ülkenin her yerini BM denetçilerine açtıklarını söylemişti. Rusya bunun üzerine BM'den müdahale kararı çıkartmaya yanaşmamıştı. İşte Saddam'ın yalanlamasına karşı kitle imha silahı kanıtlarının olduğu yönündeki konuşmayı Powell gibi dostun düşmanın itibar ettiği bir isim yapacaktı.

Powell'ın Amerikan istihbaratı CIA ve Savunma Bakanlığı Pentagon'un katkılarıyla hazırlanan sunumu tam bir fiyaskoydu. Dışişleri Bakanı birtakım grafik, fotoğraf ve canlandırmalar eşli-

▸ ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell 5 Şubat 2003'te Birleşmiş Milletler'de Irak'ın elinde kitle imha silahları olduğu için müdahale edilmesi gerektiği yolundaki konuşmasını yaparken. Hemen arkasında (kulaklık takmayan) CIA Başkanı George Tenet var. Powell'ın daha sonra "sicilimde kara bir leke olarak kalacak" dediği konuşma ABD'nin Irak işgaline yol açacak, IŞİD'in doğmasına zemin hazırlayacaktı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

ğinde Saddam Hüseyin'in tesisleri denetime açtığını, çünkü elindeki kimyasal ve biyolojik silahları ve bu silahların üretildiği laboratuvarları kamyon kasalarına gizlediğini ve kamyonların yerini sürekli değiştirterek denetimden kaçırdığını anlatıyordu. Dağ fare doğurmuştu; bunların çok daha fazlası zaten haftalardır "sızdırılmış haber" şeklinde medyada vardı. Milyonları ekran başına toplayan sunum, hiç kimseyi ikna edememişti.

O konuşmada dinleyenleri ikna edemeyen bir başka nokta da Saddam Hüseyin ile El Kaide'nin organik bağı bulunduğu iddiasıydı ama asıl fiyasko kitle imha silahları konusunda yaşanmıştı.

Üstelik Powell'ın BM konuşmasından kısa süre sonra, 7 Mart 2003'te BM Silah Denetçisi Hans Blix, o zamanki Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Muhammed El Baradey ile birlikte hazırladığı raporu açıkladı: Irak'ta kitle imha silahı bulunduğuna dair kanıta rastlayamamışlardı.

Aslında Bağdat'ın elinde kimyasal silah vardı; İran'a karşı da, kendi halkına karşı da kullanmıştı.

Halepçe saldırısı ve Türkiye'ye Kürt göçü

Gaz saldırısının Türkiye'ye ilk yansımalarını BBC World Service Ankara Bürosu'nda çalışırken, daha önce çalıştığım *Ziraat Dünyası* dergisi dolayısıyla tanıdığım tarım teknisyenleri kanalıyla almıştım. Sınıra yakın Şemdinli'de kovanlardaki bütün arılar bir günde ölmüş, ama Yüksekova'dakilere bir şey olmamıştı. Hemen gittim, yerinde gördüm. Demek ki hastalık değildi bu; teknisyenler sınırın diğer yanında gaz kullanılmaya başladığını duymuşlardı.

Sonra Halepçe oldu. Kaynaklarım bana büyük bir göç dalgasının gelmekte olduğunu duyurdu. Büro Şefi Adrian Foreman ve o dönem *Washington Post* muhabiri olarak çalışan Thomas Goltz ile aynı gün yola çıktık. Uludere yakınlarında Gülyazı sınır taburunda geceyi geçirdik. Ertesi sabah ilk göç dalgasının gelişine Hezil Çayı kıyısında tanık olduk. Kafilenin başındaki KDP Merkez Komite üyesi Hacı Hüseyin Salih ile orada tanıştım. Bu ilk göç dalgası, ilerleyen günlerde 50 bini aşacaktı.

O gece yanımda şoför-tercümanımız Mehmet Efe ile Hezil Çayı'nı aşıp gizlice Irak tarafına geçtik. "Kaleci doğru yerde durursa, top kucağına düşer" sözü bir kez daha doğrulandı. Tamamen Türkmenlerden oluşan bir Irak müfrezesinin yemek molasının ortasına düştük. Tercümana da ihtiyacım kalmamıştı. Bana günlerdir Kürt ahaliyi nasıl Türkiye sınırına doğru önlerine katıp sürdüklerini ve Halepçe'de ordunun nasıl gaz kullandığını demli çay ikram ederek anlattılar. Teybe kaydettim ve ertesi sabah Gülyazı'daki telefon santralı kutusundan derme çatma bir bağlantı yaparak, saldırıya uğrayanların ifadeleriyle birlikte BBC'ye aktardım; Saddam'ın Halepçe'deki kimyasal silah saldırısı ve Türkiye'ye Kürt göçüne dair ilk tanıklıkları dünyaya böylece duyurduk.

Örneğin, Halepçe katliamı yaşanmıştı. 1979'daki İran İslam Devrimi'nin hemen ardından başlayan İran-Irak Savaşı'nın sonlarına doğruydu.

Irak Kürtleri İran safında savaşa taraf olmuşlardı. Mesud Barzani'nin Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ve Celal Talabani'nin Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) peşmergeleri, İran'ın "Zafer-7" harekâtına destek veriyorlardı. Bağdat bunun üzerine Türkiye ve İran sınırındaki Kürt bölgesine karşı Enfal Harekâtı'nı başlatmıştı. (Enfal, Kuran'daki 8. surenin adıdır. Bedir Savaşı'na atfen, "savaş ganimeti" olarak tercüme edilebilir.) Kimyasal silah işte bu Enfal Harekâtı'nda yaygın olarak kullanılmıştı. En korkunç örneği ise Halepçe kasabasında sivil halka karşı zehirli gaz saldırısında görülmüştü. 16 Mart 1988'deki saldırıda, büyük kısmı Singapur, Hollanda, Almanya ve Hindistan'dan temin edilen hardal gazı, sarin, tabun gibi gazlar uçaklarla halkın üzerine atılmıştı. Bu saldırıda (BM rakamlarına göre) 3200 ila 5000 kişi öldürülmüş, 7000 ila 10.000 kişi yaralanmıştı.

Saddam Hüseyin Enfal Harekâtı'nı yürütmek üzere, daha önce 1990'daki işgal sırasında Kuveyt Valisi olarak atadığı, o sırada hem İçişleri Bakanlığı, hem de istihbarat örgütü El Muhaberat'ın başında bulunan kuzeni Ali Hasan El Tikriti'yi görevlendirmişti. Halepçe sonrasında "Ali El Kimyevi", yani "Kimyasal Ali" lakabı takılan El Tikriti ABD işgali sonrası bir dizi yargılama sonucu hem Kürtlere, hem Şiilere yönelik katliamdan suçlu bulunarak 2010'da idam edildi.

Ancak zehirli gaz bulundurup halka karşı kullanmak savaş suçu sayılsa da kitle imha silahı sınıfına girmesi için bunların üretim, depolama, kullanım araçları gibi başka ölçütlere de denk gelmesi gerekiyordu. Sadece kimyasal silaha sahip olmak başka, kitle imha silahı sahibi olmak başkaydı.

Yani Irak'ta diz boyu insan hakları ihlali, baskı, koyu bir diktatörlük, ne ararsanız vardı ama kitle imha silahı yoktu; bir tek o yoktu.

Neo-con komploya kanıt gerekmiyor

Ancak ABD Başkanı Bush ve onun en yakın destekçisi İngiltere Başbakanı Tony Blair kararlarını çoktan vermişlerdi. Powell'ın sunumunu BM'nin daha önceki 1441 sayılı "yaptırımlar" kararına "güçlendirici kanıt" sayarak düğmeye bastılar.

Çünkü Irak'a askeri müdahale senaryoları, Cumhuriyetçi George Bush iktidarından önce Demokrat Bill Clinton döneminde yapılmaya başlamıştı.

Nereden mi biliyoruz? Şuradan: ABD'nin o zamanki savunma bakanı William Cohen 6 Kasım 1998 günü Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e Clinton'dan bir mektup getirmişti. Mektupta artık Saddam Hüseyin'in Baas rejiminin kendi halkına ve bölge güvenliğine verebileceği zararları durdurmanın diplomasi yoluyla mümkün olmadığı öne sürülüyordu. ABD yine de BM yoluyla müdahaleyi deneyecek, ama olmazsa tek taraflı harekete geçecekti. Böyle bir durumda yalnızca İncirlik ve diğer hava üslerinin değil, kara birliklerinin de devreye girmesi gerekebilecekti. İşte Clinton, Demirel'den bu ihtimal için, yani Amerikan kara birliklerinin Türkiye'den Irak'a geçişi için Türkiye'nin peşin desteğini istiyordu.[1]

Demirel reddetmişti. Ama Clinton'ın bu hamlesinin arkasında müthiş bir perde gerisi gelişme, kelimenin gerçek anlamıyla bir komplo, bir neo-con komplosu vardı.

Ne miydi neo-con? Neo-con, İngilizce "New conservative", yani "Yeni muhafazakâr" ifadesinin kısa söylenişiydi. Aslında tıpkı Türkçedeki "yeni zengin" tanımında olduğu gibi, "sonradan muhafazakâr" anlamına geliyordu. Demokratik Parti'den, daha çok da dış politika meseleleri nedeniyle kopup Cumhuriyetçi Parti saflarına geçen ideolog ve aktivistlere verilen isimdi; kimileri 1968 öğrenci olaylarında en ön safta yer alacak kadar solcu geçmişe sahipti. Ancak Cumhuriyetçi saflara geçtikten sonra kırk yıllık Cumhuriyetçilerden daha şahin kesilmişlerdi.

İşte bu neo-conlar, 1997 yılında "Project for the New American Century-PNAC", yani "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi" adıyla bir oluşuma gitmişlerdi. Oluşumun teorik çerçevesini çizenler William Kristol ve Robert Kagan idi. Arkalarında büyük petrol ve silah şirketlerinin temsilcileri vardı. PNAC, 26 Ocak 1998'de Clinton'a bir mektup yazarak, Saddam Hüseyin yönetiminde Irak'ın ABD'nin küresel çıkarlarına tehdit oluşturduğunu, ayrıca Irak'ın El Kaide benzeri terörist örgütleri beslediğini, Clinton'ın harekete geçmesi halinde var güçle kendisini destekleyeceklerini söy-

1. Murat Yetkin, *Tezkere*, s. 11-14.

lüyorlardı.[2] Aksi halde Saddam, ABD'nin bölgedeki İsrail, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi müttefiklerini, füzelere yerleştirdiği kimyasal, biyolojik silahlarla vurabilirdi. İddiaları doğruysa ve Saddam elindeki füze ve kimyasal silah ile diyelim Tel-Aviv'i vurursa, Clinton'ı Amerikan sistemi içinde hiç kimse kurtaramazdı.

Clinton'ın planları içine Irak'a kara birlikleriyle müdahaleyi almasında ve bunun için Türkiye'nin yanı sıra (Suudi Arabistan, Kuveyt, Ürdün gibi) bazı ülkelerin yardımını peşinen istemesinde işte bu PNAC'ın etkisi vardı. PNAC mektubunun imzacıları arasında bulunan neo-conlardan Dick Cheney Cumhuriyetçi Bush iktidarının Başkan Yardımcısı, Donald Rumsfeld Savunma Bakanı, Paul Wolfowitz onun yardımcısı, John Bolton BM Daimi Temsilcisi, Zalmay Halilzad Irak ve Afganistan Özel Temsilcisi, Lewis Libby danışmanı oldu ve hepsi de Irak'ın işgali harekâtında en ön saftaydı. İmzacılar arasında hep perde gerisi, gayri resmi diplomasi yapan "Karanlıklar Prensi" Richard Perle de vardı mesela.

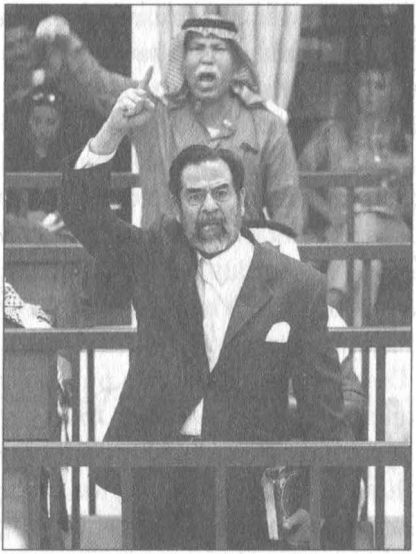
Bu kadar etkili olan PNAC şimdi ne mi yapıyor? Hiçbir şey. Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi 2006'da söndürüldü. Grubun sözcülerinden Gary Schmitt, "zaten işlevini tamamlamıştı" dedi soranlara, "görüşlerimiz benimsendi."[3] Bush'tan sonra seçilen Demokrat Başkan Barack Obama 2009 yılında görevi devraldığında PNAC'ı kurmuş olan ekibin ideologları Robert Kagan ve William Kristol, "Foreign Policy Initiative", yani Dış Politika Girişimi adında yeni bir neo-con oluşuma girişmişlerdi bile.

Özetle, Powell'ın anlattıkları kendisini bile ikna etmekten uzaktı ama Bush ve Blair bunu askeri müdahale için, işte böyle bir arka planla yeterli saymışlardı.

Gerçi Türkiye savaşı önlemek için az çaba harcamadı. 31 Ocak 2003 günü Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in başkanlığında yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında, ancak Powell'ın 5 Şubat'ta BM'de yapacağı sunumda somut kanıt çıkması halinde ABD'nin kara harekâtına destek verilebileceği konuşulmuştu. Ama Başbakan Abdullah Gül, Powell sunumunu yapmadan önce şansını bir daha denemek, Irak'taki Saddam yönetimini son kez

2. Yetkin, a.g.e., s. 22-23.

3. Paul Reynolds, "End of the Neo-con Dream", BBC News, 21 Aralık 2006.

▸ Türkiye ABD'nin Irak'ı işgalini önlemek için elinden geleni yaptı. Bunlar arasında lider Saddam Hüseyin ve kadrosuna arabuluculuk, hatta Türkiye'ye gelmelerini önermek de vardı. Saddam acımasız bir diktatördü ama kitle imha silahlarına sahip olduğu işgal sonrasında da kanıtlanamadı. Mahkemede savunma yaparken görülen Saddam Hüseyin, kitle imha silahları nedeniyle değil, Şii muhaliflerini öldürtmek suçundan idama mahkûm edildi. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

uyarıp savaştan vazgeçirmek istiyordu. MGK toplantısından bir gün önce Irak'ın Ankara Büyükelçisi'ne iletilen doğrudan görüşme talebine MGK toplantısından hemen sonra yanıt geldi: Saddam Hüseyin'in yardımcısı Taha Yasin Ramazan ve Dışişleri Bakanı Naci Sabri Ankara'ya gelmeye hazırdı.

Gül'ün talimatıyla Milli İstihbarat Teşkilatı'na tahsis edilmiş bir uçak 3 Şubat'ta Bağdat'a havalandı. Ramazan ve Yasin'i alıp Ankara'ya getirdi. Havaalanından doğruca Atatürk Orman Çiftliği'nde MİT'e tahsis edilmiş Marmara Köşkü'ne geçildi. Orada Başbakan Gül, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve Dışişleri Müsteşarı Uğur Ziyal onları bekliyordu.[4]

Yakış yemekten sonra ayrıldı. Gül ve Ziyal, Baas'ın iki güçlü adamına Türkiye'nin elinden geleni yapmaya hazır olduğunu bildirdiler. Bunun anlamı, Türkiye'nin Iraklı liderleri ülkesine kabul edebileceğine dek uzanıyordu. Diğerleri cevap vermeyip mesajı ileteceklerini söylediler ve yemekten hemen sonra aynı MİT uçağı ile (kendi istekleri üzerine) Suriye'nin başkenti Şam'a bırakıldılar. Ankara ertesi gün Naci Sabri'nin Yaşar Yakış'a cevabından girişimin kabul görmediğini anladı.

4. Sedat Ergin, "Ata Uçağının Gizli Yolcusu", *Hürriyet*, 6 Şubat 2003, s. 1, 20.

Gül 5 Şubat günü, Powell sunumuna başlamadan birkaç saat önce Ankara'da gazetecilere "Günah bizden gitti" dedi.

Irak'ı işgal harekâtı 19 Mart 2003'te başladı. Amerikan ve İngiliz birlikleri güneyden, Basra bölgesinden; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart 2003'teki oylama ile işgale katılmayı reddetmesi üzerine Irak Kürtleriyle işbirliği yapan Amerikan birlikleri de kuzeyden ilerledi. Birleşmiş Milletler'in Irak'ta kitle imha silahı bulunmadığı yolundaki raporundan bir hafta önce, 1 Mart 2003'te Türkiye Büyük Millet Meclisi, AK Parti hükümetinin Irak'ın işgali için Türkiye topraklarını Amerikan askerine açma tezkeresini geri çevirmişti.[5]

Saddam Hüseyin devrildi. Devrilişinin simgesi de parmağıyla Kudüs'ü hedef gösteren heykelinin yerle bir edilmesi oldu. O yıl 13 Aralık gecesi, doğum yeri Tikrit yakınlarındaki bir çiftlik evindeki sığınağında yakalandı. Ölüm cezasına çarptırıldı ve 2006 yılının 30 Aralık günü –ki aynı zamanda Kurban Bayramı'nın ilk günüydü– asılarak idam edildi.

İdam cezasına çarptırılmasının nedeni kitle imha silahları yoluyla dünyayı tehdit etmesi değildi; Şii muhaliflerini idam ettirmiş olmasıydı. Kitle imha silahı kanıtı hâlâ yoktu.

Irak'ın işgaliyle doğan kanlı örgüt

Saddam Hüseyin'in idam kararının henüz temyiz mahkemesinde kesinleşmesinin beklendiği günlerde, tam olarak 15 Ekim'de Irak'taki Amerikan işgaline karşı direniş ilan eden İslamcı örgütlere bir yenisi eklendi: Örgüt adını Irak İslam Devleti olarak ilan etti.

Terörizm uzmanları gerek El Kaide, gerek Irak İslam Devleti hareketinin çığ gibi büyümesinde önemli bir etkenin de Irak ordusunun 2003 Mayıs ayında lağvedilmesi ve "Baas'tan Arındırma-*De-Baathification*" siyasetiyle trafik polisinden hastabakıcıya, öğretmenden itfaiyeciye dek bütün devlet memurlarının işine son verilmesi olduğunda birleşiyor. 250 bin kişilik Irak ordusunun yanı sıra yüz binlerce devlet memuru ertesi sabah işsiz kalmıştı. Amerikan işgalcileri ve onların Şii ve Kürt işbirlikçilerine karşı Irak İslam Devleti'ni seçenek olarak gören, eli silah ya da kalem tutan binlercesi vardı.

5. Bkz: Murat Yetkin, *Tezkere*, s 162-165, 172-173.

Aslında örgüt değil, ismi yeniydi. O yılın başlarında Irak'ta altı ayrı İslamcı örgütün birleşmesiyle oluşan Mücahit Şura Meclisi örgütü, liderleri Ebu Musab ez-Zerkavi'nin bir Amerikan F-16 saldırısıyla öldürülmesinin ardından yapı değiştiriyordu. Zerkavi'nin yerine getirilen Ebu Eyyub el-Mısri de 15 Ekim'de öldürülünce örgütün başına geçen Ebu Ömer El Bağdadi yönetiminde bu isim değişikliğine gidilmişti. Örgütün beyni sayılan Şeriat Komitesi üyelerinden, Bağdat'tan gelen, futbol meraklısı, üniversite okumuş, 35 yaşında ve aşırılık yanlısı bir ilahiyatçı olan Avad İbrahim el-Bedri bu dönüşümde önemli pay sahibi olmuştu.

Ebu Musab ez-Zerkavi

1966'da Ürdün'ün başkenti Amman yakınlarındaki Zarka'da doğmuş, Filistinli fakir bir ailenin çocuğuydu. Asıl ismi Ahmed el-Haleyli idi. Afganistan'da ABD'nin Sovyet işgaline karşı silah ve eğitim verdiği mücahit gruplara katılmış, savaşmayı orada öğrenmişti. 1992'de Ürdün'e dönüşünde silah ve bombalarla yakalandı. Kral Abdullah'ın genel affıyla 1999'da serbest bırakıldı ve Pakistan üzerinden geçtiği Afganistan'da Usame bin-Ladin'e bağlılık bildirip El Kaide'ye katıldı. Irak'ta El Kaide adına faaliyet göstermek üzere Cemaat el-Tehvid vel-Cihad, kısaca Tehvid hareketini kurdu. Ensar el İslam adlı İslamcı Kürt örgütün yardımıyla –yaralı vaziyette– İran üzerinden Irak'a geçti. Suriye'de esirlerin başını kesip videoyla yayma vahşetini Suriye'de IŞİD'den on yıl önce Irak'ta başlatan oydu; Nicholas Berg ve Owen Eugene Armstrong ilk kurbanları oldu. Bakuba'da kaldığı evde F-16'ların bombalamasıyla 7 Haziran 2006'da öldürüldü.

El Bedri, Zerkavi'nin 1999'da El Kaide adına Irak'ta kurduğu Cemaat el-Tehvid vel-Cihad (Tevhit ve Cihat Cemaati) kısaca Tevhid örgütü üyesiydi. 2003'te Felluce Ayaklanması sırasında tutuklanıp, işkencesiyle malum Ebu Gureyb ve Bukka Kampı cezaevlerinde kalmış, alt düzey üye olduğu düşünülerek aynı yıl bitmeden serbest bırakılmıştı.

Musul IŞİD'in elinde

Musul'daki 40 bin kişilik Irak garnizonunun, şehre yaklaşan 1100 kadar IŞİD militanının korkusuyla şehri terk etmesi üzerine Musul bir gün içinde, 10 Haziran 2014'te IŞİD kontrolüne geçti. Başbakan Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun terk etmeme talimatı üzerine şehirde kalan Türk Başkonsolosluğu personelinden 49 kişi, Başkonsolos Öztürk Yılmaz dahil olmak üzere IŞİD'e esir düştü. MİT'in Arap aşiretlerle kurduğu bağlantılar yoluyla Başkonsolosluk personeli 101 gün sonra serbest kalabildi. Yılmaz 2015 seçimlerinde CHP'den milletvekili seçildi.

Irak İslam Devleti, tekfirci bir ideolojiye sahipti; kendisi dışındaki diğer İslami anlayışları da İslam-dışı, "küfür" sayıyor, onları da "kâfirlerle" aynı görüyordu. Örgütün eylemleri yalnızca Amerikalılara ve Şiilere değil, diğer Sünni İslamcı gruplara da yöneliyor, kendilerine katılmayan Sünni din adamlarını da öldürüyorlardı.

Örgüt lideri Ömer El Bağdadi'nin 2010 Mayıs ayında Amerikalı ve Irak askerlerinin ortak operasyonuyla öldürülmesinin ardından El Bedri yönetimi devraldı. İsmini de değiştirdi: Artık insanlar onu Ebu Bekir El Bağdadi olarak tanıyacaktı.

El Bağdadi 2013 Ocak ayında örgütün adını bir kez daha değiştirdi. Artık Irak sınırlarına bağlı değildi. Usame bin Ladin'in 2 Mayıs 2011'de Pakistan'ın başkenti İslamabad yakınlarında Amerikan komandoları tarafından öldürülmesinden sonra değişen El Kaide yönetimiyle de ters düşmeye başlamıştı. Aslında daha Zerkavi zamanında Şii camilerine saldırılara karşı çıkan El Kaide yönetimiyle ters düşmüşlerdi. Bin Ladin'in yerine geçen Eymen El Zevahiri, Bağdadi'den Irak operasyonlarını askıya alıp El Kaide'nin Suriye kolu olan El Nusra Cephesi'ne yardıma koşmasını isteyince El Kaide'den de koptu ve örgütünün adını Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) olarak değiştirdi. Şam burada şehir adı olarak değil, eski kullanımıyla Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin'i, hatta Türkiye'nin Doğu Akdeniz sahilini de kapsayan Levant bölgesi anlamında kullanılıyor. Bir süre sonra da kendisini bütün İslam âleminin başı, halifesi ve başkomutanı (Emir ül Müminin) ilan etti.

▸ Başkan George Bush, Türkiye'de 2002 seçimiyle iktidara gelmiş AK Parti lideri Recep Tayyip Erdoğan'ı tebrik ederken Dışişleri Bakanı Powell gülümsüyor. ABD, tıpkı İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerin önerdiği gibi, Türk topraklarından geçerek Irak'a Kuzey'den de cephe açmak istiyordu. AK Parti hükümetinin izin tezkeresi 1 Mart 2003'te Meclis'te AK Partililerin de oyuyla reddedildi. İşgal El Kaide'yi güçlendirecek, Suriye iç savaşında IŞİD'in doğmasına zemin hazırlayacaktı. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

Gerisini biliyoruz. IŞİD 2014 Ocak ayında Suriye'nin Rakka şehrini, haziranda da Irak'ın Musul şehrini aldı. Rakka, Musul ve işgal ettikleri diğer yerlerde şeriat yönetimi adı altında kurumsallaştırdığı terör, dünyayı dehşete düşürdü. Esirlerin öldürülmesini propaganda aracı yapması, kadınları mücahitlerin seks kölesi olmaya zorlaması gibi eylemleri IŞİD ve Bağdadi'ye karşı tepkiyi artırdı.

IŞİD Türkiye'de kanlı intihar eylemleri yaptı. Bunların başında 10 Ekim 2015'te Ankara Garı önünde Kürt sorununa barışçı çözüm talebiyle yapılacak yürüyüş için toplananlara yönelik düzenlenen ve 109 kişinin öldürülüp 500'den fazla kişinin yaralandığı saldırı geliyor. Türkiye dahil, ülkeler başlangıçta IŞİD'i diğer İslamcı militan örgütlerle bir tutarak ağır hata işledi ve zaman kaybetti. IŞİD'e karşı ABD önderliğinde kurulan koalisyona Türkiye'nin İncirlik, Diyarbakır ve Batman hava üslerini açması 2015 Haziran ayını, Rusya'nın (İran'ın ikna etmesiyle) Suriye savaşına katılması 2015 Eylül ayını buldu.

İstihbarat örgütleri topu birbirine atıyor

Ama Powell'ın pişmanlığı sadece dünyayı ateşe atan bir savaşa alet edilmekle sınırlı değildi. Kendi askeriyesi ve istihbarat örgütü tarafından yanıltılmış olmayı da kendisine yediremediği kısa süre sonra daha iyi anlaşılacaktı.

Powell'ın BM sunumunda önüne konan sunum notları yalnızca yanlış istihbarata değil, apaçık bir yalana dayanıyordu.

İşin ilginç yanı CIA ve bu bilgiyi onlara veren Savunma İstihbarat Dairesi (DIA) de topu İngiliz istihbaratı MI6'e atıyor, onlar tarafından yanlış yönlendirildiğini öne sürüyordu. Daha 2004 yılında (yani işgal başlayıp, Saddam devrildikten ve yakalandıktan sonra) Pentagon ve CIA tarafından yürütülen "Iraq Survey Group-Irak Araştırma Grubu" raporunda, Irak'ta kitle imha silahı bulunduğuna dair istihbaratın doğru olmayabileceği saptamasına yer verilmişti.

Usame bin Ladin

Yemen kökenli, petrol ve inşaat milyarderi Muhammed Avad bin Ladin'in oğlu olarak 1957'de doğdu. Ekonomi ve işletme eğitimi aldı. Afganistan'da Sovyet işgalinin başlaması üzerine 1979'da ABD'nin Mücahitlere silah, para ve eğitim verme programında yer aldı. Arap dünyasından Afganistan'a sadece silah ve para değil, gönüllü mücahit aktarımında oynadığı rol nedeniyle kısa sürede Afganistan'daki Araplar arasında sivrildi. 1988'de El Kaide'yi Mısır İslami Cihad hareketiyle (Eymen el Zevahiri ve Abdullah Azzam) birlikte kurdu. Ülkesi Suudi Arabistan ile 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan savaşta topraklarına Amerikan askeri davet etmesi nedeniyle ters düştü; 1992'de vatandaşlıktan çıkarılmasıyla karargâhını Afganistan'a taşıdı. ABD'ye 11 Eylül 2001 saldırılarını planlayan Bin Ladin bu tarihten sonra ABD'nin bir numaralı hedefi haline geldi. 2 Mayıs 2011'de Pakistan'ın başkenti İslamabad yakınlarındaki Abbotabad şehri dışındaki bir çiftlik evinde Amerikan Delta Gücü komandolarının baskınıyla öldürüldü.

Amerikan istihbaratı suçu İngiliz istihbaratına atarken, İngilizler de Almanları suçluyorlardı; yalan istihbaratın kaynağı Alman dış istihbaratı Bundesnachrichtendienst (BND), Alman Haberalma Servisi idi.

Peki, Almanların bu istihbaratı kapsamlı bir araştırmaya mı dayanıyordu? Onun cevabı da "Hayır" idi.

Aslında dünya kamuoyu dünyanın bir istihbarat yalanıyla savaşa sürüklendiğinden ve kanlı bir terör örgütünün doğuşuna zemin hazırladığından, 2011 yılında İngiliz *The Guardian*'da yayımlanan bir haberle emin oldu. Gazete, Almanlara Irak'ın elinde kitle imha silahı bulunduğunu ilk söyleyen kişiyi bulup konuşmuştu. Belli ki Powell bunu 2005'te pişmanlığını beyan ederken çoktan öğrenmişti. Zaten bu nedenle Bush'un ikinci döneminde görev almamış, kendi isteğiyle ayrılmıştı ama dünya kamuoyu bunu yeni öğreniyordu.

Irak'ta kitle imha silahı bulunduğu istihbaratının kaynağı Refid Ahmed Elvan el-Cenabi isimli bir Iraklı idi.[6] 1968 doğumlu bu genç kimya mühendisi, 1999'da Almanya'ya turist pasaportuyla gelip "Sahtekârlık yaptığı için ölüm cezası alabileceği" gerekçesiyle iltica talebinde bulunmuştu. Asıl peşinde olduğu şey, Yeşil Kart alıp Amerikan vatandaşı olarak hayatını sürdürmekti.

Amerikalıların dikkatini çekmek için esaslı bir hikâye uydurdu. Alman istihbaratı BND'ye Irak'ın –Amerikalıların zaten şüphelendiği– kitle imha silahı programına dair ihbarlarda bulundu.

BND'nin desteğiyle Alman hükümeti Cenabi'ye iltica hakkı verdi, vatandaşlığına aldı. Ama Alman istihbaratı vatandaşlık verilmesi için kefil olduğu Cenabi'nin verdiği bilgilere bir türlü tam olarak güvenemiyordu. O yüzden, o aşamada NATO müttefikleriyle paylaşmadı, kendi dosyalarında tuttu.

Ama 11 Eylül 2001 El Kaide saldırıları sonrasında –ne olur ne olmaz düşüncesiyle– bunları Amerikan askeri istihbaratı, Savunma İstihbarat Dairesi (DIA) ile paylaştı. DIA'in Cenabi'ye "Curveball-Falsolu top" kod adını takması bile söylediklerine tam güvenmediğini gösteriyordu ama yine de bilgiyi Amerikan Merkezi İstihbarat Dairesi CIA ile paylaştılar, onlar da İngiliz dış istihbarat servisi MI6 ile.

6. "Defector admits WMD lies", *The Guardian*, 15 Şubat 2011, https://www.theguardian.com/world/2011/feb/15/defector-admits-wmd-lies-iraq-war

CIA ve MI6 de bu bilgileri o aşamada güvenilir bulmadı.

Çünkü o süreçte ellerinde bu bilgiyi doğrulamayan iki önemli kaynak vardı.

Irak'ın eski BM Daimi Temsilcisi ve sonra Dışişleri Bakanı Naci Sabri ABD'ye iltica etmiş ve CIA tarafından derinlemesine sorgulanmıştı; Saddam Hüseyin'in elinde kitle imha silahı olduğuna dair bir ize rastlanmamıştı. Aynı şekilde Irak istihbaratı El Muhaberat'ın[7] başındaki Tahir Habbuş el Tikriti de İngilizlerden sığınma istemiş, o da MI6 tarafından uzun süre sorgulanmıştı; ondan da kitle imha silahı bilgisi çıkmamıştı.

Dahası, İngiliz Savunma Bakanlığı'nın biyolojik silah uzmanlarından Profesör Doktor David Kelly, Irak'ın elinde öyle iddia edildiği gibi 45 dakikada hazır hale getirilip kamyon kasalarından atılabilecek silahların olmadığı bilgisini yayınlanmamak üzere verdiği bir gazeteci, haberi yayımladıktan iki gün sonra, 17 Temmuz 2003'te evinde ölü bulunmuş, ölüm sebebi intihar olarak açıklanmıştı.

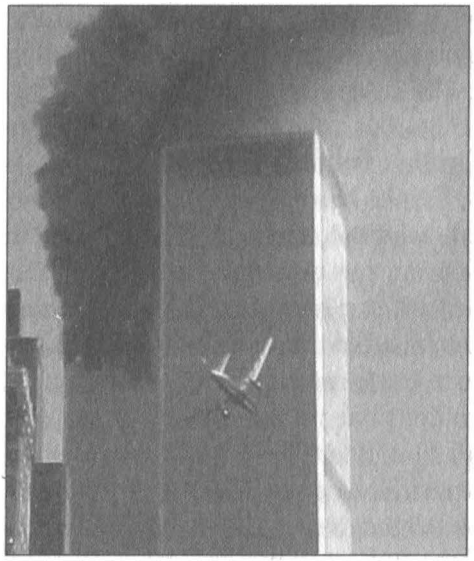
Oyun içinde oyun, yalan içinde yalan

Özetle, Batılı istihbarat örgütlerinin elinde Irak'ta kitle imha silahı bulunduğuna dair kesin kanıtlar yoktu.

Ancak 11 Eylül saldırıları sonrasında dünya çapında virüs gibi yayılan "Ya bir şey atlıyorsak" paranoyası istihbarat örgütlerini adeta esir almıştı. İşin aslı Batı örgütlerinin Irak'ta aslında ne olup bittiğine dair derinlemesine bilgisi yoktu. İran İslam Devrimi, Şah'ın istihbarat örgütü SAVAK'ın Irak'taki Şii çoğunluk ve Kürt gruplar kanalıyla orada kurduğu istihbarat ağını Batı'nın hizmetinden çıkarmıştı. Türk ve İsrail istihbaratı, MİT ve MOSSAD kendi ulusal çıkarları çerçevesinde topladığı istihbaratı paylaşıyorlardı. Kürt grupları KDP ve KYB'nin verdiği istihbarat ise bölgesel kalıyordu ve ikincil kaynaklardan doğrulanamıyordu. ABD'nin Irak'taki en güvendiği kişi, daha önce Ürdün'de sahtekârlıktan hüküm giymiş Ahmed Çelebi gibi, güç ve parayı nerede görürse oraya yanaşan bir siyasetçiydi.

Bütün bu tablo üzerine bir de noe-conların yürüttüğü güçlü

7. Suriye, Irak ve Mısır gizli servislerinin adı El Muhaberat'tır.

▸ Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal hamlesine ABD'nin radikal İslamcı aşiretlerle cevap verdiği ortamda gelişen El Kaide, 11 Eylül 2001'de Washington ve New York'a saldırdı. Yolcu uçaklarının içindekilerle birlikte silah olarak kullanıldığı şeytani plan, küresel gerilla ve kontrgerilla savaşını başlattı. ABD'de iktidarda bulunan sağcı Neo-con'lar bu saldırıyı Irak'ı işgal gerekçesi yapmak istiyorlardı.

medya kampanyası ekleniyordu. ABD Başkan Yardımcısı Dick Chenney neredeyse her gün CIA'in ensesinde boza pişiriyor, onlardan adeta kanıt yoksa da yaratmalarını istiyordu. Batılı istihbarat örgütleri kendi bilgi yetersizliklerini açığa çıkartıp bürokratik konumlarını zayıflatabilecek şekilde siyasi iktidarlarla, hele ki neo-conlarla ters düşmek istemiyorlardı. 11 Eylül'de CIA, DIA ve FBI arasında bilgi paylaşımının, bir ölçüde bilgilerin teyit edilmesindeki gecikme nedeniyle aksadığının anlaşılması herkesin başını yakmıştı.[8] Belki de o yüzden hepsi, ABD ve İngiltere'de müdahale yanlısı iktidarların siyasi çizgisini güçlendirecek kanıtların peşine düştüler.

Cenabi 2011'deki *The Guardian* mülakatında, Alman istihbaratı BND'nin uzun aradan sonra kendisiyle yeniden 2002'de temas kurduğunu ve –seyahat yasağı yoluyla Faslı eşini ve çocuklarını göremeyeceği tehdidiyle– kamyonlarda taşınan biyolojik silah konusunu tekrar tekrar anlattırdıklarını öne sürüyordu. Cenabi, BND ile son temasının, Powell BM'de o sonradan pişman olduğu kamyonlu sunumunu yapmadan yaklaşık bir ay önce olduğunu da iddia ediyordu.

8. *The 9/11 Commission Report*, New York: Norton, 2004. s. 353-358.

Uluslararası atmosfer bu tür abartmalardan sonuç çıkarmaya uygundu, ABD yönetimi bir kez kararını vermişti. Doğrusu ne BND, ne MI6, ne de CIA Irak'ta kitle imha silahı yoktur diyorlardı. Tam olarak vardır da demiyorlar, ortadan ifadelerle kendilerini siyasi saldırganlığa karşı sağlama almaya çalışıyorlardı.

Çünkü ABD yönetimi içindeki hesaplaşma da sertleşiyordu. CIA 2002 yılında emekli büyükelçi Joseph Wilson'ı Irak'ın Nijer'den atom bombası yapımı için gereken zenginleştirilmiş uranyumun yarı mamul maddesi "sarı hamur" alımını araştırması için görevlendirmişti. Saddam'ın atom bombası yapma hazırlığında olduğu bilgisi, neo-conların Irak'a müdahale için kullandığı bir iddiaydı. Wilson bu iddianın iler tutar yanı olmadığı yönünde bir raporla geri döndü, yetmedi *New York Times*'ta bir makale yazdı. Bu makaleden hemen sonra neo-conlar basına Wilson'ın eşi Valerie Plame'in CIA ajanı kimliğini deşifre ettiler. Oklar, Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in güvenlik işleri danışmanı ve gayri resmi olarak Başkan Bush'un da yakın danışmanı Lewis "Scooter" Libby'ye döndü. Libby yargılandı ve mahkûm oldu. Ronald Reagan zamanında patlayan İran-Kontra skandalı nedeniyle mahkûm olan Ulusal Güvenlik Danışmanı John Poindexter'den sonra mahkûm olan en yüksek düzeyde Amerikan yönetim yetkilisiydi. Ve evet, doğru hatırladınız; Libby, 1997'de Clinton'ı Irak'a askeri müdahale için kışkırtan PNAC imzacılarındandı, Irak komplosunun içindekilerden biriydi.

Neo-conların siyasi saldırganlıklarının boyutları aslında 1 Mayıs 2005'te İngiliz *The Sunday Times* gazetesinde Matthew Rycroft imzasıyla yayımlanan "The Secret Downing Street Memos-Gizli Downing Street Notları" haberinde iyice gözler önüne seriliyordu. Londra'da, Downing Street'teki başbakanlık konutunda 2002'de yapılan bir Irak toplantısının tutanakları basına sızdırılmıştı. Bu tutanaklara göre İngiliz askeriyesi ve istihbaratı, Başbakan Blair'e "Bush Saddam'ı askeri eylemlilikle devirmek ve bunu da terörizm ve kitle imha silahlarıyla bağlantılı olarak meşru göstermek istiyor" diyordu; "Ama istihbarat ve olgular bu siyasete [hizmet etmeye] uygun şekilde ayarlanıyor."

Bu durum Türkiye yakın tarihinde İttihat ve Terakki'nin Türkiye'yi Birinci Dünya Savaşı'na sürüklemesi ya da AK Parti

hükümetinin Türkiye'yi Suriye iç savaşında taraf haline getirmesi ile benzeşiyor. Buradaki ortak zemin siyasetin "ilkeler" uğruna yapılıyor olmasındadır denebilir. İdeolojisiz siyaset olmuyor ama siyaset de yalnızca ideolojinin etkisinde olmamalı; aksi halde yönetimler siyaseti gerçeklere göre yapacağına, gerçekleri siyasetlerine uydurmaya çalışıyor ve sonuç hüsran olabiliyor.

Neo-conların kendilerince "ideolojik haklılığa" dayanan dış politikası da gerçeklere göre değil, ilkelere göre şekilleniyordu. Dolayısıyla istihbarat raporlarındaki güvensizlik ifadeleri Bush'a sunulan siyasi raporlarda yer almadı; açıkça "yoktur" dememiş olmaları, kitle imha silahlarının "var" sayılmalarına yeterli kanıttı neo-conlar için.

Örneğin El Kaide'nin Saddam gibi kanlı ama laik bir diktatörden destek almak bir yana, onun hedefinde olduğunu görmek istemediler. Bush, Iraklı sahtekâr muhbirin yalanını esas almayı tercih etti. Blair de onu izledi. Tarihin garip bir cilvesi ile o zaman İşçi Partisi'nin Başbakanı olan Blair'e en çok karşı çıkan, bugün (2017) İşçi Partisi'nin başında olan sol kanat sözcüsü Jeremy Corbyn olmuştu. Irak'ın işgali nedeniyle partisi adına özür dilemek zorunda kalan da Corbyn oldu.

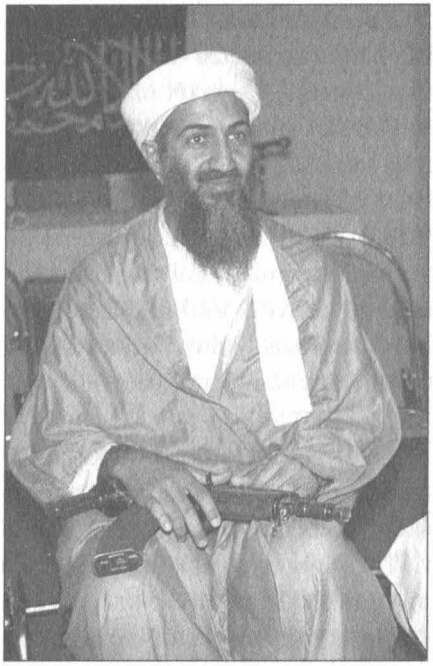
Ve İngilizlerden "yanıldık" itirafı

Corbyn'in zamanında şiddetle karşı çıktığı Blair adına özür dilemesinin somut bir nedeni ortaya çıkmıştı 2016 ortalarına gelindiğinde. Türkiye'nin 15 Temmuz 2016'da kanlı bir askeri darbe girişimiyle karşı karşıya kalmasından on gün kadar önce 6 Temmuz 2016'da İngiliz parlamentosu önemli bir raporun sonuçlarını kamuoyuyla paylaştı.

Komisyonun başında bulunan Sir John Chilcot nedeniyle "Chilcot Raporu" diye de anılan "Irak Soruşturması" raporu, İngiltere'nin ABD yanında Irak Savaşı'na katılmasını yanlış buluyor ve doğrudan günün başbakanı Tony Blair'i suçluyordu.

Chilcot raporunun sonuçlarını şöyle özetlemek mümkün:

1- Eski Irak lideri Saddam Hüseyin, İngiltere'nin çıkarlarına sıcak bir tehdit oluşturmuyordu,

▸ ABD nasıl 2003'te Irak'ı işgal operasyonunun fikri hazırlığına 1996'da PNAC bildirgesiyle başlamışsa, ABD'ye 11 Eylül 2001'de yapılacak saldırıların planı da El Kaide lideri Usame bin Ladin'e 1996'da önerilmiş, eylem hazırlıkları 1999'da başlatılmıştı. IŞİD, El Kaide'nin Irak kolunun başındaki Ebubekir El Bağdadi tarafından, Bin Ladin'in 2001'de ABD komandoları tarafından Pakistan'da öldürüldüğü yıl başlayan Suriye iç savaşı sırasında, 2013'te kuruldu. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

2- Saddam'ın elinde kitle imha silahları bulunduğuna dair istihbarat, kesinmiş gibi sunulmuştu,

3- Savaşın barışçıl seçenekleri, yani diplomasi tamamen tüketilmemişti,

4- İngiltere, ABD ile birlikte Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin otoritesinin altını oydu,

5- Askeri müdahalenin hukuki zeminini tanımlayan süreç tatmin edici olmaktan çok uzaktı,

6- Ve nihayet, 2003'te Irak'ın işgali tamamen gereksizdi.

Chilcot'un Irak Soruşturması raporu, çoğulcu demokrasinin nasıl işlemesi gerektiğine dair başarılı bir örnekti. Çünkü eski Başbakan Gordon Brown tarafından 15 Haziran 2009'da açılmasından itibaren, soruşturma sonuçlarının kamuoyuna açıklanması değişik hükümetlerce engellenmişti. Hatta ABD'deki Obama yönetimi, eski Başkan Bush ile Blair arasındaki görüşme tutanak-

larının açıklanmasının iki ülke arasındaki stratejik ilişkilere zarar vereceği uyarısını yapmıştı.

Ama Chilcot, raporun açıklanmasını en fazla 15 Mayıs'taki parlamento seçimlerinden sonraya bırakmaya razı oldu. Sonra da açıkladı, hem de 23 Haziran'da İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden (AB) çıkışını öngören Brexit referandumundan da sonra.

Rapor, dönemin başbakanı Tony Blair'i yeniden suçlamaların hedefi yaptı. O da çıktı, kayıplar için üzgün olduğunu ama bugün olsa yine aynı kararı vereceğini, yaptığının doğru olduğuna inandığını söyledi. "Çünkü" dedi Blair, "dünya Saddam'dan sonra artık daha güvenli bir yerdir."

Oysa durum bunun tam tersi.

Evet, Saddam Hüseyin zalim bir diktatördü. Üstelik 1990'da Kuveyt'i işgal edip Suudi Arabistan'ı ve ABD'nin küresel petrol, enerji çıkarlarını tehdit edene kadar Batı'nın, özellikle de İslam Devrimi sonrası İran'a karşı koruyup kolladığı bir diktatördü. Azınlıktaki Sünni aşiretleri kullanarak Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şii'leri, Kürtleri, kimsenin umurunda olmayan Türkmenleri ağır baskı altında tuttuğu da doğruydu. Çeşitli terör örgütlerine, yasadışı silahlı gruplara göz yumduğu, hatta destek olduğu da; neticede PKK'nın 1984'ten bu yana Irak'ın kuzeyindeki Kandil Dağları'nda üslendiğini unutmamak lazım. Ama ne Irak'ın, ne Türkiye'nin, ne bizim de içinde yer aldığımız bölgenin, ne de dünyanın, Irak işgali ve Saddam'ın devrilmesinin ardından daha güvenli bir yer olduğu doğru.

El Kaide, 11 Eylül 2001'de içindekilerle birlikte yolcu uçaklarını silah olarak kullanacak kadar şeytani bir planla New York'ta Dünya Ticaret Merkezi ve Washington'da Pentagon'a saldırıp binlerce kişiyi bir anda öldürerek küresel gerilla savaşını başlattı.

Toplam 19 El Kaide militanı, ABD iç hat uçuşu yapan, ikisi American Airlines, ikisi United Airlines şirketine ait dört yolcu uçağını kaçırdı. Uçakların ikisi New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin İkiz Kuleleri'ne çarptı. Bir uçak da, aynı şekilde başkent Washington'daki Savunma Bakanlığı Binası Pentagon'a intihar dalışı yaptı. Dördüncü uçağın, yolcuların teröristlere müdahalesi sonucu ortaya çıkan kargaşayla düştüğü açıklandı. Ancak saldırı üzerine hazırlanan Kongre Komisyonu raporunda, Beyaz

Saray ya da Kongre binasını hedef alması ihtimaline karşı, Başkan Yardımcısı Dick Chenney tarafından o uçağın Amerikan jetlerince düşürülmesi talimatının verildiği yazıldı.[9]

El Kaide saldırısı ABD topraklarına 1941'de İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonların Pearl Harbor baskınından sonra yapılan en büyük saldırı olmasının yanı sıra Amerika kıtasına yapılan en büyük dış saldırıydı. 2996 kişinin ölmesi, 6 binden fazla kişinin yaralanmasıyla sonuçlandı. ABD'nin ekonomik gücünün simgesi sayılan İkiz Kuleler'in yerle bir olmasının yanı sıra, toplam maddi zarar 10 milyar dolara ulaştı.

ABD'nin Irak'ı işgali, işte bu saldırı sonrasında, başında Chenney'nin bulunduğu neo-con ekibinin El Kaide ile Saddam Hüseyin'in aslında CIA tarafından da tam kanıtlanamayan bağlantısı ve Irak'ın elinde aslında bulunmayan kitle imha silahları hakkındaki istihbarat yalanına dayandırıldı.

Oysa neo-conların etkisiyle ABD yönetiminin daha Clinton döneminde Irak'ın karadan işgalini düşünüp bunu Türkiye'ye 1998'de teklif etmiş olduğunu artık biliyoruz; önceki sayfalarda siz de okudunuz.

İşin Komisyon Raporu ve daha sonraki araştırmalarda ortaya çıkan başka bir ilginç yanı, 2001'deki El Kaide saldırısının da Pakistanlı Halid Şeyh Muhammed isimli El Kaide yöneticisi tarafından Usame bin Ladin'e daha 1996'da teklif edilmiş olması ve planlamasının da 1999'da başladığının anlaşılması. Yani hem El Kaide bu korkunç terör eylemini, hem de ABD Irak'ın işgali yoluyla Saddam Hüseyin'in devrilmesini, gündemlerine aşağı yukarı beşer yıl önce almışlar.

11 Eylül saldırısı bütün dünyada yankılandı. NATO güvenlik stratejisini dahi değiştirecek ölçüde ciddi sarsıntılara ve etkilere yol açtı. Saldırılardan Türkiye de, Blair'in ülkesi İngiltere de acı hissesini aldı, hâlâ da alıyor.

Türkiye'yi de derinden sarstı

Irak Savaşı Türkiye'yi birkaç açıdan derinden sarstı.

Öncelikle, 15 Şubat 1999'da yasadışı Kürdistan İşçi Partisi

9. *9/11 Report*, s. 41.

(PKK) lideri Abdullah Öcalan'ın CIA-MİT ortak operasyonuyla Kenya'nın Başkenti Nairobi'deki Yunanistan Büyükelçiliği'nden çıkarıldıktan sonra yakalanıp Türkiye'ye getirilmesiyle, PKK ile mücadele yeni bir aşamaya girmişti. Özellikle de Öcalan hakkında idam cezası verilmesi, ancak bunun Avrupa Birliği ile ilişkiler nedeniyle –bütünüyle iptal edilmeden önce– askıya alınması PKK eylemlerini neredeyse durma noktasına getirmiş, PKK silahlı güçlerini Irak'a çekmişti. 2003'te işgal ile başlayan Irak Savaşı'yla bu durum tersine döndü ve PKK Saddam Hüseyin'in devrilmesi ve Irak'ta otorite boşluğunun doğmasıyla yeniden terör eylemlerine başladı.

İkincisi, Türkiye'nin ABD ile harekâta katılmak için sıkı pazarlık yapması ama varılan anlaşmanın Meclis tarafından 1 Mart 2003 oylamasında onaylanmaması ile, Türkiye ve ABD arasında 1999'da zirveye çıkan ilişkiler dibe vurdu. İlişkilerin yükselişindeki tek unsur Öcalan'ın yakalanması değil, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı anlaşmasının imzalanması ve ABD Başkanı Bill Clinton'ın da desteğiyle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığının tescil edilmesiydi.

İlişkiler, Irak'ta ateşkes gözlemcisi olarak bulunan Türk Özel Kuvvetleri birliğinin Amerikan askerleri tarafından 4 Temmuz 2003'te Süleymaniye'de tutuklanması ve Türkiye'ye sınır dışı edilmesiyle daha da kötüledi. Amerikalılar Türkiye destek olmayınca Irak Kürtleriyle işbirliğine gitmişlerdi. 2014 Kobani'den bu yana Suriye'dekine benzer şekilde gelişen bu durum, ABD'nin PKK'ya karşı Türkiye ile işbirliğini de olumsuz etkiledi.

Irak Savaşı'nın Türkiye'ye bir etkisi de El Kaide terörünün ülke gündemine girmesi oldu. 15 Kasım 2003'te İstanbul'daki Beth Israel ve Neve Şalom sinagoglarına yapılan bombalı intihar saldırılarında 23 kişi öldürüldü, 300'den fazla kişi yaralandı. Beş gün sonra 20 Kasım'da bu kez HSBC Bankası binası ve İngiltere Başkonsolosluğu saldırıya uğradı; orada da 30 kişi öldürüldü, yaklaşık 400 kişi yaralandı. Saldırıların arkasındaki isim olarak belirlenen Suriye uyruklu Louai Sakka, 11 Ağustos 2005'te Diyarbakır Havaalanı'nda, üzerinde 18 sahte kimlikle yakalandı. Mahkemede El Kaide üyesi olduğunu söyledi, adres olarak Afganistan'daki Tora Bora dağlarını gösterdi. Yakalanmasında İsrail istihbaratı

MOSSAD'ın MİT'e yaptığı ihbar da rol oynamıştı; polis kaynakları yakalanmasaydı Antalya'ya İsrailli turistleri getiren gemilere saldırı planını hayata geçireceğini söylediler. Sakka hakkında daha önce Ürdün'de açılmış bir dava vardı. Daha sonra Suriye İç Savaşı sırasında IŞİD'e dönüşecek olan Irak El Kaidesi'nin lideri Ebu Musab ez-Zerkavi ile fidye için adam kaçırma davasından gıyabında yargılanıyordu El Sakka.

Bir Yeşil Kart uğruna başlamıştı

Blair'in savaş kararını meşrulaştırmak için söylediğinin tam tersine, dünya bugün hiç de Irak Savaşı öncesine göre daha güvenli değil. Tersine dünya sınır tanımayan terörizmin, her an herkesi tehdit altında tuttuğu bir yer haline geldi.

Nasıl Taliban ve El Kaide, Afganistan'daki Sovyet işgalini püskürtmek için ABD gizli servisi CIA'in Pakistan gizli servisi ISI ile birlikte başlattığı operasyonun yan ürünleri olmuşsa, Suriye İç Savaşı sırasında ortaya çıkan IŞİD de Irak'ın işgal harekâtının bir yan ürünü oldu.

Bugün bu örgütlere bağlı teröristler, dinci fanatikliğin en aşırı yorumlarıyla harekete geçirilip kendi aralarında kimin daha çok kan dökeceği rekabeti içinde bütün dünyayı tehdit ediyorlar.

Saddam diktatörlüğünden kaçıp kurtulmanın yolunu Amerikalıların ilgisini çekmekte gören Iraklı bir mühendisin uydurduğu yalan, Batı'nın en etkili istihbarat örgütleri tarafından "bile bile lades" denecek bir eyyamcılıkla kabul görmüş ve dünyayı önce Irak Savaşı'na, sonra da bugünkü terör ortamına sürükleyen olaylar dizisini tetiklemiş görünüyor.

Yakın tarihte liderlerin istihbarat örgütlerinin verdiği bilgilere güvenmeyip ülkelerini felakete sürüklediği örnekler vardır. Sovyet lideri Josef Stalin'in İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyasının saldırmazlık anlaşmasını bozarak ülkesine saldıracağı yolunda ajanlarının getirdiği kesin istihbarata aldırmayarak fazladan milyonlarca vatandaşının ölümüne ve ülkenin ağır tahribatına yol açması bunlardan biridir. Irak Savaşı'na gidiş ise istihbarat örgütlerinin siyasi iktidarlarla ters düşmeden hem yetersizliklerini gizlemek, hem de bürokratik varlıklarını sürdürmek adı-

na gerçekleri onların istediği şekilde eğip bükerek felakete zemin hazırlamalarının örneği sayılabilir.

Mühendis amacına ulaşmış durumda. Halen hayatını ailesiyle birlikte Amerikan vatandaşı olmasa bile Alman vatandaşı olarak sürdürüyor.

Hayat, el-Cenabi için belki artık daha güvenli, ama dünyanın geri kalanı için hiç de öyle değil.

X

Komplonun ta kendisi: Ekonomik tetikçiler

Notlarıma göre 2008 Ocak ayıydı. Bir büyükelçinin evinde şık bir yemekteydik; birkaç diplomat, yerli ve yabancı birkaç işadamı, akademi dünyasından önemli isimler vardı.

Konu nasıl oraya geldi hatırlamıyorum ama 2006 yılında ABD'de satış rekorları kıran, tartışmalara yol açan bir kitaptan söz ettim: *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları*, yazarı John Perkins.[1]

Daha doğrusu, önce kitaptan söz etmeden konuyu açıp "Oluyor mudur acaba böyle şeyler?" gibilerinden ortaya bir soru attım.

Çünkü yazarı John Perkins, yıllarca Amerikan Merkezi Haberalma Dairesi (CIA) adına dünya çapında "Ekonomik operasyonların" içinde yer aldığını söylüyor, bunları deşifre ediyordu.

Gizli servislerin, rakiplerin sırlarını öğrenmeye çalıştığı istihbarat operasyonları, rakiplerinin altını oymaya çalıştığı sabotaj operasyonları, rakiplerini ortadan kaldırmaya çalıştığı askeri operasyonları biliniyordu ama "ekonomik operasyon" kavramı o kadar yaygın değildi. Ekonomik operasyonla kastedilen ise, para gücünü elinde tutanların, daha zayıf ülkelerin ekonomilerine yönelik art niyet taşıyan müdahalelerle o ülkelerin sadece ekonomik değil, siyasi gidişatını da kendilerine göre yönlendirmekti. "Bu işte bir bityeniği var" diyenler hemen "Komplo teorisi" üretmekle suçlanır, marjinal muamelesi görürlerdi. Oysa şimdi bu tür komploların içinde CIA adına bizzat yer aldığını söyleyen birisi çıkıyordu.

Benim sorularım daha çok, Perkins'in, kendi deyimiyle "itiraflarının" ne kadarının gerçek, ne kadarının "komplo teorisi" olduğunu deşme amaçlıydı. Davetlilerin düzeyi ve deneyimi böyle bir çabaya değecek türdendi. Yani ABD'nin ekonomik ve siyasi gü-

1. John Perkins, *Confessions of an Economic Hit Man*, Londra: Plume, 2006.

cünün yayılması için perde gerisinde çalışan bir ekonomik tetikçiler ordusu mu vardı? Bunlar, uluslararası anlaşmalarla danışman sıfatıyla azgelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere uluslararası kuruluşların, ya da ihale kazanan dev mühendislik şirketlerinin danışmanı olarak gidiyorlar ve bu statü onların işleri için mükemmel bir paravan mı oluyordu?

Çünkü kitapta anlatılana göre çalışma yöntemleri az çok şöyle idi:

1. Ülkenin gelişerek kalkınacağı alanları belirliyorlardı. Bunların bir kısmı o ülkenin gerçekten ihtiyacı olan alanlar oluyordu; böylece kalkınma vaat eden siyasetçilerin bunu halka anlatabilmesi, bunu oya dönüştürüp sandıktan çıkabilmesi gözetiliyordu. Bir kısmı ise o ülke çıkarları için gerekli olmasa da ABD'nin o ülkede ya da bölgede geliştirmek istediği alanlar oluyor, projeler ona göre üretiliyordu.
2. Bu projeler özellikle o ülkenin henüz öz kaynaklarıyla gücünün yetmeyeceği dev inşaat, altyapı projeleri oluyordu. Elektrik santralı, baraj inşaatı, yol, havaalanı, liman, dev köprüler gibi hem halkın günlük hayatını kolaylaştıran hem de yeni ticaret yolları açarak ekonomiyi o yönde canlandıran projelere öncelik veriliyordu.

Ekonomik komplo rakamlarda başlıyor

3. (Bu aşama komplonun kurulması için kilit önem taşıyordu) Ülkenin büyüme rakamları şişiriliyor, tahminler olduğundan yüksek gösteriliyordu. Dolayısıyla ülkenin ihtiyaçları da olduğundan fazla gösteriliyordu. Ülkenin planlama, hazine, maliye bakanlıkları o projelerin sahibi olan uzman danışmanların rakamlarına dayanarak hedef büyütüyorlardı; neticede hiçbir bürokrat seçim kazanmak isteyen siyasetçiye "O kadar büyümeyelim, doğru olmaz" demeyecekti. Dolayısıyla ihtiyaç gösterilen yatırımlar ülkenin öz kaynakları yeterli olmadığı için alınacak borca yansıyacak; dışarıdan alınacak borç, normal koşullarda alınması gerekenin üzerine çıkacaktı.

4. Dev projelerin ihalelerine giren ABD merkezli mühendislik-müteahhitlik şirketleri bu borç bulma işini de üstlenmeye hazır olduklarını açıklıyordu. Böylece o ülke yönetimi ayrıca gidip borç, kredi aramak zorunda kalmıyordu, yani bu yöntem siyasetçinin de işine geliyordu. Ama bu durum ABD şirketlerini diğerlerinin bir adım önüne geçiriyor, ihaleler de onlarda kalıyordu. Bu şirketlerin sağlayacağı krediler ABD bankalarından ya da bütün Birleşmiş Milletler üyelerinin koyduğu sermayeden oluşan Dünya Bankası fonlarından sağlanıyordu.
5. (Burası da önemli) Dolayısıyla, projeler için gereken para, onu kullanacak ve diyelim Boston'da, Teksas'ta, Los Angeles'te bulunan mühendislik şirketlerinin kasasına, genellikle Washington'da ya da New York'ta bulunan fon merkezlerinden transfer ediliyordu. Böylece aslında Amerika'daki kurumlar tarafından o ülkeye uygun görülen altyapı projeleriyle, onların uygun gördüğü yönde gelişmeye başlayan ülke, ihtiyaç duyduğu para fiilen ABD sınırları dışına çıkmadan faiziyle borçlanmaya başlıyordu. Dijital öncesi çağda bunun önemi bugünkünden çok daha fazlaydı.
6. (Burası siyaseten önemli) Bu arada o ülkeye birbiri peşi sıra inşa edilen barajlar, havaalanları, yollar, limanlar, bunları kendi döneminde inşa ettiren o ülke siyasetçilerinin itibarını ve sevimliliğini artırıyordu. Bu, başka hiçbir müdahaleye gerek bırakmadan seçimlerin o siyasetçiler tarafından kazanılması demek oluyordu. Aynı zamanda şişirilmiş büyüme, gereğinden çok borçlanma ve ihale çarkının devam etmesi anlamına da geliyordu.

   Peki, ya borç ödenemez duruma gelirse? O zaman ne yapıldığını da daha çok Latin Amerika deneyimlerinden yola çıkarak anlatıyor Perkins; özetliyorum:
7. O ülke yönetimi borcunu başka şekilde ödemeye zorlanabilir. Ödeme yeni bir askeri üs ya da tesis inşasına izin verme ya da örneğin kritik bir BM oylamasında ABD çıkarları doğrultusunda oy kullanma şeklinde de olabilir.

Peki, o da olmaz ve yatırımlarla siyasi görünürlüğü yükselen, kendini güçlü hisseden iktidar direnmeye, bu çarktan kurtulmak için yollar aramaya başlarsa ne olur? Kitapta yazılana göre, Amerikan istihbaratı CIA başka yöntemlerle devreye girer. Onlar da beceremezse askeri müdahalelerle o yönetim işbaşından uzaklaştırılmaya çalışılır.

Gayet tanıdık bir hikâye

İnsana "Yok artık" dedirtecek kadar basmakalıp bir komplo teorisi senaryosu gibi geliyor, değil mi?

Ama bu durum kitapta öne sürülenlerin, üzerinde düşünmeye değer oluşunu azaltmıyordu. Örneğin İran'daki Musaddık hükümetinin Anglo-İran Petrol Şirketi (AIOC) hisselerini millileştirmeye kalkmasının, 1953'te ABD istihbaratı CIA ve İngiliz istihbaratı MI6'in ortak operasyonuyla planlanan bir darbeyle devrildiği artık biliniyordu.

Ayrıca Perkins bir yönüyle Türkiye'nin 1950'lerin başından 1990'ların sonuna, yani Soğuk Savaş'ın başlangıcından Sovyetler'in dağılmasıyla sona erişine dek "kalkınma hikâyesini" de anlatıyor gibiydi. Önceliği Dünya Bankası tarafından belirlenen ağır sanayi tesisleri, barajlar, altyapı projeleri, Türkiye'nin kalkınmasını sağladı, evet ama bir borç sarmalına kapılmasına da yol açtı. Kalkınmanın bir başka yolu yok muydu?

Çünkü Türkiye'nin askeri darbeler tarihini başka ilginç rastlantılarla okumak da mümkündü. Örneğin, Adnan Menderes'in ABD ve Almanya'dan istediği alanlarda yatırım kredisi bulamadığı için 27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde ikincil kanallardan Sovyetler Birliği ile temasa geçtiği biliniyordu.

Siyasete atılıp Menderes'in bayrağını devralmadan önce, Boğaziçi Köprüsü projesini hazırlayan (1954) Amerikan inşaat firması Morrison-Knudsen temsilciliğini yapması nedeniyle "Morrison Süleyman" diye isim takılan Süleyman Demirel'in durumu da ilginçti. Bu şirket bünyesinde çalışırken Amerikalılar tarafından kömür ocaklarına yakın doğal bir liman olan Ereğli'de kurulan demir-çelik fabrikasında da üstlenicilik yapan Demirel daha sonra siyasete atılacaktı. Demirel, Keban başta olmak

üzere Karakaya ve Atatürk barajlarının, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) yapımındaki öncü rolü nedeniyle "Barajlar Kralı" olarak da anılacaktı. Demirel 1954'te ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın adına başlatılan, Eisenhower Fellowships değişim programına Türkiye'den davet edilen ilk isim olmuş, bu da onun "Amerikancı" olarak damgalanmasına yol açmıştı.

Ancak aynı Demirel, 12 Mart 1971 darbesiyle istifaya zorlanmadan önce 1967'de Sovyetler Birliği'ni ziyarete gitmiş, bu ziyarette ABD ve Avrupa ülkelerinin kredi vermeyi reddettiği önemli sanayi tesislerinin anlaşmaları imzalanmıştı. Bu tesisler arasında İskenderun Demir-Çelik Fabrikası, Aliağa Petrol Rafinerisi, Seydişehir Alüminyum, Etimaden Bandırma sülfürik asit tesisleri gibi önemli ağır sanayi yatırımları vardı.[2] Demirel 1974 Kıbrıs Harekâtı sonrasında konulan Amerikan ambargosuna karşı İncirlik Üssü'nü Amerikalılara kapatan başbakan da olacaktı.

Turgut Özal da Demirel'den farklı değildi. Cumhuriyetin sağladığı sosyal devlet imkânları olmasa okuyup toplumda yükselmeleri çok zor olacak zeki, çalışkan taşralı çocuklardı. Mühendislik okumuşlardı. Halkın hizmete susuzluğunu kendi hayatlarından biliyorlardı. Örneğin, Demirel'in siyasetçi olarak ilk icraatlarından birisi –hâlâ verimlilikle kullanılan– Isparta Ovası sulama kanalları olmuştu. Özal, Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde, Demirel'in inşaatçı olarak ayağa kaldıracağı, başta Keban ve Karakaya olmak üzere bütün o barajların elektrik ihtiyaç projelendirmelerini yapan ekiptendi ve ikisinin de gözünü dünyaya açan gelişme ABD'deki eğitim turları idi.

12 Eylül 1980 darbesi ayrı bir hikâyedir; siyasi-stratejik yönü çok daha önde olan bir hikâye.[3] Ancak onun hemen öncesinde Demirel'in Başbakanlık Müsteşarı yaparak Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) telkiniyle bütün ekonomik karar yetkisini verdiği Devlet Planlama Müsteşarı Turgut Özal'ın 24 Ocak 1980 "İstikrar Tedbirleri" paketi var mesela. O kadar sert tedbirlerdi ki, ancak askeri darbenin getirdiği grev, sendika, parti, dernek, yayın yasakları altında uygulanma imkânı buldu. Türkiye ekonomisinin

2. Sergey Koritskiy, "Süleyman Demirel Döneminde Türk-Rus İlişkileri", Eurasian House, Dosya 13, Temmuz 2016 (http://eurasianhouse.net/upload/suleyman-demirel-doneminde--turk-rus-iliskileri-60980.pdf

3. Ayrıntılı bilgi için elinizdeki kitabın "En büyük komplo: 12 Eylül darbesi" bölümüne bakabilirsiniz.

yabancı sermayeye açılması, pazar ekonomisiyle AB ve Gümrük Birliği'ne giden sıçramaları yapması 24 Ocak Kararları ile mümkün olmuştu. Türkiye bu kararlarla artık Sovyetler'in etki alanından çıkmış sayılacaktı ama böyle bir arka planı da vardı.[4]

Borçlanma, uyuşturucu, terör ve darbe

Örneğin 12 Eylül askeri darbesine uluslararası para hareketleri açısından bakan iktisatçı R.T. Naylor, farklı bir tablo çiziyordu. Okuyalım:

> [Türkiye'nin] 1979'da İran Şahı'nın devrilmesiyle artan stratejik rolü, ülkenin muhtemel iflasını ve bunun getireceği ekonomik (ve siyasi) altüst oluşu, Batı İttifakı bakımından bir güvenlik tehdidi olarak değerlendirildi. [...] Güvenlik değerlendirmeleriyle Batı Alman hükümeti, bankalarını 70'ler boyunca Türkiye'ye yüklü bir şekilde borç vermeleri için yönlendirmiş ancak 1978'den itibaren bankerler borç vermeyi yavaşlatmış, aradaki fark Batı'nın askeri ve ekonomik yardımıyla kapatılır olmuştu.
>
> [....]
>
> 1970'ler boyunca IMF'nin pazar ekonomisine geçiş tavsiyeleri, Türkiye'nin sıcak para ihtiyacını Almanya ve Körfez ülkelerindeki göçmen işçilerden gelen parayla karşılaması nedeniyle dikkate alınmamıştı. 1978'e gelindiğinde Türkiye ithalat ödemelerinde neredeyse bir yıl geriye düşmüştü ve Merkez Bankası dış borçlanmada ipin elden kaçtığını itiraf etmişti. [Bu, Demirel'in "70 sente muhtacız" dediği, MSP ve MHP ile Milliyetçi Cephe koalisyonları dönemine denk geliyor-MY] Uluslararası bankalar borç musluğunu kapatmıştı.
>
> IMF bir kurtarma operasyonuyla devreye girdi. Ancak 1978 kurtarma operasyonu için hükümetin yapması gereken, büyüme hızını ve para arzını, tasarruf ve özelleştirme programı ile de kamu borç açığını düşürmek ve kaynakları ihracat odaklı sektörlere kaydırmaktı. Ancak bu operasyon 1979'da büyük bir grev dalgasıyla ve ülkedeki sokak şiddetinin iç savaş boyutlarına tırmanmasıyla sekteye uğradı.
>
> [...]

4. Ayrıntılı bilgi için elinizdeki kitabın "Aliyev'i Türkiye'ye kaçıracak uçak pistin başındaydı" bölümüne bakabilirsiniz.

Her siyasi görüşten milisler hızla silahlanıyor ve birkaç yıl önce İtalya'da P-2 [Mason locasının] giriştiği türden bir askeri darbenin zemini hazırlanıyordu. Türkiye'deki sokak terörünün artması ile Sovyetler'in Afganistan'ı işgali ile patlama yaşayan uluslararası eroin ticareti arasında bağ vardı.

[...]

Amerikalı mafya şefi Lucky Luciano Amerika'da cezaevinden 1946'da salınıp İtalya'ya gönderildikten sonra meşum "Fransız bağlantısı"nı kurmuştu. [New York rıhtımındaki sendikaları kontrol eden, İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD Donanma istihbaratının teklifiyle, sabotaj amacıyla ABD'ye giriş yapan Alman ve İtalyan ajanlarını ihbar etmeye başlamıştı. Karşılığında serbest kalacaktı, öyle de oldu-MY] Türkiye'de üretilen haşhaştan elde edilen afyon sakızı baz morfine çevrilerek Sicilya mafyası aracılığıyla Fransa'nın Marsilya Limanı'na kaçırılıyor, Korsikalı çeteler tarafından [çoğu zaman Atlantik geçişindeyken, içinde laboratuvar bulunan gemilerde-MY] eroine çevrilerek ABD'de satışa sunuluyordu.

[...]

ABD Türkiye'ye 1975'te uyguladığı baskıyla afyon üretimini kontrol altına almıştı.[XXIII] Ancak şimdi de Afganistan'da üretilen haşhaşın çoğu Türkiye üzerinden [baz morfin, ya da işlenmiş eroin olarak] Avrupa ve oradan ABD'ye kaçırılmaya başlamıştı. İç savaş ortamı sayesinde kolaylaşan uyuşturucu kaçakçılığıyla elde edilen gelirin bir kısmı silah ticareti sayesinde geri gelerek, iç savaş ortamının daha da derinleşmesine neden oluyordu.

[...]

1980 yılında IMF ve Türk hükümeti, o zamana dek IMF tarihinde görülmemiş büyüklükte, 1,6 milyar dolarlık bir anlaşmaya vardı. [Yazar 24 Ocak Kararları'ndan söz ediyor-MY] Planlama Bakanı Turgut Özal, Meclis'teki sunumunda programın gerçekleşmesi için üç yıla ihtiyaç duyulacağını söylediğinde muhalefet lideri Bülent Ecevit "Latin Amerika'da iflas etmiş bir modeli Türkiye'de uygulamaya kalkıyorsunuz" demiş ve bu kararların demokrasi kısıtlanmadan, süngü zoru olmadan uygulanamayacağını söylemişti. Birkaç ay sonra asker yönetime el koydu.[5]

5. R.T Naylor, *Hot Money and the Politics of Debt*, Montreal: McGill-Queen University Press, 2004. s. 92-96.

Nasıl ama? 12 Eylül 1980 darbesinin daha önce pek duymadığımız bir açıdan hikâyesi, değil mi? Yazara göre 12 Eylül darbesine giden süreçte yalnızca ülkeyi iç savaş ortamına sürükleyen çatışmalar, bu çatışmaların silah ve uyuşturucu ticareti ile iç içe geçmiş olması ve İran İslam Devrimi, Yunanistan'ın NATO askeri kanadına dönüşü gibi gelişmeler değil, şişirilmiş borçlanma ihtiyacı da rol oynamıştı; hatta iş oradan başlıyordu.

Sokağında kan akmayan yere para yatırmam

Dünyanın en etkili 100 kişisi listesinin gediklisi, Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Joseph E. Stiglitz, işin kökeninde büyüme için sıcak para ihtiyacının olduğunu çarpıcı bir cümleyle ortaya koruyor:

> En fakir ülkeler o kadar fakir ki, özel bankalar bunlara para vermiyor. Eskiden IMF, Dünya Bankası ve sanayileşmiş ülkelerin düşük faizle kredi veren kurumları vardı. Şimdi yok ve fakir ülkeler de nereden bulabilirlerse oradan para alıyorlar.[6]

Bunun Türkiye için geçerli olmadığını şöyle bir örnekle anlatayım. Bundan birkaç sene önce bir arkadaşımın evinde, uluslararası şahsiyetlerin de bulunduğu bir davette uluslararası bir yatırımcıyla sohbet ediyorduk. Herhalde beni zengin gazetecilerden sanıyordu ki, "Elinde ne varsa dolara yatır, yakında fırlayacak" türünden tavsiyelerde bulunuyordu. Ancak başkalarının da katılımıyla sohbet koyulaştı. İsmini vermemi istemeyen yatırımcı, bir Ortadoğu ülkesindendi; Batı'da çok seçkin bir eğitim almıştı ve uluslararası piyasa ağının, kendi deyimiyle "Harcayan değil, kazanan tarafına" çalışıyor, İstanbul'da yaşıyordu.

"Türkiye'de iyi kazanıyorsunuz ki burada yaşıyorsunuz herhalde?" diye sordum.

"Hiç ilgisi yok" dedi, "evim, eşim burada, çocuklarım burada okuyor. Memnunum. Ama Türkiye'de yatırım yapmıyorum."

"Neden?" diye gerçek bir merakla sordum. Madem Türkiye'de yaşıyordu, neden Türkiye'de yatırım yapmıyordu?

6. Joseph Stiglitz, *Making Globalization Work*, Londra: Penguin Books, 2007. s. 226.

Yüzüme "Saf mısın?" der gibi bir bakış attı: Türkiye onun için yeterince kârlı değildi.

"Nereye yatırıyorsunuz mesela?" diye sordum.

"Çok uğraştık ama Irak'a girdik" dedi, "Kürdistan'a değil, orası sakin, Musul'a ve daha güneyinde El Anbar bölgesine. Ama asıl Suriye'ye girmeye çalışıyorum, Halep'e, daha güneye."

Bu sohbetin geçtiği sıralarda IŞİD kuruluşunu ilan etmiş, Suriye'de Rakka'yı ele geçirmiş, Musul'a ilerleyişine başlamıştı.

"Ama" dedim, "oralar kan gölü gibi. Nasıl yatırım yapabiliyorsunuz?"

"Ben sokağında kan akmayan yere para yatırmam" dedi kendisinden emin bir gülümsemeyle; "Bizim ölçülerimizle yeterince kârlı olmaz."

Kurt dumanlı havayı seviyordu.

Bu samimi itiraf aslında her şeyi olanca çıplaklığıyla ortaya koyuyordu. Stiglitz "ülkeler" diyordu ama devletin fiilen işlemediği her toplumsal gruba uygulanabilirdi o kural. Savaş koşullarında insanlar en temel mal ve hizmete o kadar çaresizce ihtiyaç duyuyorlardı ki, sağlamak için gelecek paranın kaynağı, ona ödenecek borç faizi, o faizi ödeyebilmek için feda etmesi gerekenler kimsenin umurunda olmuyor, yaşama içgüdüsü baskın geliyordu. İşte o anda maliye dünyasında "Vulture Funds", yani "Akbaba Fonları" denilen bu tür para kaynağı kullanıcıları devreye giriyordu.

Akbabalar, "Hedge Fund" denilen, yüksek yatırım riski alan fonlardan farklıydı. "Hedge" fonlar neticede kaynağı belli sıcak parayı, yüksek getiri umuduyla yüksek risk taşıyan kısa vadeli yatırımlara yönlendiriyor, bazen de pazar ekonomisi kuralları içinde kaybediyorlardı. Oysa "Vulture" fonlar zaten paranın kaynağını sormak bir yana, sonrasında ödeyeceği bedel de o an için umurunda olmayan insanlara sıcak para sağlıyor, karşılığını da misliyle, sokaklarında kan akmayan yerlerde düşünülmesi dahi mümkün olmayan yüksek oranlarda para kazanıyorlardı. Neticede dünyada bu kadar savaş oluyorsa, onun yarattığı bir gölge ekonomi de olacaktı.

Bu sohbeti yaptığımız sırada Türkiye'de AK Parti hükümetiyle PKK lideri Abdullah Öcalan arasında, MİT Müsteşarı Hakan Fidan ve HDP'li vekiller üzerinden süren diyalog ortamı vardı. Yani henüz

PKK ve IŞİD kaynaklı terör eylemleri Türkiye'yi sarsmaya başlamamıştı. Dolayısıyla bizim misafir yatırımcımız Türkiye'nin o nispeten sakin ortamında bir kârlılık görmüyordu. Bildiğim kadarıyla hâlâ da Türkiye'de yatırım yapmıyor; terör eylemlerinin artması temsil ettiği sermaye çevrelerinin iç savaş tanımıyla hâlâ örtüşmüyor.

Stiglitz'e dönersek, "Mesele" diyor, "yalnızca o ülkelerin borçlarına sadık kalıp geri ödeme yapabilmeleri meselesi değildir. Mesele biraz da Batılı kuruluşların, borçlarını tahsil etmek amacıyla da ayakta kalmalarına destek oldukları [baskıcı-MY] rejimlerin devamındaki sorumluluklarıdır."[7] Zamanında Dünya Bankası'na da danışmanlık yapmış olan Amerikalı iktisatçı, baskıcı rejimlerin ayakta kalabilmesinde Batılı kurumların, onların iflas edip yatırımlarını batırmasına izin vermeme çabasının da payı olduğunu söylüyordu aslında.

Görünüşte Ecevit-Sezer kavgasının tetiklediği kriz

Benzeri bir görüşü, Türkiye örneğinden hareketle iki önemli Türk iktisatçısı da dile getiriyor aslında.

2001 krizinin ardından Kemal Derviş'in Dünya Bankası'ndan davet edilip Hazine Bakanı olmasıyla aynı dönemde Merkez Bankası'nın başına gelen Süreyya Serdengeçti'nin, hemen Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden davet edip Para Kurulu'na aldığı Fatih Özatay, bakın ne diyor:

> Başkasının tetiklediği bir kriz için hiç de azımsanmayacak bir bedel ödemişiz. Şüphesiz biz de günahsız değiliz. O dönemin Türkiye'si hem siyasetteki gelişmeler nedeniyle, hem de ekonomik açıdan oldukça riskli bir Türkiye[ydi].[8]

Dış unsurlara dikkat çekip ayrıntılara giren bir diğer iktisatçı da eski Hazine Müsteşarı Mahfi Eğilmez. Onun saptamaları çok daha köşeli. Ama ona gelmeden önce Özatay'ın "oldukça riskliydi" dediği "o dönemin" Türkiye'sine dönelim; tam olarak 19 Şubat 2001 gününe.

7. Stiglitz, a.g.e., s. 231.

8. Fatih Özatay, *Finansal Krizler ve Türkiye*, İstanbul: Doğan Kitap, 2009. s. 136.

▸ Başbakan Bülent Ecevit ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında 19 Şubat 2001'de MGK'da çıkan tartışma olmasaydı da Türk ekonomisi borç ve kötü yönetim sarmalında krize gidiyordu. Dünya Bankası'ndan davet edilip Hazine'nin başına geçirilen Kemal Derviş (solda) Merkez Bankası'nın bağımsızlığı dahil önemli mali reformlar yaptı. Ecevit'in Dışişleri Bakanı İsmail Cem (ortada) ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan (sağda) ile yeni bir parti kurma projesinden son anda vazgeçip CHP'ye katıldı ve 2002 seçiminde CHP'nin AK Parti iktidarına tek muhalefet partisi olarak Meclis'e girmesine katkı verdi. AB reformları o Meclis tarafından kabul edilecekti. *(Fotoğraf: Hürriyet Dokümantasyon Merkezi)*

O gün Milli Güvenlik Kurulu (MGK) vardı. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer başkanlığında Çankaya'da toplanan kurulun gerilimli geçeceği baştan belliydi. Anayasa Mahkemesi Başkanı Sezer'in 16 Mayıs 2000 yılında Meclis'teki partilerin ittifakıyla seçilmesine Başbakan Bülent Ecevit önayak olmuş, ama araları daha haziran ayında bozulmuştu; hem de ekonomik bir nedenden.

Ecevit'in Demokratik Sol Partisi (DSP), PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 15 Şubat 1999'da Kenya'da yakalanıp, 16 Şubat'ta Türkiye'ye getirilmesinin ardından yapılan 18 Nisan seçimlerinden birinci parti çıkmıştı. Seçim sonuçları Ecevit'i hayli kırılgan, üçlü bir koalisyona zorluyordu. Devlet Bahçeli liderliğinde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Mesut Yılmaz liderliğinde Anavatan Partisi (ANAP) ile koalisyon kurulmuştu.

Koalisyonun aslında iki hedefi vardı. Birincisi, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile temaslar çerçevesinde girişilecek altyapı reformları ve mali düzenlemelerdi. İkincisi de 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday üye kabul edilmenin ardından Avrupa Birliği (AB) yolunda siyasi ve ekonomik reformlar konusunda gittikçe hızlanan adımlardı. İlk defa AB üyeliği erişilebilir uzaklıkta görünmeye başlamıştı. AB konusunda atılacak adımlar aynı zamanda Öcalan'ın yakalanıp idama mahkûm edilmesi, ama (MHP lideri Devlet Bahçeli'nin ikna edilmesi yoluyla) infazın ertelenmesi sonucu Irak'taki kamplarına geri çekilen PKK'nın pasifize edilmesi ve belki Kürt sorununa kalıcı bir çözüm bulunmasının da yolunu açabilirdi. Ama ekonomik yapısal reformlar olmaksızın, kamu borçları denetime alınmaksızın AB reformlarının da sürdürülebilirliği tartışmaya açıktı.

Ancak kırılgan üçlü koalisyonun, bu keskin adımları, Meclis temmuzda tatile girmeden geçirebilmesine imkân yoktu. Bunun üzerine koalisyon protokolünü de kaleme almış olan üçlü, yani DSP'den Hüsamettin Özkan, MHP'den Koray Aydın ve ANAP'tan Cumhur Ersümer oturup bir Kanun Hükmünde Kararname (KHK) hazırladılar. Meclis'te yalnızca bu oylanacak, sonra Meclis tatile girecek, sonra da Ecevit KHK'larla gereken adımları atacaktı; evdeki hesap buydu. Ancak hükümetin KHK yasasının Meclis'ten geçişini kolaylaştırmak için torba yasa içinde düşündüğü milletvekili maaşlarına zam maddesi başta olmak üzere, bütçe yetkisine dair pek çok madde Sezer'de takılmıştı.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) sivilleşmesi ve idam cezasının kaldırılması yolunda siyasi alanda atılan bir iki adım vardı ama ekonomik alanda, özellikle bankacılık alanında atılması gereken adımlar atılamamıştı. İlk kriz kasım ayında patladı. Riskli durumdaki bazı bankalar, alışık olunduğu gibi kurtarılmak yerine el konularak Kasım 2000'de Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) denetimine verildi. Ama güven bunalımı giderilemiyordu. Ocak 2001'e gelindiğinde Merkez Bankası'nın gecelik repo faizi yüzde 600-700'lere çıkmış, Merkez Bankası'nın dolar kuruyla piyasa arasındaki fark açılmaya, iş kontrolden çıkmaya başlamıştı.

Özetle, hükümetle cumhurbaşkanı arasındaki gerilimin MGK toplantısına yansıyacağı tahmin ediliyordu ama bu kadarı kimsenin aklına gelmiyordu.

Toplantının saat 11.00'de başlamasının üzerinden neredeyse 15 dakika geçmişti ki Başbakan Ecevit toplantıyı, üstelik "Devlet krizi var" açıklaması yaparak terk etti. Cumhuriyet tarihinin en ciddi krizlerinden birisi böylece tetiklenmiş oldu.

İçeride Ecevit Sezer'e "Yönetsel yetkilerime el koyuyorsunuz, BDDK'dan elinizi çekin" demiş, Sezer de bunun altında kalmamıştı. Ecevit'i milletvekillerini oy makinesine çevirmekle, (Ersümer'in bakanlığındaki) Enerji Bakanlığı'nda yolsuzluk soruşturması başlatan Talat Şalk'a soruşturma açarak yargıya gözdağı vermekle, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu'nun çalışmasını engellemeye çalışmakla suçlamıştı.

Özkan, Sezer'in yaptığının Anayasa'da yeri olmadığını söyleyince Sezer "Alın okuyun" diyerek Anayasa kitapçığını Özkan'a atmış, kitapçık Ecevit ile Özkan'ın arasına düşmüş, Ecevit de yerinden kalkıp toplantıyı terk etmişti.

Türk lirasının ABD doları karşısında bir günde yüzde 40 değer kaybetmesine, özetle Türk halkının bir günde yüzde 40 fakirleşmesine yol açan kriz böyle çıkmıştı.

Sonrasını biliyoruz: Kemal Derviş davet edildi. IMF'nin öngördüğü yapısal tedbirler kabul edildi. Bankacılık sistemi yeniden kuruldu. Bu süreçte Derviş ile MHP arasında derin çatışmalar yaşandı. O arada Ecevit hastalandı. Hükümet karar alamaz hale geldi. Üstüne üstlük ABD Irak'ı işgal hareketine Türkiye'yi de katmak için bastırmaya başladı. Askerlerin Ecevit'i istifaya zorlayıp yerine Özkan'ı geçirmek için yaptığı denemeyi Ecevit öğrenince DSP içinde çatlak meydana geldi. Derviş, Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Hüsamettin Özkan'la kuracakları Yeni Türkiye Partisi'ne (YTP) katılmaktan vazgeçti. Bahçeli erken seçim istedi. Apar topar gidilen erken seçimde her üç parti de seçmen tarafından cezalandırıldı ve yüzde 10 barajın altında kalarak Meclis'e giremedi. Daha bir yıl önce Tayyip Erdoğan liderliğinde kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi 3 Kasım 2002'deki seçimlerden tek başına iktidar çıktı ve Türkiye'de AK Parti devri başladı.

İktisatçı Fatih Özatay'ın akademik lisanın soğukkanlı ifadesiyle "O dönem siyasi gelişmeler ve ekonomik açıdan riskliydi" dediği Türkiye işte bu haldeydi.

Nasıl buldunuz? Böyle anlatınca kendisini CIA'in "ekonomik

tetikçisi" olarak tanımlayan John Perkins'in "itiraflarındaki" saptamalarla benzeştiği yerler yok mu sizce de?

Şimdi gelelim Mahfi Eğilmez'in saptamalarına.

Türkiye'deki krizi derinleştiren IMF, iş ABD'ye gelince...

Eğilmez bu sürece başka türlü bakıyordu:

> 1997 yılındaki Asya ve 1998 yılında yaşanan Rusya krizlerinin Türkiye üzerinde etki[si] sonradan ve dolaylı oldu. Yeni yükselen pazarlarda yaşanan ve önceden bölgesel olarak algılanan kriz bir süre sonra bütün yükselen pazarlar için ortak bir kriz olarak görünmeye başladı. Bunun sonucu olarak bu ekonomilere yatırım yapmış olan yabancı yatırımcılar paralarını alıp ülkelerine geri döndüler.[9]

Sıcak para gelirken hükümetleri sevindiriyordu ama en küçük tereddütte geldiği gibi gidiyordu. Eğilmez'in tanımı yalnızca Türkiye'yi değil, Türkiye gibi "yükselen pazar" tanımına giren diğer ülkeleri de kapsıyordu.[XXIV]

"Yükselen pazar ekonomisi" tanımı ilk kez 1981 yılında Dünya Bankası'na bağlı Uluslararası Maliye Kurumu (IFC) iktisatçılarından Antoine Van Agtmael tarafından ortaya atılmıştı. Aslında kesin bir tanımı yoktu ama uluslararası piyasalara açılmak için büyüyen, büyümek için de ekonomisinde yapısal değişiklikler, reformlar yapmaya başlayan; sermaye, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı yönünde adımlar atan ülkeler için kullanılıyordu.

Kavramın ortaya atılışı 1979'da İngiltere'de Margaret Thatcher, 1980'de ABD'de Ronald Reagan'ın seçimi kazanmaları ve Milton Friedman'ın vahşi kapitalizme dönüş olarak eleştirilen serbest piyasa anlayışının yükselmesiyle aynı dönemdeydi. Keza IMF desteğiyle ilan edilen ve yol açtığı toplumsal tepkiler nedeniyle ancak 12 Eylül 1980 askeri darbesinin getirdiği baskıcı ortamda uygulanabilen 24 Ocak 1980 kararları da aynı dönemin özelliklerini taşımaktaydı.

9. Mahfi Eğilmez, *Küresel Finans Krizi-Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009. s. 74.

Yükselen pazarların kurumsallaşarak G-7 diye bilinen en büyük yedi ekonomiye eklemlenmesi, 1992'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında oldu. G-7 ülkeleri, 1990'lardaki büyüklükleri sıralamasıyla ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, Kanada, İtalya idi. 1999'da Washington'da aslında Birleşmiş Milletler altında bir kurum olan Dünya Bankası'nın önayak olmasıyla G-20 ülkelerinin kuruluşu için düğmeye basıldı. O yıl, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesinin imzalanması ve sonunda Avrupa Birliği üye adaylığı gibi önemli gelişmeler yaşayan Türkiye için 1999'daki bir önemli olay da dünyanın en büyük 20 ekonomisi arasında G-20'ye alınmasıydı.

Ama Eğilmez, neticede sıcak para, iktisatçıların deyimiyle "likidite", günlük deyimle nakit para sahiplerinin "yükselen pazarlar"dan geldikleri hızla gidebildiklerini söylüyordu. Bu da büyümeye zorunlu olan yükselen ekonomilerde ciddi bir nakit, yani likidite talebine yol açıyordu. Devam ediyoruz:

> Daha fazla likidite talebi ise doğal olarak faizlerin çok daha hızlı olarak yukarı hareketlenmesi sonucunu getirdi. [...] Merkez Bankası devreye girerek net iç varlıklar için konulan hedefi aştı ve piyasaya ek likidite sundu. [Biz sıradan okurların gündelik hayatta "Merkez Bankası karşılığı olmayan para bastı" diye kabaca söylediğimiz şeyi, iktisatçılar nezaketle böyle ifade ediyor - MY] Ne var ki geç kalınmıştı. Likidite [zamanında] verilebilseydi, krizin çıkması engellenebilir ya da maliyeti bu düzeyde olmazdı.
>
> [...]
>
> IMF Merkez Bankası'nın piyasaya gerekli likiditeyi vermesine engel oldu. Yani kriz kamu otoritesince (ister IMF etkisiyle, ister herhangi bir etki olmaksızın) yanlış teşhis edildi ve yanlış tedaviye tabi tutuldu. Yanlış tedavi sonucu faizler, daha makul bir düzeyde dengelenebilecekken çok yükseklere fırladı, ekonomiye büyük maliyetler yükledi.
>
> [...]
>
> Türkiye'nin 2001'de yaşadığı krizin iyi yönetilmediği, tam tersine yanlış tedaviye sokulup büyütüldüğü hipotezi, 2008 yılında başlayan küresel mali krizle kanıtlanmış oldu. 2008 krizinde

ABD Merkez Bankası FED, piyasaya likidite verdi ve Hazine ile ortaklaşa bankalara yönelik kurtarma operasyonları düzenledi. Avrupa merkez bankaları da benzeri adımlar attılar.

[...]

Bütün bu işler olurken IMF sürekli olarak [ABD Merkez Bankası'nın-MY] likidite verme ve kurtarma operasyonlarını desteklediğini açıkladı. Yani Türkiye konu olduğunda piyasaya likidite verilmesine karşı çıkan, bankalara yönelik kurtarma operasyonlarının ahlaki çöküntü *(moral hazard)* yaratacağını söyleyen IMF, bu kez benzer konularda tam tersini savunmaya girişti. Bu açıklamalar bize Türkiye'deki 2001 krizinin yanlış yönetildiğini ve bunda IMF'nin büyük katkısı olduğunu kanıtlamaktadır.[10]

Krizlerin bulaşıcı özelliği ve Amerikan yüzyılı

Krizler paranın kaynağında başlıyor, paranın akış yönünde bir hastalık gibi bulaşarak ilerliyor, ulaştığı noktada hasar bırakıp paranın kaynağına dönmesiyle bir sonraki nöbete kadar duruluyordu.

İktisatçı Mahfi Eğilmez, bu durumu yüzyıl öncesinin Bolşevik Devrimi'nin komünist önderi Vladimir Lenin'in "emperyalizm" tanımının da ötesine geçen bir durum olarak öne sürüyor:

Lenin, emperyalizmi kapitalizmin en yüksek aşaması olarak tanımlamıştı. Eğer küreselleşmeyi finans emperyalizm olarak değerlendirirsek bu öngörü, sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle gerçekleşen küreselleşme ile doğrulanmış oluyor.

[...]

Günümüz koşullarında kapitalizmin en yüksek aşaması küreselleşmedir. Sermayenin küreselleştiği ama emeğin küreselleşemediği bir ortam hiç kuşkusuz kapitalizmin küreselleşmesini ifade eder. Kapitalizmin küreselleşmesi, piyasa sistemlerinin özünde yer alan kriz yaratıcı mekanizmayı bütün dünyaya yaymış bulunuyor.[11]

10. Eğilmez, a.g.e., s. 77-80.

11. Eğilmez, a.g.e., s. 44.

Peki, küreselleşmenin ipleri kimin elinde? Dünyada üretilen gelirin beşte birini tek başına ABD elinde tutuyor. Askeri gücü, kendisini takip eden on ülkenin (Rusya ve Çin dahil) toplamından fazla. Üretilen yeni teknolojinin ve dijital ağların da ezici çoğunluğu ABD'de üretiliyor. Herhangi bir kriz çıktığında dünyanın değişik köşelerine ABD'deki faiz oranlarından daha çok kâr getireceği hesabıyla yatırılmış para, en kısa zamanda ABD'ye dönüyor. Yani sorunun yanıtı ortada: Küreselleşmenin en etkili gücü ABD.

Ama gelin, bunu bir de bu küreselleşme gücünü kuramsallaştıran, kitabını yazan kişiden okuyalım.

Robert Kagan ABD'de Reagan döneminde filizlenen, Bush döneminde zirveye çıkan neo-con akımın öncülerinden, 1997'de *Project for New American Century* (PNAC), yani Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi kulübünün kurucularından. Bu kulüp daha Clinton döneminden başlayarak ABD'nin Bush döneminde 2003'te Irak'ı işgal harekâtına girişmesindeki (ve sonrasında dünyanın başına açılan belalardaki) etkili güç olarak biliniyor.[12] Kagan gibi, diplomat eşi Victoria Nuland da hem Cumhuriyetçi, hem Demokrat yönetimlerde etkin görevlerde bulunmuş isimler; yani ABD başkentinde partiler üstü güce sahip gruptan.

Kagan en çok *Cennet ve Güç/Yeni Dünya Düzeninde Amerika ve Avrupa (Of Paradise and Power)* kitabıyla tanınıyor. Benim size aktaracağım bölümler ise 2012'de, yani artık ABD Obama dönemine geçmiş (ve bir neo-con olarak kendisi hâlâ sistemin içindeyken) yazdığı *The World America Made* [Amerika'nın Kurduğu Dünya] kitabından.

Kagan, daha sonra Obama'nın Dışişleri Bakanlığı'nı üstlenecek olan John Kerry'nin 2004 yılındaki Demokratik Parti kongresinde yaptığı "Birleşik Amerika savaş istediği için savaşa gitmez, mecbur kaldığı için gider" konuşmasının eleştirisiyle söze giriyor:

> Bu öz-algının gerçeklikle ilgisi yoktur. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında dünya ölçeğinde bir askeri güç haline gelmesinden itibaren Amerika hiç de mecbur olmadığı halde defalarca güç kullanmıştır; Meksika'da, Orta Amerika'da, İspanyollara karşı Küba'da, bağımsızlık için ayaklanan Filipinler'de, Çin'de Vietnam'da, Kore'de,

12. Ayrıntılar için, elinizdeki kitabın "IŞİD'i doğuran istihbarat yalanı" bölümüne bakabilirsiniz.

iki defa Avrupa'da ve Ortadoğu'da. Başka hiçbir demokratik toplumda görülmediği ölçüde Amerikalılar savaşı dış politikanın meşru bir aracı olarak görmektedir.

Dünya herhangi bir gücün tek başına şekillendirmesi için fazlasıyla büyük. Yine de, tarihin herhangi bir döneminde en güçlü milletlerin sistemdeki ağırlıkları oranında uluslararası düzene damgasını vurduklarını görüyoruz.

[...]

Geçmişte Asya'nın büyük bölümünü belirleyen bir Çin düzeni, sonra bir Mısır düzeni, antik Yunan düzeni, İslam düzeni, Moğol düzeni, Osmanlı düzeni, bir Avrupa düzeni olmuş. Tarihçiler dünyaya İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren bir Amerikan düzeninin hâkim olduğu konusunda kuşku duymuyor.

[...]

Başka hiçbir güç dünyayı Amerika kadar etkilemiş ve etkileyebilmiş değildir, çünkü sahip olduğu özelliklerin toplamı başka hiçbirinde olmamıştır. [...] Amerika'nın başka örneği olmayan coğrafi konumu, kapitalist ekonomik sistemi, demokratik hükümet şekli ve muazzam askeri gücü hep bir arada, başka ülkenin elinde olsa bu şekilde olamayacak bir şekilde uluslararası düzeni belirlemiştir.[13]

Kagan ABD'nin devrinin de er ya da geç son bulacağını vurgularken, ekonomik büyüklükler nedeniyle bunun epey bir zaman alabileceğini öne sürüyor:

Peki ya "diğerlerinin yükselişi?" Çin'in, Hindistan'ın, Brezilya'nın, Türkiye'nin ekonomik yükselişi? Bu tür yükselişler Amerika'nın güç ve nüfuzunun önünü kesmeyecek mi? Bunun cevabı, duruma göre değişir. Dünyadaki başka milletlerin dönem dönem yüksek büyüme hızlarına ulaşmaları onların güç ve nüfuz konusunda [Amerika'ya] yetiştikleri anlamına gelmez. Brezilya'nın dünyanın gayri safi hasılası (GDP) içindeki payı 1990'da yüzde 2'nin biraz üzerinde, Türkiye'ninki de biraz altındaydı; hâlâ da öyle.[14]

Yani Kagan diyor ki, büyüklük önemlidir, ama büyüme hızı ancak ekonomik büyüklüğünü birinci lige çıkarmaya yetiyorsa

13. Robert Kagan, *The World America Made*, New York: Knopf, 2012. s. 8-9.

14. Kagan, a.g.e., s. 107.

önem taşır. O nedenle, örneğin Brezilya, Türkiye, hatta İtalya, İspanya, Hindistan dünyada "güç ve etki" liginde yer alamıyor; bölgesel "güç ve etki" liginde oynuyorlar.

Ama Çin öyle değil mesela; hatta ABD ve Çin'i G-2 olarak niteleyen yorumcular da çıkmaya başladı. Avrupa Birliği ekonomisi (Brexit, yani AB'den çıkış kararı öncesi İngiltere dahil) bir bütün olarak ABD ile Çin arasında ekonomik bir güce sahip olmasına karşın siyasi ve askeri bir güç sayılmadığı için o kategoriye girmiyor. Ancak Rusya ekonomisi büyüklük olarak Türkiye ile Brezilya arasında bir yerlerde olmasına karşın muazzam coğrafyası ve Sovyetler Birliği'nden miras kalıp sürdürülen askeri gücüyle hâlâ "güç ve etki" liginde.

Anlaşılabileceği gibi artık ekonomik büyüklük, siyasi nüfuz ve askeri güç birbirinden ayrılamaz kavramlar.

Münih Güvenlik Konferansı, Soğuk Savaş'ın yükselişte olduğu 1963'ten bu yana her yıl şubat ayında düzenleniyor ve dünyanın en önemli güvenlik ve diplomasi buluşmaları arasında sayılıyor. 17-19 Şubat'ta düzenlenen 2017 konferans raporunda, yılın en önemli 10 güvenlik riski arasında dört madde doğrudan, ayrıca üç madde de dolaylı olarak ekonomiyle ilgiliydi. Bunlar arasında gelişmiş ülke merkez bankalarının da giderek yükselen ekonomilerde olduğu gibi siyasi etkiye açık hale gelmesi vardı; ABD'de Donald Trump'ın işbaşına gelmesinin ardından bu durum küresel bir güvenlik riski sayılır olmuştu.[15]

Ekonominin giderek güvenlik ve diplomasi ile iç içe geçtiği bir dünyada kendisini CIA'in "ekonomik tetikçisi" olarak tanıtıp ABD'nin küresel gücünü artırmak için giriştikleri komplolar üzerine kitap yazan John Perkins'in anlattıkları elbette önem taşıyordu.

Hep mi "dış güçler", hep mi "komplo"?

Ama tam da bu noktada belki bütün kitabın en can alıcı sorusuna geliyoruz.

Başımıza gelen her şey, her iktidarın zora düşünce can simidi gibi sarıldığı "dış güçlerin" eseri mi? Hep Türkiye ya da herhangi bir ülkeye, emperyalist devletlerin üst akılları tarafından komplo-

15. *Münih Security Report 2017*, Münih: Stiftung Müncher Sicherheitzkonferenz, 2017. s. 11.

lar kuruluyor ve o ülkeler de ellerinden gelen her şeyi yaptıkları halde bu tuzağa mı düşüyorlar?

İktisatçı Fatih Özatay'ın "Şüphesiz biz de günahsız değiliz" sözlerini az önce okudunuz. Keza Özatay merkez bankalarının yalnızca hükümetten değil, aynı zamanda IMF'den de ne kadar bağımsız olduğunu sorguluyor.

O kriz döneminde Süreyya Serdengeçti ekibi içinde Merkez Bankası yönetiminde yer alan, şimdilerde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB) düşünce kuruluşu olarak çalışan Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) başkanlığını yürüten Güven Sak "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz" görüşünde olanlardan. Yani siz ne kadar derin bir komplo kurarsanız kurun, onun kendi ortamında karşılığı yoksa hiçbir işe yaramaz. Yani "dış güçlerin" sapasağlam bir evde yangın çıkarıp, sonra da itfaiye kamyonuyla gelip yangını söndürerek kurtarıcınız rolüne bürünmesi belki çok istisnai durumlarda geçerli olur ama genel olarak bu işlemez.

Bu kitabın yazımı sırasında yaptığımız görüşmelerde şöyle diyordu Sak:

> Öncelikle senin kendi kırılganlıklarının farkında olman lazım. Türkiye ekonomisinin temel yapısal kırılganlık kaynağı hep aynı oldu: Memleketin tasarruf açığı. Tasarruf açığı demek, cari işlemler açığı demek. Ülke ekonomisini döndürmek için yabancı tasarruflara muhtaç olmak demek. Hem dünyanın sana karşı komplolar kurduğuna inanacaksın, hem de tasarrufları artırarak, en önemli kırılganlık kaynağını ortadan kaldırmayı hiç düşünmeyeceksin. Biz son 15 yıldır özel tasarruflar nasıl artar diye düşünüyoruz, kamu bütçesinden tasarrufu ise hiç düşünmüyoruz. En büyük komplo, Türkiye'nin Kanuni'ye atfedilen diyalogdaki gibi "Borç alıp, emir almaya hazır hale gelmesine" sürekli meydan vermek değil mi? Ama öyle yapıyoruz.
>
> Türkiye, Soğuk Savaş döneminde, Batı'dan gelen kaynaklarla ekonomisini döndürdü ve yatırım yaptı. NATO içinde olmanın bir manası da buydu bizim için. Ama 1970'ler ve 80'lerde petro-dolarların Avrupa'da birikmeye başlaması ve bir de Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye'ye iki şekilde yansıdı: Bir yandan Türkiye'nin Batı

gözünde arsa değeri, yani jeo-stratejik önemi azaldı, diğer yandan ülkeye dışarıdan tasarruf getirmenin piyasaya dayalı bir yolu ortaya çıktı. Thatcher-Reagan döneminde Türkiye finansal serbestleşmeye giden ilk ülke oldu, özelleştirme önem kazandı. Ama Türkiye tasarruf problemini çözmeden, büyüme stratejisini değiştirmeden, zorluk çekmeden küreselleşme sürecine intibak etmeye çalıştı.

Özetle, kırılganlık yoksa komplo imkânı olmaz. Hele kendi kırılganlıklarını nasıl yöneteceğini bilmiyorsan, her tür komploya elbette açık olursun. İkincisi, kendi ülkenin ekonomik politikaları üzerine sen yeterince analiz yapmaz, yolunu belirlemeye çalışmazsan, başkalarının dediklerine, analizlerine açık hale gelirsin.

Ben Türkiye'nin küresel sisteme intibak etmediğini, küresel sistemin kendiliğinden Türkiye'yi içerdiğini düşünüyorum. Yoksa dünya ile daha nitelikli bir ilişki kurabilirdik. Olmadı. Hâlâ olmuyor. Düşünmeden strateji saptananuyor.

Yani kabahat hep dış güçte, üst akılda, komploda değil, daha çok kendi açıklarını gidermeyip bu gibi girişimlere izin veren siyasi iktidarlarda.

Komplo teorisine inanma ama onsuz da kalma

Bölümün başına, yani diplomatik yemek davetine dönersek... Tabii bu kadar lafı nazik bir davette büyükelçiler, yatırımcılar ve üniversite hocalarıyla sohbette bir sevimsizlik abidesi gibi sıralamadım. Ama kafamda bu düşüncelerle "Ekonomik tetikçinin" gelişmekte olan ülkeleri ABD yörüngesinde tutma reçetesini diğer konuklarla paylaşıp "Yani bu mudur, böyle midir gerçekten?" diye sordum. Çünkü anlatılanlar gençlik yıllarımda, başımızda devrim rüzgârları eserken ODTÜ kantinlerinde, yurtlarında yaptığımız tartışmalardaki basmakalıp "İşte emperyalizm budur" tezlerini, daha net ve sistematik ifadelerle doğruluyordu.

Daha 12 Eylül 1980 askeri darbesinin yapılmadığı ama Türkiye'de sokaklarda her gün kan aktığı günlerdi. Bizim örneklerimiz 1953'te petrolü millileştirmek isteyen Muhammed Musaddık'ın, 12 Mart 1971'de Türkiye'de Süleyman Demirel'in, 11 Eylül 1973'te Şili'de Salvador Allende'nin devrilmesine yoğunlaşıyordu.

Şimdi otuz yıl sonra benzeri şeyleri çay buharı ve sigara dumanı basmış öğrenci yurdu tartışmalarında değil, şık bir diplomatik davette konuşuyorduk.

"Bu mudur gerçekten?" diye hafif alaycı, ama içten içe de doğrulanmak ister bir şekilde ortaya attığım sorunun işte böyle de devasa bir arka planı vardı.

Yemek sonrası koyu bir kahve sohbetine geçmiştik.

İtiraz tam da tahmin ettiğim yerden geldi. Uluslararası bir mühendislik-danışmanlık şirketini uzun yıllardır Ankara'da temsil eden Amerikalı bir işadamından...

James Bond filmlerinden fırlayıp çıkmışçasına, gümüş renginde kırlaşmış saçları, beyaz ince çizgili siyah kruvaze takım elbisesi ve altmış civarındaki yaşını göstermeyen, belli ki düzenli sporun eseri olan dinamikliği ile söze girdi işadamı, "Olur mu öyle şey?" dedi, "nereden çıkarıyorsunuz bunları?"

İtirazı o kadar beklenmedik kesinlikteydi ki, bir iki büyükelçi daha da ilgilendi konuyla.

"Ben çıkarmıyorum" dedim; "yeni bir kitap çıktı. ABD'de basımına izin verilmediği için İngiltere'de basılmış. Ama *New York Times* listesinde *bestseller*. Yazarı John Perkins diye biri, başından geçenleri yazdığını söylüyor."

"Doğru olduğunu nereden biliyorsunuz? Hep ortaya atılır böyle şeyler" diye üsteledi biraz bozulmasına rağmen "Hem takma isim olmadığı belli mi? Komplo teorileri bunlar."

"Bilemem tabii" dedim; "Ben de sizlerin görüşünü soruyorum. Çünkü Türkiye gibi pek çok ülkenin 1950-90 dönemindeki yatırım hamlelerini de andırmıyor değil bu iddialar."

O sırada bir yabancı büyükelçi söze karıştı: "O kitabı ben de okudum" dedi; "Öyle bir kişi de var, tanıyorum. Boston Üniversitesi'nde aynı bölümdeydik. Benden sanırım bir sınıf büyüktü."

Büyükelçinin bu beyanıyla tartışmanın yönü değişiverdi. Perkins de, iddiaları da bir anda ete kemiğe bürünmüştü.

İtirazcı işadamı, yüzünde belli belirsiz bir "pis itirafçı" ifadesiyle işi uzatmamaya karar verdi.

Konu değişti, ama benim zihnimde kitabı okumaya başlarken oluşmaya başlayan sorular değişmedi, tam aksine, çoğaldı.

Bu sorular, ne zaman eski bir CIA elemanının, yada MOSSAD, MİT, KGB elemanının, MI6 elemanının başından geçenleri anlattığı bir kitabı okusam zihnimde beliren sorularla aynıydı: Neden yazıyorlar? Neden ifşa ediyorlar? Neden şimdi?

Haydi, Perkins'in yazdıklarının bir açıklaması var diyelim. Daha 1980'lerde ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de Margaret Thatcher tarafından uygulanmaya başlayan, sermayenin gelişimi önündeki toplumsal engellerin gerekirse sert önlemlerle kaldırılmasını içeren "pazar ekonomisi" siyaseti, Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılması ve Sovyetler'in 1991 sonunda dağılmasının ardından artık küresel boyuta sıçramıştı. Perkins'in yazdıkları bugünün dünyasında, üstelik dijital teknoloji, dijital ekonomi çağında artık pek geçerli değildi, çocuk oyuncağı gibi kalıyordu.

Ama bir de şu konu var: Bu işler o kadar kolay mı? Bir ülkede siyasi iktidarları devirmek, darbe yapmak, karşı darbe yapmak, o ülkede ona uygun zemin bulunmaksızın o kadar kolay mı?

Önümüzde örnekler yok değil. Bir kısmını yukarıda saydık. Bunlardan İran darbesinin CIA işi olduğu artık gizliliği kaldırılan belgelerle kesinleşti.

Dolayısıyla daha yakın bir dünyada komplo teorisi deyip omuz silkeceğiniz bu tür anlatımların, komplo teorisi değil, komplonun ta kendisi olduğu ortaya çıkıyor.

Ama her yerde, her zaman o kadar kolay mı?

İşin psikolojik propaganda boyutu olduğunu unutmadan soruyorum bunu.

Psikolojik propaganda boyutu ne mi? Zamanında İsrailli bir diplomattan dinlemiştim. İsrail gizli servisi MOSSAD operasyonları hakkında yazılan kitapların, yapılan filmlerin, örgütü aslında olduğundan çok daha güçlü ve becerikli gösterdiğini, bunun kasıtlı yapıldığını söylemişti. Amaç İsrail'in düşmanlarını caydırmak için, gerçekte olduğundan daha güçlü bir izlenimi yaygınlaştırmaktı. Sizin de bu böbürlenme karşısında kendinizi çaresiz hissetmeniz, kendi çıkarlarınızı başka türlü savunmak yerine size dayatılanla uzlaşma yoluna gitmeniz bekleniyordu.

Bu çerçeveden, bir komplo teorisyeni gözüyle bakarsanız bu tür yayınları psikolojik propaganda amaçlı olarak algılamanız da mümkün.

Belki de bunların hepsi gerçek. Belki artık bu çerçevede başlatılmış ve devam eden operasyonlar kalmadığı, tehlikeye atacak bir şey bulunmadığı için bunların açıklanmasında bir sakınca kalmamış durumda. Belki de siz bunları okuyorken de dünyanın bir yerlerinde benzeri operasyonlar, üstelik artık çok yeni yöntemlerle devam ediyor ve belki de bizler o konudaki itirafları da bundan birkaç sene sonra okuyabileceğiz.

Ne de olsa artık dijital çağdayız ve dijital operasyonlar yapılıyor.

Sonsöz

Her şey er ya da geç açığa çıkar

Sır, tek kişiliktir.

Mahrem en fazla iki kişi arasındadır.

Üç kişi kalabalıktır. Kural budur.

Kral Midas'ın kulakları hikâyesini bilirsiniz. Berber, Kral'ın koca kulaklarını kimseye söyleyemediği için gider dağın başına, bir kör kuyuya haykırır. Ama o ses yankılanır, yeryüzüne çıkar, yayılır, Kral'ın "eşek kulaklarını" duymayan kalmaz.

İki kişiden fazlası kalabalıktır.

Bir bilgi iki kişinin arasında kalmaktan çıkarsa halka açık hale gelebilir demektir.

Halk arasında "Yerin kulağı vardır", "Laf yerinden çoğalır" gibi deyişler boşuna türememiştir.

15 Temmuz 2016 askeri darbe girişiminin ardından konuştuğum üst düzey bir MİT yetkilisi, "E-postalarınıza yazdığınız her şeyi" demişti, "Taksim Meydanı'ndaki dev ekrandan yayınlanacakmış gibi düşünün."

Soğuk Savaş'ın ön saflarında yer alan CIA ajanı Özbek Türkü Ruzi Nazar, doksan küsur yaşında bana neden e-posta ve cep telefonu kullanmadığını iki sade kelimeyle anlatıyordu: "Emniyetli değildir." Kitapta ayrıntılarını okudunuz.

Serdar Denktaş anlatmıştı: Rauf Denktaş yazacağı çok özel şeyleri ayrı bir evde, internet bağlantısı olmayan bir bilgisayara yazıyor, bilgiyi tek kopya olarak kendi bildiği bir yerde saklıyor, o eve de hiç kimseyi, ama eşi ve çocukları dahil hiç kimseyi sokmuyordu. "Anılarını yazıyor herhalde, ama alınıyorum doğrusu" demişti oğlu Serdar Denktaş, Girne Limanı'nda Fikret Bila ve Nur

Batur ile birlikte yediğimiz bir akşam yemeği sırasında; o sırada kendisi de KKTC hükümetinde bakandı.

Bir başka kural: Her bilginin bir miadı vardır.

Tıpkı her sebzenin, meyvenin ayrı bir olgunlaşma süresi, ayrı bir mevsimi, ayrı bir dayanma süresi olduğu gibi.

Cumhuriyetçi ABD Başkanı George Bush'un 2003'te başlattığı Irak işgal harekâtının bir önceki Demokrat Başkan Bill Clinton döneminde planlanmaya başladığını, Türkiye'ye daha 1998'de bu konuda işbirliği teklif edildiğini, 2003 yazında bir Mavi Yolculuk sırasında koyulaşan bir sohbette tesadüfen öğrendim ve 2004'te *Tezkere* kitabımı bu istihbaratın üzerine giderek yayımladım.

O bilginin miadı dolmuştu artık. Ben olmasam bir başka meslektaşın eline düşecekti dalından, bana düştü.

İstihbarat ve habercilik alanında en önemli derslerimden birini, belki kendisi farkında dahi olmadan bir askerden, Yaşar Büyükanıt'tan aldım.

Daha sonra, 2006-2008 arasında Genelkurmay Başkanlığı yapacak olan Tümgeneral Yaşar Büyükanıt 1992'de Napoli'deki NATO İstihbarat Komutanlığı'ndan yeni dönmüş, Genelkurmay Genel Sekreteri görevini üstlenmişti. O günlerde Türkiye, Mesud Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) peşmergelerine, PKK ile mücadeleye katkıda bulunmalarına karşılık askeri malzeme yardımı yapıyor, sınır boyunca peşmergelerin bekleyeceği nöbetçi barınaklarının inşası konuşuluyordu.

Ben de bu projenin ayrıntılarını araştırıyordum.

Büyükanıt bana "Veremem, gizli bilgi bu" dedi ama *off-the-record*, yani yazılmamak koşuluyla sohbet etmek üzere çay ısmarladı. Biraz sonra odaya bir başka subay, bir tuğgeneral girdi, bir dosya verdi. Büyükanıt dosyaya şöyle bir baktı, konuşmadan kenara ayırdı, başıyla onayladı, subay selam vererek çıktı.

Ben kalkmak için izin istedim. Ama Büyükanıt yüzünde muzip bir tebessümle "Sorduğunuz soruların cevabını merak etmiyor musunuz?" diye sordu.

Doğrusu alındım, şaka mı yapıyordu? "On beş dakika önce gizli bilgi dediniz, vermediniz" dedim. "O on beş dakika önceydi" dedi ve şöyle devam etti: "Sınır ötesi bir askeri operasyon söz konusuydu. O bilgi yayınlansa, operasyon tehlikeye girebilirdi. Meteo-

roloji raporu şimdi geldi, hava koşulları uygun değil, o operasyonun yapılması mümkün değil. O yüzden, artık söylememin bir sakıncası kalmadı."

Sonra hiç unutmayacağım o sözü etti: "Söylenmeyecek bilgi yoktur, söylenmeyecek zaman vardır."

Bu dersin hakkını habercilik hayatım boyunca vermeye çalıştım. Sabah alamadığın bilgiyi öğleden sonra, bugün alamadığını yarın ya da on yıl sonra alabilirsin; aklının bir kenarında tutacak ve denemekten vazgeçmeyeceksin.

Hayat sen başka şeyler planlarken başına gelenlerdir diye bir söz vardır, doğrudur.

Başımıza gelenlerin bir kısmı hayatın doğal akışı içindeyse, bir kısmı da değildir.

Siz nasıl kendi çıkarlarınız için planlar yapıyorsanız (ya da daha kötüsü yapmıyorsanız), başkaları da yapıyor olabilir.

Irak'ı işgal harekâtı 1997'de Clinton'a sunulan bir Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi raporuyla başlamış, altı yıl sonra rakip partinin başkanı Bush tarafından uygulanmıştı. Artık sonuna geldiğiniz bu kitapta ayrıntılarını okumuş olmalısınız. Buna bir açıdan stratejik planlama, diğer açıdan komplo ya da entrika diyebilirsiniz, nereden baktığınıza bağlı.

Keza 2001'deki İkiz Kuleler ve Pentagon saldırıları El Kaide lideri Usame Bin Ladin'e Pakistan'daki adamı Halid Şeyh Muhammed tarafından daha 1996'da teklif edilmiş, terörist saldırı 1999'da planlanmaya başlamıştı. Bir açıdan baktığınızda stratejik planlama, diğer açıdan baktığınızda komplodur.

Bu aslında iyi bir örnektir: 11 Eylül 2001 saldırılarının El Kaide tarafından planlanmış ve uygulanmış olması, bize ortada bir komplo olduğunu gösterir; saldırıların İsrail tarafından El Kaide'ye yaptırıldığı iddiası ise komplo teorisidir. Günün birinde o iddiayı kanıtlayacak yeni bilgiler ortaya çıkana kadar da komplo teorisi olarak kalacaktır.

Biz de 12 Eylül 1980 askeri darbesine bakabiliriz örneğin. Darbeciler Milli Selamet Partisi'nin 6 Eylül'de Konya'daki Kudüs Mitingi'ni "Bardağı taşıran son damla" olarak nitelemişlerdi. Oysa darbenin "Bayrak Planı" adı altında daha 1978'den itibaren hazırlanmaya başladığı, bu planın bir ucu Sovyetler'in Afganistan'ı

işgali ve İran İslam Devrimi, diğer ucu Yunanistan ve NATO ilişkilerine dayanan bir çerçeveye oturduğu artık biliniyor; en büyük komplodur.

Bir başka örnek: PKK'nın kurucusu Abdullah Öcalan'ın 1999'da Kenya'da yakalanması, hem de uluslararası bir komplodur. Yunanistan Dışişleri ABD'nin baskısı ile boyundan büyük bir komploya kalkışan Yunanistan istihbaratı EYP'nin, Kıbrıs Rum pasaportuyla Güney Afrika'ya kaçırmak istediği Öcalan'ı kendi eliyle (ve Kenya polisinin işbirliği ile) havaalanında bekleyen MİT uçağına CIA organizasyonuyla teslim etmiştir. Bu dört dörtlük bir komplodur ve elimizdeki bilgilere göre gerisi komplo teorisidir.

Siyasi tarih, evdeki hesapların çarşıya uymamasını anlatır aslında. Dolayısıyla çoğu entrikanın, komplonun tutmaması, o komplonun kurulmamış olduğuna karıt değildir.

Öte yandan ateş olmayan yerden duman çıkmaz, ya da başka türlü söylersek, ancak ateş varsa duman çıkar. Yunanistan'ın PKK'yı kışkırtmaya çalıştığı yıllarda MİT içinde bir grubun tepki olarak Yunanistan'daki Arnavut-Çamerya azınlığından bir komplo çıkarmaya çalıştığını hatırlıyorum. Oysa artık Soğuk Savaş bitmiş, Arnavutluk halkı için Yunanistan ve İtalya gibi Avrupa Birliği üyesi komşuları güçlü siyasi ve ekonomik çekim merkezleri haline gelmişti. Zamanın ruhu değişmişti. Ateş olmadığı için duman çıkmadı, o komplo projesi doğmadan öldü, komplo teorisi olarak kaldı.

Siyasi İslamcı akımların son yüz küsur yıldır önce İngilizler tarafından Türklere, sonra Almanlar tarafından İngiliz ve Ruslara, daha sonra Amerikalılar tarafından Sovyetler'e karşı kışkırtılıp, desteklenip kullanılmasının acı sonuçlarını bugün hep birlikte görüyoruz. Petrol çağı ile birlikte gelen belki en iddialı ama en ağır çuvallayan proje, ya da başka açıdan bakarsanız komplo budur.

Bu kitapta okuduklarınızın büyük bir bölümü aslında bir şekilde bu projeyle, Soğuk Savaş öncesinde başlayıp Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle kontrol dışına çıkan bu küresel entrikalar zinciriyle bir şekilde bağlantılıdır. Türkiye coğrafi, kültürel ve siyasi yapısıyla bu talihsiz olaylar dizisinin çoğu zaman sahnesi, kimi zaman hedefi, zaman zaman da aktörü olmuştur.

Bu kitapta eksik kaldığını düşündüğünüz bölümler olabilece-

ğinin farkındayım. Örneğin Kürt meselesine, PKK konusuna değindiğim halde neden doğrudan girmedim? Yazacak entrika mı yoktu? Örneğin Markist-Leninist çizgide kurulan PKK nasıl "emperyalist" olarak karşı durduğu ve kurucu liderini hapse attıran ABD'nin (IŞİD barbarlığına karşı da olsa) Suriye'de lejyoner piyadesi olmayı kabul etti? Ve İstanbul'un yoksul semtlerinde yaşayan gençler nasıl kollarında orak-çekiçli armalarla Suriye çöllerinde Amerikan Merkezi Komutanlık askeri olarak ölüme gönderilip arkadaşlarınca "devrim şehidi" sayılabildi?

Ya da Suriye iç savaşına ve AK Parti hükümetlerinin Suriye siyasetine dair yazacak entrika mı yoktu? Ya da ABD'de yaşayan İslamcı vaiz Fethullah Gülen'in devlet içinde yıllarca göz yumulan, desteklenen gizli örgütlenmesinin 15 Temmuz 2016'da kanlı bir askeri darbe girişimiyle bağlantısına dair?

Onlara bu kitapta doğrudan girmedim, çünkü bütün bu konularda henüz hiçbir şey bitmiş değil, henüz gerçeğin çok az bir kısmını biliyor ve her gün ortaya çıkan yeni bilgilerle bildiğimizi sandığımız bazı şeylerin öyle olmadığını öğreniyoruz. Bu süreçte bu konuda yazılan "gazeteci kitapları"nın bir kısmı, meslektaşlarım kusura bakmasın ama daha kitapçı raflarına çıktıklarında dahi eskimiş bilgi haline gelmişti.

O nedenle o konuları, belki ortaya çıkacak yeni bilgilerle daha güvenle yazabileceğim başka kitaplara bırakmak istedim.

O nedenle *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı* bir gazeteci kitabı olarak tasarlanmadı; bir tür belgesel öyküler kitabı diyebilirsiniz isterseniz. Anlatılanların hemen hemen tamamı, hakkında arşiv belgeleri, tanıklıklar ortaya çıkmış, geride kalmış, kanıtlanmış bilgilerdir; bir kısmı da kendi görüşmelerim ve bulgularım. "Hemen hemen" diyerek ihtiyat payı koymamın nedeni, her bilginin bir miadı olduğuna inanmamdır; belki hâlâ miadı dolmamış bazı bilgiler bir yerlerde ortaya saçılacağı günü bekliyordur.

Belki hâlâ gerçekte komplo olduğunun ortaya çıkması için kanıtlanmayı bekleyen komplo teorileri vardır.

O nedenle komplo teorilerine inanmamakta, ama komplo teorisiz de kalmamakta fayda var; aykırı düşünceler, kendimizi onlara kaptırmadıkça zihin açar, başka türlü düşünmemizi, yeni açılar aramamızı sağlar çünkü.

Çünkü hâlâ kör kuyulardan yer üstüne çıkacak yol arayan Midas yankıları olabilir, olduğuna inanıyorum.

Çünkü hâlâ bir ikinci şahıs, sır olarak kalacağı inancıyla sırrını bir üçüncü şahsa söylüyor olabilir. Ve biz onu yakın bir gelecekte, bir şekilde duyarız.

Çünkü üçüncü kişi kalabalık sayılır.

Her şey er ya da geç açığa çıkar.

Tarabya, Eylül 2017

Notlar

I. 24 Ocak 1993'te Ankara'da suikasta kurban giden gazeteci Uğur Mumcu, Türk basınında Nazar hakkında ilk yazanlardan oldu. Mumcu 1974-77 arası, Türkiye'nin iç savaşa sürüklendiği yıllarda Ankara CIA istasyon şefliği yapan Paul Henze hakkında da kapsamlı yazılar yazdı. Clarridge ve diğerlerinin rolü zaman içinde anlaşıldıkça, resmin tamamını görmek daha mümkün hale geliyor.

II. O dönemin CIA başkanı Stansfield Turner 1998 yılında Ankara'da yaptığımız mülakatta, aslında Sovyetlerin çöküşünün ardından İslamcı hareketleri söndürmeyi amaçladıklarını, ancak Sovyetlerin –tahminlerin ötesinde zayıf ekonomisi nedeniyle– tahmin ettiklerinden on yıl önce dağılmasıyla İslamcı hareketler üzerindeki kontrollerini kaybettiklerini anlatacaktı bana. (Bkz: Enis Berberoğlu, "CIA'nin Yeşil Kuşak Özrü", *Hürriyet*, 23 Haziran 1998.)

III. Cumhuriyet'in 10. Yıl Marşı'nda "Demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan" denir övgüyle. Ama o ağlar, mesela Antalya ya da Trabzon gibi önemli limanlara uzanmamıştır; planlamasında olduğu halde uzanmamıştır. Bunun nedeni İstiklal Savaşı'nın önder kadrolarından Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın hâlâ resmen doğrulanmayan vetosudur. Çakmak'ın güneyde İtalyan, kuzeyde Rus işgali ihtimaline karşı, işgalcilerin ele geçirip Anadolu içlerine ilerleyebileceği ikmal hatları kurulmasına karşı çıktığı Ankara'nın kolektif koridor bilgisinde mevcuttur.

IV. Stepan Bandera, 15 Ekim 1959'da Münih yakınlarındaki Amerikan bölgesinde, kalp krizi geçirmiş izlenimi yaratacak şekilde zehirli siyanür gazı püskürten özel yapım bir suikast silahıyla öldürüldü. Daha önce (o da Bandera gibi Nazi işbirlikçisi olan Ukrayna milliyetçisi) Lev Rebet'i de öldürdüğü anlaşılan KGB tetikçisi Bohdan Stashynsky Alman polisi tarafından tutuklandı, 8 yıla mahkûm oldu, CIA saflarına ve ırk ayrımı rejiminin sürdüğü Güney Afrika Cumhuriyeti vatandaşlığına geçti.

V. Peter Wright daha sonra MI6 yönetimiyle ihtilafa düşerek ayrıldı. *Casus Avcısı (Spy Catcher)* adıyla yayımladığı ve servisin içyüzünü anlattığı anıları İngiltere'de yasaklandı. Kitap 1989'da Türkçede yayımlandı.

VI. 1995-1997 arası İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği'ni, ardından BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın siyasi yardımcılığını yürüten ve Kıbrıs üzerine Annan Planı'nın taslağını yazan Kieran Prendergast ile karıştırılmamalı.

VII. Güllapoğlu kitabında 6-7 Eylül 1955 olaylarının "Özel Harp işi" olduğunu açıklayan kişiyi o dönem yeni emekli olmuş bir subay olarak tarif etmişti. Güllapoğlu 2009'da konuştuğu kişinin tuğgeneral rütbesindeyken Özel Harp Dairesi Başkanlığı, korgeneral rütbesindeyken Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı yapıp orgeneral rütbesiyle Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinden emekli olan Sabri Yirmibeşoğlu olduğunu açıkladı. https://www.haberler.com/gazeteci-fatih-gullapoglu-ozel-harp-dairesi-gladyo-haberi/)

VIII. Volkan, "Var Olmak Lazımsa, Kan Akıtmamak Niye?" cümlesinin baş harflerinden oluşuyordu; Fazıl Küçük'ün önderliğindeki "Kıbrıs Türktür Partisi" milis teşkilatı niteliğinde, yarı amatör bir oluşumdu.

IX. Bu, istihbarat dünyasında "*false flag*–sahte bayrak" göstermek diye adlandırılan tipik bir operasyon örneğidir. Kendisini başka türlü tanıtarak bilgi almak ya da eleman devşirmek anlamına gelir. Tuzağa düşen kişi A devleti, ya da örgütü, şirketine yardımcı olduğunu düşünürken, aslında o kılığa girmiş B devleti, örgüt, ya da şirketine yardımcı olmaktadır.

X. CIA ajanı Clarridge'in operasyonuyla ABD hem Sovyetler'e karşı stratejik bir kazanç elde etmiş, hem de gelişmekte olan dünyada yükselen sol hareketlerde, daha sonra Sovyetler'in yıkılışında dahi payı olacak şekilde bir bölünmenin tohumlarını atmıştı.

Pekin 1964'te Moskova'yı "Sosyal emperyalist" ilan etti. Bölünme zaten Macaristan ve Çekoslovakya olaylarıyla Moskova'dan soğumuş sol hareketler içinde yankı buldu. Özellikle Komünist Parti'nin hâlâ etkili bir güç olduğu Fransa ve İtalya'da taraftar kazandı.1968 olaylarında Moskova'nın yükünü taşımak zorunda kalmadan kendilerini devrimci olarak tanımlamak isteyen üniversite gençliği arasında yayıldı. İtalya ve Almanya'da sol gençlik grupları Kızıl Ordu, Kızıl Tugaylar gibi isimlerle "devrimci terör" eylemlerine başladı. Çok sayıda -ML son ekli, çoğunluğu silahlı grup kuruldu. Sol hareketleri giderek bölüp ufaltan bu durum, halkın sol hareketlere kuşkuyla bakmasına neden oldu.

XI. CIA'dan ayrıldıktan sonra Clarridge silah ticaretiyle uğraşıyordu. Sık sık Türkiye'ye geldiğini öğrenmiştim. Bu görüşmeyi de savunma sanayii alanında çalışan kaynaklarım aracılığıyla ve aylarca uğraştıktan sonra ayarlayabilmiştim.

XII. Daha sonra ortaya çıkan bilgilere göre 6 Ocak 1969'da Komer'in arabasının yakılması eylemi Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan tarafından planlanmıştı. Sinan Cemgil, devirdikleri aracın benzin deposuna atkısını sıkıştırmış, Taylan Özgür de ateşe vermişti. Özgür, aynı yıl 23 Eylül'de İstanbul Beyazıt Meydanı'ndaki bir öğrenci eylemi sırasında vurulup öldürüldü. Katili bulunamadı; o dö-

nemin ilk faili meçhul cinayeti olarak kayda geçti. Cemgil, 12 Mart'ın ardından 31 Mayıs 1971'de Kahramanmaraş'ta Nurhak Dağları'nda, Malatya Kürecik'teki ABD-NATO radar üssüne saldırı hazırlığı içindeyken güvenlik güçlerinin baskını sonucu çıkan çatışmada öldürüldü. Gezmiş ve Aslan, Hüseyin İnan ile birlikte 6 Mayıs 1972'de idam edildi.

XIII. ODTÜ, ABD'nin Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'nin eğitim ve teknoloji altyapısını kendi ideolojik tercihleriyle şekillendirerek güçlendirme projesi çerçevesinde kurulmasına yardım ettiği üniversitelerden birisiydi; diğerleri Erzurum'da Atatürk, İzmir'de Ege, Adana'da Çukurova ve Trabzon'da Karadeniz Teknik adı altında kurulacaktı. ODTÜ en başarılı olanı ama en çok ters tepeniydi. Üniversite 68 protestolarında sol hareketlerin yuvasına dönüşmüştü. ABD Büyükelçisi ise 7,7 milyon dolar yardım yapmakta oldukları üniversiteyi görmek için bir süredir Rektör Kemal Kurdaş'a, onun itirazlarına karşın ısrar ediyordu.

XIV. Sovyet istihbaratı KGB'nin baş arşivcilerinden Vasili Mitrokhin, 30 yıl boyunca önünden geçen çoğu gizli belgenin kopyasını el yazısıyla çıkartıp saklamış ve Sovyetler'in 1991 Aralık ayında yıkılışından kısa süre sonra, 1992'de gizli arşiviyle birlikte İngiltere'den siyasi sığınma istemişti. Yıllar süren sorgu ve teyit işlemlerinden sonra elyazması notlarının bir kısmı 1999'da "Mitrokhin Arşivi" adıyla yayımlandı ve uluslararası ilişkilerde o zamana dek gizli kalan pek çok konu kamuoyunun bilgisine sunuldu. Mitrokhin Arşivi'ni onunla birlikte kaleme alan Christopher Andrew, İngiliz iç istihbarat örgütü MI5'in resmi tarihçisiydi.

XV. NTV'nin kuruluşundaki Ankara Temsilcisi olarak, Türkçe konuşulan komşu ülkelerde yaygınlaşma fikri çerçevesinde Azerbaycan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde anten ve bürolar kurmak için temas ve görüşmeler yapma görevi bana verilmişti. Her iki ülkedeki katı ve ağır işleyen bürokratik yapılar aylar süren görüşmeler sonunda aşılabildi. Zorlukların aşılmasında Bakü Temsilcisi olarak anlaştığımız gazeteci İrfan Sapmaz'ın, Azerbaycan'ın o zamanki Ankara Büyükelçisi Mehmet Novruzoğlu ve Sapmaz aracılığıyla tanıştığımız Şerifov'un önemli yardımları dokundu.

Aradan bir, bir buçuk yıl kadar geçti. Milli Güvenlik Kurulu'ndan bir telefon aldım. Genel Sekreter Orgeneral Cumhur Asparuk, ben ve NTV Genel Müdürü Nuri Çolakoğlu ile görüşmek istiyordu. Malum 28 Şubat dönemi etkileri devam ediyordu ve biz aklımızda "Acaba yine ne sorunla boğuşacağız?" endişesiyle MGK'ya gittik.

Umduğumuzun tersi çıktı ve meslek hayatımda bir devlet yetkilisinden ilk teşekkürü, çalıştığım kurum adına orada aldım. NTV yayınları Azerbaycan'da

o kadar etkili olmuştu ki, MGK bu kısa sürede Bakü ve çevresinde konuşulan (anten iznimiz nüfusun yüzde 70'inden fazlasının yaşadığı Bakü ve Sumgayıt bölgesiyle sınırlıydı) Azerbaycan Türkçesinin Türkiye Türkçesine benzemeye başladığını saptamıştı.

Ancak Ankara'yı memnun eden bu gelişme bir süre sonra Bakü'yü rahatsız etmeye başladı: Azeri yönetimi lisanlarının bozulmasını, Türkiye Türkçesiyle asimile olmasını istemiyorlardı. Özellikle Türk dizileri ve eğlence programlarına dublaj zorunluluğu getirildi. Zaten sadece petrole bağlı ekonomiden alınan reklamlar da kesildi. NTV Bürosu da zaman içinde söndürülmek zorunda kaldı.

XVI. Türkiye'ye dönüşünde Ferman Demirkol hakkında soruşturma yapılmadı. Üniversiteye döndü, profesör oldu. 2001 yılında İstanbul Üniversitesi Rektörü, önde gelen 28 Şubatçı Profesör Dr Kemal Alemdaroğlu'nun desteğiyle Hukuk Fakültesi'nde yönetim kademesine getirilmesine hem öğretim üyeleri, hem öğrenciler tepki gösterdi ama durum değişmedi. (Ulusalcı-solcu olarak bilinen ve Ergenekon Davası'ndan hapse atılıp yargılanan Alemdaroğlu'na o dönem öğrencilerin tepki göstermesinin tek nedeni Demirkol değildi. Alemdaroğlu'nun o dönem İslamcı olarak bilinen Prof. Dr. Burhan Kuzu'ya idari görev vermesi de tepkiye yol açmıştı. Kuzu daha sonra AK Parti'ye katılıp Meclis'te önemli görevler üstlenecek, Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın baş hukuk danışmanı olarak 16 Nisan 2017 referandumu yoluyla kabul edilen icracı başkanlığa geçiş anayasasının yazım heyetinde yer alacaktı.)

Bu gelişmeler ve Ayvaz Gökdemir'in de devlet hizmetinde yükselmiş olması, Demirkol'un faaliyetinden Ankara'nın habersiz olduğu tezini çürütüyor. Muhtemelen tıpkı *Görevimiz Tehlike* dizisinde söylendiği gibi, "Yakalanırsan haberimiz yok" yöntemiyle yürüyen bir operasyondu bu. Konu hâlâ resmen aydınlanmış değil, ama muhtemelen Rus istihbaratının girişimi öğrenip, adeta "Sobe" der gibi MİT'e duyurmasıyla, Ankara desteğini çekmiş olabilir.

XVII. 3 Kasım 1996'da Balıkesir'in Susurluk ilçesi yakınlarında meydana gelen trafik kazasında aynı otomobil içinde bulunan eski Ülkü Ocakları yöneticisi ve kanun kaçağı Abdullah Çatlı, onun sevgilisi Gonca Us, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ ölmüş, DYP Şanlıurfa Milletvekili Edip Bucak yaralanmıştı.

Devlet içindeki bir dizi yasa dışı ilişki ve eylemin açığa dökülmesine yol açan kaza üzerine Başbakanlık Müfettişi Kutlu Savaş tarafından 13 Ağustos 1998'de yayımlanan Susurluk Raporu'nda, Azerbaycan darbe girişimine de değinilmiş, girişimin Ayvaz Gökdemir'in "zımni desteğini" aldığı yazılmıştı.

Gökdemir 12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesi çatışma ortamında "Komando Ayvaz" lakabıyla ülkücü hareketin önemli bürokratlarından biriydi, MHP'nin ideologları arasındaydı. Daha sonra DYP'ye katıldı ve Tansu Çiller ile Mesut Yılmaz hükümetlerinde Türk dünyası ile ilişkilerden sorumlu devlet bakanı olarak görev yaptı.

XVIII. Yıllar sonra, yeni Cumhurbaşkanı seçilmiş Abdullah Gül, Demirel'den itibaren her cumhurbaşkanı, başbakan ve dışişleri bakanının âdet edindiği üzere ilk yurtdışı gezilerini KKTC ve Azerbaycan'a yapıyordu. Gül, önceki Türk devlet adamlarından farklı olarak ziyaret programına Gence'yi de eklemişti. 8 Kasım 2007 günü Gence'de, 1918'de kurulmuş ve Kızıl Ordu generali Sergey Kirov tarafından dağıtılmadan önce iki yıl yaşamış Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurucusu, Müsavat Partisi lideri Mehmet Emin Resulzade'nin artık müze haline getirilmiş karargâhı da ziyaret ediliyordu. Gül, herhalde tarih ve coğrafya meraklısı bildiğinden, beni kendisine eşlik eden Abit Şerifov'a "Murat Bey de Türkiye'nin iyi gazetecilerindendir" diyerek takdim etti. Ben daha bir şey söylemeden Şerifov, "Biz de kendisini yahşı biliriz" deyince Gül hem şaşırdı, hem memnun oldu, aralarındaki sohbete beni de kattı. Odanın duvarları Resulzade, "Bakü Fatihi" Nuri (Killigil) Paşa ve Türk ordusunun Bakü'ye girişini gösteren fotoğraflarla süslüydü.)

XIX. Stalin'in Truman karşısında geri adım atıp Türkiye'den egemenlik taleplerinden vazgeçmesinde, aslında KGB casusu olan İngiliz diplomatı Donald Maclean'in getirdiği, Truman'ın gerekirse Sovyetler'e savaş açmayı, hatta atom bombası atmayı göze aldığı yolundaki istihbaratın da payı vardı. Bkz: "Boğaz'daki yalıda bir süper casus" bölümü.

XX. Bölümün başında sözü edilen, 1 Mayıs katliamının hemen ardından yapılan 5 Haziran 1977 seçimlerini Bülent Ecevit liderliğinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yüzde 41 oy oranıyla kazandı. Ancak o zaman geçerli hesap yöntemiyle bu oy oranı Meclis çoğunluğunu elde edip hükümet kurmaya yetmiyordu. Ecevit'in güvenoyu almak için 11 milletvekiline daha ihtiyacı vardı. İstanbul Florya'daki Güneş Motel'de yapılan gizli pazarlıklar sonucu Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi listesinden seçilmiş 11 milletvekili topluca CHP'ye geçti; 10'u bakanlık aldı. Siyasi tarihe Güneş Motel Olayı olarak geçen bu pazarlık hem 12 Eylül'e giden yolda siyasi yolsuzlukların en önemli örneklerinden birisi kabul edildi, hem de Ecevit'in "dürüst siyasetçi" imajı yara aldı. (12 Eylül askeri darbesinin ardından getirilen yüzde 10 barajı ve hesap yöntemi sayesinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) 3 Kasım 2002 seçimlerinde yüzde 34 oy oranıyla ile tek başına iktidar oldu.)

XXI. 29 kişinin idam, 7 kişinin müebbet, 321 kişinin de değişik hapis cezaları aldığı Kahramanmaraş katliamı davasının bir numaralı sanığı Ökkeş Kenger beraat etti. Soyadını Şendiller olarak değiştirip, yasaklı olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) yerine kurulan Milliyetçi Çalışma Partisi'ne (MÇP) girdi. 1987 referandumu ile siyaset yasaklarının kalkması sonucu MÇP'nin başına geçen Alparslan Türkeş, 1991 seçimlerinde yüzde 10 barajını aşmak için (12 Eylül öncesinin Milli Selamet Partisi'nin[MSP] yerine kurulan) Refah Partisi'nin (RP) başına geçen Necmettin Erbakan ile seçim ittifakına girdi. Yeni soyadıyla Ökkeş Şendiller, bu ittifak sonucu Refah Partisi Kahramanmaraş milletvekili seçildi. Meclis'te yeni kurulan İnsan Hakları Komisyonu'na üye yapılması tartışmalara neden oldu. Sonra Ülkü Ocakları Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu'nun MHP'den koparak kurduğu Büyük Birlik Partisi'ne (BBP) girdi ve Genel Başkan Yardımcısı görevini üstlendi. Anavatan Partisi (ANAP) Genel Başkanı Mesut Yılmaz, partisindeki kan kaybını durdurmak için 1995 seçimlerinde BBP ile işbirliği yaptığında İzmir Milletvekili adayı oldu, seçilemedi ve ANAP'ın İzmir'de yenilgiye uğramasının nedeni olarak gösterildi. 2008'de BBP'den de istifa etti, 2017 itibarıyla Kahramanmaraş'ta "serbest siyaset" yapıyor.

XXII. İpekçi'nin katili Ağca, kısa süre sonra şaibeli bir şekilde cezaevinden kaçtı. Avrupa'daki ülkücü örgütlenmeye dahil oldu. Orada Oral Çelik, Abdullah Çatlı gibi isimlerle birlikte oldu. Ağca 13 Temmuz 1981'de Papa İkinci Jean-Paul'e Vatikan'da suikast girişiminde bulundu. Papa seçilmesiyle Doğu Avrupa'da Sovyetler'e ağır bir siyasi darbe indirmiş sayılan Polonyalı Papa yaralı kurtuldu. Ağca yakalandı, hapis cezasını çekti, artık serbest ve aramızda.

XXIII. 12 Mart 1971 darbesinin ardından işbaşına gelen Nihat Erim hükümeti ABD'den gelen baskılara dayanamayarak 30 Haziran 1971'de haşhaş ekim yasağı ilan etmişti. 1973 seçimleriyle Bülent Ecevit-Necmettin Erbakan tarafından kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti ise afyon sakızının eroin imalatında kullanılmak üzere ABD'ye kaçırılmasını önleyecek tedbirlerle birlikte 1 Temmuz 1974 tarihinde ekimini serbest bıraktı. Ancak 20 Temmuz 1974'te başlayan Kıbrıs Harekâtı ABD'nin tepki göstererek 30 Aralık'ta silah ambargosu ilan etmesine yol açtı. Satışlar 5 Şubat 1975 günü durduruldu. 200 milyon dolarlık bir yardım da askıya alındı. Türkiye de buna İncirlik Üssü'nü ABD uçuşlarına kapatarak cevap verdi. Yazarın birbirini takip eden iki konuyu birlikte ele aldığı anlaşılıyor.

XXIV. Yükselen pazar ekonomileri konusunda mali otorite kurumlarının farklı ölçüleri olabiliyor. Bu alanda sözü geçen beş kurum var: IMF, Morgan Stanley,

Standard and Poors, Russel ve Dow Jones. Bunlardan beşinin de 2016 listesinde yer alan ülkeler alfabetik sırayla şunlar: Brezilya, Çin, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Kolombiya, Macaristan, Malezya, Meksika, Peru, Polonya, Rusya, Şili, Tayland ve Türkiye. Bütün listelerde yer almamakla birlikte, Arjantin, Birleşik Arap Emirlikleri, Güney Kore, Katar ve Yunanistan da listelerin çoğunda yükselen ekonomi sınıfında sayılıyor. (Kaynak:http://www.investopedia.com/terms/e/emergingmarketeconomy.asp)

Seçilmiş kaynakça

Akunin, Boris. *Leviathan'da Cinayet*, çev. Çiğdem Öztekin, İstanbul: Altın Kitaplar, 2007.

Altaylı, Enver. *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu.* İstanbul: Doğan Kitap, 2013.

Andrew, Christopher ve Vasili Mitrokhin. *The Sword and the Shield, The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York: Basic Books, 1999.

Arkin, William M. *Code Names - Dechipering U.S. Military Plans, Programs, and operations in the 9/11 World*, Hanover, New Hampshire: Steerford Press, 2005.

Asprey, Robert B. *War in the Shadows, The Guerilla in History*, New York: Morrow, 1994.

Banker, Marie Sarrafian. *My Beloved Armenia*, Chicago: The Bible Institute, 1939.

Batur, Nur. *Rauf Denktaş - Yeniden Yaşasaydım*, İstanbul: Doğan Kitap, 2007.

Bayar, Celal. *Ben de Yazdım - Milli Mücadeleye Giriş*, İstanbul: Baha Matbaası, 1967.

Berberoğlu, Enis. *Susurluk - 20 Yıllık Domino Oyunu*, İstanbul: İletişim, 1997.

Bethell, Nicholas. *The Great Betrayal-The Untold Story of Kim Philby's Biggest Coup*, Londra: Hodder and Stoughton, 1984.

Birand, Mehmet Ali. *12 Eylül Saat 04.00*, İstanbul: Karacan Yayınları, 1984.

Birgit, Orhan. *Evvel Zaman İçinde*, İstanbul: Doğan Kitap, 2005.

Bleda, Mithat Şükrü. *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979.

Bogosian, Eric. *Operation Nemesis: The Assasination Plot that Avenged the Armenian Genocide*, New York: Back Bay Books, 2015.

Brzezinski, Zbigniew. *The Grand Chessboard-American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books, 1997.

Cemal, Hasan. *1915: Ermeni Soykırımı*, İstanbul: Everest Yayınları, 2012.

Cemal Paşa. *Hatıralar*, Yay. Haz. Alpay Kabacalı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2001.

Clarridge, Duane R. *A Spy for All Seasons, My Life in the CIA*, New York: Scribner, 1997.

Dorril, Stephen. *MI6-Inside the Covert World of Her Majesty's Secret Intelligence Service*, New York: Free Press, 2000.

Earle, Edward Mead. *Turkey, the Great Powers and the Baghdad Railway - A Study in Imperialism*, New York: McMillan, 1923.

Eğilmez, Mahfi. *Küresel Finans Krizi-Piyasa Sisteminin Eleştirisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.

Feigl, Erich. *A Myth of Terror - Armenian Extremism: Its Causes and Its Historical Context*, Salzburg: EZG, 1986.

Fromkin, David. *Barışa Son Veren Barış*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları, 1994.

Ganser, Daniele. *NATO's Secret Armies - Operation Gladio and Terrorism in Western Europe*, Londra: Frank Cass Books, 2005.

Gazi Mustafa Kemal. *Nutuk*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Grew, Joseph C. *Yeni Türkiye-Amerika'nın İlk Türkiye Büyükelçisinin Anıları*, Çev. Kadri Mustafa Orağlı, İstanbul: Multilingual Yayınları, 1999.

Gün, Ercan. *Behçet Cantürk'ün MİT İtirafları*, İstanbul: Doğan Kitap, 2009.

Gürün, Kamuran. *Ermeni Dosyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.

Hasanlı, Jamil. *Stalin and the Turkish Crisis of the Cold War, 1945-1953*, New York: Lexington Books, 2013.

Höhne, Heinz ve **Zölling, Hermann**. *The General was a Spy-The Truth About General Gehlen*, New York: Coward, McCann & Geoghegan, 1972.

İlter, Erdal. *Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi*, Ankara: MİT Basımevi, 2002.

İnanç, Gül. "US Missouri Zırhlısının İstanbul Ziyareti ve Soğuk Savaş Diplomasisinde Türkiye, 1946", *Toplumsal Tarih*, İstanbul: Kasım 2009;191.

İpekçi, Abdi. *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, İstanbul: Dünya Kitapları, 2004.

Johnson, Ian. *A Mosque in Munich. Boston:* Mariner Books, 2011. (Türkçesi: *Münih'te Bir Cami*, İstanbul: Mikado Yayınları, 2012.)

Kagan, Robert. *Of Paradise and Power*, New York: Vintage Books, 2004. (Türkçesi: *Cennet ve Güç/Yeni Dünya Düzeninde Amerika ve Avrupa*, çev. Selim Yeniçeri, İstanbul: Koridor Yayınları, 2005.)

The World America Made, New York: Knopf, 2012,

Kılıç, Ecevit. *Özel Harp Dairesi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Kinzer, Stephen. *All the Shah's Men - An American Coup and the Roots of Middle East Terror*, New Jersey: Wiley Books, 2008.

Lawrence, T.E. *Seven Pillars of Visdom-a Triumph*, New York: Doubleday, 1935. s. 56-57. (Türkçesi: *Bilgeliğin Yedi Sütunu*. Çev. Bilal Çölgeçen. İstanbul: Chiviyazıları, 2014.)

Le Carré, John. *Nazik Bir Durum*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 1999.

Gizemli Melodi, çev. Esat Ören, İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

Liebmann, George W. *Diplomacy Between the Wars-Five Diplomats and the Shaping of the Modern World*, New York: I.B.Tauris, 2008.

Ludlum, Robert. *Geri Sayım*, çev. Mine Ergör, İstanbul: Altın Kitaplar, 1998.

Macintyre, Ben. *A Spy Among Friends: Kim Philby and the Great Betrayal*, Londra: Bloomsbury, 2014.

Mann, James. *Rise of the Vulcans - The History of Bush's War Cabinet*, New York: Viking, 2004.

Melkonian, Markar. *My Brother's Road*, New York: Tauris, 2007.

Modin, Yuri. *My Five Cambridge Friends*, Rusçadan İngilizceye çeviren: Anthony Roberts, New York: Farrar, Straus&Giroux, 1994.

Morgenthau, Henry. *Ambassador Morgenthau's Story*, New York: Double Day, 1918.

O'Malley, Brendan ve Ian Craig. *The Cyprus Conspiracy, America, Espionage and the Turkish Invasion*, Londra: Tauris, 1999.

Oral, Atilla. *Nuri Killigil: Enver Paşa'nın Kardeşi.* İstanbul: Demkar Yayınevi, 2016.

Oran, Baskın. (yay.haz.) *Türk Dış Politikası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Öymen, Altan. *Öfkeli Yıllar*, İstanbul: Doğan Kitap, 2008.

Özatay, Fatih. *Finansal Krizler ve Türkiye*, İstanbul: Doğan Kitap, 2009.

Özdemir, Hikmet. *Cemal Paşa ve Ermeni Göçmenler-4. Ordu'nun İnsani Yardımları*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.

Pazarkaya, Yüksel. *Ajan X - İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler Almanya'sının Türkiye Politikası*, İstanbul: Tüyap Yayınları, 2014.

Perinçek, Mehmet. *Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005.
Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi, İstanbul: Doğan Kitap, 2007.

Perkins, John. *Confessions of an Economic Hit Man*, Londra: Plume, 2006. [Türkçesi: *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları*, İstanbul: April Yayınları, 2007.]

Philby, Kim. *My Silent War*, Suffolk: Panther Books, 1973. s. 114. (Türkçesi: *Sessiz Savaş*, İstanbul: İlgi Yayınları, 2008

Pollmar, Norman ve **Thomas B. Allen.** *Spy Book: The Encyclopedia of Espionage*, New York: Random House, 1997.

Primakov, Yevgeni. *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, Çev: Olga Tezcan, İstanbul: Timaş, 2009.

Schecter, Jerrold ve **Leona**. *Sacred Secrets-How Soviet Intelligence Operations Changed American History*, Dulles, Virginia: Brassey's, 2002.

Sorgun, Taylan. İttihat ve Terakki - Devlet Kavgası, İstanbul: Beyaz Balina, 2001.

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul: İletişim Yayınları, 1988.

Soysal, İsmail. *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye-Olaylar Kronolojisi 1945-1975*, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1997. s. 3-4.

Spain, James W. *American Diplomacy in Turkey - Memoirs of an Ambassador Extraordinary & Plenipotentiary*, New York: Preager, 1984.

Stiglitz, Joseph. *Making Globalization Work*, Londra: Penguin Books, 2006.

Sudoplatov, Pavel, Anatoli Sudoplatov ve Jerrold - Leona Schecter. *Special Tasks, The Memories of an Unwanted Witness-A Soviet Spymaster*, Boston: Back Bay Books, 1995.

Talat Paşa. *Hatıralarım ve Müdafaam*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2006.

Tamkin, Nicholas. *Britain, Turkey and the Soviet Union*, 1940-45, Londra: Palgrave McMillan, 2009.

Timur, Taner. *1915 Sonrası Türkler ve Ermeniler*, Ankara: İmge Kitabevi, 2001.

Turgut, Hulusi. *Şahinlerin Dansı-Türkeş'in Anıları*, İstanbul: ABC Yayınları, 1995.

Turgut, Hulusi ve **Sırrı Yüksel Cebeci. (yay.haz.)** *Harb İçinde Almanya - Berlin Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin Anıları*, İstanbul: ABC Ajansı Yayınları, 1994.

Weiner, Tim. *Legacy of Ashes-The History of the CIA*, New York: Doubleday, 2007.

Wires, Richard. *Cicero Spy Affair*, New York: Enigma Books, 2009.

Yetkin, Murat. *Tezkere: Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

Kürt Kapanı-Şam'dan İmralı'ya Öcalan, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004.

Ateş Hattında Aktif Politika: Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu Üçgeninde Türkiye, İstanbul: Alan Yayınları, 1992.

Zubok, Vladislav ve **Constantine Pleshakov.** *Inside the Kremlin's Cold War-From Stalin to Khrushchev*, Cambridge: Harvard University Press, 1996.

Dizin

A

AB (Avrupa Birliği) 32, 99, 118, 197, 207, 218, 241, 243, 252, 257, 258, 261, 265, 274
ABD (Amerika Birleşik Devletleri) 11, 13, 22, 29-33, 35-41, 43-45, 48, 53, 55-58, 60, 65, 66, 70, 72-85, 90, 93-96, 99, 101-105, 109, 112, 114, 116, 119, 120, 122-126, 129-131, 133-135, 137, 143, 145, 157-159, 161, 162, 166, 177, 181, 188, 196-199, 207-209, 211-224, 226-229, 231, 233, 234, 236-244, 247-251, 253, 259-265, 267-269, 272, 274, 275, 278, 279, 282, 283
Abdülhamid, II 98, 143-147
Abdülnasır, Cemal 109
Agop Agopyan (Harityun Teguşyan) 163, 164, 177
Ağca, Mehmet Ali 178, 215, 282
AK Parti (Adalet ve Kalkınma Partisi) 56, 120, 180, 189, 209-211, 221, 222, 230, 233, 238, 255, 257, 259, 275, 281, 282
AKEL (Kıbrıs Komünist Partisi) 101
Aksu, Abdülkadir 41, 42, 211
Aktan, Gündüz 162, 163
Akyol, Taha 42
Akyürek, Ramazan 179
Aliyev, Haydar 185-188, 190-196, 198-201, 252
6-7 Eylül Olayları 12, 99, 105-111, 131, 278
Altaylı, Enver 22, 28, 33, 36, 37, 45, 46, 128, 135
Amery, Julian 116, 117
Ames, Aldrich 96
Andropov, Yuri 131, 166, 167, 200, 201
Angleton, James Jesus 81, 82, 94
AP (Adalet Partisi) 41, 43, 215, 282
Arabistanlı Lawrence (Thomas Edward Lawrence) 87-89, 139
Arap Dairesi 88, 89, 138, 139
Arnavutluk Harekâtı 82
ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu için Gizli Ermeni Ordusu) 132, 158, 160, 163, 166, 168-178
Atatürk, Mustafa Kemal 11, 24, 25, 27, 47-50, 53, 74, 76, 106-108, 131, 144, 147, 149, 154, 155, 157, 158, 168, 194, 207, 221, 229, 251, 279

Atom casusluğu 74
Attlee, Clement 82, 100
Averoff, Evangelos 115, 116
Ayastefanos 144
Azerbaycan 26, 28, 29, 51, 54, 80, 151, 152, 178, 180, 185-187, 190, 191-193, 195, 199, 201, 279-281

B

Babacan, Ali 178
Bağdadi, Ebubekir el 240
Bahaddin Şakir 142, 143, 148, 150
Demir, Bahadır 159, 160, 165
Bahçeli, Devlet 257-259
Baradey, Muhammed el 224
Barbarossa Harekâtı 14, 23, 50, 55, 57, 91
Barzani, Mesud 226, 272
Basmacılar 23, 154
Batur, Nur 115
Bayar, Celal 36, 47, 144, 147
Baydar, Mehmet 159, 160, 165
Bayrak Planı 205, 208, 273
Bayrak, Murat 42
Begin, Menahem 100
Bell, Gertrude 86-89, 139
Berberoğlu, Enis 191, 217, 277
Berlin 24, 26, 28, 51, 54, 56, 59, 90, 91, 150-152, 156, 159
Berlin Duvarı 16, 90, 93, 96, 124, 193, 216, 269
Beyazıt, Selahattin 80
Bila, Fikret 271
Birand, Mehmet Ali 181, 212
Blair, Tony 226, 228, 238-242, 244
Bleda, Mithat Şükrü 142, 143, 146-150
Bleda, Tanşuğ 189
Blix, Hans 224
Blunt, Anthony 90, 91, 95
BND (Alman Dış İstihbarat Servisi) 30, 235, 237, 238
Brejnev, Leonid 131, 167, 199-201, 214
Brzezinski, Zbigniew 44, 212
Burgess, Guy 69, 71, 73, 90-93, 95
Bush, George W. 120, 134, 135, 181, 223, 226-228, 233, 235, 238-240, 263, 272, 273
Butto, Zülfikâr Ali 214
Büyük Oyun 15, 86
Büyükanıt, Yaşar 272

C

Cairncross, John 70, 90, 91, 93, 95, 96
Calthorpe, Arthur Gough 140, 149, 150
Cambridge Beşlisi 53, 90, 91, 92, 95
Cantürk, Behçet 172-174
Carım, Taha 170
Carp, Betty 121
Carter Doktrini 215-217
Carter, Jimmy 44, 212, 213, 215-221
Celasun, Sedat 206
Cem, İsmail 257, 259

Cemal Paşa 143, 152, 153, 155-158, 162, 181
Cemal, Hasan 156, 157, 181, 184
Cenabi, Refid Ahmed Elvan el 235, 237, 245
Cevanşir, Behbud Han 152
Cheney, Dick 228, 238
Chi Minh, Ho 123, 129
Chilcot Raporu 239, 241
Chirac, Jacques 221
CHP (Cumhuriyet Halk Partisi) 102, 204, 205, 207, 211, 281, 282
Churchill, Winston 32, 57, 58, 60, 75
CIA (Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı) 13, 16, 21, 22, 30-33, 35-37, 39, 43-45, 51, 61, 67, 81, 82, 83, 94, 96, 103-105, 114, 119, 121, 122, 125-129, 132-135, 165-167, 173, 185, 191, 193, 208, 212, 213, 217, 223, 224, 235-238, 242, 243, 247, 250, 269, 271, 274, 277, 278
Clarridge, Duane 37, 38, 120-122, 124-128, 130, 132-136, 165, 212, 277, 278
Clayton, Gilbert 87, 88, 139
Clinton, Bill 120, 221, 227, 228, 238, 242, 243, 263, 272, 273
Cohen, William 227
Columbia Üniversitesi 33, 34, 41
Corbyn, Jeremy 239

Ç

Çağlar, Cavit 185, 194
Çakal Carlos (Ilıch Ramirez Sanchez) 15, 16, 165
Çakıcı, Alaattin 132
Çakmak, Fevzi 28, 55, 56, 277
Çatlı, Abdullah 176-178, 280, 282
Çayan, Mahir 130
Çelebi, Ahmed 176
Çelik, Oral 178, 282
Çetin, Hikmet 188
Çevik, İlnur 189
Çiçek, Cemil 42
Çiçero, (Elyesa Bazna) 58-64, 77
Çiller, Tansu 185, 190, 191, 280
ÇKP (Çin Komünist Partisi) 83, 84, 123, 125, 126
Çokay, Mustafa (oğlu) 23, 26
Çolakoğlu, Nuri 194, 196, 280

D

Dağlık Karabağ 178, 180, 192, 193
Davutoğlu, Ahmet 232
Delta Gücü 219, 234
Demir, Bahadır 159, 160, 165
Demirel, Süleyman 177, 186-188, 190-192, 195, 203-206, 208, 209, 215, 218, 219, 221, 227, 250-252, 267, 281, 282
Demirkol, Ferman 187, 192, 280, 281
Denktaş, Rauf 97, 98, 105, 112, 113, 115

Denktaş, Serdar 271
Derviş, Kemal 256, 257, 259
Deutsch, Arnold 89, 90
Dev-Genç 122, 127, 130

DHKP-C (Devrimci Sol) 132
Dilaçar, Agop 194
Dink, Hrant 178, 179
DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) 203, 213
Doğan, Yalçın 213
DDKD (Devrimci Doğu Kültür Derneği) 172, 174
Doğu, Fuat 37, 43, 128, 186
Dulles, Allen 103, 121
Dulles, John Foster 103
Dünya Bankası 249, 250, 254, 256, 257, 260, 261

E

Ecevit, Bülent 41, 102, 107, 113, 117, 178, 203-208, 210, 211, 215, 218, 253, 256-259, 281, 282
Eğilmez, Mahfi 256, 260, 262
Eisenhower, Dwight 33, 39, 99, 103, 109, 251
Eitingon, Leonid Aleksandroviç 49, 53, 54
Ekmekçiyan, Levon 171, 173
El Kaide 45, 194, 214, 217, 224, 227, 230-235, 237, 239-244, 273
El Muhaberat – Suriye Gizli Servisi 132, 133, 164, 168, 172, 226, 236
Elçibey, Ebulfez 186-188, 190, 191
Enfal Harekâtı 226
Engin, Oktay 107
Enigma Şifresi 59, 91
Enosis 97, 100, 109, 110, 113, 116, 117, 144
Enver Paşa 50, 137, 138, 140, 141, 143, 149, 153, 154, 155
EOKA (Kıbrıs Rum Milli Mücadele teşkilatı) 97, 98, 109, 110, 111, 113, 115, 116, 168
Erbakan, Necmettin 102, 212, 219, 282
Erdelhun, Rüştü 113
Erdoğan, Tayyip 120, 180, 182, 207, 210, 221, 222, 232, 233, 259, 281
Erdost, İlhan 206
Erden, Ali Fuat 26, 28, 50
Erez, İsmail 169
Ergenekon 103, 115, 180, 221, 280
Ergin, Sedat 229
Erkilet, Hüsnü Emir 26, 28, 51
Erkin, Feridun Cemal 77
Ersun, Namık Kemal 204, 205
Ertegün, Ahmet Münir 76-78
Esad, Beşar 112, 169
Esad, Hafız 177
Esenboğa baskını 171, 173
Evren, Kenan 45, 112, 175, 177, 178, 197, 203, 205-208, 210, 211, 213, 219-222

Eymür, Mehmet 132
EYP (Yunanistan Milli İstihbarat Servisi) 274
Fergana Vadisi 23, 27, 44, 115, 154
Fidan, Hakan 255
Finlandiya 75, 94, 96

F

FKDC (Filistin'in Kurtuluşu için Demokratik Cephe) 164, 173
FKHC (Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi) 131, 163, 164-167, 173
FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü, El Fetih) 163-165
Fleming, Ian 11, 12, 18, 108, 119
Franco, Fransisco 87, 89, 92
Fuchs, Klaus 72, 73, 90, 92
Füzeler Krizi 124

G

Gandi, Mahatma 100
Gedik, Namık 107, 108, 115
Gehlen, Reinhard 13, 24, 29, 30, 50
Gerede, Hüsrev 24-26, 28
Gerilla Okulu (Çankırı) 35, 114
Gezmiş, Deniz 130, 279
Gladio 103
Golitsyn, Anatoli 94
Gorbaçov, Mihail 71, 96
Gordievsky, Oleg 95, 96
Gökalp, Ziya 150
Gökçer, Ayten 40
Gökdemir, Ayvaz 280, 281
Grenada darbesi 134
Grew, Joseph 158
Grivas, Yeoryos 97, 109-111, 115-117
Gül, Abdullah 120, 178, 179, 221, 228, 281
Gülen, Fethullah 14, 22, 42, 179, 210, 222, 275
Gülerce, Hüseyin 42
Gündeş, Nuri 177
Güneş Motel olayı 211, 282
Günışığı Harekâtı 97, 117
Gürvit, Şenay, Erkan 176

H

Habbaş, George 131
Haddad, Wadie 131, 164-167
Hak, Ziya ül 214
Halef, Salah (Abu İyad) 165-167
Halep 137, 255
Halepçe Katliamı 225, 226
Halid, Leyla 165
Halil Paşa (Kut) 86, 137, 138, 141
Havatme, Nayif 164, 173
Hayıt, Baymirza 33
Henze, Paul 33, 212, 277
Hitler, Adolf 14, 23, 26, 28, 48-51, 54, 59, 62
Hizbullah 134, 165
HKP (Hindistan Komünist Partisi) 122, 125-127

HKP-ML (Hindistan Komünist Partisi-Marksist Leninist) 126, 164
Hoca, Enver 82, 84, 85, 100
Hoover, Edgar J. 13, 119
Hoyski, Fethali Han 151
Humeyni, Ayetullah 105, 215
Hür Düşünce Kulübü 41
Hüseyin, Saddam 166, 223, 224-230, 234, 236, 238-244
Hüseyinov, Suret 190

I

IMF, Uluslararası Para Fonu 251-254, 258-262, 283
Irak 29, 54-57, 59, 60, 62, 64, 88, 137, 138, 141, 166, 176, 177, 189, 209, 216, 223-226, 228, 230, 232, 234, 236, 238-244, 272, 286
Irgun 100
ISI (Pakistan askeri istihbarat servisi) 214, 244
IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) 232

İ

İmset, İsmet 189
İncirlik Üssü 38, 99, 251, 283
İnönü, İsmet 26, 28, 49, 54, 55, 57, 58, 60, 64, 75, 147, 197
İpekçi, Abdi 215
İran 24, 26, 29, 31, 36, 40, 43, 44, 56, 103-105, 109, 110, 120, 134, 135, 159, 189, 193, 209, 215-218, 221, 224-226, 231, 233, 236, 238, 241, 250, 252, 254, 269, 274
İran-Nikaragua, Kontra Skandalı 120, 121, 134, 135
İspanya İç Savaşı 53, 54, 75, 87
İsrail 32, 88, 92, 98-100, 109, 120, 129-133, 135, 164-167, 176, 177, 213, 214-216, 219, 228, 232, 236, 243, 244, 269, 273
İstiklal Savaşı 17, 34, 50, 56, 57, 112, 147, 152, 153-157, 277
İttihat ve Terakki (Cemiyeti) 24, 48, 56-58, 111, 137, 138, 140, 141, 143, 146-149, 152, 157, 238

J

JCAG (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları) 160, 169, 170

K

Kagan, Robert 227, 228, 263, 264
Kahramanmaraş katliamı 209-211, 215, 282
Kamhi, Cefi 189
Kapalıçarşı baskını 170, 172
Kara Eylül 133, 164, 165, 166
Karaalioğlu, Mustafa 42
Karabekir, Kâzım 24, 152, 156
Karabelen, Daniş 111, 112
Karadayı, İsmail Hakkı 177
Karamanlis, Konstantin 116
Karayalçın, Murat 41

Kaypakkaya, İbrahim 127
Kayyum, Veli 30
Kelly, David 236
Kenger (Şendiller), Ökkeş 211, 282
Kengerli, Muhammed 33
Ketene, Sabah 176
KGB (NKVD Sovyet Dış İstihbarat Servisi) 16, 52, 53, 65, 66, 68-72, 73, 78, 79, 81, 89-96, 131, 133, 163, 166-169, 174, 187, 191, 193, 195, 196, 200, 201, 269, 277, 279, 281
Kıbrıs Türktür Cemiyeti 105, 106, 108
Kılıç, Altemur 34, 46
Kidman, Nicole 87, 88
Killigil, Nuri (Paşa) 27, 29, 50, 141, 281
Kipling, Rudyard 15, 86
Klerides, Glafkos 97, 98, 115, 117
Knatchbull-Hugessen, Hughe 58, 61
Komer, Robert 128, 130, 279
Kore Savaşı 39, 99, 101, 112, 123, 130, 196-198, 205, 219
Korutürk, Fahri 203-205
Köksal, Sönmez 186, 188, 191
Kruşçev, Nikita 21, 39, 76, 83, 109, 123, 124, 198
Kût'ül Amâre 57, 86, 137, 138
Küçük, Fazıl 97, 105, 113, 115, 278
Küpeli, Fikret 186
Kürkçü, Ertuğrul 130

L

Ladin, Usame bin 44, 231, 232, 234, 240, 242, 273
Lenin, Vladimir 22, 23, 27, 74, 76, 96, 139, 153, 154, 262
Libby, Lewis 228, 238
Lloyd, Selwyn 116
Luciano, Lucky 253

M

Maclean, Donald 67, 69, 70, 73, 74, 76-79, 90, 91, 93
Macmillan, Harold 99, 116
Madanoğlu, Cemal 36, 37, 128
Makarios, Başpiskopos, Mihail 97, 98, 100, 110, 111, 115-117
Malta (sürgünü) 149-151
Manoyan, Giro 153, 155
Marshall, George 32
Marshall Yardımı 32
Mata Hari 88
Mazumdar, Çaru 126, 127
McCarthy, Joseph 73, 74
Medz Yeghern 161
Melkonian, Monte 158, 163, 165, 171, 175, 177, 178
Menderes, Adnan 35, 36, 40, 97, 105-107, 113, 116, 197, 198, 209, 250
Menemencioğlu, Numan 28, 57, 61
MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) 33, 34, 38, 42, 43, 114, 163, 189, 191, 204, 252, 257-259, 280, 282

MI5 (İngiliz İç İstihbaratı) 12, 279
MI6 (SIS, İngiliz Dış İstihbaratı, Gizli Servis) 11, 12, 15, 31, 48, 66-68, 81-83, 85, 89, 93, 94, 97, 98, 103, 108, 117, 119, 129, 234-238, 250, 269, 277
Missouri zırhlısı 76-78
MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı) 14, 22, 37, 43, 57, 60, 63, 81, 102, 107, 113, 127-129, 132, 135, 136, 168, 172, 173, 175-177, 185-188, 191, 192, 229, 232, 236, 243, 244, 255, 269, 271, 274, 281
Mitrokhin, Vasili 68, 69, 72, 80, 94, 131, 166, 167, 279
Modin, Yuri 66, 68, 92
Molotov, Vyaçeslav 74-76, 197
Mondros Mütarekesi 138, 146, 150
Moro, Aldo 133
MOSSAD (İsrail gizli servisi) 129, 133, 176, 177, 236, 244, 269
Moyzisch, Ludwig 59
Mumcu, Uğur 33, 277
Musaddık, Muhammed 31, 103, 104, 250, 267
Mussolini, Benito 50, 87
Musul 163, 164, 177, 232, 233, 255
Mutallibov, Ayaz 188, 190
Münih 28, 30, 33, 49, 82, 125, 182, 265, 277
Münih Olimpiyat Köyü baskını 133, 164, 165, 177
Müsavat Partisi 26, 33, 151, 152, 162, 281
Müslüman Kardeşler 109

N

Nalbandyan, Eduard 180-182
NATO 32, 34, 35, 39, 44, 45, 79, 96, 99, 101, 102, 110, 116, 124, 126, 127, 129-131, 166, 167, 192, 196-199, 203, 207, 212, 213, 215, 216, 218-221, 235, 242, 254, 266, 272, 274, 279
Nazar, Ruzi 22, 24, 29, 31, 33-35, 37, 40, 41, 44-46, 51, 128, 193, 212, 271
Nâzım Hikmet 16
Nazi (Alman Nasyonal Sosyalist) Partisi 11, 14, 21, 23-26, 29, 30, 42, 48-52, 55, 56, 58-62, 64, 65, 71, 72, 75, 79, 85, 87, 91, 92, 100, 102, 119, 123, 158, 160, 193, 233, 244, 277
Nemesis Operasyonu 150-153
Neo-con 226-229, 237-239, 242, 263
Neve Şalom 243
Nikaragua 120, 121, 134, 135
North, Oliver 134, 135

O

11 Eylül saldırısı 108, 234-237, 240-242, 273
Cirit, Oktar 170

Orbay, Rauf 137, 150, 156
Orly saldırısı 175
Osmanlı Bankası baskını 144, 145, 151, 153
OSS, (Stratejik Hizmetler Bürosu, ABD) 13, 30
Overlord Harekâtı 61

Ö

Öcalan, Abdullah 172, 173, 177, 185, 189-191, 243, 255, 257, 258, 261, 274
Özal, Turgut 176, 190, 251, 253
Özararat, Samson 181, 182, 189
Özatay, Fatih 256, 259, 266
Özaydınlı, İrfan 211
Özel Harp Dairesi 98, 102, 103, 111, 113, 115, 186, 190, 213
Özkan, Hüsamettin 257-259

P

Papa II. Jean Paul 178, 282
Papen, Franz von 27, 28, 48-55, 57-62, 64
Pastırmacıyan, Karekin 144, 145, 151, 153
Pearl Harbor 13, 30, 55, 57, 242
Pehlevi, Şah Rıza 103, 104, 215
Peker, Recep 78
Perkel, Mehmet Naci 57
Perkins, John 247, 249, 250, 260, 265, 268, 269
Perle, Richard 119, 228
Peterson, Maurice 66, 75
Philby, Kim 15, 53, 66-70, 73, 79-89, 91-96
Philby, Saint John 86
PKK (Kürdistan İşçi Partisi) 132, 172-177, 182, 185, 189, 190, 206, 241-243, 255-258, 261, 272, 274, 275
PNAC (Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi) 227, 228, 238, 240, 263, 273
Polatkan, Hasan 35, 36, 209
Popov, Duşko
Powell, Colin 223, 224, 226-228, 230, 233, 234, 235, 237
Powers, Gary 39
Primakov, Yevgeni 93

R

Rakka 233, 255
Ramazan, Taha Yasin 229
Resulzade, Mehmet Emin 26, 33, 281
RFE (Hür Avrupa Radyosu) 33
Rızgari 172, 175
Ribbentrop, Joachim von 13, 25, 58, 60, 75
RL (Özgürlük Radyosu) 33
Rogers, Bernard 219, 220
Roosevelt, Archibald 31
Roosevelt, Franklin 31, 57, 58, 60
Roosevelt, Kermit 104
Rosenberg, Julius Ethel 73, 74
Rusya Federasyonu 52, 93, 193

S

Sabri, Naci 229, 236
SADAT 112
Said Halim Paşa 152
Sak, Güven 19, 266
Saka, Hasan 75, 78
Saharov, Andrey 71
Salameh, Ali Hassan 133
Samast, Ogün 179
Sanberk, Özdem 186, 189
Sancar, Semih 102, 204
Sanders, Liman von 156
Sanqiang, Qian 73
Saraçoğlu, Şükrü 50, 57
Saral, Cevdet 171
Sarper, Selim 74, 197
SAVAK (Şah Dönemi Gizli Servisi) 105, 236
Sazonov, Sergey 156
SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) 83, 96, 123, 167, 187, 188, 192, 193, 195
Serdengeçti, Süreyya 256, 266
Serkisyan, Serj 180, 181, 183
Sezer, Ahmet Necdet 228, 256-259
Shakespeare, William 105
Shaw, Stanford 158, 163
Sorge, Richard 13, 55
Sosyalist Fikir Kulübü 41
Soykırım 148, 150, 158-163, 169, 178, 180, 181
Spain, James 208, 209, 211, 219, 220,
Stalin, Josef 13, 21, 23, 49, 53-55, 58, 59, 70, 74-79, 82, 92, 99-101, 109, 123, 153, 193, 197, 244, 281
Stefanopulos, Konstantinos 111, 113, 115
Stiglitz, Joseph 254, 256
Sudaplatov, Pavel 54
Sunay, Cevdet 43, 113
Suphi, Mustafa 154
Süveyş Krizi 32, 109, 110
Sykes-Picot Anlaşması 138, 139, 156

Ş

Şahinkaya, Tahsin 206, 222
Şalk, Talat 259
Şerifov, Abit 185, 194, 201, 279, 281

T

Talabani, Celal 172, 189, 190, 226
Talat Paşa 137, 140, 143, 151-153, 159, 160, 162
Taliban 45, 214, 217, 244
Tamraz, Roger 191
Tanrısevdi, Kemal 113
Tarakçıyan, Agop 168, 170, 171
Taşnaksutyun, Taşnak Partisi 27, 144, 145, 150-153, 155, 159, 165, 170
Tehliryan, Soğomon 151, 159
Ter-Petrosyan, Levon 178, 181, 189
Terpil, Frank 43
Teşkilat-ı Mahsusa 111, 142
Tevetoğlu, Fethi 29, 40

THKO (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) 130, 172
THKP-C (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi) 130-132, 168
Tikriti, Ali Hasan El (Kimyevi) 226
Tikriti, Tahir Habbuş el 236
TİP (Türkiye İşçi Partisi) 127
Tito, Josip Broz 42, 82, 84, 100, 101
TKP (Türkiye Komünist Partisi) 154, 208
TKP-ML (Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist) 127
TMT (Türk Mukavemet Teşkilatı, Kıbrıs) 98, 111-113, 115, 116
Togan, Zeki Velidi 23, 29, 154
Toranyan, Ara 171, 172, 175, 177
Townshend, Charles 86, 137-139 141
Trepper, Leopold 13, 55
Troçki, Leon 49, 53, 54, 139
Truman Doktrini 32, 35, 79, 101, 112, 197, 216, 218, 279
Truman, Harry 32, 75, 76, 78, 79, 82, 101, 103
Trump, Donald 198, 265
TUDEH (İran Komünist Partisi) 103
Tunalıgil, Daniş 168
Turancılık Davası 34, 35, 114
Turgut, Hulusi 26, 114, 199
Turner, Stansfield 212, 217, 277
Tümer, Nejat 206
Türkeş, Alparslan 29, 34-38, 112, 114, 181, 189, 191, 198, 199, 204, 282
Türkeş, Tuğrul 189
Türkistan Lejyonu 23, 24, 29, 33, 42, 50, 51, 193
Türkkan, Reha Oğuz 29, 34

U

U-2 olayı 39, 124
Ulusu, Bülend 209, 220
Ural, Mihraç (Acilciler) 168, 169

Ü

Ülkü Ocakları 176, 204, 280, 282
Ümit, Ahmet 16

V

Vakıfahmetoğlu, Zerruh 172, 174
Varşova Paktı 44, 218
Vatikan 62, 81, 170, 215, 282
Venona Şifresi 95
Vilayeti Sitte 143, 145, 146
Volkan gizli örgütü 11, 113, 278
Volkov, Konstantin 65-70, 79, 93
Vuruşkan, Rıza 113, 115

W

Walesa, Lech 214-215

Wilson, Joseph 238
Wolfowitz, Paul 228

X

X-Khi gizli örgütü 110, 111

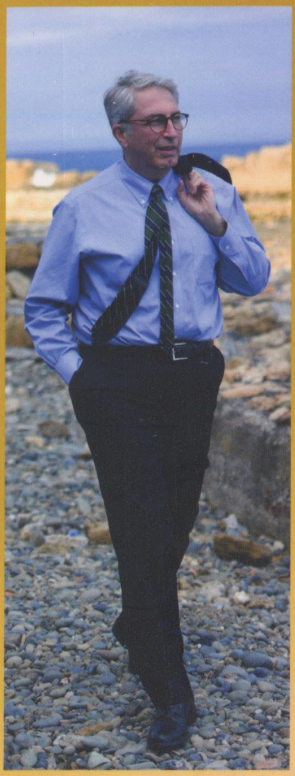
Y

Yakış, Yaşar 120, 229
Yalçın, Aydın 40, 41
Yanikyan, Gurgen 159, 160, 163, 165
Yavuz zırhlısı 78
Yeniden Milli Mücadele 41, 42
Yeşil Kuşak 44, 215-217, 277
Yılmaz, Mesut 41, 192, 257, 280
Yılmaz, Öztürk 232
Yirmibeşoğlu, Sabri 107, 108, 278
YKP (Yunanistan Komünist Partisi) 79, 100
Yunanistan İç Savaşı 100, 101, 111

Z

Zahle (kampları) 173, 176
Zapsu, Cüneyd 120
Zedung, Mao
Zerkavi, Ebu Musab ez 231, 244
Zir Vadisi 112, 115
Ziyal, Uğur 229
Zorlu, Fatin Rüştü 35, 36, 97, 112, 113, 115, 116, 198, 209

Murat Yetkin 1959 Gaziantep doğumlu. ODTÜ Makine Mühendisliği Bölümü mezunu. Gazeteciliğe 1981 yılında Bülent Ecevit'in askeri yönetim altında çıkardığı *Arayış* dergisinde başladı. Aralarında BBC World Service, Deutsche Welle, AFP, *Turkish Daily News*, Kanal D, NTV, *Sabah* ve *Radikal*'in bulunduğu yayın organlarında muhabirlik, editörlük ve haber yöneticiliği yaptı. Mayıs 2011'den bu yana *Hürriyet Daily News* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni olarak çalışıyor, *Hürriyet Daily News* ve *Hürriyet* internet sayfasında güncel siyaset ve diplomasi makaleleri yazıyor, CNN Türk'te güncel siyaset yorumları yapıyor. Yetkin'in *Ateş Hattında Aktif Politika – Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar Üçgeninde Türkiye; Avrupa Birliği Bekleme Odasında Türkiye; Tezkere – Irak Krizinin Gerçek Öyküsü; Kürt Kapanı – Şam'dan İmralı'ya Öcalan* adlı kitapları bulunmaktadır.

**"Sır tek kişiliktir.
Mahrem iki kişi
arasındadır.
Üç kişi kalabalıktır.
Kural budur."**

Karanlıklar Prensi, Çöl Kraliçesi, Çiçero... Bu isimler roman kahramanları değil... Casusluk romanlarına taş çıkartacak entrikaların ve maceraların gerçek kişileri. Türkiye'yi mesken tutan gizli servislerin kanlı hesaplaşmalarından KGB'nin atom bombası sırlarının çalınmasına, Kıbrıs'ta Türk ve Yunan derin devletlerinin çatışmasından 6-7 Eylül olaylarına, ASALA'dan 12 Eylül darbesinde ABD'nin rolüne ve günümüzde ülkeleri çöküşe götüren ekonomi operasyonlarına dek binbir suratlı casusların dünyanın kaderiyle oynadığı, hayret verici, nefes kesici ama hepsi rahatsız edecek denli gerçek öyküler.

Usta gazeteci Murat Yetkin, *Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı*'nda uluslararası entrikaların ya hedefi ya sahnesi ya da aktörü olan Türkiye'den bakıp 10 olayın perde arkasını Ankara'nın siyaset ve diplomasi koridorlarında biriktirilen notlar ve belgelerle, şimdiye dek bir arada okumadığınız ayrıntılarla anlatıyor.

Dünya siyasetini bu kez "Katil kim?" sorusunun cevaplanamadığı, okurun sonsuz bir merak duygusu ve bitmek bilmez zihin oyunlarıyla baş başa kaldığı bir casusluk romanı tadında okuyacaksınız.

tavsiye edilen satış fiyatı

₺ 24

ISBN 978-605-09-4646-8

Sertifika no: 11940

9 786050 946468

DK DOĞAN KİTAP